

Gebiedsplan Stikstof 0.5

Provincie Zuid-Holland

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Inleiding	4
2. Zuid-Hollandse situatie	6
3. Zuid-Hollandse aanpak	10
3.1 Actielijn Natuur	12
3.2 Actielijn Transitie Landbouw	13
3.3 Actielijn Verduurzamen stedelijk netwerk en mobiliteit	16
3.4 Actielijn Havenindustriële complex (HIC)	19
4. Samenvattingen Gebiedsagenda's	23
4.1 Samenvatting Gebiedsagenda stikstof Biesbosch 0.5	24
4.2 Samenvatting Gebiedsagenda stikstof Duinen 0.5	26
4.3 Samenvatting Gebiedsagenda stikstof Duinen-Eilanden & Delta 0.5	29
4.4 Samenvatting Gebiedsagenda stikstof Nieuwkoop	32
5. Richting Gebiedsagenda's in Gebiedsplan 1.0	36
Factsheets Natura 2000-Gebieden	38
Bijlage 1: Tabellen stikstofuitstoot en verwachte stikstofreductie actielijnen	54
Bijlage 2: Gebiedsagenda stikstof Biesbosch 0.5	
Bijlage 3: Gebiedsagenda stikstof Duinen 0.5	
Bijlage 4: Gebiedsagenda stikstof Duinen- Eilanden & Delta 0.5	
Bijlage 5: Voortgangsdokument Nieuwkoop	

Samenvatting

Om de natuur te herstellen en bijbehorende het stikstofprobleem in Nederland op te lossen werken het Rijk en de provincies samen aan een aanpak.

Het Gebiedsplan Stikstof Zuid-Holland 0.5 is de gebiedsgerichte uitwerking van de Wet Stikstof-reductie en Natuurverbetering. Het Rijk zal met deze concept-gebiedsplannen van de provincies rond de zomer van 2022 de balans opmaken om te beoordelen of de doelen uit de wet gehaald worden. In de volgende versie van het gebiedsplan worden naar verwachting ook de opgaven voor waterkwaliteit, biodiversiteit en klimaat opgenomen, volgens de afspraken die gemaakt gaan worden in het toekomstig Nationaal Programma Landelijk Gebied. Het Gebiedsplan Stikstof Zuid-Holland 0.5 is gestoeld op onze drie pijlers: natuur herstellen, bronnen reduceren en maatschappelijke ontwikkelingen mogelijk maken. Deze werken we uit in de actielijnen natuur, verduurzamen stedelijk netwerk en mobiliteit, havenindustriële complex (HIC) en transitie landbouw én de gebiedsgerichte aanpak.

Zuid-Holland heeft 12 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Veel van deze gebieden kennen een te hoge stikstofdepositie, wat voor grote problemen in de natuur zorgt. De depositie op de gebieden is (grooten)deels afkomstig van bronnen die door de provincie Zuid-Holland of door partners in het gebied zelf niet te beïnvloeden zijn.

In de actielijn Natuur zetten we ons in voor meer beheermaatregelen en het robuuster maken van de natuur. Daarmee halen we in een aantal gebieden goede resultaten. Uiteindelijk is voor alle gebieden een reductie van stikstof noodzakelijk voor een duurzaam beheer en behoud van de natuur.

Met name de gebieden in de duinen hebben te maken met een hoge depositie vanuit het buitenland en van de scheepvaart. Voor het natuurherstel in de duinen is het noodzakelijk dat het Rijk serieus werkt maakt van de reductie van de stikstofbronnen buitenland en de scheepvaart. Daarnaast is er een grote meetcorrectie voor de depositie in de duinen. Dit is procentueel een grote bijdrage en het is onduidelijk waarom deze zo groot is in de duinen. Het RIVM heeft een aantal mogelijke verklaringen aangegeven, maar hierover is nadere duidelijkheid noodzakelijk. De basis van de Zuid-Hollandse stikstofaanpak is dat alle sectoren hun bijdrage moeten leveren. Reductie van stikstof vanuit de bronnen de industrie, het verkeer (inclusief luchtvaart) en de consumenten vindt voornamelijk plaats door de maatregelen die genomen worden in het kader van de Klimaatwet.

De provincie wil een duurzame en vitale landbouwsector. Het stikstofprobleem, klimaat, luchtkwaliteit, biodiversiteit en een duurzaam verdienmodel voor de boeren vragen om een andere aanpak. We zetten in op het verbreden en versnellen van verduurzaming voor de hele sector: kringlooplandbouw, korte ketens en economische vitaliteit zijn hierin kernbegrippen. De integrale aanpak van het Rijk en de provincies via het Nationaal Programma Landelijk Gebied is hiervoor nodig. Naast generiek beleid, de juiste instrumenten en voldoende middelen alsmede ontschotterijksbudgetten zijn daarvoor noodzakelijk.

Voor het Natura 2000-gebied De Nieuwkoopse Plassen & De Haeck is de stikstofbijdrage vanuit de landbouw het meest relevant. Voor de stikstofdepositie die van de landbouw komt, is een aanpak in de nabije omgeving passend. Vanuit de overige gebieden is de lokale bijdrage die we kunnen bieden aan de stikstofreductie klein, maar onze inzet is dat we doen wat we kunnen, zowel lokaal als generiek.

1. Inleiding

Aanleiding

Veel natuur in Nederland is gevoelig voor stikstof (ammoniak en stikstofoxiden). Zo ook de verschillende beschermde Natura 2000-gebieden in Zuid-Holland, waar de stikstofdepositie te hoog is. De verhoogde stikstofdepositie leidt ertoe dat er veel meer stikstof in de bodem aanwezig is dan van nature zo is, meer dan de aanwezige natuur aan kan. Vanuit het oogpunt van biodiversiteit is dit zeer onwenselijk. De hoge stikstofdepositie op gevoelige Natura 2000 heeft ook economische en maatschappelijke gevolgen. Vanuit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn is Nederland verplicht haar natuur in goede staat te houden. In 2019 oordeelde de Raad van State dat de op dat moment geldende Nederlandse stikstofaanpak (Programma Aanpak Stikstof, PAS) niet voldoende waarborgt dat de natuur in een goede staat van instandhouding blijft. De PAS kon daarom niet langer als basis worden gebruikt voor vergunningverlening aan activiteiten die extra stikstofuitstoot veroorzaken. Als gevolg hiervan is de stikstofcrisis ontstaan.

In 2021 is de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering in werking getreden. Met deze wet tracht het Rijk de natuur te herstellen en de stikstofuitstoot terug te dringen. Het hoofddoel hiervan is het behalen van de Europese natuurdoelen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn. Nevendoel is dat door het behalen van de Europese natuurdoelen ook het verlenen van stikstofvergunningen voor economische activiteit weer mogelijk wordt. De Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering wordt uitgevoerd middels het nog door de minister voor Natuur en Stikstof vast te stellen Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering (PSN). Dit programma wordt een onderdeel van het Nationaal Programma Landelijk Gebied. Het concept-PSN¹ omvat een pakket met generieke maatregelen die het Rijk neemt om de

stikstofuitstoot te verminderen. In het PSN is daarnaast een grote rol weggelegd voor een gebiedsgerichte aanpak onder regie van de provincies.

Stikstof – met name ammoniak uit natuurlijke bronnen – slaat namelijk overwegend lokaal neer. Provincies hebben daarom de verplichting om een Gebiedsplan te schrijven.

In dit Gebiedsplan definieert de provincie hoe zij de stikstofuitstoot rondom de gevoelige Natura 2000 omlaag brengt en de natuur versterkt.

Status van het Gebiedsplan 0.5

De Gebiedsagenda 0.5 is een tussenproduct richting een Gebiedsagenda 1.0. De provincies en het Rijk hebben afgesproken dat de provincies in juli 2022 een concept-gebiedsplan aanleveren op basis waarvan de minister voor Natuur en Stikstof kan beoordelen of de nationale doelen uit de Wsn gehaald kunnen worden. In deze fase gaat het met name om het beschrijven van de huidige staat van de natuur, een analyse van de stikstofbelasting op de natuur en de richting van mogelijke maatregelen. In de Wsn heeft het gebiedsplan niet meer dan de status van een verzameling van gegevens die worden aangeboden aan de minister.

Inhoud van het Gebiedsplan 0.5

Voor u ligt het Gebiedsplan 0.5 van Zuid-Holland. Dit plan bestaat uit een beschrijving van sectorale maatregelen en vier gebiedsgerichte aanpakken. Het Gebiedsplan 0.5 focust op stikstofreductie en natuurherstel. In december 2021 hebben Gedeputeerde Staten een Gebiedsplan 0.1 in de voortgangsrapportage naar Provinciale Staten opgenomen. Nieuw in versie 0.5 zijn:

- Een update van de provinciale actielijnen;
- De resultaten en conclusies van de gereed-gekomen natuurdoelanalyses;
- De analyse van lokale emissiebronnen, waarmee kansrijke maatregelen zijn benoemd.

¹ Op 27 mei 2022 is het Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering nog concept.

De te verwachte sociaaleconomische effecten en de weging van de haalbaarheid en doelmatigheid en doeltreffendheid van de maatregelen zijn in deze versie nog niet opgenomen, omdat daar nog onvoldoende duidelijkheid over is. Ook de richtinggevende gebiedsdoelen die het Rijk op 10 juni 2022 heeft vastgesteld konden nog niet worden meegenomen.

Vervolg richting een integraal Gebiedsplan 1.0

Met het Regeerakkoord en de [brief](#) 'Hoofddlijnen van de gecombineerde aanpak van natuur, water en klimaat in het landelijk gebied, en van het bredere stikstofbeleid' van de minister voor Natuur en Stikstof is een meer integrale aanpak gekozen voor de transitie van het landelijk gebied. Daarnaast heeft het kabinet in het regeerakkoord vastgelegd dat zij het in de WSN gestelde doel '74% van het areaal stikstofgevoelige natuur voldoet aan de KDW' al in 2030 willen halen in plaats van 2035.

In het Nationaal Programma Landelijk gebied dat nu ontwikkeld wordt stuurt het kabinet met een integrale aanpak op het onontkoombaar realiseren van vier nationaal en internationaal dwingende doelen:

1. Natuurherstel en -verbetering
2. Stikstofreductie
3. Klimaatopgave landbouw en landgebruik
4. Wateropgave

Dit houdt in dat de Gebiedsplannen 1.0 naast natuurverbetering en stikstofreductie ook in moeten gaan op klimaat en water. Vanaf de zomer werkt de provincie daarom samen met gebiedspartners richting een integraal Gebiedsplan 1.0. De wijze waarop de provincie hier invulling aan gaat geven wordt nu onderzocht en zal rond de zomer van 2022 op hoofddlijnen gereed zijn. Het Gebiedsplan 0.5 is daarbij een tussenstap.

2. Zuid-Hollandse situatie

Zuid-Holland kent veel Natura 2000-gebieden in een sterk verstedelijkte regio. De Zuid-Hollandse situatie vraagt om een flinke inspanning.

Natuur is sterk overbelast, maatschappelijke ontwikkelingen vragen op korte termijn ruimte voor vergunningverlening en er is maar beperkt stikstofreductie te halen uit 'regionale bronnen'. Zuid-Holland heeft 12 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden (zie figuur 1). Veel van deze gebieden kennen een te hoge stikstofdepositie.

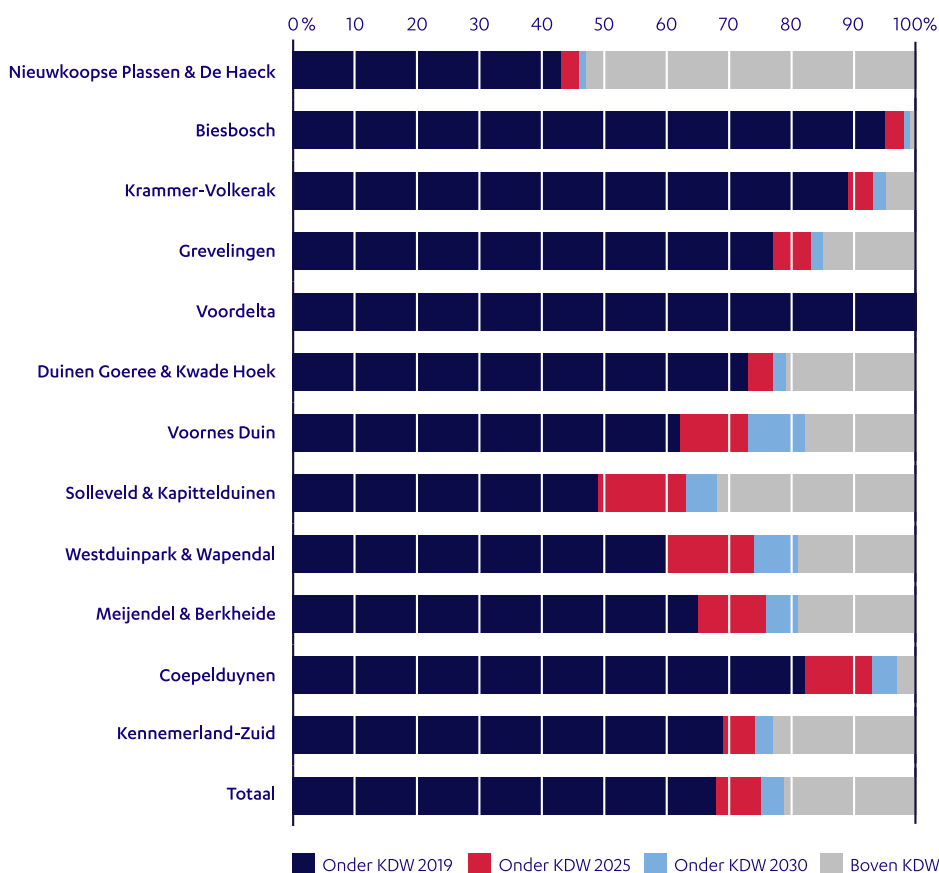
Figuur 1. Natura 2000-gebieden in Zuid-Holland.

Overbelasting van stikstofdepositie op natuur

De natuur kan een bepaalde mate van stikstofdepositie aan. Wanneer dit wordt overschreden, treedt er schade aan de natuur op. Deze 'kritische depositiewaarde' verschilt per habitattype en noemen we KDW. De hoeveelheid stikstofdepositie die neerdaalt op het natuurgebied boven de KDW, de overschrijding van de KDW, is overbelasting voor de natuur. De factsheets bij de gebiedsagenda's tonen de overbelasting voor ieder Natura 2000-gebied (zie ook figuur 2).

Door het klimaatbeleid en de verduurzamingsbewegingen in de maatschappij verwacht het RIVM dat er daling zal optreden in de stikstofuitstoot. Dit heet de autonome daling. Wat deze verwachte daling voor effect heeft op de overbelasting op Natura 2000-gebieden voor 2025 en 2030 is te zien in figuur 2. Het is het Rijk tot op heden niet gelukt om precies uit te leggen welk beleid en maatregelen hierbinnen vallen. Het is daarom op dit moment onmogelijk om te bepalen of maatregelen al in de autonome daling zijn meegenomen of niet. Echter geeft figuur 2 wel een eerste beeld van hoe dicht de Natura 2000-gebieden bij hun KDW-doelstelling zitten.

Figuur 2. De prognoses voor het behalen van de KDW voor 2025 en 2030, uitgaande van autonome daling en rijksbronmaatregelen.

De richtinggevende gebiedsdoelen zijn niet mee berekend in deze prognoses. Versie 13 februari 2022.

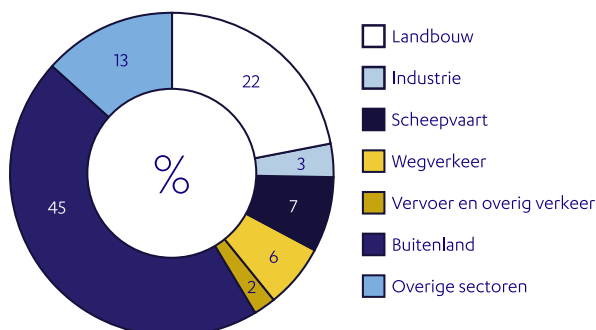

Bronnen van stikstofdepositie

In Zuid-Holland komt veel van de stikstofdepositie uit bronnen die niet in de provincie zelf liggen. Dit zijn bronnen als het buitenland en de zeescheepvaart. Een bronverdeling van de stikstofdepositie is te zien in figuur 3. Voor ieder Natura 2000-gebied zijn de bronnen van stikstofdepositie weergegeven in de factsheets.

De data in dit gebiedsplan worden gegenereerd door de nieuwste versie van AERIUS.

De actualisaties van AERIUS worden gebaseerd op nieuwe wetenschappelijke inzichten. In de meest recente versie, van 13 februari 2022, is de meetcorrectie (het verschil tussen gemeten deposities en modelmatig berekende deposities) ondergebracht bij alle sectoren. Dat was bij de vorige versie anders, toen werd de meetcorrectie geschaard onder de bron 'ammoniak uit zee'.

Figuur 3. Bronnen van stikstofdepositie voor alle Natura 2000-gebieden in Zuid-Holland, in 2019. AERIUS 13 februari 2022.

Meetcorrectie (duinen)

De meetcorrectie is het verschil tussen de berekende depositie en de gemeten luchtconcentratie en de daarvan afgeleide daadwerkelijke depositie/opname van stikstof in de natuurgebieden. In de duingebieden is de meetcorrectie erg hoog als gevolg van 'het duinengat'. In alle duingebieden ligt het gemiddelde zo tussen de 200 en 300 mol in. Dat betekent dat de meetcorrectie ongeveer gelijk is aan de depositie afkomstig uit de directe omgeving (in orde grootte).

De meetcorrectie verloopt over Nederland van positief naar negatief. In Nieuwkoop is deze meetcorrectie gemiddeld licht negatief. In het Natura 2000-gebied Grevelingen (GGA Duinen-Eilanden) zijn er hexagonen waarbij de meetcorrectie meer dan 1200 mol is, wat betekent dat de meetcorrectie op die plaats hoger is dan de kritische depositie waarde (KDW).

Het RIVM verricht nog voortgaand onderzoek naar deze meetcorrectie. In de [recente publicatie](#) van het RIVM wordt als een van de verklaringen aangegeven dat er sprake kan zijn van een overschatting van de gemeten depositie. Het is voor Zuid-Holland van belang om duidelijkheid te krijgen over de omvang en de herkomst van de depositie die nu ter hoogte van de duinen in de meetcorrectie is opgenomen gezien het om behoorlijk aandeel gaat van de totale depositie.

Aanvullend Rijkspakket noodzakelijk voor aanpak stikstof

In veel gebieden is het bereiken van de kritische depositiewaarde (KDW) niet haalbaar zonder een aanvullend Rijkspakket. Deze gebieden kennen een hoge stikstofdepositie van bronnen die door Zuid-Holland niet zelf te beïnvloeden zijn. Dit geldt bijvoorbeeld voor de gebieden in de duinen. De grootste depositie in deze natuurgebieden komt namelijk van bronnen buitenaf, zoals het buitenland en zeescheepvaart. In heel Zuid-Holland komt 45% van de depositie uit het buitenland, wat wordt gevolgd door 22% vanuit de landbouw en 13% van overige sectoren². Het is dus voor Zuid-Holland belangrijk als er een landelijke buitenland aanpak komt. In de concepttekst van Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering (PSN) staat dat een buitenland aanpak er komt en gericht zal zijn op België en Duitsland. Voor Zuid-Holland heeft dat weinig effect, aangezien TNO onderzoek heeft laten zien de depositie in Zuid-Holland vooral van Frankrijk en Groot-Brittannië komt.

2 De categorie 'overige sectoren' is opgebouwd uit: woningen, overige consumenten, drinkwater en rioolwaterzuivering, bouw en 'kantoren en winkels, hobbypaarden, dienstverlening'.

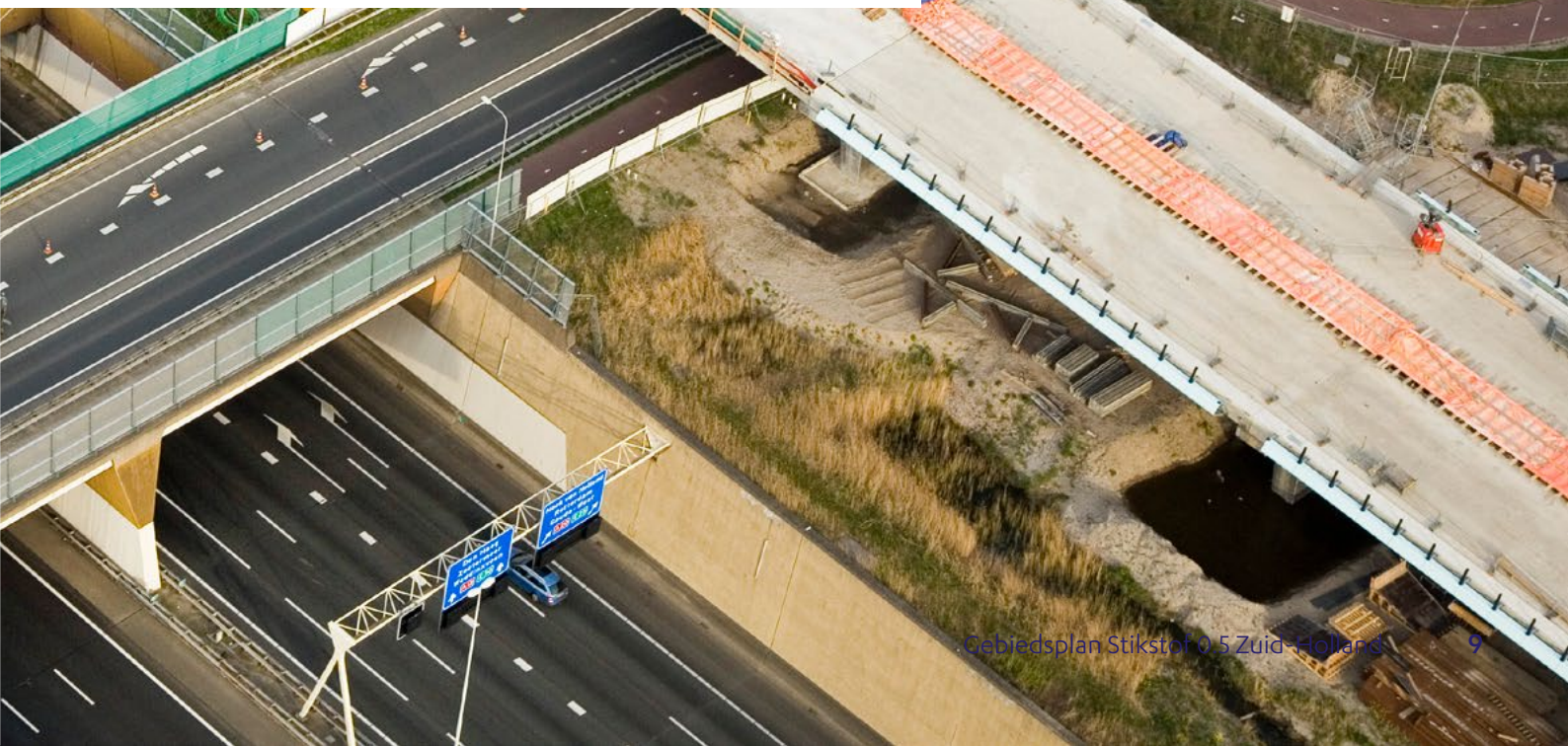

Daarnaast zijn reductiemaatregelen in sectoren met name voor NH_3 effectiever dan maatregelen in de buitenlandse industrie. De voornaamste bijdragen aan deze bron komen uit Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk en zijn afkomstig van niet-industriële bronnen.

De prognoses van het Rijk gaan voor de bron buitenland uit van een reductie van 38%. De veronderstelde reductie van deze bron is daarmee zowel absoluut als relatief zeer fors. Deze 38% reductie voor niet-industriële bronnen is bijna twee keer zo hoog als de binnenlandse generieke reductie voor de landbouw.

Naast dat een landelijke aanpak voor deze bronnen nodig is, is de huidige aanpak voor de andere bronnen onvoldoende. In 'kwartaalrapportage implementatie bronmaatregelen (april 2021)' wordt de voortgang van de bronmaatregelen gemonitord. Hierin wordt de prognose van de stikstofreductie door het bronmaatregelenpakket getoond. In de hoofdlijnenbrief van 1 april 2020 staat dat 'de resultaten tegenvallen'.

De minister geeft al aan dat preventieve bijsturing noodzakelijk wordt geacht.

3. Zuid-Hollandse aanpak

In Zuid-Holland hechten wij waarde aan een gevarieerde en gezonde natuur én aan een gezond vestigingsklimaat.

Sterker: we zien een gezonde natuur als basis voor een gezonde economie en een gezonde leefomgeving, zoals ook commissie Remkes in zijn advies heeft opgenomen. Onze inzet is er dan ook op gericht om de natuur te herstellen, waardoor er ook weer vergunningen verleend kunnen worden voor economische activiteiten, zoals voor de grote bouwopgave die wij in onze provincie kennen.

Voor een gezonde natuur en een gezond vestigingsklimaat focussen we binnen de Zuid-Hollandse stikstofaanpak op drie pijlers (figuur 4):

- Natuur herstellen;
- Bronnen reduceren;
- Maatschappelijke ontwikkelingen mogelijk maken.

De gebiedsgerichte aanpak staat beschreven in de vier gebiedsagenda's. In Zuid-Holland hebben we 12 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden onderverdeeld in vier gebiedsprocessen. Vanuit elk gebiedsproces is er samen met de gebiedspartners een gebiedsagenda opgesteld. Daarin zijn onder andere de staat van de natuur van ieder Natura 2000-gebied en de mogelijke maatregelen om de natuur te herstellen (natuurdoelanalyses), en mogelijke gebiedsgerichte stikstofbronmaatregelen beschreven. Provincie Zuid-Holland is eerder dan andere provincies begonnen met onderzoek naar de staat van de natuur en wat we moeten doen om de instandhoudingsdoelstellingen te bereiken, hierdoor hebben we ons beeld al compleet. Naast deze gebiedsgerichte acties, is er een provinciebrede aanpak aan de hand van vier actielijnen.

De vier actielijnen (figuur 5) zijn gekoppeld aan de belangrijkste bronnen, transitie opgaven en behoefte aan ontwikkelruimte, dit zijn:

- Natuur;
- Transitie Landbouw;
- Verduurzamen stedelijk netwerk en mobiliteit;
- Havenindustriële complex (HIC).

Op de volgende pagina beschrijven we per actielijn op welke stikstofverminderingen we ons richten. Voor zowel de aanpak van ammoniak als stikstof-oxiden, is het belangrijk om te weten welke aanpak er vanuit het Rijk is. In [RIVM-briefrapport 2021-0200](#) 'Bijdrage aan de stikstofdepositie in de natuur vanuit de industrie, het verkeer en de consumenten' van 12 november 2021 is een overzicht (tabel 1) opgenomen van de verwachte reductie van deposities vanuit de verschillende sectoren. Uit het overzicht en de rapportage blijkt niet welke uitgangspunten nu precies de grondslag zijn voor de uitgevoerde berekeningen.

Er dient aansluiting gemaakt te worden met de GCN-categorieën³ en inzicht te komen in de (onderbouwing van de) gehanteerde reductie-percentages binnen het generieke spoor, om tot een sluitende analyse te kunnen komen. Zoals eerder gezegd is het is nodig om te weten wat deze grondslag is, zodat het duidelijk kan worden welke aanvullende maatregelen mogelijk zijn.

Om de overbelasting van stikstof in deze gebieden tegen te gaan én om ontwikkelruimte te creëren is extra inzet van het Rijk noodzakelijk. Het kabinet heeft in het transitiefonds landelijk gebied een behoorlijk budget gereserveerd voor de transitie van de landbouw. Het is mooi dat daar extra geld voor beschikbaar komt, omdat we met het huidige pakket maatregelen het teveel aan depositie wat van de landbouw komt niet kunnen oplossen.

3 Het RIVM maakt jaarlijks kaarten met grootschalige concentraties en deposities in Nederland (in vaktermen GCN Grootschalige Concentratiekaarten Nederland en GDN Grootschalige Depositiekaarten Nederland).

Drie pijlers

Natuur
herstellen

Bronnen
reduceren

Maatschappelijke
ontwikkelingen
mogelijk maken

Figuur 4. Drie pijlers onder Zuid-Hollandse aanpak.

Vier actielijnen

Figuur 5. Vier actielijnen binnen Zuid-Hollandse aanpak stikstof.

Reductiepercentages sectoren tussen 2018 en 2030			
	Depositie		
Sector	2018	2030	Reductiepercentage
Landbouw	707	623	12%
Industrie	34	31	9%
Scheepvaart	56	46	18%
Wegverkeer	107	83	22%
Vervoer en overig verkeer	21	15	29%
Buitenland	574	356	38%
Overige sectoren	111	108	3%
Meetcorrectie	-87	-56	36%
Totaal	1523	1207	21%

Tabel 1. Reductiepercentages sectoren tussen 2018 en 2030, gebaseerd op de autonome daling en rijksbronmaatregelen.
Afkomstig uit het RIVM-briefrapport 2021-0200.

3.1 Actielijn Natuur

In de actielijn Natuur zetten we ons in voor het herstellen en robuuster maken van de natuur en treffen we extra beheermaatregelen om schade van te hoge stikstofdeposities te beperken.

Uiteindelijk is een substantiële reductie van stikstof noodzakelijk voor een duurzaam beheer en behoud van de natuur. Onder de Actielijn Natuur vallen onze extra inspanningen, aanvullend op reeds bestaand beleid. De Actielijn Natuur richt zich primair op het treffen van (natuur)maatregelen die bijdragen aan de staat van instandhouding van stikstofgevoelige natuurgebieden. Op korte termijn zijn dat vaak maatregelen waarmee de symptomen van de huidige overbelasting met stikstof worden bestreden, om zo verdere schade aan de natuur zo goed als mogelijk te beperken. Het gaat dan bijvoorbeeld om het verwijderen van begroeiing, extra maaiwerk, schapenbegrazing of het verwijderen van exoten. Waar mogelijk worden ook op korte termijn al systeemmaatregelen getroffen, bijvoorbeeld ter verbetering van de waterkwaliteit. De meeste maatregelen die zijn gericht op systeemherstel vergen meer voorbereiding en kosten meer tijd. Dat geldt ook voor maatregelen om de natuurgebieden robuuster te maken, waar geregeld sprake is van verwerving en inrichting van gronden. Deze maatregelen worden getroffen in het kader van het uitvoeringsprogramma Natuur, en zijn aanvullend op het SNL-beheer (Subsidiestelsel Natuur en Landschap) en de maatregelen die in het kader van Natuurpact reeds worden getroffen.

Natuurdoelen

Provincie Zuid-Holland heeft natuurdoelanalyses uitgevoerd die inzicht geven in de huidige staat van de natuur en wat er nodig is om de instandhoudingdoelstellingen te behalen. Deze informatie wordt voor ieder Natura 2000-gebied in de gebiedsagenda's weergegeven en is de basis voor te treffen natuurmaatregelen.

De wettelijke stikstofdoelen zijn gerelateerd aan de arealen stikstofgevoelige natuur die voldoen aan de KDW. Die arealen zijn de komende jaren echter nog in beweging, vanwege de actualisatie van de doelensystematiek van Natura 2000. Onder de actualisatie doelensystematiek wordt ook de actualisatie van de Vogelrichtlijn geschaard. Die actualisatie kan leiden tot wijzigingen in de aangewezen vogelsoorten van bestaande Natura 2000-gebieden, maar ook tot de aanwijzing van nieuwe vogelrichtlijngebieden. Zolang nieuwe vogelsoorten en vogelrichtlijngebieden niet stikstofgevoelig zijn zal dit geen impact hebben op de natuurdoelen.

3.2 Actielijn Transitie Landbouw

De opgave rondom stikstof in de landbouw is geen opzichzelfstaande opgave. Deze hangt nauw samen met andere opgaven in het landelijk gebied, waaronder bodemdaling, waterkwaliteit en biodiversiteit.

Maatregelen die zorg dragen voor de verbetering van deze opgaven komen onder andere (maar niet uitsluitend) samen op het boerenenerf. Een integrale aanpak naar verduurzaming van de landbouw, richting natuurinclusieve kringlooplandbouw, draagt bij een breed pallet aan opgaven waaronder de stikstofopgave.

De provincie wil een duurzame en vitale landbouwsector. Het stikstofprobleem, klimaat, bodemkwaliteit, biodiversiteit en een duurzaam verdienmodel voor de boeren vragen om een andere aanpak. We zetten in op het verbreden en versnellen van verduurzaming voor de hele sector: kringlooplandbouw, korte ketens en economische vitaliteit zijn hierin kernbegrippen.

Vanuit het NPLG wordt voor het landelijk gebied ingezet op vier opgaven: klimaat, biodiversiteit, waterkwaliteit en stikstof. Er wordt gepleit voor een gebiedsgerichte aanpak, omdat de urgentie van deze opgaven per gebied kan verschillen. De provinciale actielijn 'Transitie Landbouw' sluit aan bij deze insteek van een integrale en gebiedsgerichte aanpak. Daarnaast zetten we ook in op een aantal provincie-brede acties.

De Actielijn Transitie Landbouw is erop gericht om in de hele provincie te komen tot reductie van uitstoot van stikstof. Met de actielijn streven we de volgende doelen na:

1. **Op korte termijn (2030):** inzetten stikstof-reductie landbouw door gebiedsgerichte aanpak voor gebieden nabij Natura 2000-gebieden en start inzet op kringlooplandbouw.
2. **Op lange termijn (2050):** transitie in de landbouw, kringlooplandbouw.

Verbetering van de natuur is een langjarig traject met onzekerheden, terwijl agrarische bedrijven willen werken met zekerheid voor investeringen die terugverdiend moeten worden en voortzetting van het bedrijf door een volgende generatie. Deze spanning tussen onzekerheid en benodigde zekerheid voor een gezonde landbouwsector, vraagt van de overheid en de agrarische sector samenwerking en zoeken naar oplossingen.

Gebiedsgerichte aanpak landbouw

Zoals aangegeven staat een gebiedsgerichte aanpak centraal in de Actielijn Transitie Landbouw. De stikstof-opgave kan niet als losstaande opgave aangepakt worden en hangt nauw samen met anderen opgaven in het landelijk gebied. Per gebied verschilt de urgentie van de vijf eerder beschreven thema's (stikstofprobleem, klimaat, bodemkwaliteit, biodiversiteit en een duurzaam verdienmodel). Het proces van een gebiedsgerichte aanpak is zowel top-down als het gaat om sturing op het behalen van (wettelijke) doelen, als bottom-up als het gaat om oplossingen vinden vanuit de dagelijkse praktijk en het inzetten van lerende netwerken.

In het bredere landbouwbeleid van de provincie – de Hoofdlijnennotitie Vitale Landbouw – zijn vier prioritaire gebieden aangewezen waar we op focussen. Dit zijn:

1. Nieuwkoopse Plassen;
2. Krimpenerwaard;
3. Alblasserwaard;
4. Zuid-Hollandse Eilanden (Zuid-Westelijke Delta).

In al deze gebieden werken we samen met boeren en andere betrokken partijen aan vitale landbouw met een duurzaam verdienmodel. In alle gebieden geldt dat acties die we hier nemen, ook bijdragen aan vermindering van de stikstofuitstoot. In het gebied rondom de Nieuwkoopse Plassen is extra inzet op nodig, vanwege de nabijgelegen stikstofgevoelige natuur van de Nieuwkoopse Plassen & De Haeck. Samen met de partners in dit gebied zoeken we hier naar oplossingen om stikstofreductie en bodemdaling integraal met andere opgaves op te pakken. De stand van zaken in dit gebiedsproces is opgenomen in bijlage 5. Ook in de twee andere veenweidegebieden (Krimpenerwaard en Alblasserwaard) wordt hard gewerkt aan een aanpak vanuit bodemdaling, waarbij het stikstofvraagstuk in de toekomst kan worden meegenomen tot een integrale aanpak.

Het RIVM heeft op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit een aantal ruimtelijke emissiereductievarianten voor de landbouw onderzocht ([RIVM-rapport](#)). De conclusie van dit onderzoek was dat een gerichte emissiereductie, afhankelijk van de variant, 15 tot bijna 40% efficiënter is dan een generieke emissiereductie. Op basis van dit onderzoek heeft het rijk op 10 juni 2022 richtinggevend gebiedsdoelen voor de emissiereductie van de landbouw gepubliceerd. De definitieve gebiedsdoelen worden vastgelegd in het gebiedsplan 1.0 dat vóór 1 juli 2023 moet worden afgerond.

Elke regio kent eigen doelen en uitdagingen. Als het gaat om stikstof ligt de grootste opgave bij de landbouw bij het Natura 2000-gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haeck. Door de systematiek van de ABCD-zonering als oefening toe te passen, wordt zichtbaar welke kansen er voor de landbouw liggen voor een goede toekomst die bijdraagt aan de oplossing voor de stikstofproblematiek. Aangezien dit Natura 2000-gebied op de grens met de provincie Utrecht ligt, hebben maatregelen in deze provincie ook veel effect op het gebied. Deze zonering sluit aan bij onze

insteek voor integrale en gebiedsgerichte processen in het landelijk gebied. Zuid-Holland is divers qua landschap en bodemgesteldheid met bijpassende landbouwsectoren. We blijven met de partners in en rondom de Nieuwkoopse Plassen het gesprek houden over hoe we met elkaar die doelen moeten bereiken. Het gaat er om wat het effect is van reductie van stikstof op de Natura 2000-gebieden.

Vooruitlopend op de richtinggevend gebiedsdoelen die door het Rijk zijn gepubliceerd, hebben we een doorrekening gedaan van mogelijke stikstofreducties in Zuid-Holland, volgens de ABCD-systematiek. Dit om een indicatie te geven van het effect op de natuurgebieden. De volgende reductiepercentages zijn doorgerekend en verkend:

- A. **20% stikstofreductie** m.b.v. generieke maatregelen die door het Rijk worden vastgelegd.
- B. en C1: **38% stikstofreductie** (dat betekent 20% generiek A en 18% gebiedsgericht)
- C. 2: **70% stikstofreductie***
- D. **100% stikstofreductie**

*) Voor de doorrekening is voor Nieuwkoop 60% reductie binnen 2 km gehanteerd, omdat dit beter paste in het gebiedsproces. Voor de overige gebieden 38% binnen 1 km gehanteerd omdat de invloed van de landbouw in de overige gebieden kleiner is.

Deze mogelijke aanpak betekent met name een vermindering in stikstofdepositie voor Natura 2000-gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (bijlage 1, tabel 5). Hieruit blijkt tevens dat er nog een duidelijke winst gehaald wordt vanuit de veenweidegebieden richting het Natura 2000-gebied Biesbosch. Voor de andere Natura 2000-gebieden is de impact van stikstofreductie in de omgeving minder groot. Dit komt omdat de directe invloed van de landbouw kleiner is op deze gebieden. Er zitten minder landbouwbedrijven in de directe omgeving. Voor veel Zuid-Hollandse Natura 2000-gebieden spelen emissies vanuit het buitenland, vanaf zee en andere bronnen een grotere rol.

Naar een toekomstbestendige landbouw

Voor wat betreft stikstofemissiereductie binnen de transitie naar een toekomstbestendige landbouw nemen we in de gebiedsprocessen mee:

1. Ieder jaar stopt circa 2% van de agrarische bedrijven in Nederland vanwege bedrijfs-perspectief of het ontbreken van opvolging. In 2019 waren er circa 4.400 grondgebonden agrarische bedrijven in de veeteelt en akkerbouw in Zuid-Holland. Hiervan zijn er ongeveer 1.000 melkveebedrijven, waarvan te verwachten is dat er circa 20-25 bedrijven per jaar stoppen. In gebiedsprocessen wordt met actief grond-beleid gestuurd op gebruik van de vrijkomende gronden voor transitie in de landbouw, bijvoorbeeld via extensivering van de bestaande bedrijven (blijvers). Netto zal dit een emissie-reductie opleveren.
2. In Zuid-Holland vallen 9 bedrijven binnen de criteria van de Maatregel Gerichte 1 (MGA1). Wij hebben alle 9 bedrijven benaderd met de mogelijkheid van de opkoopregeling. Er was echter geen interesse om hiervan gebruik te maken. De eerste tranche van Maatregel Gerichte Opkoop heeft dus geen effect in Zuid-Holland. Op basis van voorwaarden voor de MGA2 opkoopregeling van het Rijk komen 156 bedrijven in Zuid-Holland in aanmerking voor uitkoop. Met passend grond- en ruimtelijk beleid wordt gestuurd op inzet van deze gronden voor transitie in de landbouw. Inzet daarbij is extensivering van de bestaande bedrijven (blijvers). Netto zal dit een emissiereductie opleveren.
3. Met managementmaatregelen (voer, mest, beweiding, etc.) in de melkveehouderijen is veel emissiereductie te behalen. In de Proeftuin Veenweide 2019 werd gesproken over een potentiële reductie van 25%. In gebiedsprocessen zetten we met coaching en begeleiding in op het breder uitrollen van deze management-maatregelen. Met het vervolgproject op onder andere de Proeftuin Veenweiden en de kring-loopboeren uit Midden-Delfland onderzoeken we het reductiepotentieel van deze maatregelen. Managementmaatregelen dragen naast reductie in stikstofemissie ook bij aan verbetering van waterkwaliteit, klimaatdoelen en verbetering van biodiversiteit.
4. Ook in de akkerbouw zijn managementmaatregelen te nemen in de bedrijfsvoering om stikstofemissie te beperken, voornamelijk in gebruik van dierlijke mest en kunstmest. In de Zuidwestelijke Delta loopt een KPI-project waarbij het reductiepotentieel in beeld gebracht wordt. Managementmaatregelen dragen naast reductie in stikstofemissie ook bij aan verbetering van waterkwaliteit, klimaatdoelen en verbetering van biodiversiteit. Zeker als dit gecombineerd wordt met een afname in gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen.
5. Technische end-of-pipe maatregelen, zoals luchtwassers en emissiearme stalvloeren dragen bij aan de reductie van stikstofemissie. Deze maatregelen dragen minder bij aan andere opgaven. Het is daarom wenselijk om deze maatregelen te combineren met managementmaatregelen die gericht zijn op een duurzame bedrijfsvoering. Voor beide geldt dat de juridische houdbaarheid geborgd moet zijn.
6. De omschakeling naar emissiearme stalsystemen kan gestimuleerd worden via de verordening. Het Rijk is inmiddels bezig met het opstellen van een regeling. Onderzocht moet worden hoe deze regeling werkt voor de provincie Zuid-Holland en of een aanvulling gewenst is.
7. In de Zuid-Hollandse landbouwaanpak sluiten we in de volgende fase aan bij de vier doelen die in het Nationaal Programma Landelijk Gebied staan: klimaat, biodiversiteit, waterkwaliteit en stikstof. Vanuit een gebiedsgerichte aanpak gericht op transitie zal komende tijd per gebied duidelijk gemaakt moeten worden wat dat voor de doelen kan betekenen.
8. Een juist verdienmodel is randvoorwaardelijk voor een toekomstbestendige landbouw. We blijven hierover met boeren in gesprek en we doen onderzoek naar KPI's, om te leren hoe niet alleen de bedrijfsvoering op het agrarisch erf maar óók de keten daaromheen kan bijdragen aan de doelen die we gezamenlijk willen halen. Een duurzaam verdienmodel is één van de vijf thema's die onderdeel zijn van de landbouwtransitie.

3.3 Actielijn Verduurzamen stedelijk netwerk en mobiliteit

In de op 1 april 2022 door de Minister voor Natuur en Stikstof gepresenteerde [hoofdlijnen](#) van de gecombineerde aanpak van natuur, water en klimaat in het landelijk gebied, en van het bredere stikstofbeleid, is aangegeven dat het kabinet eraan hecht dat alle sectoren een evenredige bijdrage leveren aan het behalen van de doelstellingen.

Aan de grote verduurzamingsopgave in de sectoren industrie, bouw en mobiliteit wordt door Rijk en regio hard gewerkt, met name via maatregelen en middelen vanuit nationaal klimaatbeleid of Europese regelgeving, waarmee ook de stikstofuitstoot sterk gereduceerd wordt.

Zoals gezegd is in [RIVM-briefrapport](#) 2021-0200 'Bijdrage aan de stikstofdepositie in de natuur vanuit de industrie, het verkeer en de consumenten' van 12 november 2021 is een overzicht opgenomen van de verwachte reductie van deposities vanuit de verschillende sectoren. In tabel 2 is een uitsnede weergegeven voor de relevante sectoren binnen actielijn Verduurzamen stedelijk netwerk en mobiliteit.

Waarbij opgemerkt dient te worden dat de sectoren niet alleen vanuit deze actielijn worden beïnvloed. De sector Industrie bijvoorbeeld, en dan met name de zwaardere industrie, heeft nadrukkelijk relatie met het Havenindustrieel Complex, en daarmee ook relevant voor de aparte gelijknamige actielijn. Binnen de actielijn Verduurzamen stedelijk netwerk en mobiliteit wordt vooral gekeken naar lichtere bedrijvigheid op de bedrijven(terreinen) buiten het Havenindustrieel Complex.

Reductie stikstofemissies vanuit generiek (Rijks)beleid

De beoogde reductie van stikstofdepositie binnen de voor de actielijn relevante sectoren wordt op verschillende manier beïnvloed. De beïnvloeding is hoofdzakelijk vanuit de landelijke wet- en regelgeving en afspraken op landelijk niveau. De afspraken zijn ondermeer vastgelegd in de Energie- en Klimaatakkoorden en binnen de mobiliteitssector zorgt (Europese) wet- en regelgeving hoofdzakelijk voor verschoning.

Reductiepercentages sectoren tussen 2018 en 2030			
	Depositie		
Sector	2018	2030	Reductiepercentage
Industrie	34	31	9%
Scheepvaart	56	46	18%
Wegverkeer	107	83	19%
Vervoer en overig verkeer	21	15	29%
Overige sectoren	111	108	3%
Totaal	1523	1207	21%

Tabel 2. Reductiepercentages sectoren, uitsnede voor actielijn VSNM. Gebaseerd op de autonome daling en rijksbronmaatregelen. Afkomstig uit het RIVM-briefrapport 2021-0200.

Reductie stikstofemissies vanuit specifiek provinciaal beleid

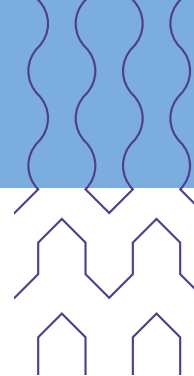
Voor het behalen van de beoogde reductiedoelstelling draagt de provincie Zuid-Holland bij vanuit specifieke inzet en beleidskeuzes. Op het gebied van de energietransitie geldt dat de NO_x-emissies tot 2030 naar verwachting fors zullen afnemen als gevolg van de overgang naar wind- en zonne-energie. Als provincie leveren we nadrukkelijk een (proces)bijdrage aan de invulling van de energietransitie, door onze rol in de totstandkoming van de Regionale Energiestrategieën en door het ondersteunen van gemeenten bij het transitieproces. Bij de ontwikkeling van bestaande en nieuwe bedrijventerreinen en de (glas)tuinbouw wordt in het provinciaal beleid het principe van best beschikbare technieken toegepast. Hierdoor dient steeds uitgegaan te worden van de nieuwste technieken, waardoor continu verduurzaming en ook vermindering van NO_x-emissies wordt gerealiseerd.

Binnen de mobiliteitssector zorgt (Europese) wet- en regelgeving hoofdzakelijk voor de verschoning. Als provincie Zuid-Holland dragen we hier zelf ook actief aan bij door binnen de aanbestedingen van het openbaar vervoer vanaf 2030 zero-emissie voor te schrijven. Daarnaast wordt er (door met name gemeenten) ingezet op zero-emissie stadslogistiek, al ruim voor 2030. Vanuit de Verstedelijkingsstrategie ligt de focus op ontsluiting van de nieuwe woningen met Hoogwaardig Openbaar Vervoer.

De inzet op bouwen binnen bestaand stads- en dorpsgebied, en daarmee inzet op nabijheid van voorzieningen, stimuleert lopen en fietsen. Beiden dragen bij aan verlaging van het auto-gebruik. Verder zijn binnenkort alle ligplaatsen voor de binnenvaart van de Zuid-Hollandse kades voorzien van walstroom, waarmee jaarlijks circa 1.500 kg NO_x emissies worden vermeden. Voor het behalen van de beoogde reductiepercentages is het lastig om precies uit te splitsen welk deel door generiek landelijk beleid wordt bereikt en welk deel aan provinciaal maatwerk kan worden toegekend. Aangezien de reductie van stikstofdepositie een gezamenlijke verantwoordelijkheid is, wordt die specifieke uitsplitsing niet relevant geacht.

Ontwikkelbehoefte

Binnen de provincie Zuid-Holland hebben we in relatie tot stikstof ook ontwikkelingen die juist stikstofdepositieruimte behoeven, zoals een grote woningbouwopgave in de NOVI-verstedelijkingsgebieden bij de Oude Lijn, regionale wegenprojecten, en een schaa sprong OV in relatie tot verstedelijking en duurzame mobiliteit. We hebben de landelijke afspraak om tot 2030 tussen de 204.000 en 235.000 woningen in Zuid-Holland te bouwen. Zuid-Holland kent de grootste woningbouwopgave binnen Nederland en er is, terecht, een hoge urgentie. De noodzakelijke mobiliteitsoplossingen die gekoppeld zijn aan de woningbouw horen ook bij deze opgave. Omdat de natuur nog niet op orde is, is het moeilijk om nieuwe vergunningen uit te geven, waardoor woningen en wegen niet gebouwd kunnen worden.

Gezien het grote belang van het op gang brengen van de bouwproductie, heeft het Adviescollege Stikstofproblematiek, onder leiding van de heer Remkes, het volgende geadviseerd met betrekking tot de bouwsector:

- Stel voor tijdelijke emissies van bouwactiviteiten voldoende ruimte beschikbaar.
- Zorg als overheid voor het ontstaan van voldoende marktkracht om de overgang naar schone bouw op gang te brengen. Waarbij sluitende afspraken dienen te worden gemaakt tussen (mede)overheden en semipublieke organisaties, waarbij bij aanbestedingen zo laag mogelijke emissies een doorslaggevende rol spelen in de gunning.
- Ontwikkel een stimuleringsregeling die het mogelijk maakt voor alle bedrijven in de sector om de overgang naar 'laag emissie-materieel' te maken.

Een vrijstelling voor de bouwfase is inmiddels vanuit de landelijke wetgeving ingevoerd. Ook is vanuit het Rijk een stimuleringsregeling beschikbaar gekomen om de overgang naar schone bouw op gang te brengen.

Bij de uitvoering van beheer en onderhoud, aanpassingen en aanleg van infrastructuur schrijven we als provincie het gebruik van schonere transport en werkvoertuigen (met minder of geen emissies) voor. In principe vanuit afspraken vanuit het Klimaatakkoord.

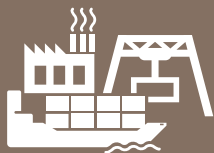
De doelstelling voor CO₂-reductie is om in 2030 50% minder CO₂ uit te stoten dan in 2015 en in 2050 CO₂-neutraal te zijn. De beperking van CO₂-emissies leiden ook tot beperking van NO_x-emissies. Omdat een deel van de CO₂-reductie ook bereikt kan worden met maatregelen buiten schonere transport en werkvoertuigen, zal nader onderzocht worden of aanvullende aanbestedingsvoorwaarden of gunningscriteria noodzakelijk zijn op specifiek de inzet van 'laag-emissie materieel' binnen de uitvoering van de uitvoeringswerkzaamheden.

Voor de gebruiksfase van woningen geldt dat vanuit de verstedelijkingsvisie focus is om woningen te ontsluiten met hoogwaardig openbaar vervoer. Daarmee verlaagt het gebruik van auto's en dus verbrandingsmotoren. Vanuit de verstedelijkingsvisie zetten we in op bouwen binnen bestaand stads- en dorpsgebied en dat zorgt voor nabijheid van faciliteiten, wat ook lopen en fietsen stimuleert. Voor (woning-)bouwprojecten is het uitgangspunt dat binnen de bouwprojecten in principe compenserende maatregelen genomen dienen te worden om de eventuele extra deposities vanuit de gebruiksfase te compenseren. Op het totaal wordt op die manier een nullijn aangehouden, waardoor er vanuit de (woning)bouwopgave geen extra deposities optreden. We onderzoeken om daar zo nodig een collectief instrument (van een stikstofbank) voor in te zetten, om op het totaal van de (woning)bouwopgave emissies en bronmaatregelen te kunnen matchen.

Hoofdconclusies

Voor de actielijn Verduurzamen stedelijk netwerk en mobiliteit zijn de hoofdconclusies:

1. De reductie van stikstofemissies vindt hoofdzakelijk plaats vanuit landelijke afspraken en wet- en regelgeving. Vanuit provinciaal beleid wordt actief uitvoering gegeven aan deze afspraken op de onderdelen die de provincie zelf direct aanstuurt;
2. Voor de ontwikkelbehoefte bij woning(bouw)projecten wordt door het voorschrijven en stimuleren van verschoning in combinatie met compenserende maatregelen een nullijn aangehouden.

3.4 Actielijn Havenindustriële complex (HIC)

Voor het Havenindustriële complex (HIC) is in de eerste plaats de huidige feitelijke bijdrage aan de stikstofdepositie berekend.

Vervolgens leggen we uit wat de generieke reductie van de stikstofdepositie is, aan de hand van tabel 1. Vervolgens gaan we in op de derde pijler: het mogelijk maken van ontwikkelingen; het ontwikkelen van Maasvlakte 2.

Huidige bijdrage HIC aan depositie

De berekening is uitgevoerd voor de Natura 2000-gebieden gelegen binnen de afstandsgrens van 25 km afstand van het HIC die gehanteerd wordt voor toestemmingsverlening. Ook buiten deze zone heeft het HIC-effect op Natura 2000-gebieden. Dit effect van het HIC is niet nader berekend op toestemmingsniveau. De emissie van het havenindustriële complex is vergelijkbaar met de emissie van de landbouw. Echter, de haven stoot een andere stikstofbinding uit dan de landbouw, namelijk stikstofoxiden. Deze vorm heeft een ander depositiegedrag en dit resulteert in minder depositie op de natuurgebieden. Dit effect is op Natura 2000-gebieden buiten Zuid-Holland ten hoogste orde 1%. Deze bijdrage vormt wel onderdeel van de algemene berekeningen m.b.t. de ontwikkeling van 'de deken'.

In de nadere berekeningen voor het HIC is onderscheid gemaakt tussen de bronnen op het land (industriële installaties en mobiele werktuigen) en de verkeersaantrekkende werking die onderdeel is van de vergunningplicht van industriële activiteiten. Bij de verkeersaantrekkende werking is alleen de scheepvaart doorgerekend omdat dit veruit de voornaamste bron is. Onder de verkeersaantrekkende werking valt het voor de wal liggen van schepen en de vaarbewegingen vanaf/tot aan het heersend verkeersbeeld. In bijlage 1, tabel 7, staan de uitkomsten.

Generieke reductie stikstofdepositie HIC (verondersteld door het Rijk)

Uit de voortgangsbrief van het Rijk van november 2021 zijn de landelijk gehanteerde reductiepercentages te halen die relevant zijn voor de sectoren in het HIC. De depositie effecten van deze sectoren zijn door het Rijk afgeleid van de evenredige generieke benadering voor alle sectoren gericht op het terugdringen van emissies (autonome daling en klimaatbeleid). Deze reductiepercentages zijn deels gebaseerd op openbare gegevens zoals de Klimaat- en Energieverkenning (KEV)-registratie en verspreidingsmodellen. Maar ook deels op de – nog niet vrijgegeven – exacte rekenkundige vertaalslag die het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) hebben gemaakt om het effect van het generieke Rijksbeleid te berekenen. Deze reductiepercentages worden weergegeven in tabel 2 (reductiepercentages generieke sectoren). Voor een eerste benadering van het veronderstelde reductie-effect van generiek Rijksbeleid voor het HIC is het percentages van industrie (9%) toegepast op alle bronnen op het land en is het percentage voor de scheepvaart (18%) toegepast op de verkeersaantrekkende werking van de scheepvaart. Bijlage 1, tabel 8 bevat de resultaten van deze berekeningen.

Maatwerk en ontwikkeling HIC

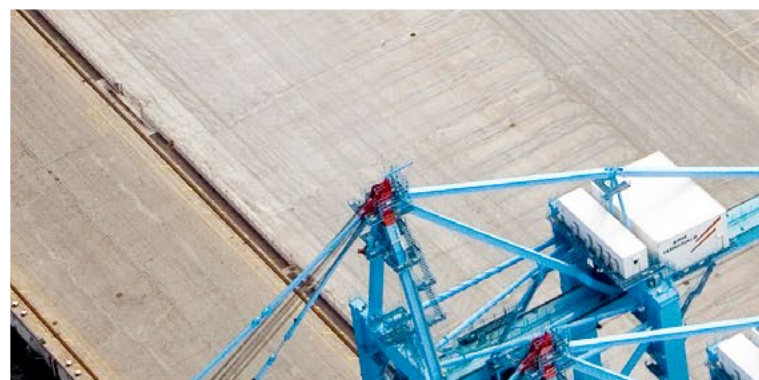
Het regeerakkoord voorziet vanuit het klimaatbeleid in een maatwerk aanpak. Beide ministers (voor Klimaat en Energie en voor Natuur en Stikstof) bepleiten een integrale benadering. Vanuit Deltalinqs en het Havenbedrijf Rotterdam is aandacht gevraagd voor mogelijke toename van stikstofemissies en -deposities. Op dit moment is niet duidelijk wat de resultante zal zijn van beide ontwikkelingen, ook omdat niet duidelijk is welke aannamen ten grondslag liggen aan het effect van het generieke Rijksbeleid. Streven is dit inzicht zo vlot als verantwoord te genereren ten behoeve van de inzet van Rijksmiddelen die gekoppeld wordt aan het proces van de provinciale gebiedsplannen.

Ontwikkelbehoefte Maasvlakte 2

Het Havenbedrijf Rotterdam heeft een aantal scenario's doorgerekend voor de ontwikkelbehoefte van Maasvlakte 2 (MV2). In bijlage 1, tabel 9 is het zogeheten midden scenario weergegeven.

Dit scenario gaat uit van de volgende vooronderstellingen ten aanzien van de ontwikkeling van MV2:

1. In het midden scenario zijn alle nog lege kavels op Maasvlakte 2 gevuld. Deels met projecten die in ontwikkeling zijn, de zogenaamde portfolio projecten, hiervan is al informatie voorhanden. Voor de overige kavels zijn op basis van de Havenbedrijf- business-managers aannames gedaan over mogelijke invulling van de kavels. Deze data kennen vanzelfsprekend een hogere onzekerheid.
2. Bij de berekeningen is zoveel mogelijk gewerkt met kentallen die zo goed mogelijk zijn gebaseerd op de best beschikbare technieken, ook is gewerkt met de best beschikbare prognoses.
3. De berekeningen zijn uitgevoerd met de laatste versie van de AERIUS-calculator en de meest recente projectdata (van de portfolio-projecten) en hierbij is conform bestuurlijke afspraken de knip zeevaart toegepast. Nieuwe inzichten en AERIUS-releases kunnen tot bijgestelde behoeften leiden.
4. Andere scenario's kunnen leiden tot verschuivingen in zowel de stikstofdepositie van de industriële installaties als de stikstofdepositie van de verkeersaantrekkende werking.

Hoofdconclusies

In bijlage 1, tabel 10 zijn de eerder becijferde totale weergegeven. De essentie van de analyses lijkt:

1. De totale bijdrage van de vergunningplichtige industriële activiteiten van het HIC aan de depositie in Natura 2000-gebieden is binnen de totale stikstofdepositie beperkt (25 tot 75 mol). De huidige depositie op de beschouwde Natura 2000-gebieden ligt tussen orde 1300 en 1700 mol.
2. Het depositie-effect op nabijgelegen Natura 2000-gebieden van de verkeersaantrekkende werking die onder de vergunning valt van industriële activiteiten is relatief substantieel (t.o.v. effect van de industriële activiteiten zelf).
3. Binnen de verkeersaantrekkende werking is voor de Rotterdamse haven de zeescheepvaart maatgevend t.o.v. de binnenvaart (zowel aan de kade als varend).
4. De door het Rijk aangehouden generieke bijdrage aan de reductie van stikstofdepositie in nabijgelegen Natura 2000-gebieden is voor het HIC cijfermatig in beeld gebracht voor industrie en scheepvaart op basis van landelijke aannames. Deze aannames moeten worden geijkt voor de Rotterdamse haven.
5. Voor alle activiteiten die een nieuwe (of bijstelling van) de Wet natuurbescherming (Wnb) vergunning behoeven zijn deze bovenstaande punten relevant.

Verantwoording en illustratie

Onder deze bestuurlijke samenvatting ligt/komt een rapportage waarin de werkwijze wordt toegelicht en verantwoording wordt afgelegd over de gehanteerde aannames. Deze rapportage wordt door respectievelijk de provincie en het Havenbedrijf Rotterdam opgesteld en is getoetst door Sweco. Het onderdeel van de provincie is gereed. Het onderdeel van Havenbedrijf volgt zo spoedig mogelijk.

De berekeningen hebben betrekking op zichtjaar 2030. De berekeningen geven zicht op de verhoudingen tussen de totale stikstofdepositie en de bijdrage van het HIC, de bijdragen van respectievelijk industriële activiteiten op het land en de verkeersaantrekkende werking daarvan en de verhouding tussen de bijdrage van bestaande activiteiten in het HIC en de ontwikkeling van MV2. De berekeningen zijn niet voldoende voor vergunningverlening aan concrete projecten en geven evenmin zicht op (het verloop van) de stikstofbehoefte in tussenliggende jaren.

De analyses bieden hiermee inzicht in bijvoorbeeld de omvang van de bijdrage van verschillende bronnen, het belang van onzekerheden, en een eerste zicht op mogelijk te realiseren reducties en de omvang van de benodigde ontwikkelreserve. Zoals aangegeven wordt gestreefd naar (her)ijken van de landelijke aannames voor het HIC en MV2.

4. Samenvattingen Gebiedsagenda's

In de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (Wsn) is een grote rol weggelegd voor een gebiedsgerichte aanpak onder regie van de provincies. Stikstof – met name ammoniak uit natuurlijke bronnen – slaat overwegend lokaal neer.

Door gebiedsgericht stikstofreducerende maatregelen te nemen, wordt stikstofgevoelige natuur het meest ontlast. De provincie Zuid-Holland heeft vier gebieden benoemd waarin stikstofgevoelige natuur ligt, te weten:

- **Biesbosch;**
- **Duinen:** de duinenrij tussen de grens met Noord-Holland en de Nieuwe Waterweg;
- **Duinen-Eilanden & Delta:** de duinenrij op Voorne Putten en op Goeree Overflakkee, de Grevelingen en het Krammer-Volkerak;
- **Nieuwkoop:** de Nieuwkoopse Plassen & De Haeck.

Deze vier gebieden kennen ieder een eigen gebiedsproces waarin met gemeenten, terreinbeherende organisaties, waterschappen, de toeristische sector en de agrarische sector wordt gezocht naar gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie en natuurverbetering. In de Biesbosch, Duinen en Duinen-Eilanden & Delta is toegewerkt naar een Gebiedsagenda 0.5. Deze Gebiedsagenda's 0.5 bevatten een analyse van de situatie van het gebied en een overzicht van mogelijke en kansrijke maatregelen voor stikstofreductie en natuurverbetering. Voor het gebiedsproces van Nieuwkoop is een gebiedsagenda gemaakt, specifiek op het gebiedsproces rondom Nieuwkoop. Hieronder vindt u een samenvatting van deze documenten.

4.1 Samenvatting Gebiedsagenda stikstof Biesbosch 0.5

De Biesbosch is een intergetijdengebied in Zuid-Holland en Noord-Brabant. Het deel van de Biesbosch boven de rivier de Nieuwe Merwede ligt in de provincie Zuid-Holland. Het deel onder de Nieuwe Merwede ligt in de provincie Noord-Brabant.

Maatregelen gericht op natuurherstel en in het kader van het verbeteren van de waterveiligheid hebben er afgelopen decennia toe geleid dat de natuur er in de Biesbosch over het algemeen goed voor staat. De natuuropgave is dus beperkt en beheersbaar. Ook voor stikstofreductie is de opgave beperkt. Doordat de Biesbosch in een rivierengebied ligt en tevens een dynamisch intergetijdengebied is, zijn er van nature veel voedingsstoffen aanwezig. Er komen daardoor van nature weinig stikstofgevoelige habitats voor.

Situatieschets in 2022 – natuur

De afgelopen maanden is er een natuurdoelanalyse uitgevoerd voor het Zuid-Hollandse deel van het Natura 2000-gebied de Biesbosch. Deze is inmiddels gereed, maar nog niet gedeeld met de Provinciale Staten van Zuid-Holland. Voor het Brabantse deel volgt de natuurdoelanalyse eind 2022. Onderstaande informatie is dus nog onder voorbehoud en krijgt nog een update.

In de Biesbosch komen veel belangrijke en zeldzame habitattypen voor als getijdenooibossen, hooilanden, stroomdalgraslanden, ruigten en zomen en slikkige rivieroeveren. De getijdenooibossen in de Biesbosch en langs de Oude Maas zijn zeldzaam en van groot internationaal ecologisch belang als leefgebied van hierboven genoemde soorten. De Biesbosch bestaat voor het grootste deel uit wilgenbos, maar op enkele plaatsen zijn ook meer open vegetaties aanwezig. Het zijn met name deze open beheertypen die overlappen met de stikstofgevoelige habitats.

Grote uitdagingen zijn o.a.: kwaliteitsverbetering van zachthoutooibossen binnen en buiten de Biesbosch; bestrijding van exoten als de reuzenbalsemien; kwaliteitsverbetering van vochtige alluviale zachthoutooibossen; rust voor broedvogels. Buiten het Natura 2000-gebied wordt vooral gekeken naar verbindingzones tussen natuur en richting de Nieuwkoopse Plassen om zo het leefgebied van soorten te vergroten.

Situatieschets in 2022 – stikstof

Een beperkt deel van de natuur kampt met lichte tot matige overbelasting, voornamelijk in het Zuid-Hollandse deel van de Biesbosch.

1. **Overbelasting:** de gemiddelde overbelasting op de overbelaste natuur is 147 mol N/ha/j is. De gemiddelde depositie op de Biesbosch is ca. 1190 mol N/ha/j. In overbelaste gebieden is dus een reductie van zo'n 12,5% nodig.
2. **Lokale bronnen:** circa 182 mol N/ha/j van de stikstof die neerslaat op de Biesbosch is afkomstig van bronnen binnen een straal van 5 km rond het N2000-gebied. Dat is zo'n 15% van de totale neerslag. Dit laat zien dat er met lokale, gebiedsgerichte maatregelen substantiële impact gemaakt kan worden. Noot hierbij is wel dat deze 182 ml N/ha/j alle stikstofemissies omvat. Een volledige reductie tot 0 mol N/ha/j is daarom niet realistisch.
3. **Bronnen:** de stikstof die in de Biesbosch neerslaat heeft verschillende bronnen. De grootste bronnen zijn het buitenland (41%) en de landbouw (31%). De scheepvaart en wegverkeer leveren beide een kleinere, maar niet te verwaarlozen bijdrage van 7%. Het is aannemelijk dat ook in de Biesbosch enkele procenten van de stikstofdepositie afkomstig is van ganzen. Er zijn echter nog vervolgberekeningen nodig om deze bron nader te duiden.

Maatregelen en effecten

In onderstaande tabellen staan mogelijke maatregelen en hun beoogd effect benoemd.

Maatregelen en effecten		
Relevante maatregelen voor natuurverbetering		Beoogd effect
1	Maatregelen binnen Natura 2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren	Goede instandhouding van de Natura 2000-gebieden door het behalen van Natura 2000-doelen voor soorten en habitattypen. Dit is een Europese verplichting.
2	Realiseren ecologische verbingszone voor otters en paling	Groter leefgebied voor otters en gemakkelijkere trek voor paling.
3	Uitbreiden subsidieregeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Aantrekkelijkere regeling voor agrariërs, sterker leefgebied voor verschillende doelsoorten, minder stikstofuitstoot door verminderde agrarische activiteit.
4	Realiseren van extra bos middels bosmakelaar	Reductie recreatiedruk op Natura 2000-gebied, groter leefgebied doelsoorten.
5	Beschermen hardhoutooibos	Behalen van de habitatrichtlijn.
Relevante maatregelen voor natuurverbetering		Beoogd effect
6	Onderzoek naar vitale en duurzame agrarische sector	Inzicht in maatregelen die stikstofuitstoot verminderen en andere duurzaamheidstransities versnellen; inzicht in verdienmodellen voor agrariërs.
7	Natuurvriendelijk beheren gronden Staatsbosbeheer	Uit een berekening van Staatsbosbeheer uit 2020 naar de Thomaswaard (48 ha) blijkt dat natuurvriendelijk beheer plaatselijk tot een reductie van 379 mol N/ ha/ j leidt (Wing, 2022).
8	Onderzoeken depositiebijdrage ganzen	Vermindering van de stikstofdepositie.
9	Stimuleren mobiliteitsmaatregelen	Vermindering van stikstofemissie, schonere lucht, minder CO ₂ -uitstoot.
10	Verminderen stikstofuitstoot industrieterreinen	Vermindering van stikstofemissie, schonere lucht, minder CO ₂ -uitstoot.
11	Verminderen stikstofuitstoot door recreatievaart	Vermindering van stikstofemissie, minder verstoring van dieren.
Mogelijke maatregelen voor een robuust landelijk gebied (NPLG)		Beoogd effect
12	Proefgebied verduurzaming akkerranden	Vergroten van de biodiversiteit, verbeteren van kringlopen, vergroten van biomassa.

4.2 Samenvatting Gebiedsagenda stikstof

Duinen 0.5

De Duinen bestaat uit vijf Natura 2000-gebieden langs de kust van Zuid-Holland met een straal van 5 km daaromheen. Dit gebied bevat natuur die internationaal van zeer groot belang is.

Het is gepositioneerd in het drukst bevolkte gebied van Nederland, waar landgoederen, duinen, bollenvelden, veenweiden, dorpen en steden elkaar afwisselen.

De opgave voor de Duinen is groot. Het merendeel van de natuur in de Duinen is stikstofgevoelig. Vanwege de grote economische activiteit nabij de Natura 2000-gebieden is er op veel plekken sprake van stikstofoverbelasting. De druk op de ruimte in het gehele gebied is daarnaast hoog. Woningbouw, duurzame energievoorziening, recreatie, bedrijvigheid: allemaal doen ze een beroep op de schaarse ruimte. Door de hoge stikstofdepositie en veranderd ruimtegebruik is het meest essentiële proces in de duinen – de dynamiek door verstuing en duinvorming – grotendeels verloren gegaan.

Visie

De gebiedspartners zijn overeengekomen dat ze streven naar:

1. Integrale gebiedsontwikkeling: de juiste functies op de juiste plaats.
2. Directe verbetering van de staat van instandhouding van de natuur door kwaliteitsverhoging van bestaande gebieden en het gebied van habitattypen te behouden of ontwikkelen om te voldoen aan de Habitatrichtlijn.
3. Depositieverlaging van lokale stikstofbronnen door 1) meekoppelkansen te benutten, 2) gebiedsspecifieke maatregelen om stikstofdepositie en -emissie te reduceren en 3) zonering toe te passen, waardoor stikstofbelastende activiteiten op afstand worden geplaatst.
4. Gelijkwaardige en evenwichtige inzet van de verschillende sectoren.

Deze visie wordt nu al in de praktijk gebracht in een aantal showcases. De showcases laten zien dat het aanpakken van de stikstofproblematiek past binnen integrale, duurzame en toekomstbestendige ontwikkelingen. Op dit moment hebben de gebiedspartners de volgende showcases in ontwikkeling:

1. **Gebiedsontwikkeling Hoek van Holland.** Door de aanleg van een nieuw metrostation, herinrichting van de openbare ruimte en omzetting van agrarisch gebied tot natuur en extensief agrarisch gebruik, wordt de stikstofdepositie op het aangrenzende Natura 2000-gebied Kapittelduinen gereduceerd.
2. **Central Innovation District (CID) Den Haag.** Hier worden richting 2040 circa 20.000 woningen en 25.000 arbeidsplaatsen gerealiseerd. Natuurverbetering in Natura 2000-gebied Meijndel maakt deze duurzame gebiedsontwikkeling mogelijk.
3. **Mient Kooltuin.** De Mient Kooltuin – momenteel een gebied met agrarisch gebruik, enkele woningen, een sportpark en tuincentrum – zal een recreatiefunctie gaan vervullen. Het gaat daarmee fungeren als buffer tussen de nieuwe woonwijk en Natura 2000-gebied Berkheide en voorkomt daardoor extra recreatiedruk en stikstofdepositie.
4. **Sanering vuilstort Coepelduynen.** In het Natura 2000-gebied Coepelduynen ligt een voormalig vuilstort. Het plan is om deze vuilstort om te zetten in natuur. Dit biedt een kwaliteitsimpuls voor de natuur en creëert ontwikkelmogelijkheden in de omgeving.

Situatieschets in 2022 – natuur

Voor elk van de Natura 2000-gebieden is een natuurdoelanalyse uitgevoerd. In de natuurdoelanalyses is onderzocht welke habitattypen en habitatrichtlijnsoorten er zijn en hoe deze ervoor staan. Qua oppervlakte is er voornamelijk een opgave voor duindoornstruwelen, kalkrijke grijze duinen en kalkarme grijze duinen. Een aantal voorname kwalitatieve knelpunten zijn verzuring, vermessing en eutrofiëring door te hoge stikstofdepositie; beperkte verstuivingsdynamiek, overbegrazing; gebrek aan rust; aanwezigheid van exoten. Buiten de Natura 2000-gebieden wordt vooral gekeken naar buffers rondom het Natura 2000-gebied en verbindingzones tussen Natura 2000-gebieden.

Situatieschets in 2022 – stikstof

Een groot deel van de natuur in de duinen is stikstofgevoelig, vooral langs de binnenduintrand.

5. **Overbelasting:** zo'n 18-51% van de stikstofgevoelige natuur in de Natura 2000-gebieden is overbelast. De gemiddelde depositie in de Duinen varieert tussen de 1000-1400 mol N/ ha/ j. De gemiddelde overbelasting op de overbelaste natuur varieert tussen de 110-360 mol/ N/ ha/ j.
6. **Bronnen:** een zeer groot deel van alle stikstof die neerslaat op de Duinen komt vanuit het buitenland (39-46%). De landbouw draagt 16-21% bij aan de stikstofdepositie. Dat is relatief weinig in vergelijking met veel andere Natura 2000-gebieden in Nederland. In vergelijking met andere gebieden is dan weer veel stikstofdepositie afkomstig van 'overige sectoren': zo'n 11-24%. Hier valt o.a. wonen, kantoren en recreatie onder.
7. **Lokale bronnen:** het reduceren van stikstofdepositie uit lokale bronnen kan de overbelasting van de natuur substantieel terugdringen. Zeker voor Westduinpark & Wapendal en de Coepelduynen waar de bijdrage van lokale bronnen een stuk groter is dan de gemiddelde overbelasting. Generieke maatregelen om stikstofdepositie terug te dringen zijn echter onontbeerlijk om onder de kritische depositiewaarde te komen.

Maatregelen en effecten

In onderstaande tabellen staan mogelijke maatregelen en hun beoogd effect benoemd.

Maatregelen en effecten		
Relevante maatregelen voor natuurverbetering		Beoogd effect
1	Maatregelen binnen Natura 2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren	Goede instandhouding van de Natura 2000-gebieden door het behalen van Natura 2000-doelen voor soorten en habitattypen. Dit is een Europese verplichting.
2	Realiseren gepland NNN	Betere verbinding tussen Natura 2000-gebieden, groter leefgebied voor doelsoorten, bufferzone voor recreatieve druk.
3	Realiseren overgangsgebieden middels Nationaal Park Hollandse Duinen	Reductie stikstofdepositie en recreatiedruk op Natura 2000, groter leefgebied voor doelsoorten.
4	Realiseren Mient Kooltuin in Katwijk	Reductie stikstofdepositie en recreatiedruk op Natura 2000. Zoetwatervoorziening.
5	Realiseren Uilenbos in Den Haag	Reductie stikstofdepositie en recreatiedruk op Natura 2000, groter leefgebied voor doelsoorten.
Relevante maatregelen voor natuurverbetering		Beoogd effect
6	Onderzoeken toekomstperspectief agrarische sector	Inzicht in maatregelen die stikstofuitstoot verminderen en andere duurzaamheidstransities versnellen; inzicht in verdienmodellen voor agrariërs.
7	Glastuinbouw afkoppelen van gas via pilotproject Broekpolder 2040	Minder stikstof, CO ₂ en andere broeikasgassen en schadelijke stoffen in de lucht, minder internationale afhankelijkheid, (eventuele) kostenbesparing.
8	Realiseren gepland NNN	Stikstofreductie van gemiddeld 15 mol N/ ha/ j op Solleveld & Kapittelduinen; plaatselijke meer dan 25 mol N/ ha/ j stikstofreductie op Solleveld & Kapittelduinen door uitbreiding van de Bonnepolder; plaatselijk meer dan 25 mol N/ ha/ j stikstofreductie langs de binnenduintrand van Kennemerland-Zuid (Zuid-Hollands deel).
9	Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen hondenontlasting	Vanwege recente nieuwe wetenschappelijke inzichten is het lastig te zeggen wat de exacte bijdrage is, maar de bijdrage is plaatselijk zeer zeker heel relevant.
10	Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen paardenhouderijen	Uit berekeningen van Wing (2022) blijkt dat paardenhouderijen die vlakbij of in Natura 2000-gebied liggen lokaal tot een piek in de stikstofdepositie leiden. Dit kan oplopen tot 172 mol N/ ha/ j.
11	Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit	Verminderde stikstofemissies, schonere lucht, minder CO ₂ -uitstoot.

4.3 Samenvatting Gebiedsagenda stikstof

Duinen-Eilanden & Delta 0.5

De gebiedsgerichte aanpak van de Duinen-Eilanden & Delta focust zich op de Natura 2000-gebieden Duinen Goeree, Kwade Hoek, Voornes Duin (Duinen-Eilanden), Krammer-Volkerak en de Grevelingen (Delta). De focus ligt daarbij op de Natura 2000-gebieden zelf, inclusief het gebied in een straal van 5 km daaromheen.

Situatieschets in 2022 – natuur

De situatie van de natuur verschilt sterk per Natura 2000-gebied.

- **Duinen Goeree & Kwade Hoek** is een duingebied bestaande uit veel verschillende landschappen. De kwantitatieve opgave in deze gebieden is beperkt. De kwaliteit van de habitattypen over het hele gebied genomen, en met name dieper het duin in, is echter niet altijd op orde. Voornaamste knelpunten zijn: te voedselrijke grond door hoge stikstofdepositie; gebrek aan dynamiek; suboptimale vochttoestand; te weinig begrazing door konijnen; verdringing door exoten.
- **Voornes Duin** is een duingebied met hoog kalkgehalte. Er liggen voornamelijk opgaven voor de kwaliteit en minder qua oppervlakte. Voor de habitattypen waar genoeg data beschikbaar van is, zijn er habitattypen niet op orde door te hoge stikstofdepositie, door een verstoorde vochttoestand, een te kleine omvang voor een goede structuur en functie om zichzelf in stand te houden, een gebrek aan begrazing met konijnen en/of een gebrek aan dynamiek wegens het ontbreken van voldoende stuifplekken.

- De **Grevelingen** is het grootste zoutwatermeer van Europa geworden. Het bevat een aantal eilanden waar uitgestrekte, soortenrijke duinvalleibegroeiingen, zilte pioniergemeenschappen en oeverzones met zilte begroeiingen, ruigten en struwelen voorkomen. Uit de natuurdoelanalyse volgt dat voor een aantal natuurdoelen nog inspanning nodig is qua oppervlak. Ook hebben een aantal habitattypen een restopgave qua kwaliteit. De belangrijkste knelpunten zijn ontzilting en het ontbreken van natuurlijke dynamiek.
- Het **Krammer-Volkerak** is een afgesloten zeearm waarin nog veel van de kenmerken van het voormalige intergetijdengebied bewaard zijn gebleven. Er ligt een ruimtelijke opgave voor een aantal habitattypen zoals zilte pionierbegroeiing met zeekraal, schorren en zilte graslanden, kalkrijke vochtige duinvalleien en ruigten en zomen met harig wilgenroosje. Ook is de kwaliteit van deze habitats vaak niet op orde. Problemen worden veroorzaakt door te hoge stikstofdepositie, ontzilting, verdroging, een te kleine omvang voor een goede structuur en functie om zichzelf in stand te houden, en een gebrek aan dynamiek door afwezigheid van getij. Het Krammer-Volkerak is daarnaast een belangrijk gebied voor broedvogels. Met een aantal soorten gaat het goed, met een aantal slecht. Knelpunten zijn voedselbeschikbaarheid en versnelde vegetatiesuccessie.

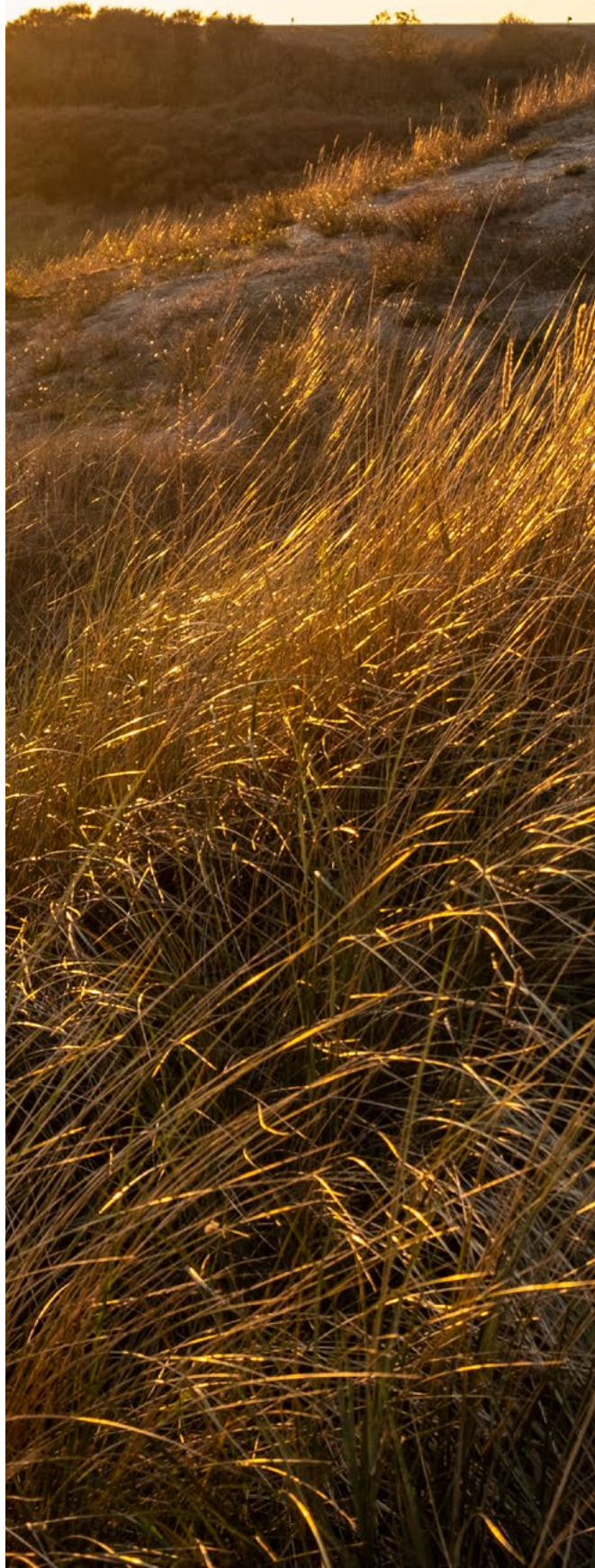
Buiten de Natura 2000-gebieden wordt vooral gekeken naar buffers rondom het Natura 2000-gebied en verbindingzones tussen Natura 2000-gebieden.

Situatieschets in 2022 – stikstof

Een groot deel van de natuur op de Duinen-Eilanden en in de Delta is stikstofgevoelig en overbelast.

Overbelasting

- **Overbelasting:** zo'n 38% van de stikstofgevoelige natuur in Voornes Duin is overbelast. Voor Duinen Goeree en Kwade Hoek is dat circa 26%, voor de Grevelingen circa 22% en voor Krammer-Volkerak 11%. De gemiddelde depositie in de Duinen-Eilanden & Delta varieert tussen de 1120-1612 mol N/ ha/ j. De overbelasting op stikstofgevoelige natuur is zo'n 230-310 mol/ N/ ha/ j.
- **Bronnen:** de stikstof die op de Duinen-Eilanden & Delta neerslaat heeft verschillende bronnen. Een zeer groot deel van de stikstof komt vanuit het buitenland (ca. 45%). De landbouw draagt zo'n 20-25% bij aan stikstofdepositie. Dat is relatief weinig in vergelijking met veel andere Natura 2000-gebieden in Nederland. In vergelijking met andere gebieden is er juist veel stikstofdepositie afkomstig van 'overige sectoren', zo'n 10-15%. Hier valt o.a. recreatie onder.
- **Lokale bronnen:** zo'n 200 mol N/ ha/ j van de stikstof die neerslaat op de Duinen-Eilanden is afkomstig van bronnen binnen een straal van 5 km rond het Natura 2000-gebied. De algehele stikstofoverbelasting in deze gebieden is circa 300 mol. Dit laat zien dat met lokale, gebiedsgerichte maatregelen niet de gehele stikstofoverbelasting opgelost kan worden, maar wel degelijk substantiële impact gemaakt kan worden. Noot hierbij is wel dat deze 200 mol N/ ha/ j alle stikstofemissies omvat. Een volledige reductie tot 0 mol N/ ha/ j is daarom zeker niet realistisch. Voor de Delta is 120-140 mol N/ ha/ j afkomstig van bronnen binnen een straal van 5 km rond het Natura 2000-gebied. De overbelasting op stikstofgevoelige natuur is hier echter een stuk hoger: 384 mol N/ ha/ j voor de Grevelingen en 229 mol N/ ha/ j voor Krammer-Volkerak. Dit laat zien dat er ook landelijke maatregelen nodig zijn om onder de KDW te kunnen komen.

Maatregelen en effecten

In onderstaande tabellen staan mogelijke maatregelen en hun beoogd effect benoemd.

Maatregelen en effecten		
Relevante maatregelen voor natuurverbetering		Beoogd effect
1	Maatregelen binnen Natura 2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren	Goede instandhouding van de Natura 2000-gebieden door het behalen van Natura 2000-doelen voor soorten en habitattypen. Dit is een Europese verplichting.
2	(Versneld) realiseren geplande NNN-gebieden	Stikstofreductie van 30 mol N/ ha/ j op Voornes Duin en 67 mol N/ ha/ j op Duinen Goeree en Kwade Hoek.
3	Uitbreiden subsidieregeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer	Aantrekkelijkere regeling voor agrariërs, sterker leefgebied voor verschillende doelsoorten, minder stikstofuitstoot door verminderd agrarische activiteit.
4	Steunen landschapsvisie Goeree van de Groene Raad	Versneld realiseren natuurdoelen provincie.
Relevante maatregelen voor natuurverbetering		Beoogd effect
5	Onderzoek naar vitale en duurzame agrarische sector	Inzicht in maatregelen die stikstofuitstoot verminderen en andere duurzaamheidstransities versnellen; inzicht in verdienmodellen voor agrariërs.
6	(Versneld) realiseren geplande NNN-gebieden	Stikstofreductie van 30 mol N/ ha/ j op Voornes Duin en 67 mol N/ ha/ j op Duinen Goeree en Kwade Hoek.
7	Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen hondenontlasting	Vanwege recente nieuwe wetenschappelijke inzichten is het lastig te zeggen wat de exacte bijdrage is, maar de bijdrage is plaatselijk zeer zeker heel relevant.
8	Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit	Verminderen stikstofemissies, schonere lucht, minder CO ₂ -uitstoot.

4.4 Samenvatting Gebiedsagenda stikstof Nieuwkoop

Het Natura 2000-gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haeck ligt in Zuid-Holland en Utrecht en heeft een totale oppervlakte van 2008 hectare.

Het Natura 2000-gebied wordt omringd door polders waarin zowel de landbouw als de natuur (NNN) een plaats heeft. Nieuwkoopse Plassen & De Haeck is een uniek laagveengebied dat grotendeels in Zuid-Holland ligt. Alleen het deelgebied Schraallanden langs de Meije ligt in provincie Utrecht.

Situatieschets 2022 – natuur

De Nieuwkoopse Plassen zijn met name van belang als broedgebied voor beschermde moerasvogels als de roerdomp, purperreiger en rietzanger. Daarnaast komen in het laagveenmoeras zeldzame of bedreigde habitattypen voor zoals trilvenen, veenmosrietland en blauwgrasland. In de veenplassen groeien bijzondere waterplanten als krabbenscheer en kranswieren. Voor het gebied zijn 27 instandhoudingsdoelstellingen definitief vastgesteld en twee in ontwerp.

De voor stikstof gevoelige habitattypen zijn:

- Kranswierwateren;
- Meren met Krabbenscheer;
- Vochtige heiden (laagveengebied);
- Blauwgraslanden;
- Ruigten en zomen (moerasspirea en harig wilgenroosje);
- Overgangs- en trilvenen (veenmosrietland en trilveen);
- Galigaanmoerassen en Hoogveenbossen.

Daarnaast maakt een aantal soorten gebruik van de stikstofgevoelige leefgebieden geïsoleerde meander en petgat (LG02) en grote zeggenmoeras (LG05). In de natuurdoelanalyse (Royal HaskoningDHV, 2021) is uitgewerkt welk oppervlakte habitattypen nodig is voor een evenredige bijdrage aan de landelijk gunstige staat van instandhouding (theoretische opgave). Deze opgave is toegevoegd aan tabel 1 bij de gebiedsagenda Nieuwkoopse Plassen.

Uit de landschapsecologische systeemanalyse (Royal HaskoningDHV, 2021) volgen enkele generieke knelpunten voor het halen van de instandhoudingsdoelen, namelijk:

- **Waterkwaliteit:** te hoge nutriëntenconcentraties, te hoge sulfaatconcentratie, weinig buffering;
- **Isolatie:** door geïsoleerde ligging zijn populaties minder robuust;
- **Peilbeheer:** weinig peilfluctuatie mogelijk vanwege bebouwing en overige functies;
- **Verzuring en vermesting** door stikstofdepositie (en overige zure depositie).

Daarnaast zijn er enkele specifieke knelpunten voor individuele doelen. Dit betreft o.a. aanwezigheid exoten, gebrek aan geschikt leefgebied en opslag van struiken/bomen (beschaduwning). In de natuurdoelanalyse (Van den Broek et al., 2021) is in beeld gebracht wat de huidige staat van instandhouding van alle Natura 2000-doelen voor Nieuwkoopse Plassen & De Haeck is. De conclusie is dat er met name een grote opgave ligt ten aanzien van de habitattypen kranswierwateren (geheel verdwenen), blauwgrasland, trilvenen (vrijwel geheel verdwenen), veenmosrietland en hoogveenbos. Voor soorten is er een grote opgave voor zeggekorfslak, Noordse woelmuis, zwarte stern en roerdomp. Daarnaast is recent gebleken dat het ook met de platte schijfhoren niet goed gaat, wat wordt geweten aan het (intensief) schonen van sloten en de aanwezigheid van exotische rivierkreeften (Koese et al., 2021).

Om de opgaven te kunnen halen zijn maatregelen nodig om de waterkwaliteit te verbeteren (kranswierwateren, trilvenen), geschikt leefgebied in te richten (blauwgrasland, Noordse woelmuis, roerdomp) en optimalisatie leefgebied door gerichte maatregelen (zeggekorfslak, zwarte stern, hoogveenbos). Daarnaast geldt voor alle stikstof- en verzuringsgevoelige vegetatietypen dat de stikstofdepositie flink moet worden verminderd, met name om verdere verzuring tegen te gaan.

Situatieschets 2022 – stikstof

In tabel 3 is weergegeven welke stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten voorkomen in Nieuwkoopse Plassen & De Haeck, wat de kritische depositiewaarde (KDW) is en wat de gemiddelde stikstofdepositie is.

De gemiddelde depositie op de Nieuwkoopse Plassen & De Haeck is ongeveer 1100 mol/ha/jaar. Uitgaande van de KDW's meest voor stikstofgevoelige habitats (vochtige heide en veenmosrietland) bedraagt de stikstofreductieopgave tussen de 300 en 400 mol/ha/jaar.

Wanneer we kijken naar de bijdragen in de totale stikstofdepositie vanuit de te onderscheiden sectoren dan zien we het volgende beeld:

- **Buitenland:** 28,7%;
- **Landbouw:** 45%;
- **Wegverkeer:** 8%;
- **Consumenten:** 6%;
- **Scheepvaart:** 4%;
- **Ammoniak uit zee:** 3%;
- **Verkeer overig:** 2%;
- **Handel/overheid/bouw:** 1%

Gelet op deze cijfers en kijkend naar het gebied dan is snel duidelijk dat voor stikstofreductie door gebiedsgerichte maatregelen de sleutel in hoofdzaak bij de sector landbouw ligt. Voor de overige sectoren geldt dat de bijdrage in de reductie sterk afhankelijk is van generieke (rijks)maatregelen.

Stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten		
Stikstofgevoelig habitatype of leefgebied	KDW (mol/ha/jaar)	Gemiddelde depositie o.b.v. AERIUS M21 (mol/ha/jaar in 2019)
Kranswierwateren	2143	1036
Meren met krabbenscheer	2143	1080
Vochtige heide (laagveen)	786	1077
Blauwgrasland	1071	1122
Overgangs- en trilvenen (trilveen)	1214	1097
Overgangs- en trilvenen (veenmosrietland)	714	1096
Galigaanmoeras	1571	1051
Hoogveenbos	1786	1366
Geïsoleerde meander en petgat (LGo2)	2100	1157
Grote (LGo5)	1743	1334

Tabel 3. Stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten in Nieuwkoopse Plassen & De Haeck, de kritische depositiewaarde (KDW) en de gemiddelde stikstofdepositie.

Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof en Bodemdaling Nieuwkoopse Plassen e.o.

De GGA Nieuwkoop kent drie hoofdopgaven:

1. Stikstofreductie;
2. CO₂-reductie/bodemdaling;
3. Natuurherstel binnen en buiten N2000.

In 2020 is de provincie in samenwerking met de provincie Utrecht, de gemeenten Nieuwkoop, Bodegraven-Reeuwijk, Alphen aan den Rijn, de waterschappen Stichtse Rijnlanden en Amstel, Gooi en Vecht, hoogheemraadschap van Rijnland, Natuurmonumenten, LTO, agrariërs en andere maatschappelijke partners gestart met de GGA Nieuwkoop. De GGA Nieuwkoop richt zich op het gebied bestaande uit de Nieuwkoopse Plassen & De Haeck en de hierom heen gelegen polders binnen een afstand van ongeveer 5 km.

In de GGA Nieuwkoop wordt gewerkt naar een integraal gebiedsplan en uitvoeringsprogramma ter realisatie van de gebiedsopgaven onder de voorwaarde van een duurzaam toekomstperspectief voor de landbouw.

Het met de GGA Nieuwkoop te bereiken resultaat is een integraal gebiedsplan en uitvoeringsprogramma ter realisatie van de gebiedsopgaven: stikstofreductie, CO₂-reductie/bodemdaling, en natuurherstel binnen en buiten N2000. Deze opgaven moeten worden gerealiseerd onder de voorwaarde van een duurzaam toekomstperspectief voor de agrariërs die in het gebied actief blijven. Dit onder het motto: **vitale natuur + vitale landbouw = vitaal gebied**.

Via thema's naar gebiedsperspectief tot integraal gebiedsplan en uitvoeringsprogramma

De GGA Nieuwkoop is gestart vanuit drie thema's, namelijk Landbouw, Water en Natuur, en NO_x onder aansturing van drie bestuurlijke trekkers, die als opdracht hebben om het integrale gebiedsplan en uitvoeringsprogramma op te stellen. Door in eerste instantie vanuit thema's te werken samen met deskundigen en belanghebbenden uit het gebied hebben we de problematiek vanuit de inhoud kunnen benaderen. Zo is vanuit thema Natuur en Water vooral input geleverd op de natuurdoelenanalyse en de natuurmaatregelen. Vanuit thema landbouw zijn no-regret maatregelen bedacht waarmee invulling kan worden gegeven aan de opgaven, zoals drainage en bedrijfsmanagement. Binnen thema NO_x is vooral gekeken naar maatregelen in het kader van de energietransitie waarmee tevens tot NO_x-reductie kan worden gekomen. Dit heeft uiteindelijk geleid tot de oplevering van een voortgangsrapportage in juni 2021, waarin een voor ieder thema een overzicht van no-regretmaatregelen is opgenomen (zie ook de gebiedsagenda).

Vervolgens is geconcludeerd dat om tot een integraal gebiedsplan en uitvoeringsprogramma te komen een gebiedsperspectief nodig is. Dit gebiedsperspectief moet:

- Invulling geven aan de opgaven, en het beleid en ambities van de betrokken overheden op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling, recreatie, energie en wensen en kansen voor agrariërs en natuur;
- In de vorm van één of meer verbeeldingen inclusief narratief;
- Voorzien van een overzicht van benodigde maatregelen, kosten, beschikbaar en te ontwikkelen instrumentarium.

Het proces om tot een gebiedsperspectief te komen, bestaat uit een aantal stappen: Stap 1 - Bouwstenen, Stap 2 - Onderzoek en Stap 3 - Perspectief.

Stap 1 - Bouwstenen is in november 2021 afgerond. Er zijn verschillende bouwstenen ontwikkeld en uitgevoerd zoals het opstellen van nieuwe agrarische bedrijfsmodellen variërend van een intensief bedrijf waarbij vooral wordt ingezet op techniek en innovatie tot een volledige natuurboerderij. Er zijn keukentafelgesprekken met agrariërs uit het gebied gevoerd om een beeld te krijgen van hun ideeën en verwachtingen voor de toekomst (van het gebied) gezien de opgaven. En er zijn verschillende analyses uitgevoerd (beleidsmatig en landschappelijk).

Voorts is de zogenaamde Redeneerlijn Realisatie GGA Nieuwkoop (Redeneerlijn) opgesteld. De Redeneerlijn is bedoeld om richting te geven aan de opgaven, ruimte te bieden aan meekoppelingen en heeft als inzet om te komen tot vitale natuur, vitale landbouw en een vitaal gebied. In de redeneerlijn onderscheiden we globaal drie 'ringen' rondom de Plassen (afgebakend langs poldergrenzen). Voor de positionering van deze ringen is rekening gehouden met de impact van de stikstofemissie vanuit de landbouw op het N2000-gebied (hoe dichters op het N2000-gebied, hoe groter de impact en des te meer effect maatregelen zullen hebben). Daarnaast is gekeken naar de mate van bodemdaling, het watersysteem en de landschappelijke kenmerken. In de Redeneerlijn wordt ook gewezen op het belang van governance, instrumenten en middelen die allen integraliteit verlangen. Alleen dan kan sprake zijn van een integrale aanpak.

Op basis van de redeneerlijn en de bedrijfsmodellen zijn er vijf hoofdrichtingen voor het gebied ontwikkeld. Van een gebied waarin de landbouw vooral intensief is, behoudens de binnen de N2000-begrenzing aanwezige landbouw tot een gebied waar binnen de begrenzing het landbouwkundig gebruik zo emissieloos mogelijk is en ten zuiden hiervan voornamelijk nog natuurboeren actief zijn. Deze hoofdrichtingen zijn samen met de bedrijfsmodellen doorgerekend en geanalyseerd op de mate waarin zij kunnen bijdragen aan de realisatie van de opgaven.

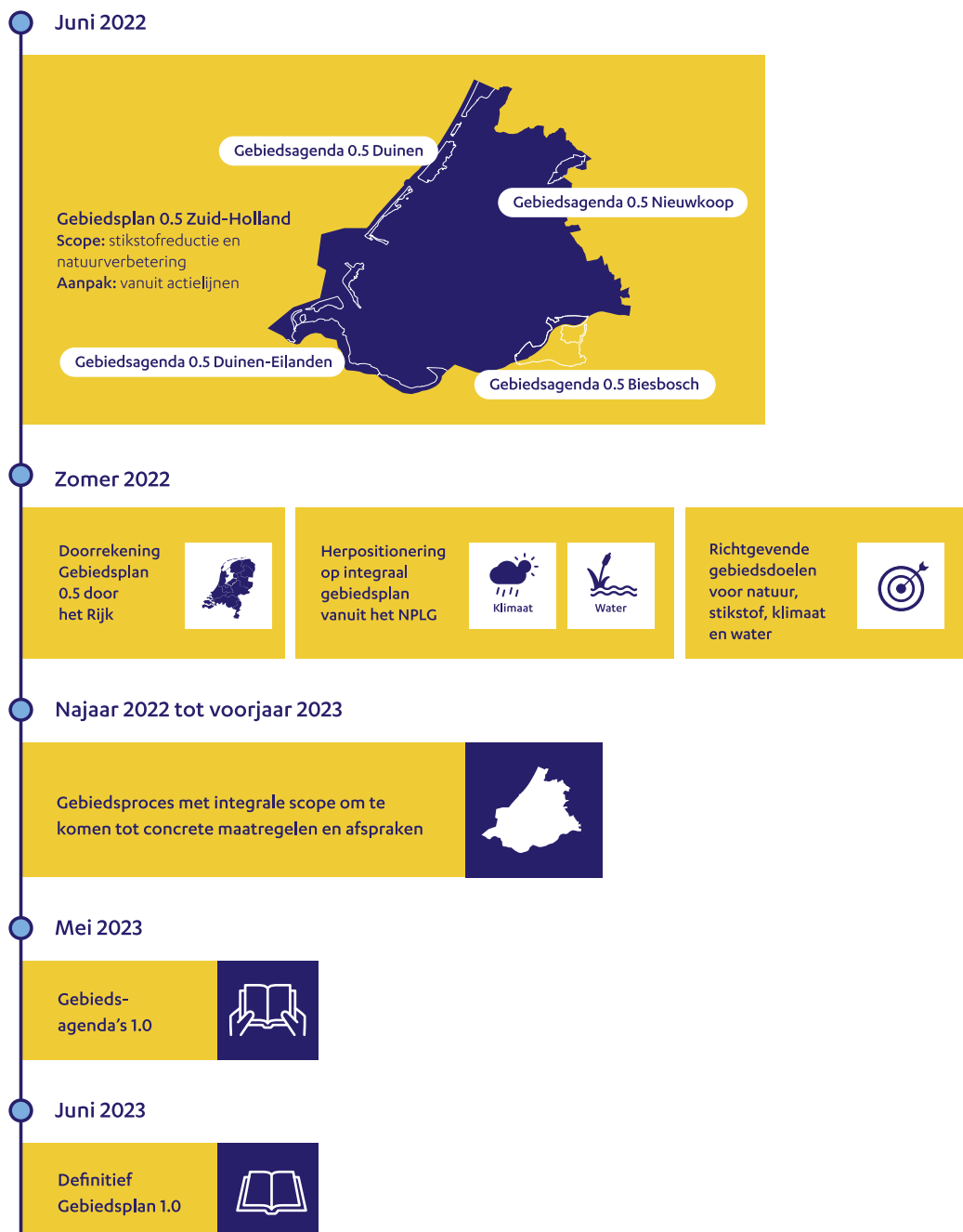
Ook is de economische impact op het bedrijf berekend. Doel hiervan is om de concrete opgaven voor het gebied te kunnen vaststellen gezien de (wettelijke) doelen, de effecten van de generieke rijksmaatregelen, de uitgangspunten van het Nationaal Programma Landelijk gebied, de uitkomsten van de keukentafelgesprekken en de effecten (waaronder de eventuele kosten) hiervan voor waterkwaliteit- en kwantiteit. De uitkomsten hiervan zijn in april jl. gepresenteerd. Ondertussen wordt er nog een door de agrariërs aangeleverd model op vergelijkbare wijze doorgerekend. Het streven is om dit alles voor de zomer in het bestuurlijk overleg te presenteren, zodat er een koers kan worden bepaald door een keuze te maken voor de concrete opgaven die aan het gebied worden meegegeven, de randvoorwaarden die hierbij horen en de doorvertaling hiervan naar de polders. Daarna kan worden gestart met het opstellen van een gebiedsperspectief (meer op hoofdlijnen en kaderstellend voor het volledige gebied, en meer concreet uitgewerkt op het niveau van deelgebieden).

Ondertussen wordt er gewerkt aan een voorstel voor een governancestructuur, worden beschikbare en te ontwikkelen instrumenten in beeld gebracht (en nieuwe instrumenten werkelijk ontwikkeld), worden no-regretmaatregelen getroffen (realisatie laadinfrastructuur recreatievaart, uitvoering van verschillende natuurmaatregelen, aankoop bedrijven die willen stoppen of verplaatsen, en in het laatste geval – financiële – ondersteuning bij het realiseren van verplaatsing). Belangrijk ook is het onderzoek wat wordt uitgevoerd naar de verdienmodellen behorende bij de agrarische bedrijfsmodellen. Voorts wordt ingezet op projecten die met behulp van de zogenaamde versnellingsgelden op korte termijn zouden kunnen worden uitgevoerd.

De planning is dat eind van dit jaar in concept het gebiedsplan en uitvoeringsprogramma gereed zijn, waarvan het gebiedsperspectief, governance, middelen en instrumenten onderdeel zullen uitmaken.

5. Richting Gebiedsagenda's in Gebiedsplan 1.0

De gebiedsgerichte aanpak voor stikstof heeft zich tot nu toe gefocust op natuurverbetering en stikstofreductie. Dit heeft geleid tot deze Gebiedsagenda's 0.5 die onderdeel zijn van het Gebiedsplan 0.5.

Figuur 6. Tijdpad richting Gebiedsagenda's 1.0 en Gebiedsplan 1.0.

Na de zomer zal de scope van de gebiedsgerichte aanpak zich verbreden. In het regeerakkoord is een Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) aangekondigd. Dit houdt in dat de Gebiedsplannen 1.0 naast natuurverbetering en stikstofreductie ook in moeten gaan op klimaat en water. Vanaf de zomer werken we daarom richting een integraal Gebiedsplan 1.0 (figuur 6).

Daarnaast heeft het Rijk op 10 juni 2022 richtinggevende gebiedsdoelen gepubliceerd op het gebied van stikstof en natuur. Dit zijn gebiedsspecifieke doorvertalingen van doelen die in de wet zijn vastgelegd. Voor natuur zijn dit de Vogel- en Habitatrichtlijn in de Wet Natuurbescherming (2017), voor stikstof zijn dit de doelen uit de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (2021). Voor klimaat worden er voor de doelen uit de Klimaatwet (2019) en voor water over de doelen uit de Kaderrichtlijn Water (2000), gebiedsspecifieke doelen in oktober 2022 verwacht.

Deze scopewijziging en het beschikbaar komen van de richtinggevende gebiedsdoelen hebben een aantal gevolgen voor de werkwijze binnen de gebiedsgerichte aanpak en rollen van de betrokken gebiedspartijen.

De gebiedspartners hebben tot nu toe gezamenlijk en op basis van vrijwilligheid gewerkt aan mogelijke maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie. Met het gereedkomen van de richtinggevende doelen voor natuur, stikstof, water en klimaat zal dit veranderen. Daarnaast stelt het Rijk aanvullende eisen op de manier waarop deze richtinggevende doelen gerealiseerd moeten worden. Voorbeelden zijn dat alle nieuwe woningen bijna energieneutraal moeten zijn en alle nieuwe voertuigen vanaf 2030 elektrisch. Het Rijk schetst hiermee kaders voor wat er in de gebiedsgerichte aanpak bereikt moet worden en de wijze waarop dit moet gebeuren.

De provincie Zuid-Holland gaat in de zomer van 2022 aan de slag met een startnotitie om te komen tot een Gebiedsplan 1.0. Daarvoor brengen we ook in kaart wat de kaders zijn en waar bewegingsruimte is. Zo weten de gebiedspartners waar ze aan toe zijn en op welke vlakken mogelijkheden liggen voor eigen oplossingen.

Wijze van organiseren

De provincie Zuid-Holland is een interne verkenning gestart hoe zich te organiseren met de komst van het NPLG. Zodra wij de interne organisatie van het gebiedsgericht werken op hoofdlijnen heeft uitgedacht, leggen we de eerste ideeën voor aan de gebiedspartners. Dit zal naar verwachting in juni 2022 zijn.

Ook de organisatie met de gebiedspartners zal gaan veranderen. Dit heeft o.a. gevolgen voor de bestaande gremia, participatie, inspraak en besluitvorming. De provincie Zuid-Holland gaat in de zomer van 2022 aan de slag met een startnotitie om te komen tot een Gebiedsplan 1.0. De wijze van organiseren wordt daarin meegenomen.

Zuid-Holland

In de GGA Duinen zijn het halen van de natuurdoelen (door reductie van stikstofemissie en (versnelde) natuurmaatregelen) én het mogelijke maken van woningbouw en drinkwaterwinning de twee belangrijkste doelen. Voor de GGA duinen zijn 5 N2000 gebieden van belang. Hoewel maatwerk rond de gebieden nodig is, worden er in de GGA met de partners van alle gebieden samengewerkt en komt er één uitvoeringsplan.

Door het percentage areaal dat onder de KDW is niet meer per hexagoon te bepalen maar per habitattype is het percentage onder de KDW sterk gestegen. Echter is deze stijging het resultaat van deze nieuwe methode en is er dus geen (of nauwelijks) echte verandering ten opzichte van vorig jaar.

Procesmijlpalen

juni 2022	• Gebiedsplan 0.5
zomer 2022	• Landelijke doorrekening Gebiedsplannen 0.5
sept 2022	• Herijking opdrachten en organisatie voor integrale gebiedsplannen
najaar 2022	• Maken van concrete afspraken met mede-overheden en sectoren
mei 2023	• Gebiedsagenda's gereed
juni 2023	• Gebiedsplan gereed

Partners per gebiedsgerichte aanpak

Duinen-Eilanden

Provincie Zuid-Holland
Gemeente Westvoorne
Gemeente Goeree-Overflakkee
Gemeente Hellevoetsluis
Waterschap Hollandse Delta
Rijkswaterstaat
DCMR
Natuurmonumenten
Zuid-Hollands Landschap
Stichting Duinbehoud (GT)
LTO Noord (Goeree-Overflakkee)
LTO Collectief ZH-Eilanden
LTO Noord (Voorne-Putten)
United Fish Auctions
Zeevisserijvereniging Zuid-West
Toeristisch Ondernemersplatform
Voorne-Putten
HISWA-RECRO
Federatie Particulier Grondbezit

(Hollandse) Duinen

Provincie Zuid-Holland
Gemeente Den Haag
Gemeente Rotterdam
Gemeente Voorschoten
Gemeente Wassenaar
Omgevingsdienst West-Holland
Omgevingsdienst Haaglanden
Hoogheemraadschap van Rijnland
Hoogheemraadschap van Delftland
Gemeente Westland
Dunea
Nationaal Park Hollandse Duinen
Zuid-Hollands Landschap
Stichting Duinbehoud
Staatsbosbeheer

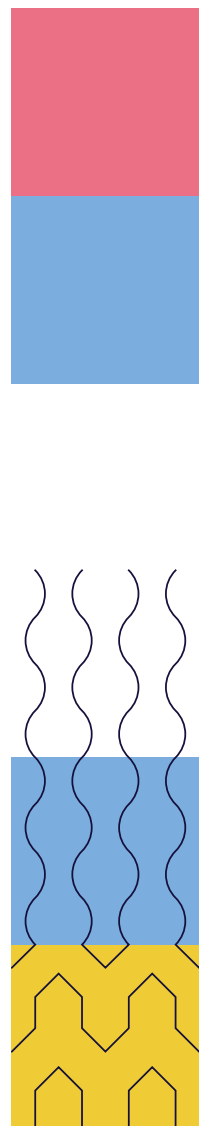
Sectoren Duinen

Glastuinbouw Nederland
LTO Noord, regio West
Bouwend Nederland
ANWB
Algemene Vereniging voor bloembollencultuur
LTO Noord-West
HISWA-RECRO

Biesbosch Zuid-Holland/ Noord-Brabant

Provincie Zuid-Holland
Provincie Noord-Brabant
Gemeente Dordrecht
Gemeente Sliedrecht
Gemeente Papendrecht
Gemeente Altena
Gemeente Hoeksche Waard
Gemeente Moerdijk
Gemeente Drimmelen
Gemeente Hardinxveld-Giessendam
Gemeente Gorinchem
Gemeente Geertuidenberg
Staatsbosbeheer
Waterschap Rivierenland
Waterschap Brabantse Delta
Evides

Natuur en Milieufederatie ZH
Staatsbosbeheer
Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid
Rijkswaterstaat
Havenbedrijf Rotterdam
Havenbedrijf Moerdijk
LTO Noord
ZLTO
Werkgevers Drechtsteden
HISWA-RECRO
ANWB
Nationaal Park Biesbosch

Nieuwkoop

2.008 ha

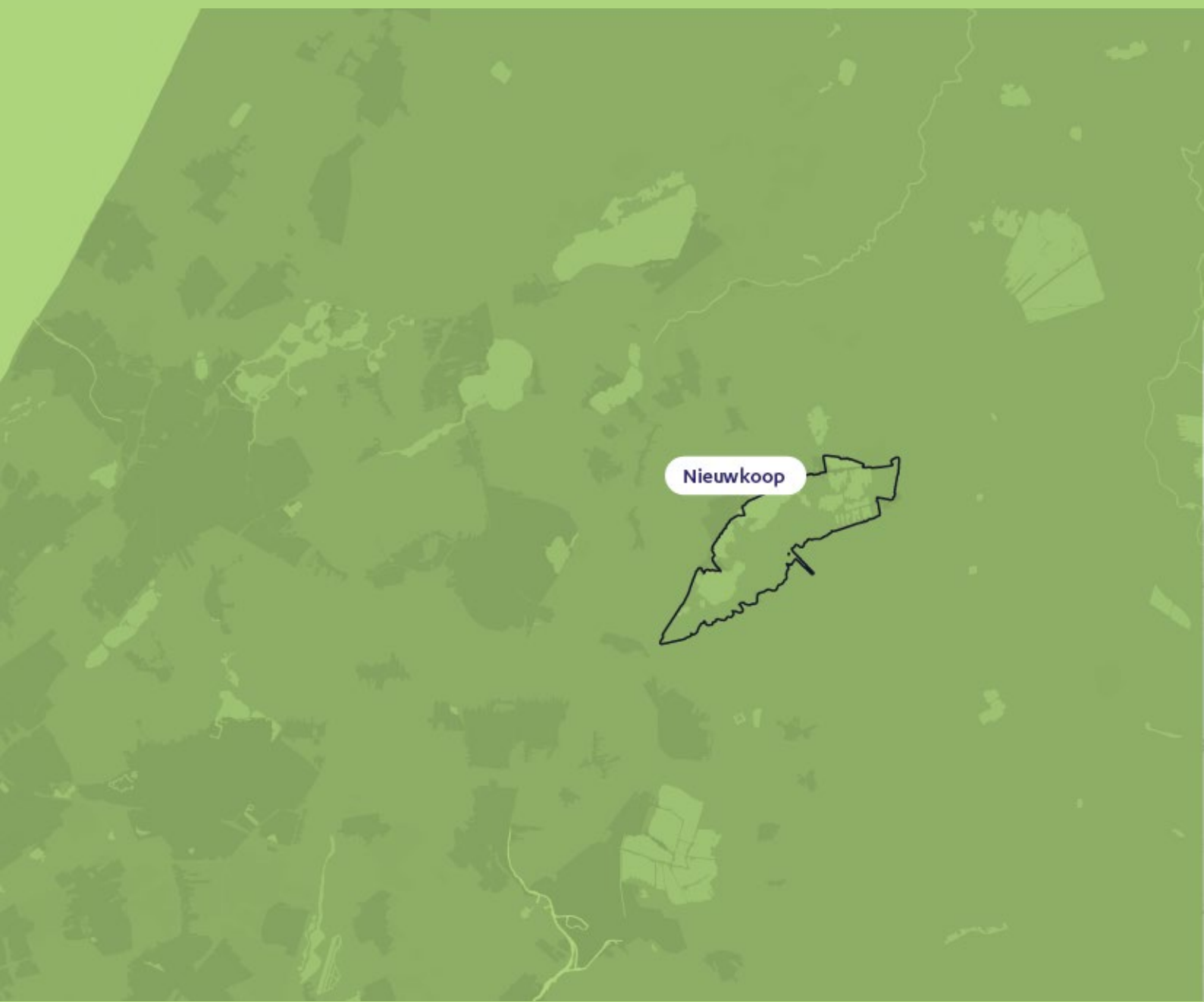
In de GGA Nieuwkoop zijn het halen van de natuurdoelen (door reductie van stikstofemissie en (versnelde) natuurmaatregelen) én het tegengaan van bodemdaling (klimaatakkoord) de twee belangrijkste doelen.

Bron: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM),
AERIUS Monitor versie 13 januari 2022

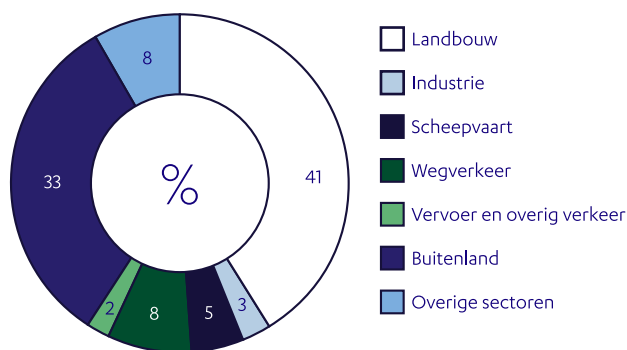
In de ontwikkeling van het gebiedsplan worden onder andere de volgende acties / plannen besproken:

- Pilot Nieuwkoop model
- Toepassing opkoopregeling agrarische bedrijven
- Inrichten van een overgangszone.

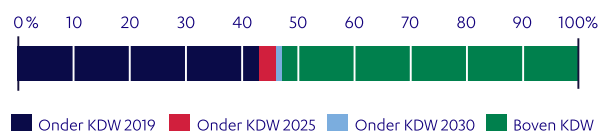
Sterke relatie met actielijnen **Landbouw** en **Natuur**.

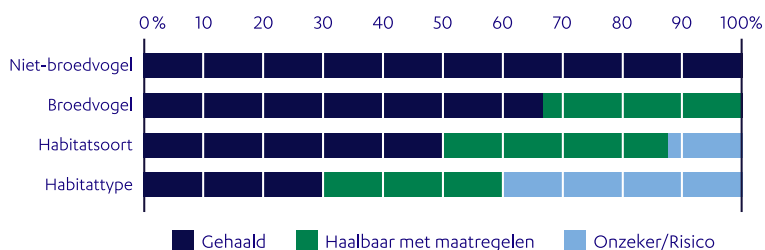
Herkomst stikstofdepositie

KDW overschrijding

Doelbereik natuur

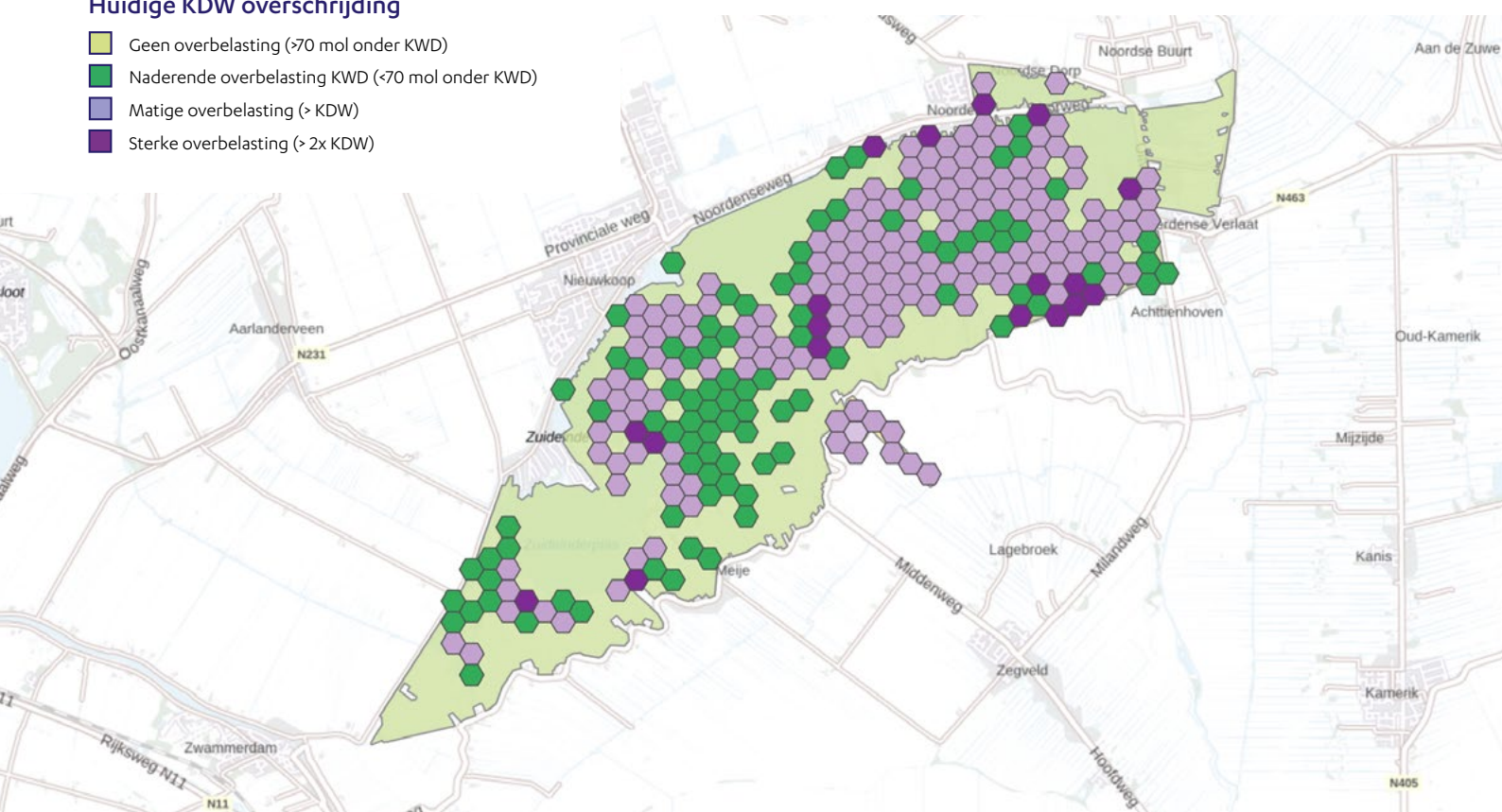

Stikstofdepositie en meest kritische KDW

	mol N / ha / jaar
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.131
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	714

Huidige KDW overschrijding

- Geen overbelasting (>70 mol onder KDW)
- Naderende overbelasting KDW (<70 mol onder KDW)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

Biesbosch

9.640 ha (incl. Noord-Brabant)

In de GGA Biesbosch zijn het halen van de natuurdoelen (door reductie van stikstofemissie en (versnelde) natuurmaatregelen) én het mogelijke maken van woningbouw de twee belangrijkste doelen. We werken daarin samen met provincie Noord-Brabant.

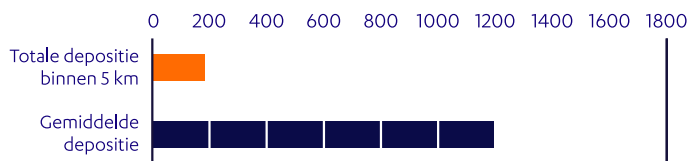
Bron: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM),
AERIUS Monitor versie 13 januari 2022

In de ontwikkeling van het gebiedsplan wordt onderzocht in welke mate de volgende meekoppelkansen leiden tot stikstofreductie:

- het Schone Lucht Akkoord
- de energietransitie
- gebiedsontwikkeling Werkendam
- programma Vitale Landbouw

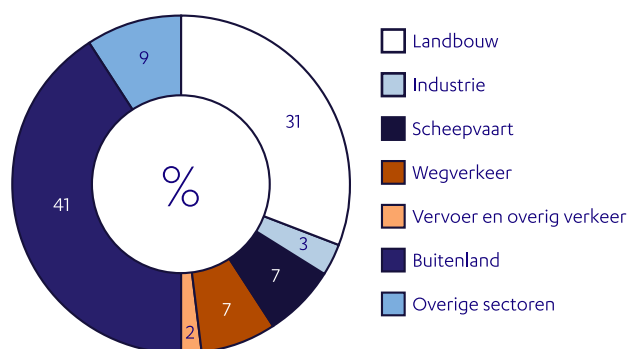
Sterke relatie met actielijnen **Landbouw, Natuur, Verduurzaming Stedelijk Netwerk**.

Bijdrage lokale bronnen

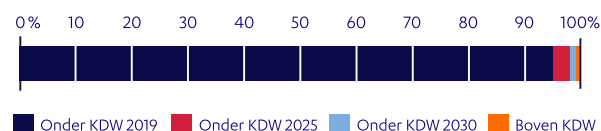

Biesbosch

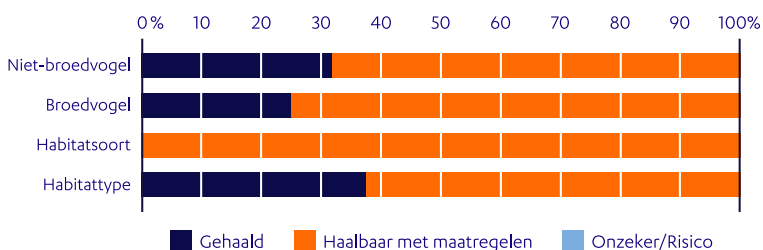
Herkomst stikstofdepositie

KDW overschrijding

Doelbereik natuur

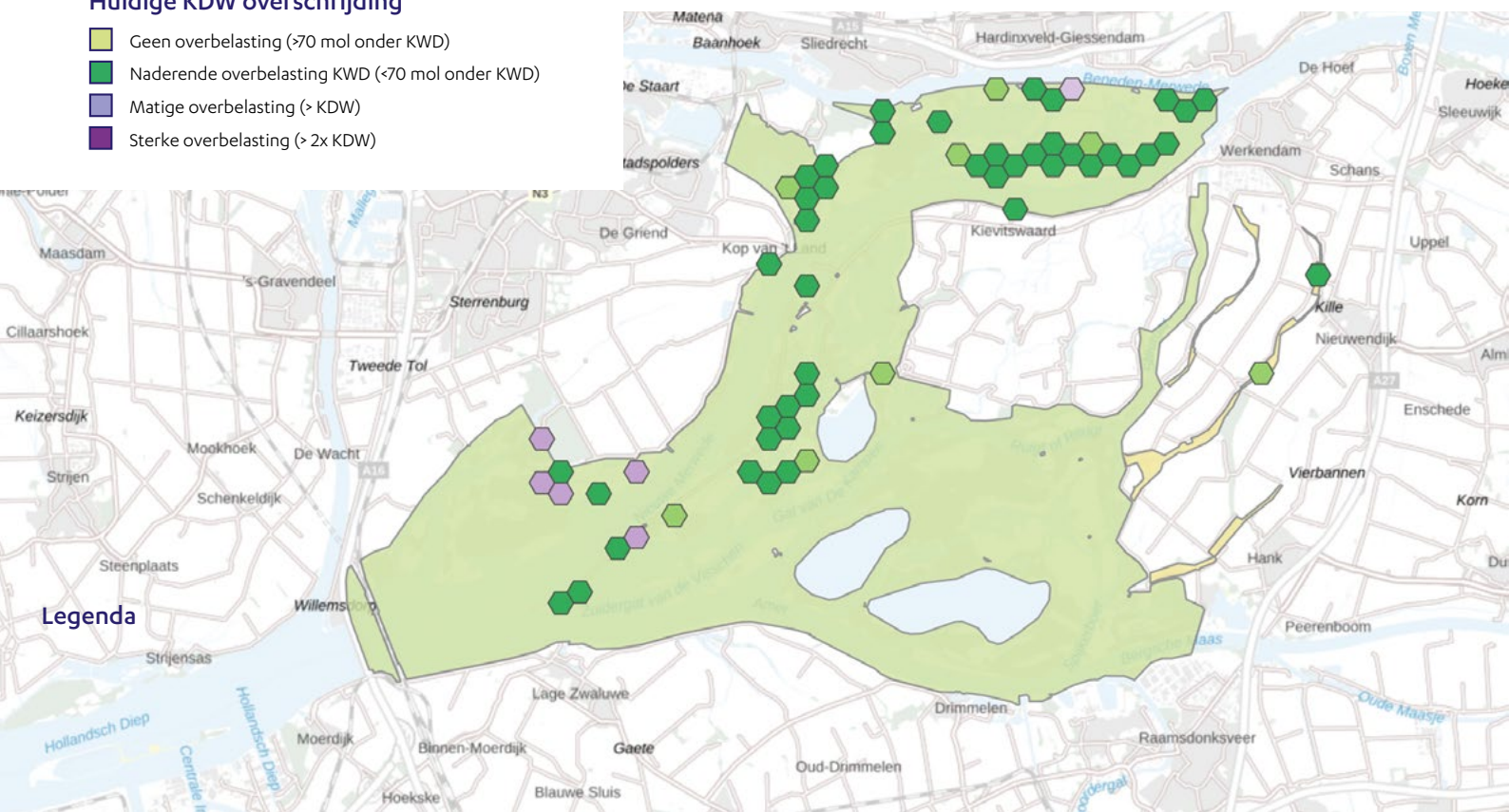

Stikstofdepositie en meest kritische KDW

	mol N / ha / jaar
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.225
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	1.286

Huidige KDW overschrijding

- Geen overbelasting (>70 mol onder KWD)
- Naderende overbelasting KWD (<70 mol onder KWD)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

Duinen

In de GGA Duinen zijn het halen van de natuurdoelen (door reductie van stikstofemissie en (versnelde) natuurmaatregelen) én het mogelijke maken van woningbouw en drinkwaterwinning de twee belangrijkste doelen. Voor de GGA duinen zijn 5 N2000 gebieden van belang. Hoewel maatwerk rond de gebieden nodig is, worden er in de GGA met de partners van alle gebieden samengewerkt en komt er één uitvoeringsplan.

In de ontwikkeling van het gebiedsplan wordt onderzocht in welke mate de volgende meekoppelkansen leiden tot stikstofreductie:

- De ontwikkeling van het Nationaal Park Hollandse Duinen
- De energietransitie
- De ontwikkelingen in de landbouw
- Klimaatadaptatie
- Circulaire economie en ontwikkelingen in het HIC.

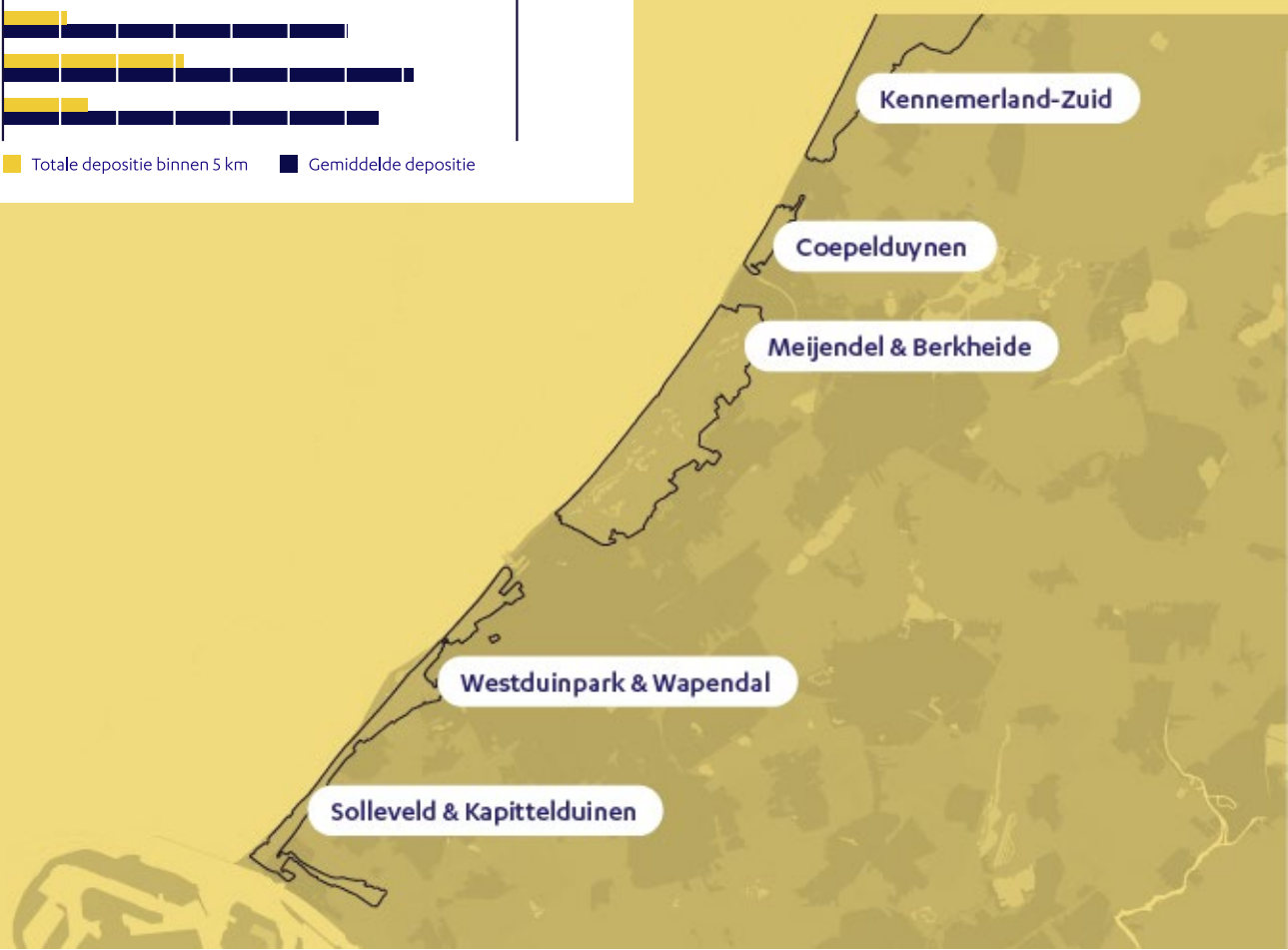
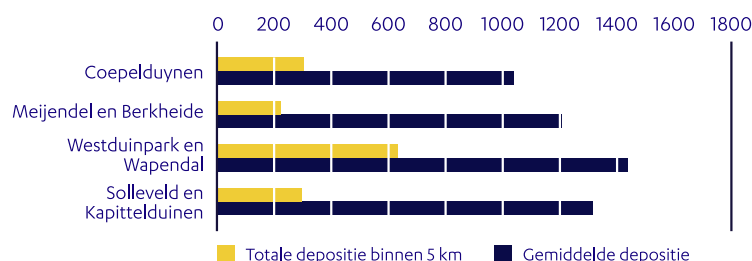
Bron: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM),
AERIUS Monitor versie 13 januari 2022

In de ontwikkeling van het gebiedsplan worden onder andere de volgende acties / plannen besproken:

- Showcases bouwopgaven CID Binckhorst, Valkenburg, Hoek van Holland
- Compenserende maatregelen bouwopgave
- Gebiedsgerichte opkoop.

Sterke relatie met actielijnen **Verduurzaming stedelijk netwerk** en **Natuur**

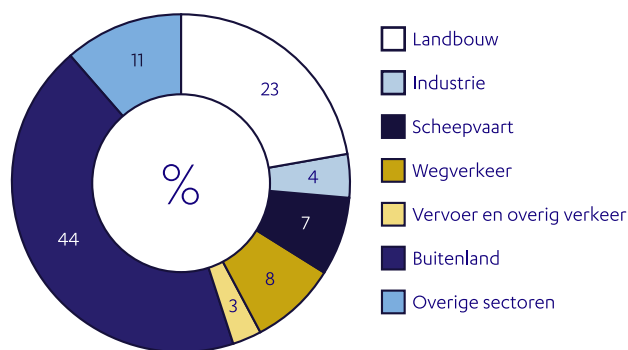
Bijdrage lokale bronnen

Kennemerland-Zuid

8.171 ha (incl Noord-Holland)

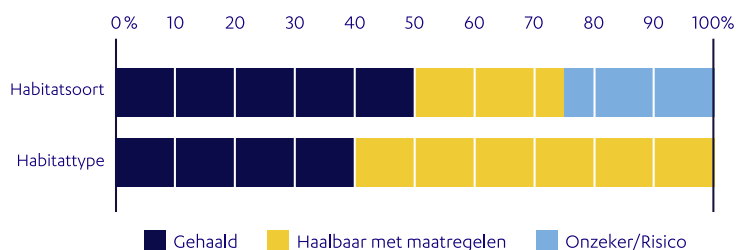
Herkomst stikstofdepositie

KDW overschrijding

Doelbereik natuur

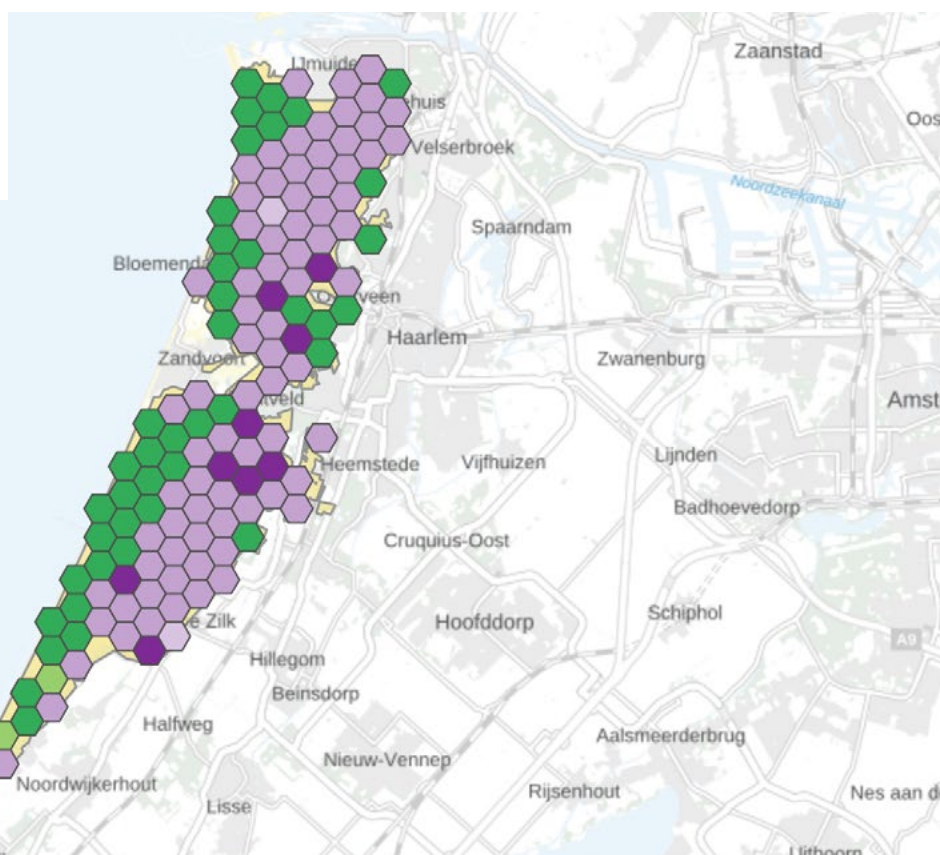

Stikstofdepositie en meest kritische KDW

	mol N / ha / jaar
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.128
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	784

Huidige KDW overschrijding

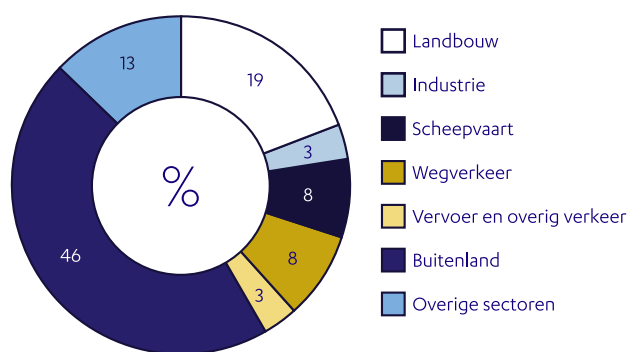
- Geen overbelasting (>70 mol onder KDW)
- Naderende overbelasting KDW (<70 mol onder KDW)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

Coepelduynen

188 ha

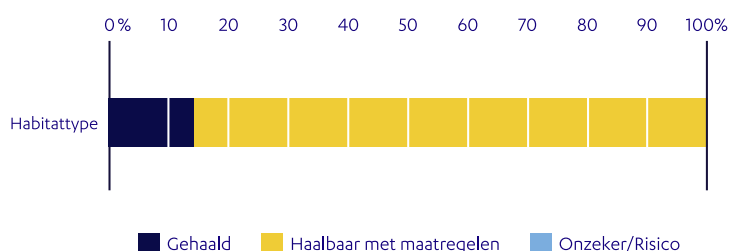
Herkomst stikstofdepositie

KDW overschrijding

Doelbereik natuur

Stikstofdepositie en meest kritische KDW

	mol N / ha / jaar
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.023
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	1.071

Huidige KDW overschrijding

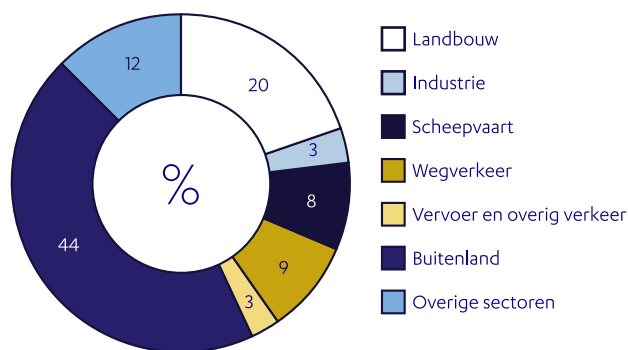
- Geen overbelasting (>70 mol onder KDW)
- Naderende overbelasting KDW (<70 mol onder KDW)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

Meijendel & Berkheide

2.878 ha

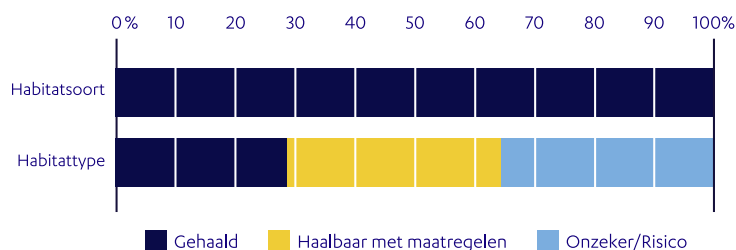
Herkomst stikstofdepositie

KDW overschrijding

Doelbereik natuur

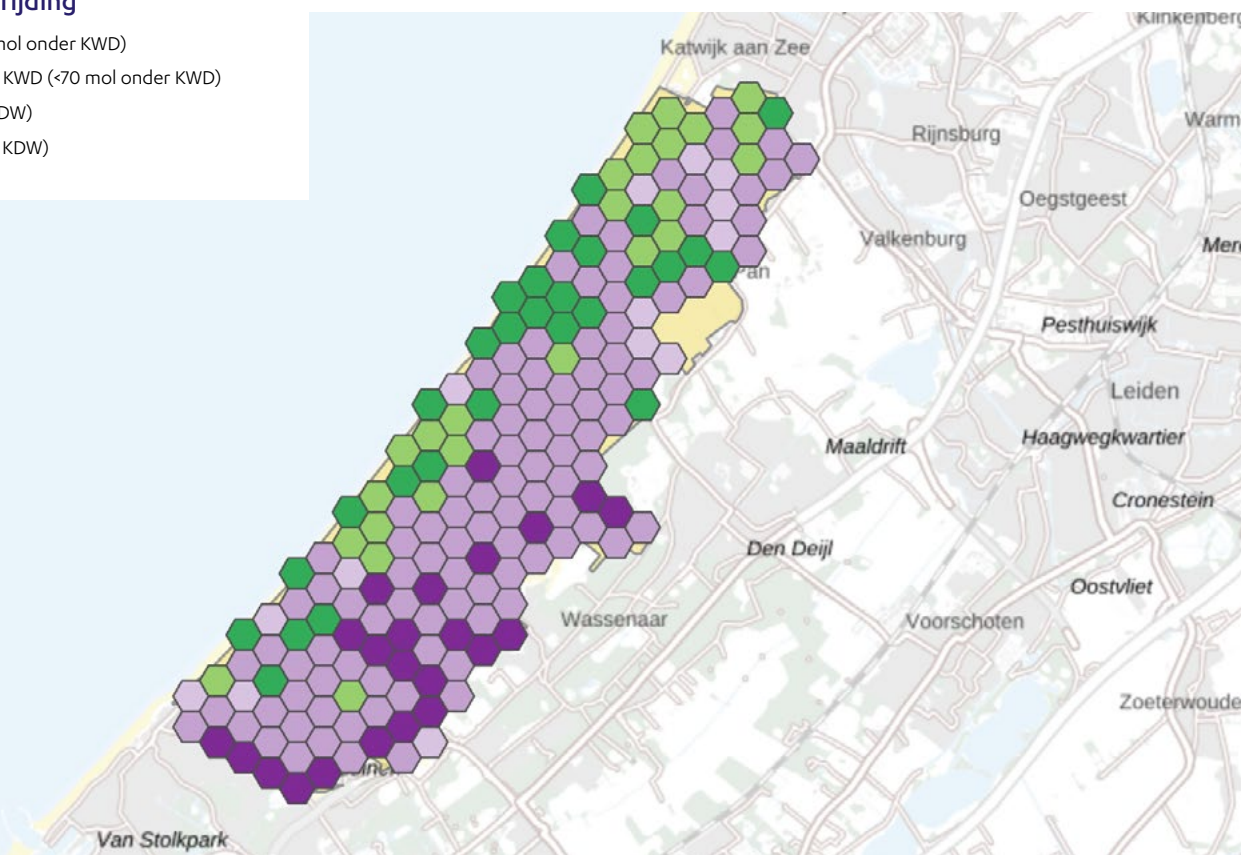

Stikstofdepositie en meest kritische KDW

	mol N / ha / jaar
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.199
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	714

Huidige KDW overschrijding

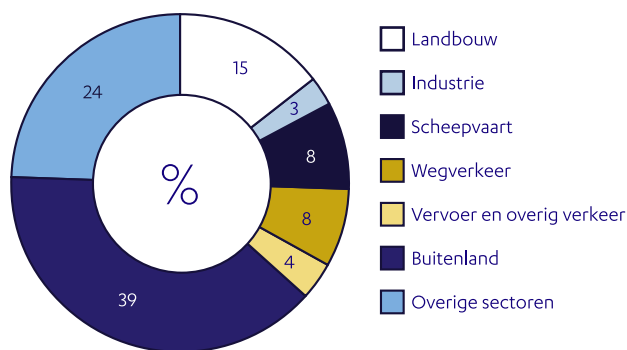
- Geen overbelasting (>70 mol onder KDW)
- Naderende overbelasting KDW (<70 mol onder KDW)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

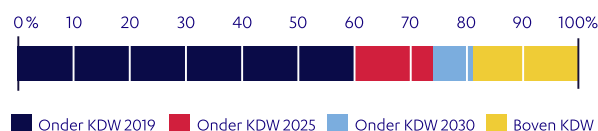
Westduinpark & Wapendal

246 ha

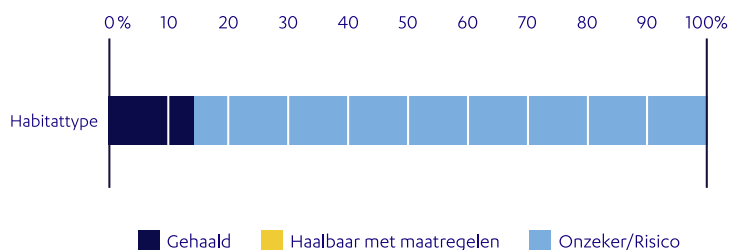
Herkomst stikstofdepositie

KDW overschrijding

Doelbereik natuur

Stikstofdepositie en meest kritische KDW

	mol N / ha / jaar
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.482
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	714

Huidige KDW overschrijding

- Geen overbelasting (>70 mol onder KDW)
- Naderende overbelasting KDW (<70 mol onder KDW)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

Duinen-Eilanden

De focus in Duinen-Eilanden is gericht op het terugdringen van stikstofemissies, natuurherstel en mogelijkheden creëren voor recreatie en kleinschalige woningbouw. Depositievermindering in het gebiedsproces is net als in de duinen gericht op kleine lokale belasters. In de ontwikkeling van het gebiedsplan wordt onderzocht in welke mate de volgende meekoppelingen leiden tot stikstofreductie:

- De ontwikkeling van het nationaal park NLDelta
- De opgave Natuurnetwerk Nederland
- De energietransitie
- Ontwikkelingen in de landbouw (IBP Vitaal platteland Zuid Westelijke Delta)
- Klimaatadaptatie
- Circulaire economie.

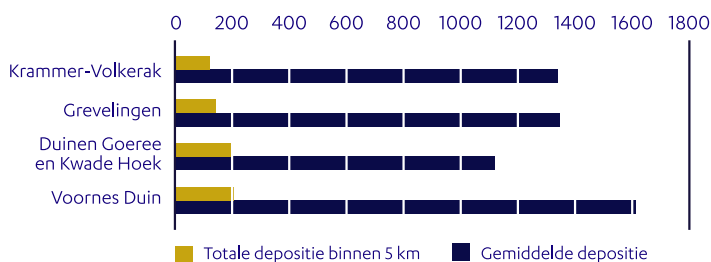
In de ontwikkeling van het gebiedsplan worden onder andere de volgende acties / plannen besproken:

- Gebiedsgerichte opkoop.

Sterke relatie met actielijnen **Landbouw** en **Natuur**.

Bron: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), AERIUS Monitor versie 13 januari 2022

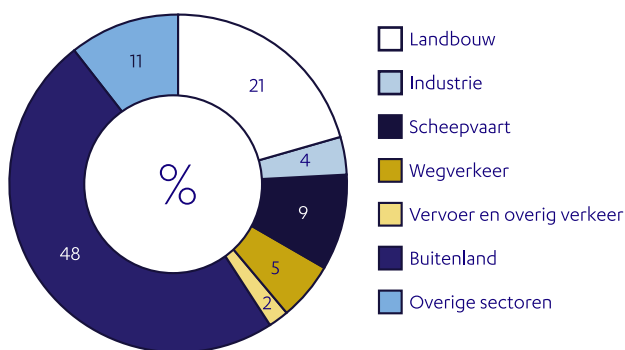
Bijdrage lokale bronnen

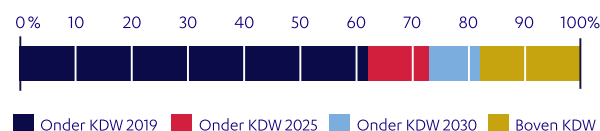
Voornes Duin

1.432 ha

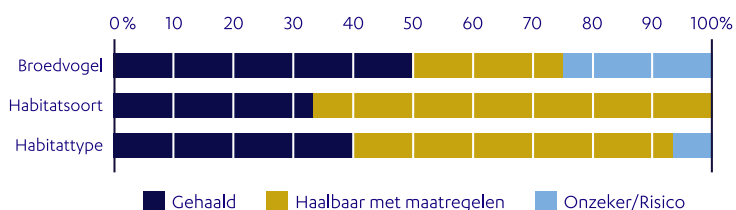
Herkomst stikstofdepositie

KDW overschrijding

Doelbereik natuur

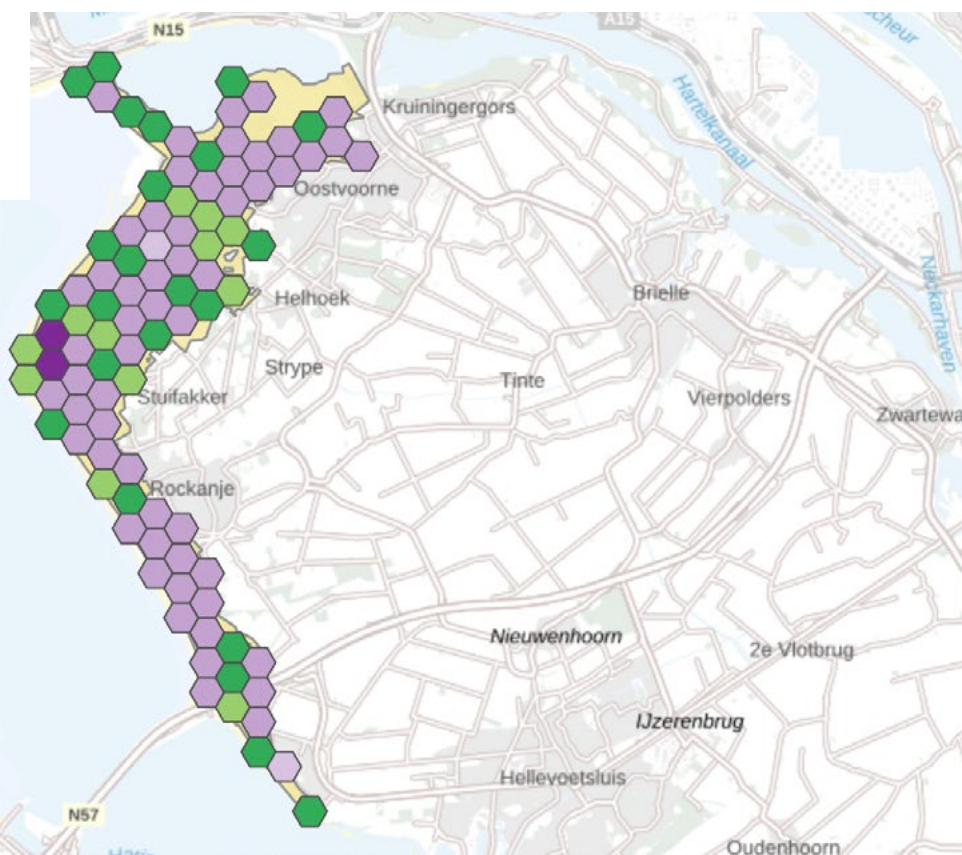

Stikstofdepositie en meest kritische KDW

	mol N / ha / jaar
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.611
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	714

Huidige KDW overschrijding

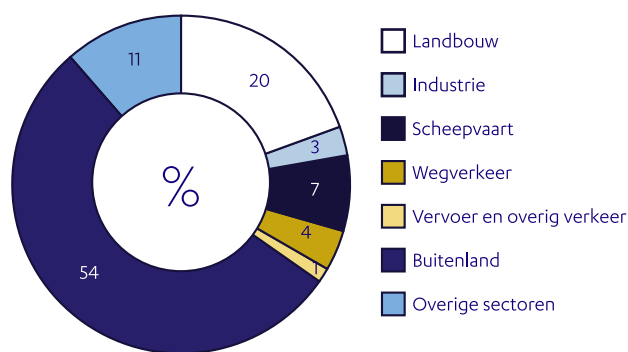
- Geen overbelasting (>70 mol onder KDW)
- Naderende overbelasting KDW (<70 mol onder KDW)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

Duinen Goeree & Kwade Hoek

1.624 ha

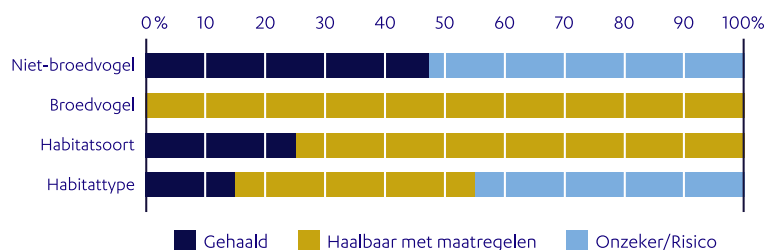
Herkomst stikstofdepositie

KDW overschrijding

Doelbereik natuur

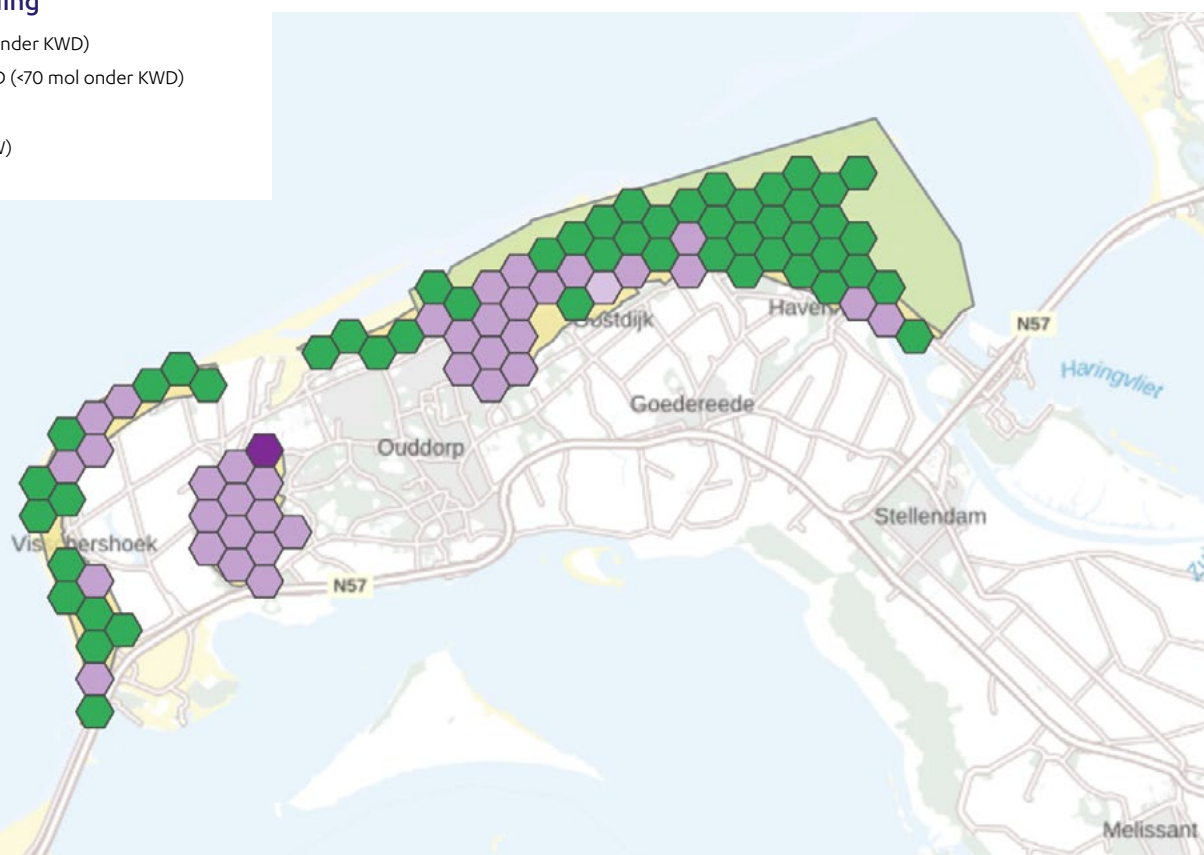

Stikstofdepositie en meest kritische KDW

mol N / ha / jaar	
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.611
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	714

Huidige KDW overschrijding

- Geen overbelasting (>70 mol onder KDW)
- Naderende overbelasting KDW (<70 mol onder KDW)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

13.753 ha

Sector	Percentage (%)
Landbouw	20
Industrie	2
Scheepvaart	6
Wegverkeer	4
Vervoer en overig verkeer	1
Buitenland	48
Overige sectoren	19

A horizontal stacked bar chart showing the percentage of respondents for different categories across four groups: Onder KDW 2019, Onder KDW 2025, Onder KDW 2030, and Boven KDW. The x-axis ranges from 0% to 100%.

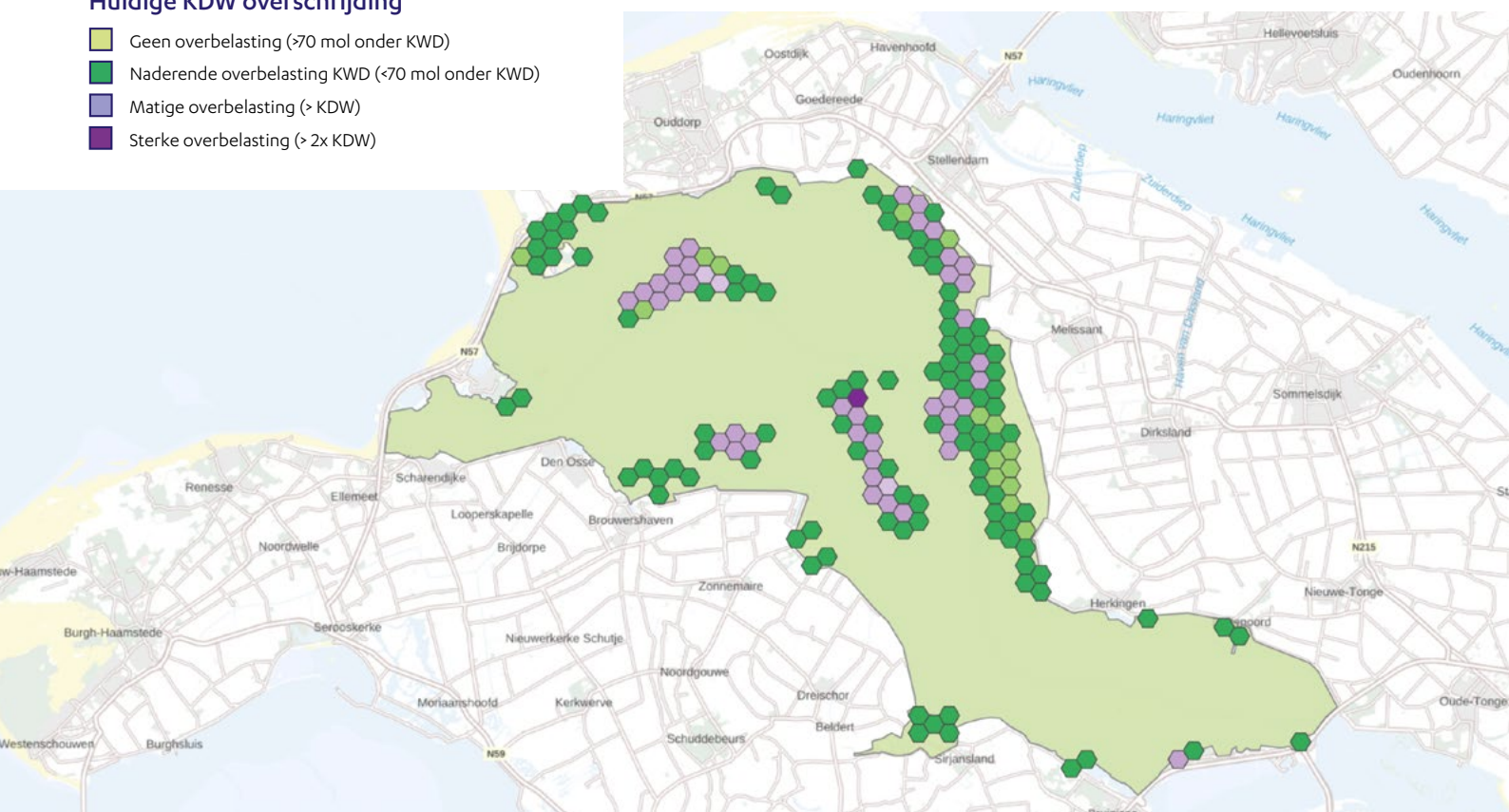
Group	Onder KDW 2019	Onder KDW 2025	Onder KDW 2030	Boven KDW
Onder KDW 2019	100%	0%	0%	0%
Onder KDW 2025	78%	12%	0%	0%
Onder KDW 2030	82%	2%	10%	0%
Boven KDW	0%	0%	0%	100%

A stacked bar chart showing the percentage of species in different conservation categories across four habitat types. The x-axis represents the percentage from 0% to 100%. The y-axis lists the categories: Niet-broedvogel, Broedvogel, Habitatsoort, and Habitattype. The legend indicates three categories: Gehaald (dark blue), Haalbaar met maatregelen (yellow), and Onzeker/Risico (light blue).

Habitattype	Gehaald (%)	Haalbaar met maatregelen (%)	Onzeker/Risico (%)
Niet-broedvogel	18	42	40
Broedvogel	0	42	58
Habitatsoort	50	0	50
Habitattype	25	10	65

mol N / ha / jaar	
Stikstofdepositie gemiddeld (2018)	1.346
KDW van meest kritische habitat/leefgebied	714

- Geen overbelasting (>70 mol onder KWD)
- Naderende overbelasting KWD (<70 mol onder KWD)
- Matige overbelasting (> KDW)
- Sterke overbelasting (> 2x KDW)

Bijlage 1: Tabellen stikstofuitstoot en verwachte stikstofreductie actielijnen

In de Wsn wordt 'de verwachte gevolgen van de maatregelen voor de omvang van de stikstofdepositie' per Natura 2000-gebied gevraagd. Provincie Zuid-Holland heeft nog geen inzet gedaan op de ambities van de stikstofdepositie, omdat we daarvoor meer kennis en wederkerigheid van het rijk van verwachten. Daarnaast willen we de doelen samen met de gebieden kunnen dragen en halen. Provincie Zuid-Holland beschouwt zijn partners als serieuze gesprekspartners en dus willen we samen met het gebied ambitieuze en realistische doelen stellen. Om toch een indicatie te geven van wat maatregelen voor effect hebben op de Zuid-Hollandse natuurgebieden, hebben we mogelijke stikstofreducties binnen verschillende sectoren doorerekend tot deposities. Deze indicaties staan in de tabellen in deze bijlage. Voor een perspectief op de genoemde deposities, staat in tabel 5 een overzicht met de huidige depositie van alle bronnen op ieder Natura 2000-gebied.

Voor de berekeningen is de brondepositiematrix gebruikt. Dit is een zelf ontwikkelde tool gebaseerd op AERIUS Monitor (ontwikkeld door Zuid-Hollandse collega's is samenwerking met Wing). De brondepositiematrix kan in vergelijking met AERIUS Monitor sneller berekeningen maken. Deze zijn wel meer op hoofdlijnen.

Het is daarom gepast om de berekeningen te gebruiken om inzicht te geven in de bronnen en ordegrootte van maatregelen, maar niet te veel te focussen op de exacte stikstofreductie van specifieke maatregelen.

Huidige depositie van alle bronnen in mol/ha/jaar

Stikstofgevoelige natuurgebieden in Zuid-Holland

	Solleveld & Kapittel-duinen	Westduin-park & Wapendal	Kennemerland-Zuid	Nieuwkoopse Plassen & De Haack	Meijndel & Berkheide	Duinen Goeree & Kwade Hoek	Voornes Duin	Coepel-duynen	Bies-bosch	Grevelingen
Huidige depositie										
Totaal (2018)	1.338	1.454	1.152	1.153	1.224	1.142	1.642	1.053	1.230	1.377

Tabel 4. Huidige depositie (2018) op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Zuid-Holland.

Depositie-effecten van reductiepercentages in mol per hectare per jaar (op basis van GCN-categorieën)

Stikstofgevoelige natuurgebieden in Zuid-Holland

	Solleveld & Kapittel- duinen	Westduin- park & Wapendal	Kennemer- land-Zuid	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	Meijendel & Berkheide	Duinen Goeree & Kwade Hoek	Voornes Duin	Coepel- duynen	Bies- bosch	Grevelingen	Krammer- Volkerak
Huidige depositie (2019, uit AERIUS Monitor M21)											
Landbouw	245	207	255	457	240	220	330	201	368	268	336
	1314	1435	1133	1111	1206	1120	1612	1038	1190	1346	1337
Huidige depositie (2019, uit AERIUS Monitor M21)											
100% Reductie in gebied Natura2000 (zone D) 60% reductie in 2 km rondom N2000 Nieuwkoopse Plassen (zone C2)	0	0	0	38	1	2	1	1	0	0	2
60% reductie in 2 km rondom N2000 Nieuwkoopse Plassen (zone C2)	1	1	1	42	0	0	0	1	1	0	0
38% reductie in 1 km zone rondom andere N2000 gebieden (zone C2)	6	2	2	2	2	6	6	1	4	4	4
38% reductie in veenweidegebieden (zone C1)	4	5	5	23	7	1	4	5	16	2	2
20% in perspectief gebieden (zone A) en 38% in transitiegebieden (zone B)	8	8	7	24	11	6	9	11	9	4	4
Totaal	19	16	15	129	21	15	20	19	30	10	12

Tabel 5. Depositie-effecten van reductiepercentages zonering in landbouw.

Depositie-effecten van reductiepercentages in mol per hectare per jaar (op basis van GCN-categorieën)

Stikstofgevoelige natuurgebieden in Zuid-Holland

	Solleveld & Kapittel-duinen	Westduin-park & Wapendal	Kennemer-land-Zuid	Nieuwkoopse Plassen & De Haeck	Meijendel & Berkheide	Duinen Goeree & Kwade Hoek	Voornes Duin	Coepel-duynen	Bies-bosch	Grevelingen
Huidige depositie										
Mobiliteit:	144	200	170	182	188	68	127	132	168	72
Mobiliteit	122	156	148	162	158	60	112	128	151	64
Mobiele werktuigen (Industrie: Bouw en HDO)	22	42	22	20	28	8	15	24	17	8
Mobiele werktuigen (consumenten)	0,4	1	0,4	0,4	0,4	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2
Bedrijventerreinen:	42	66	62	42	50	20	38	42	48	22
(Voedings- en genotsmiddelen, Bouwmaterialen e.d, Basismetale-industrie, Metaalbewerkings-industrie, Afvalverwerking, Winning en distributie drinkwater en Diensten en Overheid: Overig)										
(Glas)tuinbouw:	36	22	8	10	14	6	14	10	8	6
(Landbouw: Vuurhaarden: Glastuinbouw)										
Energie:	40	38	28	26	32	16	20	26	26	16
Elektriciteitscentrales, Winning en distributie energiedragers op land	26	19	14	13	16	10	10	13	15	10
Consumenten: Hoofdverwarming, WW, koken	14	22	14	13	16	6	10	13	11	6
Totaal	262	326	268	260	284	110	198	210	250	116
Uitgaande van 50% reductie										
Mobiliteit	-72	-100	-85	-91	-94	-34	-63	-66	-84	-36
Bedrijventerreinen	-21	-33	-31	-21	-25	-10	-19	-21	-24	-11
Glas)tuinbouw	-18	-11	-4	-5	-7	-3	-7	-5	-4	-3
Energie	-20	-19	-14	-13	-16	-8	-10	-13	-13	-8
Totaal	-131	-163	-134	-130	-142	-55	-99	-105	-125	-58

Tabel 6. Depositie-effecten van reductiepercentages voor sectoren mobiliteit, bedrijventerreinen, (glas)tuinbouw en energie, wanneer uitgegaan van Adviescommissie Remkes.

Depositie-effecten HIC in mol per hectare per jaar

Stikstofgevoelige natuurgebieden in Zuid-Holland

	Solleveld & Kapittelduinen	Westduinpark & Wapendal	Duinen Goeree & Kwade Hoek	Voornes Duin
Huidige depositie HIC				
Industriële installaties en werktuigen	28	16	15	46
Zeescheepvaart aan de wal	16,7	9,1	5,1	14
Zeescheepvaart Tot aan knip varend	20,1	10,1	4,3	11
Binnenvaart tot aan knip excl. passagiersschepen	2,4	1,5	0,9	2,8
Totale huidige depositie HIC	67,2	36,7	25,3	73,8
Totale depositie alle bronnen ter vergelijking	1314	1435	1120	1612

Tabel 7. Huidige bijdrage HIC aan depositie op Natura 2000-gebieden rondom het HIC.

Depositie-effecten HIC in mol per hectare per jaar

Stikstofgevoelige natuurgebieden in Zuid-Holland

	Solleveld & Kapittelduinen	Westduinpark & Wapendal	Duinen Goeree & Kwade Hoek	Voornes Duin
Huidige depositie HIC				
Industrie 9%	2,5	1,4	1,35	4,1
Scheepvaart 18%	7	3,7	2	5
Totale huidige depositie HIC	9,5	5,1	3,35	9,1
Resultante huidige depositie en reductie:	57,5	31,6	21,95	64,7

Tabel 8. Reductie in depositie HIC, berekend met landelijke reductiepercentages uit het RIVM briefrapport van 12 november 2022.

De resultante is de huidige depositie minus de reductie.

Depositie-effecten MV2 in mol per hectare per jaar

Stikstofgevoelige natuurgebieden in Zuid-Holland

	Solleveld & Kapittelduinen	Westduinpark & Wapendal	Duinen Goeree & Kwade Hoek	Voornes Duin
Ontwikkeling Maasvlakte 2				
Industriële installaties en werktuigen	3,7	2,45	1,4	3,15
Zeescheepvaart aan de wal	5,8	3,7	2,05	5,2
Zeescheepvaart tot aan knip	4,2	2,2	0,9	2,4
Binnenvaart tot aan knip excl. passagiersschepen	1,8	0,9	0,45	1,2
Totale huidige depositie HIC	15,5	9,2	4,8	12,0

Tabel 9. Bijdrage depositie Natura 2000-gebieden rondom het HIC, uitgaande van het middenscenario voor de ontwikkelbehoefte van Maasvlakte 2.

Depositie-effecten HIC & MV2 in mol per hectare per jaar

Stikstofgevoelige natuurgebieden in Zuid-Holland

	Solleveld & Kapittelduinen	Westduinpark & Wapendal	Duinen Goeree & Kwade Hoek	Voornes Duin
Totaal: huidige depositie HIC	67,2	36,7	25,3	73,8
1. Veronderstelde reductie generieke Rijksbeleid	9,5	5,1	3,35	9,1
2. Maatwerk en ontwikkeling HIC	+/- PM	+/- PM	+/- PM	+/- PM
3. Ontwikkelbehoefte MV2 bij midden scenario	15,5	9,2	4,8	12,0
Reductie en ontwikkeling (scenario/veronderstellingen)	6 +/- PM	3,9 +/- PM	1,5 +/- PM	2,9 +/- PM
Resultante depositie HIC 2030	73,2 +/- PM	40,6 +/- PM	26,8 +/- PM	76,7 +/- PM

Tabel 10. Bijdrage depositie HIC. Samenvatting eerder becijferde totalen.

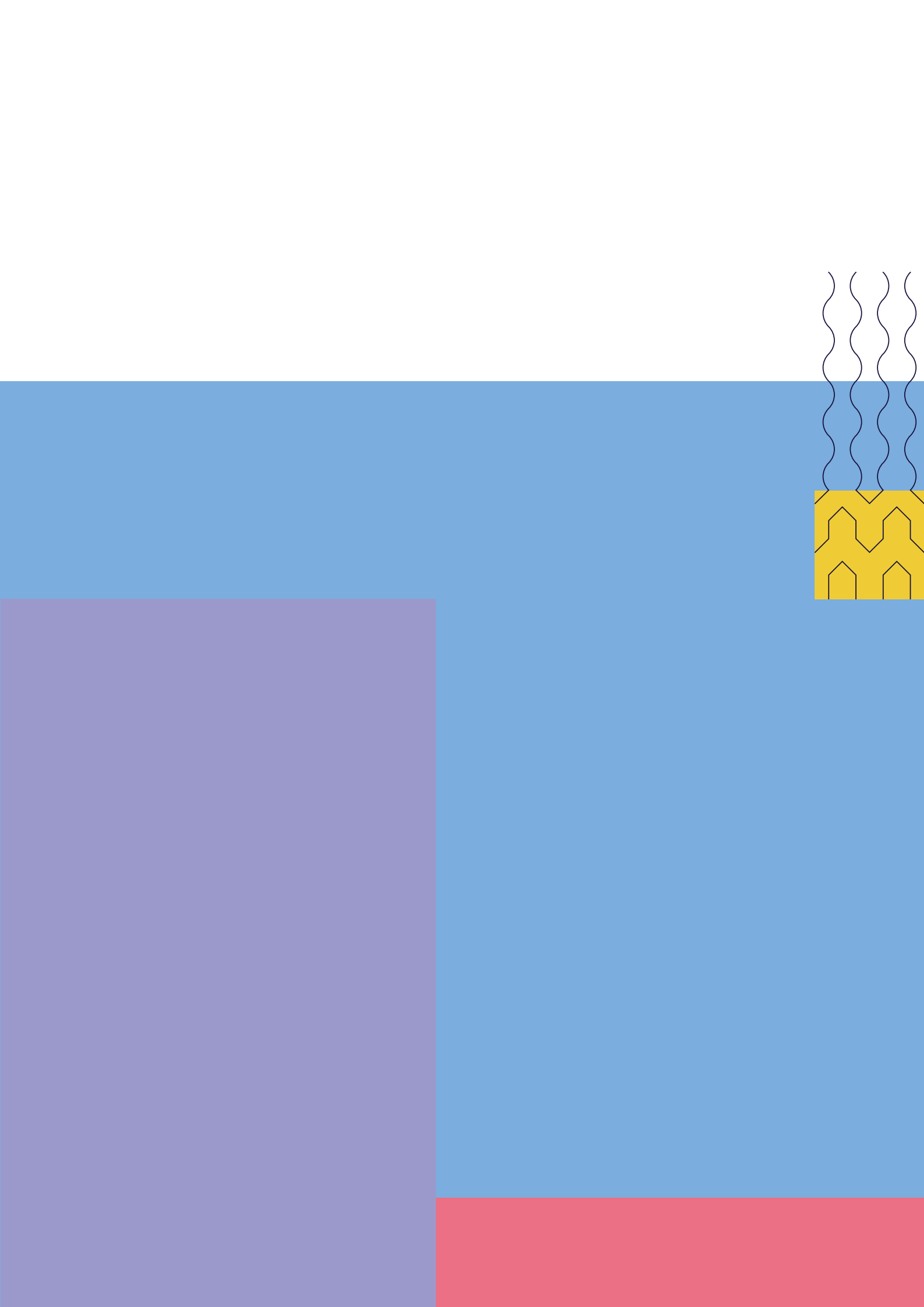
Colofon

Dit is een uitgave van de provincie Zuid-Holland
juli 2022

Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
www.zuid-holland.nl

Meer informatie
stikstof@pzh.nl

Ontwerp
Ontwerpwerk

Gebiedsagenda stikstof Biesbosch

Versie 0.5

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	3
1.1 Aanleiding	3
1.2 Scope van de Gebiedsagenda 0.5	4
1.3 Doelen van de Gebiedsagenda 0.5	4
1.4 Status van de Gebiedsagenda 0.5	4
1.5 Voortgang sinds Gebiedsagenda 0.1	5
1.6 Vervolg richting Gebiedsplan 1.0	5
1.7 Aanpak in het gebied, op provincieniveau en door het Rijk	8
1.8 Betrokken partijen	8
2. Situatieschets Biesbosch in 2022	9
2.1 Natuur	10
2.2 Stikstof	12
2.3 Economische ontwikkeling	15
3. Maatregelen en effecten	16
3.1 Natuurmaatregelen en -effecten	16
3.2 Bronmaatregelen en -effecten	20
3.3 Raakvlakken met andere akkoorden en programma's	24
Bijlagen	25
Bijlage 1: overzicht van mogelijke maatregelen	25
Bijlage 2: geïnventariseerde ontwikkelwensen	26
Bronnen	29

Voorwoord

Voor u ligt de Gebiedsagenda 0.5 Stikstof van de Biesbosch. Deze Gebiedsagenda 0.5 is voortgekomen uit de gebiedsgerichte aanpak (GGA) voor het Natura2000-gebied de Biesbosch en is een wettelijk onderdeel van het Programma Stikstof en Natuur. Het is het resultaat van de samenwerking van de gebiedspartijen rond de Biesbosch: organisaties die ondernemers, boeren, inwoners en recreanten vertegenwoordigen, Staatsbosbeheer, als ook de betrokken overheden (gemeenten, waterschappen en de provincies Zuid-Holland en Noord-Brabant).

Het Natura2000-gebied de Biesbosch is een voor Europese begrippen uniek natuurgebied. Het is een omvangrijk gebied waar natuurlijke processen als getijdewerking en rivierdynamiek plaats vinden. Door de verspreid voorkomende stikstofgevoelige natuur is het gebied aangewezen als GGA-gebied. Anders dan voor veel andere stikstofgevoelige gebieden is de stikstofopgave te overzien. Met een combinatie van landelijke maatregelen, autonome ontwikkelingen en gebiedsspecifieke maatregelen, ligt het binnen ons bereik om de stikstofdoelen voor dit gebied te halen.

De beperkte overschrijding van de stikstofwaarden kan leiden tot een ontspannen houding rondom de stikstofaanpak rond de Biesbosch. Dat is echter om twee redenen geen verstandige houding. Zo dragen de bronnen van stikstof in de regio namelijk ook bij aan de landelijke deken van stikstof, die voor de natuur elders een groot probleem is. Daarnaast spelen er naast stikstof verschillende andere opgaven om een transitie naar een duurzamere maatschappij te realiseren. Het GGA-proces kan bijdragen aan die transitie door opgaven te combineren en coalities tussen partijen tot stand te brengen. Zo kunnen sneller kansen verzilverd worden en bieden we een perspectief aan de verschillende sectoren die dit gebied dragen.

Met de komst van het regeerakkoord van het nieuwe kabinet is de inzet van het rijk om de GGA-aanpak voor het landelijk gebied te verbreden met meer opgaves. Naast de huidige focus op stikstofreductie en natuurverbetering gaat het ook om water, bodem en klimaat. Het bieden van een duurzaam toekomstperspectief voor het landelijk gebied en de landbouwsector staat centraal. In het vervolgproces richting een definitieve Gebiedsagenda wordt een gecombineerde aanpak van verschillende opgaves waarschijnlijk leidend. Dus goed om die weg in te slaan.

Marius Schwartz

Gebiedsregisseur stikstof in de Biesbosch, provincie Zuid-Holland

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Veel natuur in Nederland is gevoelig voor stikstof (ammoniak en stikstofoxiden). Zo ook een deel van het beschermde **Natura2000**-gebied de Biesbosch, met name aan de Zuid-Hollandse kant. Daar is de stikstofdepositie al decennialang te hoog. Dit leidt ertoe dat bepaalde soorten gaan woekeren, waardoor andere plant- en diersoorten verdrongen worden. Vanuit het oogpunt van biodiversiteit is deze ontwikkeling zeer negatief.

De hoge stikstofdepositie op gevoelige Natura2000 heeft ook economische en maatschappelijke gevolgen. Vanuit de **Europese Vogel- en Habitatrichtlijn** is Nederland verplicht haar natuur in goede staat te houden. In 2019 oordeelde de Raad van State dat de op dat moment geldende Nederlandse stikstofaanpak (**Programma Aanpak Stikstof, PAS**) niet voldoende waarborgt dat de natuur in een goede staat van instandhouding blijft. Als gevolg daarvan kan de PAS niet langer als basis worden gebruikt voor vergunningverlening aan activiteiten die extra stikstofuitstoot veroorzaken. Als gevolg hiervan is de stikstofcrisis ontstaan.

In 2021 is de **Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering** in werking getreden. Met deze wet tracht het Rijk de natuur te versterken en de stikstofuitstoot terug te dringen. Het hoofddoel hiervan is het behalen van de Europese natuurdoelen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn. Nevendoel is dat door het behalen van de Europese natuurdoelen ook het verlenen van stikstofvergunningen voor economische activiteit weer gemakkelijker wordt. De Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering wordt uitgevoerd middels het programma Stikstofreductie en Natuurverbetering. Dit programma is in het voorjaar van 2022 gereed en wordt een onderdeel van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.

In de WSN is een grote rol weggelegd voor een gebiedsgerichte aanpak onder regie van de provincies. Stikstof — met name ammoniak uit natuurlijke bronnen — slaat overwegende lokaal neer. Provincies hebben daarom de verplichting om een **Gebiedsplan** te schrijven. In dit Gebiedsplan definieert de provincie hoe zij de stikstofuitstoot rondom de gevoelige Natura2000 omlaag brengt en de natuur versterkt.

Het Gebiedsplan van Zuid-Holland bestaat uit een beschrijving van sectorale maatregelen en vier **Gebiedsagenda's**:

1. De Biesbosch;
2. De Nieuwkoopse Plassen;
3. De Duinen: de duinenrij tussen de grens met Noord-Holland en de Nieuwe Waterweg;
4. De Duinen-Eilanden-Delta: de duinenrij onder de Maasvlakte en op Goeree-Overflakkee en de grote wateren daartussen.

De Provincie Noord-Brabant stelt eveneens een Gebiedsplan op. In dit Gebiedsplan wordt voor wat betreft de natuurmaatregelen voor het Brabantse deel van de Biesbosch gekeken naar de natuurdoelanalyse van het Noord-Brabantse deel en naar deze Gebiedsagenda, die onder leiding van de Provincie Zuid-Holland wordt gemaakt. Voor wat betreft de stikstofmaatregelen in het Brabantse Gebiedsplan bevat dit de 20 generieke specifieke Brabantse bronmaatregelen.

1.2 Scope van de Gebiedsagenda 0.5

Deze **Gebiedsagenda 0.5** focust specifiek op de gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie en natuurverbetering in de Biesbosch en in een straal van 5km daaromheen. Deze tussenversie bevat een analyse van de situatie van het gebied en een overzicht van mogelijke en kansrijke maatregelen voor stikstofreductie en natuurherstel. Na het aanbieden van de Gebiedsagenda 0.5 zal de scope van de gebiedsgerichte aanpak zich verbreden. In het regeerakkoord is een **Nationaal Programma Landelijk Gebied** aangekondigd. Dit houdt in dat de Gebiedsagenda's 1.0 en het Gebiedsplan 1.0 naast natuurverbetering en stikstofreductie ook in moeten gaan op klimaat en water.

1.3 Doelen van de Gebiedsagenda 0.5

De Gebiedsagenda 0.5 heeft ten doel de gebiedspartners informatie te bieden waarmee ze de juiste maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie kunnen nemen. Dit door:

- Inzicht te bieden in de situatie wat betreft natuur en stikstofbelasting;
- Inzicht te bieden in kansrijke maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie.

1.4 Status van de Gebiedsagenda 0.5

De Gebiedsagenda 0.5 is een tussenproduct richting een Gebiedsagenda 1.0. De Gebiedsagenda 0.5 is tot stand gekomen in samenwerking met gebiedspartners, die hier op basis van vrijwilligheid aan hebben meegewerkt. De Gebiedsagenda 0.5 wordt als onderdeel van het Gebiedsplan 0.5 in juni 2022 voorgelegd aan Gedeputeerde en Provinciale Staten. Gedeputeerde Staten deelt dit Gebiedsplan 0.5 vervolgens met het Rijk, die alle provinciale gebiedsplannen doorrekent om te kijken of het Rijk op koers is met het realiseren van de richtinggevende doelen voor stikstof en natuur. Het is daarnaast input voor de voortgangsrapportage stikstof van de provincie Zuid-Holland.

1.5 Voortgang sinds Gebiedsagenda 0.1

Eind 2021 deelden we een Gebiedsagenda 0.1. In de tussentijd zijn weer een aantal stappen gemaakt:

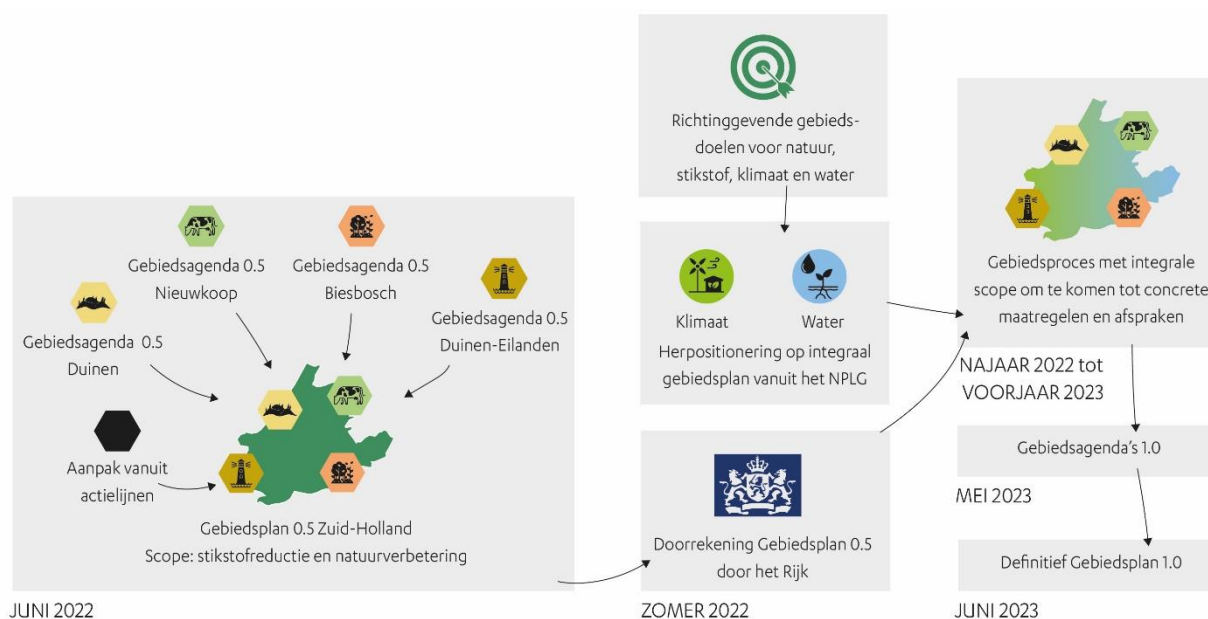
- De natuurdoelenanalyse voor het Zuid-Hollandse deel van het Natura2000-gebied is uitgevoerd en in concept gereed. De analyse geeft een beter beeld van de natuurmaatregelen die nodig zijn om de natuur robuuster te maken en/of te herstellen. De analyse voor het Brabantse deel is naar verwachting eind 2022 gereed. Deze zal in de definitieve Gebiedsagenda en gesprekken met de gebiedspartners meegenomen worden.
- Er is een onderzoek gedaan naar denkbare en kansrijke maatregelen en hun effect op de stikstofreductie (zie H3.2). Input voor dit onderzoek zijn longlists met *denkbare* maatregelen op gebiedsniveau van de Biesbosch en het niveau van de provincie (zie in meer detail 5.2). De resultaten van dit onderzoek leiden tot een kortere lijst van *kansrijke* maatregelen (zie 5.4).
- De gebiedspartners zijn een aantal keer online samengekomen in ambtelijke gebiedstafels. In deze gebiedstafels zijn de natuurdoelanalyses en het stikstofonderzoek besproken en is gekeken naar kansrijke maatregelen.

1.6 Vervolg richting Gebiedsplan 1.0

De gebiedsgerichte aanpak voor stikstof heeft zich tot nu toe gefocust op natuurverbetering en stikstofreductie zoals vastgelegd in de Wet Stikstofreductie en Natuurherstel. In het regeerakkoord is een Nationaal Programma Landelijk Gebied aangekondigd en in de hoofdlijnenbrief van de minister voor stikstof en natuur is hier nader inhoud aangegeven (1 april 2022). Dit houdt in dat de Gebiedsplannen 1.0 naast natuurverbetering en stikstofreductie ook in moeten gaan op klimaat en water. Vanaf de zomer werkt de provincie daarom samen met gebiedspartners richting een **integraal Gebiedsplan 1.0**.

Daarnaast zal het Rijk medio juni 2022 **richtinggevende gebiedsdoelen** leveren op het gebied van stikstof, natuur, klimaat en water. Dit zijn gebiedsspecifieke doorvertalingen van doelen die in de wet zijn vastgelegd. Voor natuur zijn dit de Vogel- en Habitatrichtlijn in de Wet Natuurbescherming (2017), voor stikstof zijn dit de doelen uit de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (2021), voor klimaat de doelen uit de Klimaatwet (2019) en voor water de doelen uit de Kaderrichtlijn Water (2000).

Deze scopewijziging en het beschikbaar komen van de richtinggevende gebiedsdoelen hebben een aantal gevolgen voor de werkwijze binnen de gebiedsgerichte aanpak en rollen van de betrokken gebiedspartijen.

Figuur 1: tijdpad richting Gebiedsagenda's 1.0 en Gebiedsplan 1.0.

Gebiedsdoelen voor stikstof

In de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (WSN) zijn **landelijke omgevingswaarden** opgenomen. In het regeerakkoord is het behalen van deze omgevingswaarden voor stikstof naar voren geschoven. Dit betekent dat in 2030 74% van het stikstofgevoelige areaal in Natura2000-gebieden onder de Kritische Depositie Waarde (KDW) moet komen. De KDW is een indicator voor het behalen van de uiteindelijke gunstige staat van instandhouding en herstel van biodiversiteit.

Deze landelijke omgevingswaarden kunnen niet 1-op-1 doorvertaald worden naar gebiedsdoelen. Een deel van de emissiereductie wordt namelijk gerealiseerd via de generieke aanpak van het Rijk. Daarnaast verschilt het per gebied hoeveel er gebiedsgericht gereduceerd kan worden. In het bestuurlijk overleg met de minister op 14 oktober 2021 is daarom afgesproken om een **gebiedsdoel per gebied** te bepalen.

Alle sectoren moeten bijdragen aan de stikstofemissiereductie. De gebiedsdoelen richten zich specifiek op **ammoniakemissies uit de landbouw** omdat:

- Ammoniakemissies uit biologische bronnen, waar de landbouw onder valt, overwegend lokaal neerslaag. Een gebiedsgerichte aanpak heeft hierdoor veel effect voor de landbouw. Zie ook het briefrapport van het RIVM 'Ruimtelijk effect zonering emissiereducties landbouw'.
- De emissies vanuit andere sectoren zoals de industrie en mobiliteit grotendeels vanuit landelijk generiek Rijksbeleid (klimaatakkoord, schone luchtakkoord, structurele aanpak stikstof) gereduceerd worden.

Perspectief landbouw

In haar kamerbrief (2022) zegt minister Van der Wal-Zeggelink het volgende over het perspectief voor de landbouw: 'de integrale, gebiedsgerichte opgaven vragen grote inzet van de agrarische sector.

Tegelijkertijd is een krachtige landbouwsector, die sterk genoeg is om de omslag naar kringloop-landbouw door te maken, een voorwaarde voor het realiseren van de doelen. Een veerkrachtige landbouw is daarbij een belangrijke drager voor de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied. Bij de (versnelling van) de transitie naar een duurzaam voedselsysteem moeten agrarisch ondernemers in staat worden gesteld om binnen de gebiedsdoelen toekomstbestendige keuzes te maken voor hun bedrijf, passend bij de gebiedsgerichte opgaven en met voldoende zekerheid voor het verdienvermogen en bedrijfseconomische continuïteit.' Perspectief voor de landbouwsector zal — sterker dan in de huidige gebiedsgerichte aanpak natuur en stikstof — centraal staan.

Bewegingsruimte voor gebiedspartners

De gebiedspartners hebben tot nu toe gezamenlijk en op basis van vrijwilligheid gewerkt aan mogelijke maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie. Met het gereedkomen van de richtinggevende doelen voor natuur, stikstof, water en klimaat zal dit veranderen. De richtinggevende doelen zijn bindend. Daarnaast stelt het Rijk aanvullende eisen op de manier waarop deze richtinggevende doelen gerealiseerd moeten worden. Voorbeelden zijn dat alle nieuwe woningen bijna energieneutraal moeten zijn en alle nieuwe voertuigen vanaf 2030 elektrisch. Het Rijk schetst hiermee kaders voor wat er in de gebiedsgerichte aanpak bereikt moet worden en de wijze waarop dit moet gebeuren.

Het is de bedoeling dat de definitieve doelen worden vastgesteld in het Gebiedsplan1.0. Vanaf dat moment zijn deze bindend.

De provincie Brabant continueert de Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof (BOS) en bijbehorende uitvoeringsagenda 2020-2030 (Provincie Brabant, 2020). Anders dan in Zuid-Holland maakte het tegelijk aanpakken van meerdere vraagstukken (natuur, water en bodem, landbouw, woningbouw en verkeer) al deel uit van de gebiedsgerichte aanpak uit de BOS.

Wijze van organiseren

De provincie Zuid-Holland is een interne verkenning gestart hoe zich te organiseren op de nieuwe ontwikkelingen. Zodra de provincie de interne organisatie van het gebiedsgericht werken op hoofdlijnen heeft uitgedacht, legt het de eerste ideeën voor aan de gebiedspartners. Dit zal naar verwachting in juni 2022 zijn.

Ook de organisatie met de gebiedspartners zal gaan veranderen. Zo zullen de waterschappen een grotere rol krijgen vanuit het thema water. Daarnaast zal de provincie meer inzetten op haar rol van bevoegd gezag. Dit heeft o.a. gevolgen voor de bestaande **gremia, participatie, inspraak** en **besluitvorming**. De provincie Zuid-Holland gaat in de zomer van 2022 aan de slag met een **startnotitie** om te komen tot een

Gebiedsplan 1.0. Daarvoor brengt ze ook in kaart wat de kaders zijn en waar bewegingsruimte is. Zo weten de gebiedspartners waar ze aan toe zijn en op welke vlakken mogelijkheden liggen voor eigen oplossingen. De wijze van organiseren wordt daarin meegenomen.

1.7 Aanpak in het gebied, op provincieniveau en door het Rijk

In de gebiedsgerichte aanpak stikstof werken de gebiedspartners aan de goede staat van instandhouding van de natuur en lokale maatregelen om de stikstofdepositie omlaag te brengen. Echter, maar een deel van de stikstof die neerslaat op de Biesbosch is afkomstig van lokale bronnen.

Voor de grootste stikstofbronnen is de **inzet van het Rijk** onmisbaar, omdat het terugdringen van deze stikstofemissies buiten de invloedssfeer van de gebiedspartners van de gebiedsgerichte aanpak ligt:

- Stikstofemissies uit het buitenland. Circa 41% van de totale stikstofdepositie die neerslaat op de Biesbosch komt vanuit het buitenland.
- Stikstofemissies vanaf de zeescheepvaart. In de Biesbosch is deze bron verantwoordelijk voor circa 6% van de totale stikstofdepositie.
- De meetcorrectie. Deze meetcorrectie is voor de Biesbosch 7%. De herkomst van deze meetcorrectie is nog niet bekend. Het RIVM probeert in opdracht van het Rijk te achterhalen wat de herkomst van de stikstofdepositie uit deze meetcorrectie is.

Nadere acties van het Rijk zijn daarom noodzakelijk om de goede staat van instandhouding van de natuur te realiseren. Dit kan zijn in de vorm van onderzoek, instrumenten en middelen.

De provincie zet daarom naast deze gebiedsgerichte aanpak ook in op het reduceren van stikstofemissies vanuit stedelijk gebied en mobiliteit en het haven industrieel complex Rotterdam (HIC). Dit doet ze in de **actielijnen** 'verduurzaming stedelijk netwerk en mobiliteit' en 'haven industrieel complex'. Vanuit het klimaatakkoord moeten hier maatregelen genomen worden om de energietransitie mogelijk te maken. De reductie van stikstofemissies is daarbij vaak een bijkomend effect.

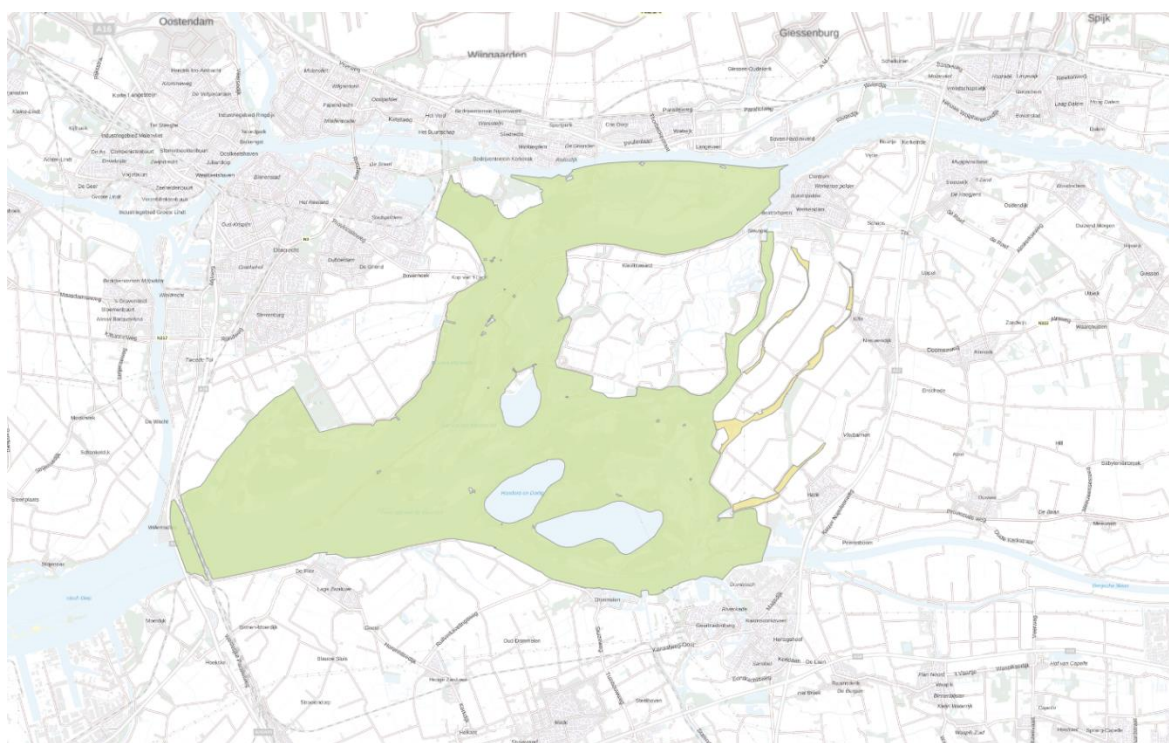
1.8 Betrokken partijen

De Gebiedsagenda 0.5 is tot stand gekomen in samenwerking met gebiedspartners. Het gaat om de volgende partijen: provincies Zuid-Holland en Noord-Brabant; gemeenten Dordrecht, Sliedrecht, Papendrecht, Altena, Hoeksche Waard, Drimmelen, Hardinxveld-Giesendam, Gorinchem, Geertruidenberg en Oosterhout; Land- en Tuinbouworganisatie Noord (LTO Noord), Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO), HISWA-RECRON, ANWB, waterschappen Rivierenland en Brabantse Delta; Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, Staatsbosbeheer, Evides, Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland, Rijkswaterstaat, havenbedrijf Rotterdam en havenbedrijf Moerdijk.

2. Situatieschets Biesbosch in 2022

De Biesbosch is een intergetijdengebied in Zuid-Holland en Noord-Brabant. Het deel van de Biesbosch boven de rivier de Nieuwe Merwede ligt in de provincie Zuid-Holland. Het deel onder de Nieuwe Merwede ligt in de provincie Noord-Brabant.

Maatregelen gericht op natuurherstel en in het kader van het verbeteren van de waterveiligheid hebben er afgelopen decennia toe geleid dat de natuur er in de Biesbosch over het algemeen goed voor staat. De natuuropgave is beperkt en beheersbaar. Ook voor stikstofreductie is de opgave beperkt. Doordat de Biesbosch in een rivierengebied ligt en tevens een dynamisch intergetijdengebied is, zijn er van nature veel voedingsstoffen aanwezig. Er komen daardoor maar op enkele plekken stikstofgevoelige habitats voor.

Figuur 2: de afbakening van het Natura2000-gebied de Biesbosch (AERIUS Monitor, 2022).

2.1 Natuur

Natura2000¹

De Biesbosch was vroeger een zoetwatergetijdengebied. Het kan nu worden gekenmerkt als verruigd moerasgebied met beperkte dynamiek. Er komen veel belangrijke en zeldzame habitattypen voor als getijdenoobossen, hooilanden, stroomdalgraslanden, ruigten en zomen en slikkige rivieroeveren. De getijdenoobossen in de Biesbosch en langs de Oude Maas zijn zeldzaam en van groot internationaal ecologisch belang als leefgebied voor diverse vogelsoort en zoogdieren. Binnen het Natura2000-gebied van de Biesbosch komt vooral zachthoutooibos voor. Dit zachthoutooibos verjongt zich vanwege een tekort aan mannelijke wilgen en verdroging echter niet. Hardhoutooibos groeit verder van de rivier af, waardoor hier minder ruimte voor is binnen de Natura2000-afkadering. Het is wenselijk komende tijd te kijken naar bescherming voor deze bostypes en uitbreidingsmogelijkheden voor hardhoutooibos.

De Biesbosch bestaat voor een groot deel uit wilgenbos, maar op enkele plaatsen zijn ook meer open vegetaties aanwezig. Dit betreffen o.a. de habitattypen dynamisch moeras, glanshaverhooilanden, vossenstaarthooilanden en stroomdalgraslanden. Het zijn met name deze habitattypen die overlappen met de stikstofgevoelige habitats en waar ook een zeer bijzondere en kruidenrijke vegetatie op aanwezig is. In het gebied is onder andere de enige groeiplaats van Noords walstro aanwezig. Stroomdalgraslanden hebben een hoge ecologische kwaliteit. Andere gras- en hooilanden halen dat nog niet, ondanks dat al tientallen jaren een verschrallend beheer wordt gevoerd.

Vanwege deze bijzondere kenmerken en habitattypen, is de Biesbosch een belangrijk broed-, rust- en foerageergebied voor vogels. De Biesbosch is het belangrijkste broedgebied voor de blauwborst. Andere broedsoorten zijn de kleine bonte specht, nachtegaal, wielewaal en matkop. Ook is het een belangrijk rust- en foerageergebied voor de kleine zwaan en grutto en andere watervogels en steltlopers. Van de weinige nesten van de zeearend in Nederland, is de Biesbosch een bekende broedplaats. Het is bovendien de enige broedplaats van de visarend in Nederland. Naast deze vogelsoorten komen ook de Noordse Woelmuis en de bever voor. Recent zijn ook sporen van de otter in het gebied waargenomen. Ook zijn enkele zeer zeldzame plantensoorten aanwezig (o.a. rode bremraap, noords walstro) waar te allen tijde nauwgezet rekening mee gehouden moet worden tijdens eventuele maatregelen.

¹ De afgelopen maanden is er een natuurdoelanalyse uitgevoerd voor het Zuid-Hollandse deel van het Natura2000-gebied de Biesbosch. Deze is inmiddels gereed, maar nog niet gedeeld met de Provinciale Staten van Zuid-Holland. Voor het Brabantse deel volgt de natuurdoelanalyse eind 2022. Wanneer de natuurdoelanalyses bekend zijn, krijgt deze paragraaf een update.

Grote uitdagingen zijn o.a.:

- Kwaliteitsverbetering van zachthoutooibossen binnen en buiten de Biesbosch;
- Bestrijding van reuzenbalsemien, een invasieve exoot die de kwaliteit van o.a. ruigten en zomen negatief beïnvloedt. Op rivieroever blijft op den duur alleen reuzenbalsemien over. De plant heeft geen diepe wortels en sterft af in het najaar. Dan blijft een kale oever achter, want er zijn geen andere planten meer. De kale grond op de oevers spoelt gemakkelijk weg en erosie van deze oevers en van dijken is het gevolg. Daarnaast maakt deze soort het gebied interessant voor imkers. Daar zijn er momenteel zoveel van, dat lokale bijen worden verdrongen;
- Kwaliteitsverbetering van vochtige alluviale zachthoutooibossen. Door sterke vermindering van de getijdenwerking is de kwaliteit van dit habitattype sterk achteruit gegaan;
- Rust voor broedvogels als de bruine kiekendief, zeearend en visarend in de vorm van voldoende aaneengesloten delen onverstoorde rietmoeras. Deze komt voornamelijk in het gedrang door recreatie op het water.

Nederlands Natuurnetwerk

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) is het Nederlands netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden. De ambitie is dat door realisatie van het NNN een functionerend netwerk van natuurgebieden wordt gevormd dat ondersteunend is aan de Natura 2000 gebieden in het netwerk en dispersiemogelijkheden biedt voor Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten en overige soorten. Hierdoor kan Nederland voldoen aan haar Europese verplichtingen op het gebied van de instandhoudingsdoelstellingen. De afspraak met het Rijk is dat het NNN uiterlijk eind 2027 is gerealiseerd (alle gronden beschikbaar en ingericht) en een functionerend natuurnetwerk vormt dat ondersteunend is aan de instandhoudingsdoelstellingen van de Natura2000-gebieden in het netwerk.

Figuur 3: Nederlands Natuurnetwerk rondom de Zuid-Hollandse kant van de Biesbosch (provincie Zuid-Holland, 2022).

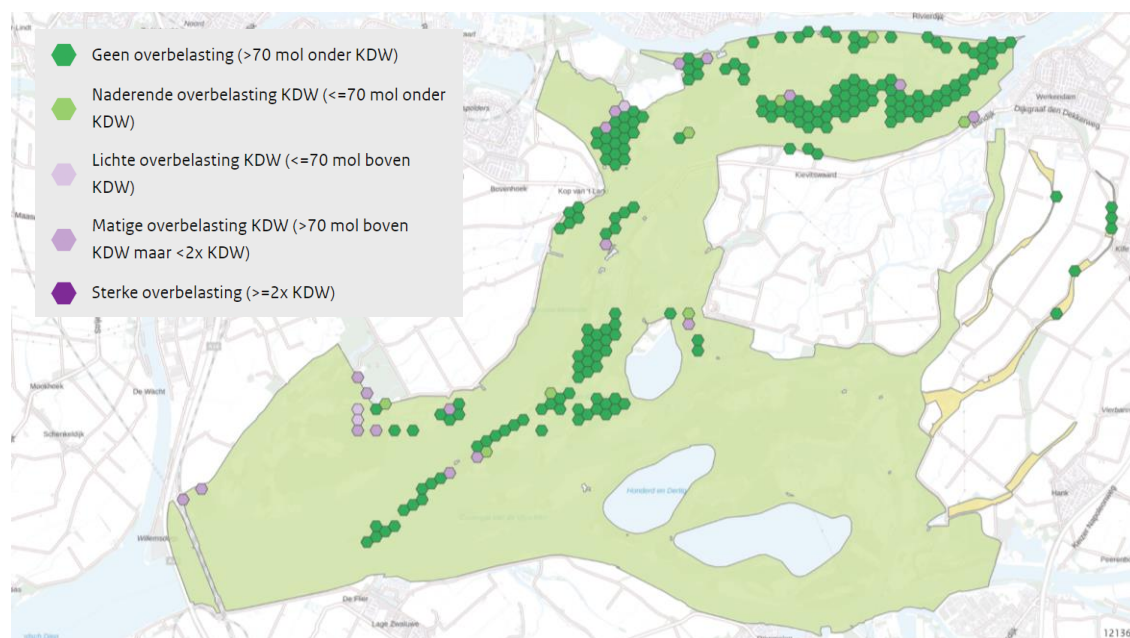
De Biesbosch zelf heeft een Natura2000-status en valt daarmee onder het NNN. Rondom de Biesbosch ligt nog meer NNN, zie onderstaande kaart. Een deel daarvan is al gerealiseerd (groen op de kaart). Een deel moet nog gerealiseerd worden (rood op de kaart). Er staan ook lijnvormige elementen op de kaart. Dit zijn de Ecologische verbindingen: smalle zones die het ene NNN-gebied met het andere verbinden. De blauwgekleurde lijnen moeten nog gerealiseerd worden. De paarse lijnen zijn al eerder gerealiseerd.

Andere natuur

De Biesbosch wordt omringd door verstedelijkt gebied, landbouw en natuur. Het is via het water verbonden met de zee en veel landinwaartse natuur. Momenteel wordt verkend waar een ecologische verbindingszone gerealiseerd kan worden die de een verbinding legt tussen de Nieuwkoopse Plassen via de Alblasserwaard met de Biesbosch. Het doel van deze ecologische verbindingszone is de migratie en verspreiding van de otter en paling te stimuleren. Hier ligt een link met de Kaderrichtlijn Water en de programmatische aanpak grote wateren.

2.2 Stikstof

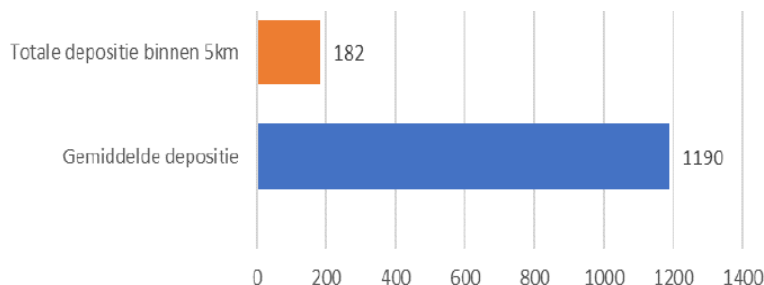
De grond van de Biesbosch is vanwege haar dynamische karakter erg vruchtbaar. Er komen daarom voornamelijk habitattypen voor die het goed doen in een stikstofrijke omgeving. Een beperkt deel van de natuur kampt echter wel met lichte tot matige overbelasting. Onderstaande afbeelding laat zien waar de stikstofgevoelige natuur zich bevindt en in welke mate deze overbelast is.

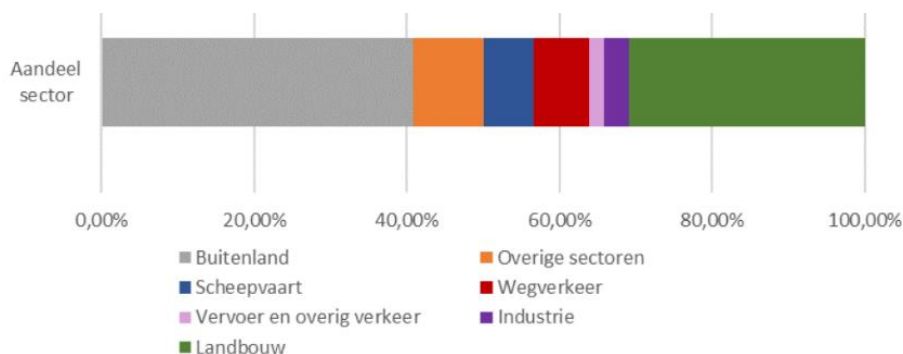
Figuur 4: stikstofoverbelasting in N2000-gebied de Biesbosch (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

De door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) ontwikkelde tool AERIUS geeft inzicht in waar de stikstof die op de Biesbosch neerslag vandaan komt. Hieronder staat relevante data uit dit model:

- **Overbelasting:** een deel van de stikstofgevoelige natuur in de Biesbosch is overbelast, deze natuur kleurt paars in figuur 4. De gemiddelde overbelasting op deze overbelaste natuur is 147 mol N/ ha/ j is. De gemiddelde depositie op de Biesbosch is ca. 1190 mol N/ ha/ j. In overbelaste gebieden is dus een reductie van zo'n 12,5% nodig.
- **Lokale bronnen:** circa 182 mol N/ ha/ j van de stikstof die neerslaat op de Biesbosch is afkomstig van bronnen binnen een straal van 5km rond het N2000-gebied (zie figuur 5). Dat is zo'n 15% van de totale neerslag. Dit laat zien dat er met lokale, gebiedsgerichte maatregelen wel degelijk substantiële impact gemaakt kan worden. Een volledige reductie tot 0 mol N/ ha/ j is daarom zeker niet realistisch. Dat betekent dat ook vanuit het Rijk serieuze inzet nodig is op het reduceren van stikstof afkomstig van het buitenland, zeescheepvaart, mobiliteit en industrie.
- **Bronnen:** de stikstof die in de Biesbosch neerslaat heeft verschillende bronnen. Kijken we naar alle bronnen (dus niet alleen die binnen de straal van 5 km) dan zijn de grootste het buitenland (41%) en de landbouw (31%). De scheepvaart en wegverkeer leveren beide een kleinere, maar niet te verwaarlozen bijdrage van 7%. Deze orde grootte geeft een indicatie van sectoren waarin maatregelen nemen tot het meeste resultaat leidt (zie figuur 6). Kijken we naar de herkomst van stikstof binnen de straal van 5 km dan is de landbouw de belangrijkste bron met 41% van het totaal.

Figuur 5: totale stikstofdepositie in mol N/ ha/ j met een herkomst van bronnen binnen 5km vanaf het N2000-gebied de Biesbosch (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

Figuur 6: procentuele bijdrage van verschillende sectoren aan de stikstofdepositie in het N2000-gebied van de Biesbosch (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

Noot 1 bij figuur 6: deze figuur kende voorheen ook de categorie ‘ammoniak uit zee’. Het is echter nog niet met zekerheid vastgesteld waar deze stikstofdepositie vandaan komt. Deze categorie is daarom geschrapt en wordt meetcorrectie genoemd. Deze is niet opgenomen in bovenstaande figuur. In de Biesbosch is deze meetcorrectie 6%. Momenteel wordt landelijk onderzocht waar deze ammoniak vandaan komt. Zodra dit bekend is, zal dit in de nieuwe cijfers meegenomen worden.

Noot 2 bij figuur 6: in de Biesbosch verblijven veel ganzen. Uit een studie naar ganzen in Utrechtse natuurgebieden bleek dat 4-5% van de totale stikstofdepositie daar afkomstig was van ganzen (Wing, 2022). Het is aannemelijk dat ook in de Biesbosch enkele procenten van de stikstofdepositie afkomstig is van ganzen. Deze stikstofbelasting valt onder de categorieën landbouw en meetcorrectie.

2.3 Economische ontwikkeling

Een onderdeel van de gebiedsgerichte aanpak is het mogelijk maken van maatschappelijke, economische en ruimtelijke **ontwikkelingen**. Voor veel van zulke ontwikkelingen is het nodig een **vergunning** aan te vragen die toestemming geeft om stikstof uit te stoten. Zo'n vergunning wordt enkel verstrekt als aantoonbaar is dat door deze ontwikkeling op geen enkele hexagoon de totale stikstofemissie stijgt. Dit leidt ertoe dat initiatiefnemers van ontwikkelingen hun stikstofuitstoot moeten compenseren, bijvoorbeeld door hun eigen stikstofuitstoot in het gebied te verkleinen (intern salderen) of vergunde stikstofruimte van een andere partij over te kopen (extern salderen). Overheden experimenteren ook met stikstofbanken waar zij stikstofruimte op stallen door gerichte maatregelen te nemen. Deze stikstofruimte kan dan aan bepaald doel worden besteed, waardoor intern of extern salderen niet meer nodig is.

Al met al is het sinds 2019 (ongeldigheidsverklaring PAS door de Raad van State) een stuk lastiger geworden om een stikstofvergunning te verkrijgen en maatschappelijke, economische of ruimtelijke ontwikkeling doorgang te laten vinden. Met partners aan de gebiedstafel is daarom tijdens kaartsessies in het voorjaar van 2021 in beeld gebracht welke ontwikkelwensen er zijn. Een overzicht hiervan is te vinden in bijlage 2. Vanuit de gebiedstafel is naar voren gekomen dat er op de korte en middellange termijn maar beperkt ontwikkelingen vastlopen op een stikstofvergunning. Er is voor de korte termijn daarom geen noodzaak om vanuit de gebiedsgerichte aanpak ontwikkelruimte te creëren. Kantekening hierbij is dat de ontwikkelwensen al een jaar geleden zijn geïnventariseerd. De ontwikkelwensen zijn in de tussentijd veranderd en ook de juridische werkelijkheid is niet meer dezelfde.

Voor de lange termijn is het lastig om nu al aan te geven wat de behoeften zijn en of er knelpunten zullen ontstaan. Dit geldt zeker voor de agrarische sector. Er is een grote transitie gaande in de agrarische sector en er vinden veel ontwikkelingen plaats in beleid (o.a. vanuit het NPLG en klimaatakkoord) en de markt.

In de uitwerking naar een integraal Gebiedsplan 1.0 voor het NPLG zullen de ontwikkelwensen opnieuw opgehaald worden. Voor de agrarische sector gebeurt dit middels een onderzoek naar het toekomstperspectief van de agrarische sector (zie maatregel 6).

3. Maatregelen en effecten

3.1 Natuurmaatregelen en -effecten

Deze paragraaf beschrijft welke maatregelen er worden genomen of genomen kunnen worden om de goede staat van instandhouding van het Natura2000-gebied te bereiken. Het gaat hierbij om maatregelen binnen het Natura2000-gebied, maar ook om maatregelen daarbuiten die bijdragen aan de goede staat van instandhouding van het Natura2000-gebied en de beschermde habitattypen en -soorten.

Relevante maatregelen voor natuurverbetering		
Natura2000	1.	Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren
NNN	2.	Realiseren gepland NNN
Andere	3.	Realiseren ecologische verbindingzone voor otters en paling
natuur	4.	Uitbreiding subsidieregeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer
	5.	Realiseren van extra bos middels bosmakelaar
	6.	Beschermen hardhoutooibos
	7.	Proefgebied verduurzamen akkerranden

1 Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren

Maatregelen binnen het Natura2000-gebied worden door de provincie en terreinbeherende organisaties met belanghebbenden afgestemd en vastgelegd in beheerplannen. De uitvoering hiervan loopt al. Financiering hiervoor komt uit het provinciale Programma Natuur. De terreinbeherende organisaties voeren deze maatregelen vervolgens uit. Het beheerplan wordt eens per zes jaar bijgesteld. Het meest recente beheerplan is op 16 januari 2019 vastgesteld en daarom geldig tot 16 januari 2025. De provincie Noord-Brabant is trekker van dit beheerplan. De provincie Noord-Brabant rondt momenteel de natuurdoelanalyse voor de Biesbosch af en gaat daarna aan de slag met de actualisatie van het beheerplan. De verwachting is dat deze 2024 of 2025 in werking treedt.

Om te bepalen welke maatregelen er in de Natura2000-gebieden genomen moet worden zijn er natuurdoelanalyses opgesteld met daarin mogelijke maatregelen. Een randvoorwaarde voor de effectiviteit van natuurmaatregelen is een reductie van de stikstofdepositie tot onder de KDW. Omdat daarvoor op enkele plaatsen nog flink wat inspanning nodig is, is het niet de verwachting dat dit de komende jaren al het geval zal zijn. Desondanks is het zinvol systeem- en procesmaatregelen uit te voeren, omdat deze er op gericht zijn om het systeem op een hoger niveau op orde te brengen en de potentie te benutten. Dit kan er voor de korte termijn ook voor zorgen dat de nadelige effecten van een te hoge stikstofdepositie grotendeels teniet worden gedaan. Voor patroonmaatregelen geldt dit in mindere mate. Het uitvoeren hiervan kan wel zinvol zijn om te voorkomen dat de kwaliteit van de natuur verder achteruit gaat en herontwikkeling in de toekomst wordt belemmerd.

Soorten natuurmaatregelen en door wie deze worden bepaald/ afgestemd
Systeemmaatregelen: natuurlijke ontwikkeling/ successie Een systeemmaatregel leidt ertoe dat een habitatype kan ontstaan zonder ingrijpen van de mens. De enige ingreep is het creëren van de juiste omstandigheden, bijvoorbeeld door negatieve externe invloeden te weren. Systeemmaatregelen zijn grote maatregelen die alleen breed afgestemd tot uitvoering kunnen komen. Borging van deze maatregelen vindt plaats op landelijk niveau en binnen gebiedsgerichte aanpakken. Om het mogelijk te maken om deze maatregelen uit te voeren worden ze meegenomen in de gebiedsgerichte aanpak Biesbosch en in het landelijk traject voor stikstofreductie en natuurherstel. Hier vindt de afstemming plaats of en hoe deze maatregelen geborgd worden.
Procesmaatregelen: de juiste omstandigheden creëren Maatregelen die een nieuwe abiotische uitgangssituatie creëren, maar vervolgens de natuur zijn gang laten gaan. Met deze maatregelen beïnvloed je het proces, natuurlijke ontwikkeling bepaalt het resultaat. Procesmaatregelen kunnen op kleinere schaal plaatsvinden dan systeemmaatregelen. De maatregelen kunnen veel impact hebben, afstemming hierover is daarom in een aantal gevallen noodzakelijk. Borging hiervan gebeurt daarom in de Natura2000-beheerplannen en/of overeenkomsten. Het proces van het opstellen en uitvoeren van een beheerplan is een 6-jaars cyclus die de provincie samen met terreinbeherende organisaties doorloopt.
Patroonmaatregelen: directe invloed Deze maatregelen beïnvloeden direct het resultaat op het niveau van vegetatie. Voorbeelden hiervan zijn het aanpassen begrazingsdruk, verwijderen van exoten en rust creëren (bijvoorbeeld strandreservaten). Patroonmaatregelen hebben directe invloed op het habitatype. Het zijn relatief kleine maatregelen maar ze kunnen zeer veel impact hebben. Meestal zijn deze maatregelen al geborgd in het Natura2000-beheerplan.

Effect: goede instandhouding van de Natura2000-gebieden door het behalen van Natura2000-doelen voor soorten en habitattypen. Dit is een Europese verplichting.

Vervolgstappen: de terreinbeherende organisaties voeren de beheerplannen op dit moment uit. De natuurdoelanalyses krijgen in 2022 en 2023 een vervolg met een onderzoek dat kijkt of het gebied buiten de Natura2000-afkadering bij kan dragen aan het vervullen van Natura2000-doelen.

2 Realiseren gepland NNN

De afspraak met het Rijk is dat het NNN uiterlijk eind 2027 is gerealiseerd (alle gronden beschikbaar en ingericht). De gebieden waaraan de provincie momenteel werkt, zijn de Thomaswaard, percelen van Erven de Waal en Zuidplaatje. De realisatie hiervan wordt gefinancierd vanuit het realisatiebudget NNN dat is ondergebracht bij het uitvoeringsprogramma Netwerk Natuur Zuid-Holland.

Effect: realisatie van Natura2000-doelen (voor Thomaswaard, percelen Erven de Waal en Zuidplaatje, allen binnen de N2000 begrenzing), verbinden van de Biesbosch met de overige (natte) Natura2000-gebieden, groter leefgebied voor doelsoorten, bufferzone voor recreatieve druk op Natura2000, stikstofreductie.

Vervolgstappen:

- De provincie en grondeigenaren van Ervan de Waal en Zuidplaatje voeren gesprekken over realisatie van natuur op hun percelen;
- De provincie en Staatsbosbeheer verkennen de mogelijkheden voor ontpachting Thomaswaard;
- De provincie en Rijkswaterstaat verkennen de plannen voor realisatie KRW-doelstelling in Thomaswaard;

3 Realiseren ecologische verbindingszone voor otter en paling

Tussen de Nieuwkoopse Plassen en de Biesbosch worden de mogelijkheden verkend voor een extra ecologische verbindingszone om het soorten als de paling en otter gemakkelijker te maken zich te verplaatsen of te trekken tussen deze gebieden. Deze ecologische verbindingszone loopt via de Alblasserwaard en wordt 'ontsnipperd' door verschillende ingrepen. Het is een aanvulling op gepland en bestaand NNN-gebied. Een voorbeeld hiervan is een passage bij de A15.

Effect: groter leefgebied voor otters en gemakkelijkere trek voor paling.

Vervolgstappen:

- De provincie, waterschap en Rijkswaterstaat werken de plannen voor de otterpassage onder de A15 verder uit;
- De provincie verkent het uitvoeren van verleggen van de ecologische verbinding naar de otterpassage;
- De provincie zoekt naar aanvullende financiering voor de otterpassage via het programma Natuur of Actieprogramma NPLG.

4 Uitbreiden subsidieregeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Er is een subsidieregeling voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Deze is financieel echter niet altijd ruim genoeg om te passen in een gezond verdienmodel voor agrariërs. Ook is er nog niet altijd voldoende budget voor het aanleggen van landschapselementen.

Effect: aantrekkelijkere regeling voor agrariërs, sterker leefgebied voor verschillende doelsoorten, minder stikstofuitstoot door verminderd agrarische activiteit.

Vervolgstappen: de provincie zoekt naar mogelijkheden om de subsidieregeling voor agrarische natuur- en landschapsbeheer te verruimen.

5 Realiseren van extra bos middels bosmakelaar

Er is vanuit de provincie Zuid-Holland een bosmakelaar aangesteld die locaties voor bosuitbreiding in beeld brengt en kijkt wat er nodig is om deze te realiseren.

Effect: versterken van natuurwaarden, verlagen van de recreatiedruk op de Biesbosch.

Vervolgstappen: op dit moment zijn er geen concrete locaties dichtbij de Biesbosch in beeld. Zodra dit wel het geval is, is het goed om de verbinding met de gebiedsgerichte aanpak stikstof te zoeken en te kijken of van hieruit capaciteit gerealiseerd kan worden.

6 Beschermen hardhoutooibos

Hardhoutooibos groeit verder van de rivier af. Hierdoor is er minder ruimte voor deze zeldzame soort binnen het Natura2000-gebied. Buiten Natura2000-gebied zijn er nog wel mogelijkheden voor deze soort. Het is de wens om dit hardhoutooibos te beschermen.

Effect: behalen van de regionale opgave voor het areaal aan hardhoutooibos.

Vervolgstappen: vanuit de provincie Zuid-Holland is er de wens om te onderzoeken waar hardhoutooibos zich kan ontwikkelen en wat ervoor nodig is om dit mogelijk te maken.

7 Proefgebied verduurzamen akkerranden

Agrariërs en terreinbeheerders hebben Dordrecht als proefgebied aangewezen voor een pilot naar duurzame akkerranden. Deze pilot is gestart in het kader van het interbestuurlijk programma Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta (IBP VP). Het IBP VP gaat over in het NPLG.

Effect: vergroten van de biodiversiteit, verbeteren van kringlopen, vergroten van biomassa.

Vervolgstappen: de pilot naar duurzame akkerranden is gestart.

3.2 Bronmaatregelen en -effecten

In de gebiedsgerichte aanpak stikstof voor de Biesbosch zijn op verschillende manieren bronmaatregelen benoemd en onderzocht. Gebiedspartners hebben mogelijke bronmaatregelen aangedragen en Bureau Wing heeft kaartsessies georganiseerd waarin met de gebiedspartners potentiële maatregelen zijn geïnventariseerd. Bureau Wing heeft vervolgens middels berekeningen geschat hoeveel de stikstofdepositie afneemt als er bepaalde maatregelen genomen worden. De hieronder genoemde maatregelen zijn met elkaar verkend op basis van vrijblijvendheid.

In deze gebiedsagenda staan enkel de maatregelen die opgepakt worden in de gebiedsgerichte aanpak Biesbosch. De maatregelen die het Rijk neemt in het kader van de energietransitie en die de stikstofuitstoot van de industrie en mobiliteit gaan terugdringen is niet meegenomen. Ook de provinciebrede maatregelen zijn hier niet meegenomen. Deze zijn wel opgenomen in het Gebiedsplan 0.5. Daarin wordt o.a. ingegaan op maatregelen voor het Haven Industrieel Complex, mobiliteit en woningbouw.

Naast deze gebiedsspecifieke maatregelen zijn ook op provinciaal schaalniveau maatregelen verkend. De Provincie Noord-Brabant heeft in het kader van de BOS (2020), een pakket van ruim 20 generieke bronmaatregelen geformuleerd (boven op de generieke stikstofmaatregelen van het Rijk). Die hebben betrekking op verschillende sectoren (landbouw, (weg)verkeer en scheepvaart, industrie, consument, buitenland, bouw). Enkele voorbeelden van de generieke Brabantse bronmaatregelen die een gunstig effect op de Biesbosch zullen hebben zijn het verduurzamen van bedrijventerreinen (“de grote oogst”), stalmaatregelen en de verduurzaming van de binnenvaart.

Noot bij de stikstofberekeningen van Bureau Wing (2022): Wing heeft voor haar berekeningen de brondepositiematrix gebruikt. Dit is een zelf ontwikkelde tool gebaseerd op AERIUS Monitor, de tool van het RIVM. De brondepositiematrix kan in vergelijking met AERIUS Monitor sneller berekeningen maken. Deze zijn wel meer op hoofdlijnen. De werking van de brondepositiematrix is niet geheel inzichtelijk voor de gebiedspartners en biedt af en toe niet het detailniveau dat gewenst is. Daarom is besloten de berekeningen van Wing wél te gebruiken om inzicht te geven in de bronnen en ordegrrootte van maatregelen, maar niet te veel te focussen op de exacte stikstofreductie van specifieke maatregelen. Bij onderstaande maatregelen is telkens aangegeven of deze afkomstig zijn uit AERIUS Monitor of Wing.

Relevante maatregelen voor stikstofreductie		
Agrarische sector	8.	Onderzoek naar vitale en duurzame agrarische sector
Natuur	9.	Natuurvriendelijk beheren gronden Staatsbosbeheer
Dieren	10.	Onderzoeken depositiebijdrage ganzen
Mobiliteit	11.	Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit
Industrie	12.	Verminderen stikstofuitstoot industrieterreinen
Recreatie	13.	Verminderen stikstofuitstoot door recreatievaart

8 Onderzoek naar vitale en duurzame agrarische sector

De provincie is in gesprek met vertegenwoordigers van de agrarische sector om samen tot een gemeenschappelijke, inhoudelijke visie op de toekomst te komen. Een duurzaam toekomstperspectief voor het landelijk gebied en de agrarische sector staat hierin centraal. Deze gemeenschappelijke basis is breder dan de stikstofopgave. Het gaat over de toekomstvisie op een vitale en duurzame landbouw, landschapsbeheer en vitaliteit van het platteland in relatie tot opgaven voor natuur, stikstofreductie, klimaat en water. Voor de Biesbosch wordt concreet gekeken naar andere en aanvullende verdienmodellen voor de boer en de toepassing van innovaties en managementmaatregelen om emissies te voorkomen en landbouwkundige bedrijfsvoering rendabel mee te maken. Projecten van gebiedspartners die hier nadrukkelijk in meegenomen worden zijn:

- Het project koolstof- en stikstofboeren van de ZLTO waarbij boeren ervaring opdoen moet de mogelijkheden en beperkingen die koolstofvastlegging genereert voor de bedrijfsvoering en verdienmodel van de agrariër. Koolstofvastlegging leidt middels bodem-, landschaps- en managementmaatregelen o.a. tot vastlegging van CO₂ in de bodem, minder stikstofuitstoot, meer biodiversiteit, verbetering van het bodemleven en de bodemvruchtbaarheid, grotere weerbaarheid tegen klimaatextremen en het voorkomen van nutriëntenverliezen. De Biesbosch is het eerste gebied waar dit project van start gaat.
- Bodemverbetering: door kringlopen in de bodem te verbeteren, gaan minder nutriënten verloren. Dit leidt tot minder stikstofdepositie, maar kan ook bijdragen aan andere opgaven. Een vitale bodem kan bijvoorbeeld water beter opnemen en vasthouden en spoelt minder nitraat uit. In Zuid-Holland loopt het project Bodem als Basis van LTO, waterschap Rivierenland en ca. 110 agrariërs en in Brabant start dit jaar het breedchalige project BodemUP van de ZLTO waar al meer dan 100 agrariërs aan meedoen.

Effect: toekomstperspectief voor agrariërs, inclusief inzicht in regels en verdienmodellen.

Vervolgstappen: de provincie Zuid-Holland verkent op dit moment hoe dit onderzoek eruit gaat zien. Hierbij betreft ze de agrarische sector. Te denken valt aan een start middels keukentafelgesprekken met boeren die land gebruiken nabij de Biesbosch.

9 Natuurvriendelijk beheren gronden Staatsbosbeheer

Een groot deel van het Natura2000-gebied is in bezit van Staatsbosbeheer. Een deel van deze gronden is in gebruik als landbouwgrond, waar dus ook mest toegediend wordt. Staatsbosbeheer bekijkt de mogelijkheden om deze gronden natuurvriendelijk te laten beheren.

Effect: lokaal zeer hoog. Uit een berekening van Staatsbosbeheer uit 2020 naar de Thomaswaard (48 ha) blijkt dat natuurvriendelijk beheer plaatselijk tot een reductie van 379 mol N/ ha/ j leidt.

Vervolgstappen: Staatsbosbeheer is op dit moment in overleg met pachters van deze gronden over natuurlijk beheer en termijn waarop dit mogelijk is.

10 Onderzoeken depositiebijdrage ganzen

De ganzenpopulatie — en daarmee de hoeveelheid stikstofrijke ganzenpoep — in en rondom de Biesbosch is het afgelopen decennium flink gegroeid. Het is echter lastig om de precieze bijdrage van ganzenpoep aan de stikstofdepositie te berekenen. Het verteren van voedsel gaat bij ganzen namelijk razendsnel: binnen 15 minuten poept een gans haar eten alweer uit. Wanneer een gans 15 minuten of langer op dezelfde plaats verblijft, poept de gans hier dus enkel nutriënten uit die al op deze plek aanwezig waren. Wel is bekend dat veel ganzen foerageren op landbouwgrond en rusten in de Biesbosch. Uit een studie naar ganzen in Utrechtse natuurgebieden bleek dat 4-5% van de totale stikstofdepositie afhankelijk was van ganzen. Het is aannemelijk dat de ontlasting van ganzen ook in de Biesbosch enkele procenten bijdraagt. Aangezien de gemiddelde stikstofbelasting op de Biesbosch ca. 1190 mol N/ ha/ j is, is deze bijdrage al snel relevant.

Effect: vermindering van de stikstofdepositie.

Vervolgstappen: de provincie zoekt op dit moment naar mogelijkheden voor een onderzoek naar de effecten van ganzenpoep op de stikstofdepositie in de Biesbosch. Omdat er ook in andere gebiedsgerichte aanpakken aandacht is voor het ganzenprobleem, wordt dit mogelijk provinciebreed uitgevoerd. Voor het bepalen van geschikte maatregelen betreft de provincie de agrarische sector.

11 Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit

Zo'n 7% van de totale stikstofdepositie op het Natura2000-gebied komt van wegverkeer. Dat is in totaal meer dan 80 mol N/ ha/ j (Wing, 2022). Wegverkeer is echter een brede bron; er is niet één maatregel waarmee in één keer een grote stikstofreductie gerealiseerd wordt. Gemeenten en bedrijven rondom de Biesbosch zetten vanuit het SchoneLuchtakkoord al volop in op schonere wegverkeer. De vele maatregelen die daarvoor op de planning staan, dragen allemaal een beetje bij aan de stikstofreductie. En al die kleine beetje bij elkaar opgeteld leiden tot een relevante reductie van de stikstofuitstoot. Steun vanuit deze gebiedsgerichte aanpak, in de vorm van commitment, capaciteit of budget, kan deze maatregelen versnellen.

Mogelijke maatregelen waar Wing (2022) berekeningen naar heeft gedaan, zijn het invoeren van zero-emissie stadslogistiek in de gemeente Dordrecht en een snelheidsverlaging op wegen rondom de Biesbosch. Bij beide maatregelen blijkt vervolgonderzoek nodig te zijn om het daadwerkelijke effect op de stikstofdepositie te bepalen. Er zijn echter nog vele andere maatregelen mogelijk.

Effect: verminderen stikstofemissies, schonere lucht, minder CO₂-uitstoot.

Vervolgstappen: de provincie Zuid-Holland bekijkt hoe ze mobiliteitsmaatregelen die worden genomen vanuit het Schone Luchtakkoord kan versnellen, bijvoorbeeld middels commitment of budget.

12 Verminderen stikstofuitstoot industrieterreinen

Nabij de Biesbosch liggen een aantal grote industrieterreinen: Moerdijk, Julianahaven Dordrecht, Chemours en de Amercentrale. Op die terreinen bevinden zich een aantal industriële piekbelasters die veel stikstof uitstoten. Maar een klein deel daarvan komt neer op de Biesbosch; het merendeel landt elders. Tezamen dragen zij 5 mol N/ ha/ j bij aan de stikstofdepositie op de Biesbosch. De bijdrage van Moerdijk is ca. 4 N mol/ ha/ j (81% van het totaal) (Wing, 2022). Er zijn nog meer industrieterreinen rondom de Biesbosch, zoals de haven van Werkendam. Omdat deze niet door het Rijk zijn benoemd als piekbelaster, zijn deze niet meegenomen in de berekening van Wing. Deze stoten echter ook stikstof uit.

Vanuit het Klimaatakkoord (zie ook 3.3) wordt gewerkt aan het reduceren van de CO₂-uitstoot van deze industrieterreinen; stikstofreductie kan hierin een koppelkans zijn. Via de Altijd Actuele Vergunning wordt in Zuid-Holland met de omgevingsdiensten gewerkt aan een up-to-date vergunning van bedrijven. Dit helpt om best beschikbare technieken toe te laten passen zodat de uitstoot zo klein mogelijk is.

Effect: verminderen stikstofemissies, schonere lucht, minder CO₂-uitstoot.

Vervolgstappen: de provincie zet momenteel in samenwerking met de omgevingsdiensten in op Altijd Actuele Vergunning.

13 Verminderen stikstofuitstoot door recreatievaart

Recreatievaart in de Biesbosch leidt tot zo'n 3 mol N/ ha/ j per jaar belasting, met lokale pieken van 10-20 mol in het noorden van de Biesbosch (Wing, 2022). Dit kan teruggebracht worden door het gebruik van elektrische motoren door de recreatievaart te stimuleren (bijv. middels subsidies) of zones in te stellen waar enkel elektrische vaartuigen naartoe mogen.

Effect: lagere stikstofemissies, minder verstoring van dieren.

Vervolgstappen: overleg met de terreinbeherende organisaties en recreatiesector wat wenselijk en mogelijk is.

3.3 Raakvlakken met andere akkoorden en programma's

Een aantal maatregelen zijn voor wat betreft hun bijdrage aan stikstofdepositie niet of weinig relevant, maar hebben onder gebiedspartners draagvlak vanwege een brede betekenis voor bijvoorbeeld verduurzaming. Het is mogelijk om deze maatregelen dan uit te voeren als onderdeel van het Klimaatakkoord of Schone Luchtakkoord.

Klimaatakkoord (2019)

Het Klimaatakkoord is een verzameling van maatregelen die het Rijk in 2019 aankondigde, met als doel de uitstoot van koolstofdioxide te verminderen en zo de Nederlandse bijdrage aan wereldwijde klimaatverandering te beperken. Het is een akkoord tussen het Rijk en 300 organisaties en bedrijven. Afspraken uit het eerder gemaakte Energieakkoord (2013) zijn hierin opgenomen. Vanuit het Energieakkoord zijn regionale warmtetransitieplannen (RES'en) gemaakt voor de regio's Drechtsteden, Alblasserwaard en West-Brabant. Ook is er het plan voor een warmtenet Amer en Moerdijk. Vanuit de Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof is het verduurzamen van bedrijventerreinen één van de maatregelen. Er lopen energie- en innovatiestudies en er vindt onderzoek plaats aan de hand van energieverbruik van sectoren die het meeste stikstof uitstoten. Op basis van deze onderzoeken zullen concrete plannen worden opgesteld om op korte termijn uit te gaan voeren.

Schone Luchtakkoord (2020)

Het doel van het Schone Lucht Akkoord is om de luchtkwaliteit in Nederland permanent te verbeteren. Het is een akkoord tussen Rijk, provincies en een groot aantal gemeenten. Samen streven de deelnemende partijen naar een gezondheidswinst van minimaal 50 procent in 2030 ten opzichte van 2016. Gemeenten, provincies, RWS en terreinbeherende organisaties nemen de uitgangspunten uit het Schone Luchtakkoord voor wat betreft maatregelen als leidend voor eigen (mobiliteits)beleid, met name voor wat betreft het elektrificeren van het wagenpark, herinrichting van bebouwd gebied (milieuzones en 30 km/uur zones, overslag en overstap hubs), toepassing van een ondergrens voor luchtemissie-eisen bij actualisatie of nieuwe vergunningen en de uitbreiding van walstroomvoorzieningen voor zee- en binnenvaart. De verduurzaming van de binnenvaart is ook één van de maatregelen uit de Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof.

Bijlagen

Bijlage 1: overzicht van mogelijke maatregelen

Relevante maatregelen voor natuurverbetering	
Natura2000	1. Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren
NNN	2. Realiseren gepland NNN
Andere natuur	3. Realiseren ecologische verbindingszone voor otters en paling
	4. Uitbreiding subsidieregeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer
	5. Realiseren van extra bos middels bosmakelaar
	6. Beschermen hardhoutoibos
	7. Proefgebied verduurzaming akkerranden

Relevante maatregelen voor stikstofreductie	
Agrarische sector	8. Onderzoek naar vitale en duurzame agrarische sector
Natuur	9. Natuurvriendelijk beheren gronden Staatsbosbeheer
Dieren	10. Onderzoeken depositiebijdrage ganzen
Mobiliteit	11. Stimuleren mobiliteitsmaatregelen
Industrie	12. Verminderen stikstofuitstoot industrieterreinen
Recreatie	13. Verminderen stikstofuitstoot door recreatievaart

Bijlage 2: geïnventariseerde ontwikkelwensen

Hieronder is een overzicht te vinden van ontwikkelwensen van gemeenten en het waterschap. Deze ontwikkelwensen zijn eind 2021 opgehaald middels online kaartsessies.

Let op: omdat het inmiddels een jaar later is, zijn de opgehaalde ontwikkelwensen op sommige vlakken niet meer compleet of achterhaald. Ook zijn de ontwikkelwensen van de agrarische sector in deze ronde niet opgehaald. Ten behoeve van de Gebiedsagenda 1.0 volgt een actualisatie.

Mobiliteit	
Gem. Moerdijk	Zevenbergen Noord: Nieuwe provinciale randweg
Gem. Drimmelen	Pondje van Drimmelen naar Hofmansplaat
Gem. Altena	Ontsluitingsweg A27 (varianten). Alternatievenonderzoek loopt. Voorkeursvariant zomer 2021 dan uitwerking, planologisch e.d.
WSRL	Deltaprogramma: rivierdijkversterking Gorinchem-Sliedrecht ('21-'28)
WSRL	Brug over de Linge
WSRL	Infrastructuur watersysteem Alblasserwaard
WSRL	Bouw nieuw boezemgemaal + boezem naast Kolffgemaal. 2023-2020. Ruimte: max. Biesbosch: 0,83 mol N/ha/
Gem. Hoeksche Waard	Wat is precieze toekomst van de hogesnelheidslijn (HSL) en wat is invloed op stikstof?

Industrie		
Gem. Moerdijk	Ontwikkeling van Logistiek Park Moerdijk	
Gem. Moerdijk	Waterfront Moerdijk	
Gem. Moerdijk	Ontwikkelwensen van bedrijventerrein en haven Moerdijk	Speelt op langere termijn
Gem. Altena	Twee reserveringen in Barro voor dijkteruglegging	
Gem. Altena	10 ha bedrijventerrein. (2020-2030). Ruimte? Alternatieven onderzoek gestart. Voorkeursvariant eind 2021. Dan uitwerking planologisch e.d.	
Gem. Gorinchem	Hub Gorinchem West MIRT BGU	
Gem. Gorinchem	Groote Haar: Ontwikkeling 37 ha industriegebied	
Gem. Hardinxveld-Giessendam	Plan bedrijventerrein 't Oog van 10ha (2x5 ha). Bestemmingsplanprocedure is afgerond voor de eerste 5 ha. Er is meer vraag dan aanbod.	Eerste fase is geregeld (5 ha). 2e fase is nog niet concreet.
Gem. Hardinxveld-Giessendam	Den Breejen: Hoeveel N depositie leveren schonere werktuigen op Den Breejen op?	
Gem. Dordrecht	Dordse Kil IV: Verdere invulling DK IV 2020-2030: - precieze invulling in onderzoek; - all electric bouwphase; - logistieke ontwikkelingen 2e en 3e fase -> veel vrachtwagens zorgen voor veel uitstoot; - zitten vooral logistieke bedrijven; - landbouwgrond is gebruikt voor ontwikkeling logistiek (Walter initiatiefnemers);	Ruimte voor hele terrein: 0,8-1,0 mol (o.b.v. ecologische beoordeling). Wat is impact van vrachtwagens/ logistiek op N-uitstoot bij verdere ontwikkeling DK IV? Is omzetten van akkerbouw naar logistiek landgebruik interessant i.r.t. N?
Gem. Dordrecht	Dordse Kil III: Ontwikkelbehoefte Bedrijventerrein invulling bestemmingsplan DK3 beoordeling per bedrijf (te onderzoeken)	Welke ontwikkelruimte is nodig vanuit invulling bestemmingsplan DK3 (beoordeling per bedrijf, te onderzoeken)?

Gem. Dordrecht	Kantoren bij bedrijvenpark Amstelwijck
----------------	--

Woningbouw	
Gem. Moerdijk	Woningbouwopgaven
Gem. Altena	Verschillende woningbouwplannen: - 300 woningen, waarvan 150 uitbreiding en 150 inbreiding, planning deels voor 2025; - 600 woningen (2020-2030). Plan Roode Camer.
Gem. Gorinchem	Op lange termijn: - binnenstedelijke vernieuwing van 300 woningen; - Vleugels van de stad: 2000 woningen
Gem. Hardinxveld-Giessendam	Verschillende woningbouwplannen: - IJzergieterij: 150 woningen. Start 2021 Ruimte: in gebruiksfase max. 0,02 mol/ha/jr. - 't Oog fase 1: circa 170 woningen; - 't Oog fase 2 (2026-2030) 450 woningen; - Blauwe Zoom 2e fase 72 woningen (korte termijn); - Blauwe zoom 2e fase (2022-2028) 274 woningen; - Nederveen-Huisman (26), Middenwetering (6-90), Rivierdijk (11). Planning? Ruimte: n.n.b.
Gem. Hoeksche Waard	Uitbreidingsplannen woningbouw gemeente Hoeksche Waard kern Strijen
Gem. Hoeksche Waard	Uitbreidingsplannen 's Gravendeel: Plan uitbreiding woningbouw 's Gravendeel West (bovenkant provinciale weg)
Gem. Dordrecht	Plannen: - Maasterras: verkenning 3500 woningen. 2028 en verder. - Woningbouw N3 zone. Omvang n.t.b. - Thureborgh: 420 woningen in voorbereiding (ruimte in onderzoek); - Spuiboulevard: in voorber. 2022-2028 (mogelijk intern salderen, in onderzoek); - Herontwikkeling stationskwartier; - Hastingsweg: 400+ woningen in voorbereiding '22-'27. (Ruimte: waarschijnlijk voldoende, maar in onderzoek) Loopt reeds: - Wielwijk: permanente sloop/ nieuwbouw programma;
Gem. Dordrecht	Noodstroomvoorziening Albert Zweitzer ziekenhuis (2021-2022).

Landbouw	
Gem. Drimmelen	Aanvraag biomassa-installatie Glastuinbouw Plukmade
Gem. Hoeksche Waard	Verschillende kleine ruimtelijke initiatieven bij agrariërs (recreatie, kamperen bij de boer (10-15 caravans). Dit kan potentieel positieve invloed hebben op stikstofruimte door ander landgebruik.
Hele regio	PM activiteiten op basis van keukentafelgesprekken.

Energie	
Gem. Altena	Transportschaarste op netwerk nu. Terug leveren kan nu niet. Uitbreiding elektriciteitsnet en hoogspanningsstations.
Gem. Hardinxveld-Giessendam	Plan voor zonneweide boven Betuwelijn
Gem. Hardinxveld-Giessendam	Transitievisie: verschillende wijken zijn geïdentificeerd die van het gas af gaan en welke nieuwe energiebron zij gebruiken. Oude bebouwing in centrum lijkt hiervoor in beeld.
Gem. Hoeksche Waard	Windpark Oude Mol: Opwaardering windpark en plaatsen nieuwe molens. De bestemmingsplanprocedure loopt.

Scheepvaart/ havens	
----------------------------	--

Gem. Altena	Insteekhaven 50*140m. Planning? Ruimte: 1,18 mol/ha/jr voor Biesbosch
Gem. Altena	MIRT uitbreiding haven en IRM: MIRT loopt. Planning?
Gem. Dordrecht	Zeehavenbedrijf Dordrecht gaat uitbreiden. Kosten/ benodigde stikstofruimte is berekend. - invulling lege kavels bestemmingplan; - plannen voor distributiecentrum en windmolens;

Recreatie	
Gem. Moerdijk	Waterfront Moerdijk: woningbouw en opknappen (jacht)haven; Zevenbergen Noord
Gem. Drimmelen	Uitbreiding recreatiefuncties (overnachten etc.) /uitbreiden bedrijven
Gem. Altena	Recreatiepoort Noordwaard (140 VE, 400 ligplaatsen, 2000M2 wellness). Maakt onderdeel uit van visie Noordwaard RWS in ontwikkeling. Termijn onduidelijk voor recreatiepoort
Gem. Altena	Plannen: realisatie atletiekbaan; verplaatsing en samenvoeging sportcomplex dorpen Nieuwendijk en Almkerk

Bronnen

Bureau Wing (2022). *Berekeningen en handelingsperspectief bronmaatregelen gebiedsgerichte aanpak stikstof Biesbosch*.

Minister van Natuur en Stikstof Van der Wal-Zeggelink (2022, 1 april). *Kamerbrief met hoofdlijnen gecombineerde aanpak natuur, water en klimaat in landelijk gebied en van bredere stikstofbeleid* [Kamerbrief].

Provincie Brabant (2022). *Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof (BOS) en Uitvoeringsagenda 2020-2030*, <https://www.brabant.nl/onderwerpen/aanpak-stikstof/brabantse-ontwikkelaanpak-stikstof>.

Foto's via Nationaal Park de Biesbosch (np-debiesbosch.nl).

Colofon

Provincie Zuid-Holland
Zuid-Hollandplein 1
2596 AW Den Haag

Gebiedsagenda stikstof Duinen

Versie 0.5

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
1.1	Aanleiding	2
1.2	Scope van de Gebiedsagenda 0.5	3
1.3	Doelen van de Gebiedsagenda 0.5	3
1.4	Status van de Gebiedsagenda 0.5	3
1.5	Voortgang sinds Gebiedsagenda 0.1	3
1.6	Vervolg richting Gebiedsplan 1.0	4
1.7	Aanpak in het gebied, op provincieniveau en door het Rijk	6
1.8	Betrokken partijen	7
2.	Visie en showcases	8
3.	Situatieschets Duinen in 2022	12
3.1	Natuur	13
3.2	Stikstof	17
3.3	Economische ontwikkeling	20
4.	Maatregelen en effecten	22
4.1	Natuurmaatregelen en -effecten	22
4.2	Bronmaatregelen en -effecten	26
4.3	Raakvlakken met andere akkoorden en programma's	30
	Bijlagen	31
	Bijlage 1: overzicht van mogelijke maatregelen	31
	Bijlage 2: geïnventariseerde ontwikkelbehoeften	32
	Bronnen	34

Deze Gebiedsagenda 0.5 is op 17 mei 2022 voorgelegd aan het bestuurlijk overleg gebiedsgerichte aanpak Duinen.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Veel natuur in Nederland is gevoelig voor stikstof (ammoniak en stikstofoxiden). Zo ook de beschermde **Natura2000**-gebieden in de Duinen, waar de stikstofdepositie al decennialang te hoog is. De verhoogde stikstofdepositie leidt ertoe dat er veel meer stikstof in de bodem aanwezig is dan van nature gewoon is. Stikstofminnende planten verdringen daardoor de oorspronkelijke plant- en diersoorten. Ook de dynamiek in de duinen neemt af door de vermesting, terwijl deze broodnodig is voor verjonging van vele plantsoorten. Vanuit het oogpunt van biodiversiteit is deze ontwikkeling zeer negatief.

De hoge stikstofdepositie op gevoelige Natura2000 heeft ook economische en maatschappelijke gevolgen. Vanuit de **Europese Vogel- en Habitatrichtlijn** is Nederland verplicht haar natuur in goede staat te houden. In 2019 oordeelde de Raad van State dat de op dat moment geldende Nederlandse stikstofaanpak (**Programma Aanpak Stikstof, PAS**) dit niet voldoende waarborgt. Als gevolg daarvan kan de PAS niet langer als basis worden gebruikt voor vergunningverlening aan activiteiten die extra stikstofuitstoot veroorzaken. Als gevolg hiervan is de stikstofcrisis ontstaan.

In 2021 is de **Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering** in werking getreden. Met deze wet tracht het Rijk de natuur te versterken en de stikstofuitstoot terug te dringen. Het hoofddoel hiervan is het behalen van de Europese natuurdoelen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn. Nevendoel is dat door het behalen van de Europese natuurdoelen ook het verlenen van stikstofvergunningen voor economische activiteit weer gemakkelijker wordt. De Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering wordt uitgevoerd middels het **programma Stikstofreductie en Natuurverbetering**. Dit programma zal in het voorjaar van 2022 gereed zijn en wordt een onderdeel van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.

In het PSN is een grote rol weggelegd voor een **gebiedsgerichte aanpak** onder regie van de provincies. Stikstof — met name ammoniak uit natuurlijke bronnen — slaat namelijk overwegende lokaal neer. Door gericht stikstofreducerende maatregelen te nemen nabij Natura2000-gebied wordt de stikstofdepositie dus sneller teruggedrongen. Provincies hebben daarom de verplichting om middels een aanpak met gebiedspartners tot een **Gebiedsplan** te komen. In dit Gebiedsplan definieert de provincie hoe zij de stikstofuitstoot rondom de gevoelige Natura2000 omlaag brengt en de natuur versterkt.

1.2 Scope van de Gebiedsagenda 0.5

Deze **Gebiedsagenda 0.5** focust specifiek op de gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie en natuurverbetering in de Duinen en in een straal van 5km daaromheen. Deze tussenversie bevat een analyse van de situatie van het gebied en een overzicht van mogelijke maatregelen voor stikstofreductie en natuurherstel. Het is onderdeel van het provinciale Gebiedsplan 0.5 van de provincie Zuid-Holland. Dit Gebiedsplan 0.5 bestaat uit een beschrijving van sectorale maatregelen en vier **Gebiedsagenda's**, voor ieder stikstofgevoelig gebied één: Biesbosch, de Nieuwkoopse Plassen, de Duinen-Eilanden en Delta en de Duinen.

1.3 Doelen van de Gebiedsagenda 0.5

De Gebiedsagenda 0.5 heeft ten doel de gebiedspartners informatie te bieden waarmee ze de juiste maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie kunnen nemen. Dit door:

- Inzicht te bieden in de situatie wat betreft natuur en stikstofbelasting;
- Inzicht te bieden in kansrijke maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie.

1.4 Status van de Gebiedsagenda 0.5

De Gebiedsagenda 0.5 is een tussenproduct richting een Gebiedsagenda 1.0. De Gebiedsagenda 0.5 is tot stand gekomen in samenwerking met gebiedspartners, die hier op basis van vrijwilligheid aan hebben meegewerkt. De Gebiedsagenda 0.5 wordt als onderdeel van het Gebiedsplan 0.5 in juni 2022 voorgelegd aan Gedeputeerde en Provinciale Staten. Gedeputeerde Staten deelt dit Gebiedsplan 0.5 vervolgens met het Rijk, die alle provinciale gebiedsplannen doorrekent om te kijken of het Rijk op koers is met het realiseren van de richtinggevende doelen voor stikstof en natuur. Het is daarnaast input voor de voortgangsrapportage stikstof van de provincie Zuid-Holland.

Na het aanbieden van de Gebiedsplan 0.5 zal de scope van de gebiedsgerichte aanpak zich verbreden. In het regeerakkoord is een Nationaal Programma Landelijk Gebied aangekondigd. Dit houdt in dat de Gebiedsagenda's 1.0 en het Gebiedsplan 1.0 naast natuurverbetering en stikstofreductie ook in moeten gaan op klimaat en water.

1.5 Voortgang sinds Gebiedsagenda 0.1

Eind 2021 deelden we een Gebiedsagenda 0.1. In de tussentijd zijn weer een aantal stappen gemaakt:

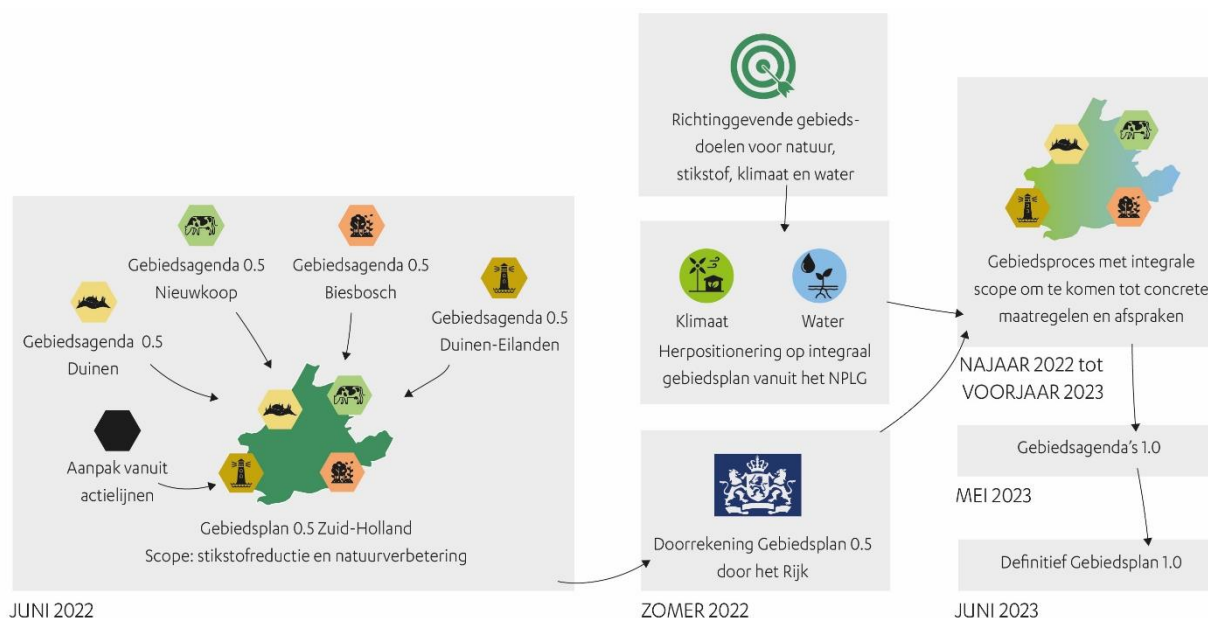
- De natuurdoelenanalyses voor de Natura2000-gebieden Kennemerland-Zuid (Zuid-Hollandse deel), Coepelduynen en Westduinpark & Wapendeel zijn gereed. De natuurdoelanalyse van Meijndel & Berkheide zal in Q2 van 2022 gereed zijn. De natuurdoelanalyse van Solleveld & Kapittelduinen was al gereed. Deze analyses geven een beter beeld van de natuurmaatregelen die nodig zijn om de natuur robuuster te maken en/of te herstellen.
- Er is een onderzoek gedaan naar de stikstofdepositie op de Duinen en van welke sectoren deze afkomstig is. In dit onderzoek is ook gekeken naar mogelijke maatregelen en hoeveel

stikstofdepositie deze zouden kunnen reduceren. De uitkomsten van dit onderzoek helpen de gebiedspartners in hun gesprek over kansrijke maatregelen.

- De natuurdoelanalyses en het stikstofonderzoek en de daaruit voortvloeiende kansrijke maatregelen zijn met alle partijen afgestemd. Ook is besloten om de betrokken sectoren op bestuurlijk niveau te betrekken bij het gebiedsproces.

1.6 Vervolg richting Gebiedsplan 1.0

De gebiedsgerichte aanpak voor stikstof heeft zich tot nu toe gefocust op natuurverbetering en stikstofreductie zoals vastgelegd in de Wet Stikstofreductie en Natuurherstel. In het regeerakkoord is een **Nationaal Programma Landelijk Gebied** aangekondigd en in de hoofdlijnenbrief van de minister voor stikstof en natuur is hier nader inhoud aangegeven (1 april 2022). Dit houdt in dat de Gebiedsplannen 1.0 naast natuurverbetering en stikstofreductie ook in moeten gaan op klimaat en water. Vanaf de zomer werkt de provincie daarom samen met gebiedspartners richting een **integraal Gebiedsplan 1.0**.

Figuur 1: tijdpad richting Gebiedsagenda's 1.0 en Gebiedsplan 1.0.

Daarnaast zal het Rijk medio juni 2022 **richtinggevende gebiedsdoelen** leveren op het gebied van stikstof, natuur, klimaat en water. Dit zijn gebiedsspecifieke doorvertalingen van doelen die in de wet zijn vastgelegd. Voor natuur zijn dit de Vogel- en Habitatrichtlijn in de Wet Natuurbescherming (2017), voor stikstof zijn dit de doelen uit de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (2021), voor klimaat de doelen uit de Klimaatwet (2019) en voor water de doelen uit de Kaderrichtlijn Water (2000).

Deze scopewijziging en het beschikbaar komen van de richtinggevende gebiedsdoelen hebben een aantal gevolgen voor de werkwijze binnen de gebiedsgerichte aanpak en rollen van de betrokken gebiedspartijen.

Gebiedsdoelen voor stikstof

In de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (WSN) zijn **landelijke omgevingswaarden** opgenomen. In het regeerakkoord is het behalen van deze omgevingswaarden voor stikstof naar voren geschoven. Dit betekent dat in 2030 74% van het stikstofgevoelige areaal in Natura2000-gebieden onder de Kritische Depositie Waarde (KDW) moet komen. De KDW is een indicator voor het behalen van de uiteindelijke gunstige staat van instandhouding en herstel van biodiversiteit.

Deze landelijke omgevingswaarden kunnen niet 1-op-1 doorvertaald worden naar gebiedsdoelen. Een deel van de emissiereductie wordt namelijk gerealiseerd via de generieke aanpak van het Rijk. Daarnaast verschilt het per gebied hoeveel er gebiedsgericht gereduceerd kan worden. In het bestuurlijk overleg met de minister op 14 oktober 2021 is daarom afgesproken om een **gebiedsdoel per gebied** te bepalen.

De gebiedsdoelen richten zich specifiek op **ammoniakemissies uit de landbouw** omdat:

- Ammoniakemissies uit biologische bronnen, waar de landbouw onder valt, overwegend lokaal neerslaan. Een gebiedsgerichte aanpak heeft hierdoor veel effect voor de landbouw. Zie ook het briefrapport van het RIVM 'Ruimtelijk effect zonering emissiereducties landbouw';
- De emissies vanuit industrie, mobiliteit, buitenland en zeescheepvaart landelijk aangepakt worden door het Rijk (klimaatakkoord, schone luchtakkoord, structurele aanpak stikstof) gereduceerd worden. In de Duinen is een groot deel van de stikstofdepositie van deze bronnen afkomstig.

Perspectief landbouw

In haar kamerbrief (2022) zegt minister Van der Wal-Zeggelink het volgende over het perspectief voor de landbouw: 'de integrale, gebiedsgerichte opgaven vragen grote inzet van de agrarische sector.

Tegelijkertijd is een krachtige landbouwsector, die sterk genoeg is om de omslag naar kringloop-landbouw door te maken, een voorwaarde voor het realiseren van de doelen. Een veerkrachtige landbouw is daarbij een belangrijke drager voor de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied. Bij de (versnelling van) de transitie naar een duurzaam voedselsysteem moeten agrarisch ondernemers in staat worden gesteld om binnen de gebiedsdoelen toekomstbestendige keuzes te maken voor hun bedrijf, passend bij de gebiedsgerichte opgaven en met voldoende zekerheid voor het verdienvermogen en bedrijfseconomische continuïteit.' Perspectief voor de landbouwsector zal — sterker dan in de huidige gebiedsgerichte aanpak natuur en stikstof — centraal staan.

Bewegingsruimte voor gebiedspartners

De gebiedspartners hebben tot nu toe gezamenlijk en op basis van vrijwilligheid gewerkt aan mogelijke maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie. Met het gereedkomen van de richtinggevende doelen voor natuur, stikstof, water en klimaat zal dit veranderen. De richtinggevende doelen zijn bindend. Daarnaast stelt het Rijk aanvullende eisen op de manier waarop deze richtinggevende doelen gerealiseerd moeten worden. Voorbeelden zijn dat alle nieuwe woningen bijna energieneutraal moeten

zijn en alle nieuwe voertuigen vanaf 2030 elektrisch. Het Rijk schetst hiermee kaders voor wat er in de gebiedsgerichte aanpak bereikt moet worden en de wijze waarop dit moet gebeuren.

Het is de bedoeling dat de definitieve doelen worden vastgesteld in het Gebiedsplan 1.0. Vanaf dat moment zijn deze bindend.

Wijze van organiseren

De provincie Zuid-Holland is een interne verkenning gestart hoe zich te organiseren op de nieuwe ontwikkelingen. Zodra de provincie de interne organisatie van het gebiedsgericht werken op hoofdlijnen heeft uitgedacht, legt het de eerste ideeën voor aan de gebiedspartners. Dit zal naar verwachting in juni 2022 zijn.

Ook de organisatie met de gebiedspartners zal gaan veranderen. Zo zullen de waterschappen een grotere rol krijgen vanuit het thema water. Daarnaast zal de provincie meer inzetten op haar rol van bevoegd gezag. Dit heeft o.a. gevolgen voor de bestaande **gremia, participatie, inspraak en besluitvorming**. De provincie Zuid-Holland gaat in de zomer van 2022 aan de slag met een **startnotitie** om te komen tot een Gebiedsplan 1.0. Daarvoor brengt ze ook in kaart wat de kaders zijn en waar bewegingsruimte is. Zo weten de gebiedspartners waar ze aan toe zijn en op welke vlakken mogelijkheden liggen voor eigen oplossingen. De wijze van organiseren wordt daarin meegenomen.

1.7 Aanpak in het gebied, op provincieniveau en door het Rijk

In de gebiedsgerichte aanpak stikstof werken de gebiedspartners aan de goede staat van instandhouding van de natuur en lokale maatregelen om de stikstofdepositie omlaag te brengen. Echter, maar een deel van de stikstof die neerslaat op de Duinen is afkomstig van lokale bronnen.

Voor de grootste stikstofbronnen is de **inzet van het Rijk** onmisbaar, omdat het terugdringen van deze stikstofemissies buiten de invloedssfeer van de gebiedspartners van de gebiedsgerichte aanpak ligt:

- Stikstofemissies uit het buitenland. Circa 39-46% van de totale stikstofdepositie die neerslaat op de Duinen komt vanuit het buitenland.
- Stikstofemissies vanaf de zeescheepvaart. In de Duinen is deze bron verantwoordelijk voor circa 7-11% van de totale stikstofdepositie.
- De meetcorrectie. Deze meetcorrectie is voor de Duinen 16-26%. De herkomst van deze meetcorrectie is nog niet bekend. Het RIVM doet onderzoek in opdracht van het Rijk om te achterhalen wat de herkomst van de stikstofdepositie uit deze meetcorrectie is.

Nadere acties van het Rijk zijn daarom noodzakelijk om de goede staat van instandhouding van de natuur te realiseren. Dit kan zijn in de vorm van onderzoek, instrumenten en middelen.

De provincie zet daarom naast deze gebiedsgerichte aanpak ook in op het reduceren van stikstofemissies vanuit stedelijk gebied en mobiliteit en het haven industrieel complex Rotterdam (HIC). Dit doet ze in de **actielijnen** ‘verduurzaming stedelijk netwerk en mobiliteit’ en ‘haven industrieel complex’. Vanuit het klimaatakkoord moeten hier maatregelen genomen worden om de energietransitie mogelijk te maken. De reductie van stikstofemissies is daarbij vaak een bijkomend effect.

1.8 Betrokken partijen

De Gebiedsagenda 0.5 is tot stand gekomen in samenwerking met gebiedspartners. Het gaat om de volgende partijen: provincies Zuid-Holland; gemeenten Katwijk, Den Haag, Rotterdam, Wassenaar, Noordwijk en Westland; hoogheemraadschappen Rijnland en Delfland; omgevingsdiensten West-Holland en Haaglanden; Dunea, Zuid-Hollands landschap, stichting Duinbehoud, Staatsbosbeheer, HISWA-RECRON, Glastuinbouw Nederland, LTO Noord, LTO Noord-West, Bouwend Nederland, ANWB en de algemene vereniging voor bloembollencultuur.

2. Visie en showcases

Een gebiedsgerichte aanpak is maatwerk. De situatie in en rond het Hollands duingebied is uniek: grote natuurwaarden in een gebied dat omringd wordt door steden. De gebiedspartners hebben daarom ingestemd met onderstaande visie, van waaruit zij gezamenlijk willen optrekken. Deze visie zet partijen aan tot een inspanning, maar is geen resultaatverplichting.

De gebiedspartners zijn overeengekomen dat:

- We werken vanuit een verantwoordelijkheid voor **biodiversiteit** én voor **leefbaarheid** en **economie** in en rond het Hollandse Duingebied. Het behalen van de gewenste natuurdoelstellingen voor de Natura2000-gebieden en behoud van biodiversiteit staat daarin centraal.
- We uitvoering geven aan Wet Stikstofreductie en Natuurherstel vanuit eigen mogelijkheden en verantwoordelijkheden.
- We lokaal doen wat mogelijk is om zo een geloofwaardig appèl op het Rijk te kunnen doen om haar verantwoordelijkheid te nemen voor nationale en internationale stikstofmaatregelen.
- We expliciet kijken naar maatregelen voor directe natuurverbetering om daarmee de negatieve effecten van de hoge stikstofdepositie tegen te gaan en/ of te minimaliseren. Dit omdat er maar beperkte mogelijkheden zijn om de hoge stikstofdepositie lokaal en op korte termijn aan te pakken.

We streven daarbij naar:

- **Integrale gebiedsontwikkeling:** de juiste functies op de juiste plaats. Ook wordt aangehaakt op bestaande ontwikkelingen, zoals het Nationaal Park Hollandse Duinen, zonering van gebruik, de creatie van overgangszones (bijvoorbeeld de Bonnenpolder en Mient Kooltuin) en de noodzakelijke veranderingen die in het kader van de energietransitie nodig zijn zo weergeven dat zij maximaal aansluiten op de stikstofopgave.
Directe natuurverbetering: we werken aan directe verbetering van de staat van instandhouding door 1) kwaliteitsverhoging van bestaande gebieden. Onder meer door verbetering van de andere noodzakelijke milieucondities (versterken) die voorvloeien uit Natura 2000 vereisten en 2) het gebied van habitattypen te behouden of ontwikkelen om te voldoen aan de Habitatrichtlijn. N.B. directe natuurverbetering in de Hollandse Duinen is alleen kansrijk wanneer tegelijkertijd wordt gewerkt aan stikstofreductie.
- **Depositieverlaging van lokale stikstofbronnen:** we werken aan depositieverlaging van lokale stikstofbronnen door 1) meekoppelkansen te benutten (bijvoorbeeld energietransitie), 2) Gebiedsspecifieke maatregelen om stikstofdepositie en -emissie te reduceren en 3) zonering toe te passen, waardoor stikstofbelastende activiteiten op afstand worden geplaatst.
- **Gelijkwaardige en evenwichtige inzet van de verschillende sectoren:** dit vraagt om inspanning van zowel overheden als bedrijfsleven en de recreatieve sector. Sectoren zetten in op nieuwe

technologieën binnen hun bedrijven, overheden zetten daar publieke instrumenten tegenover: subsidies en passende regelgeving. Waar noodzakelijk worden activiteiten verplaatst of gesaneerd.

Showcases

Showcases zijn ruimtelijke ontwikkelingen waarin verschillende doelen in samenhang worden gerealiseerd. De showcases laten zien dat het aanpakken van de stikstofproblematiek past binnen integrale, duurzame en toekomstbestendige ontwikkelingen. Op dit moment hebben partijen de volgende showcases in ontwikkeling:

Gebiedsontwikkeling Hoek van Holland

De gemeente Rotterdam heeft eind 2021 het toeristisch recreatie ontwikkelperspectief vastgesteld waarin is beschreven hoe Hoek van Holland zich gaat ontwikkelen tot vierseizoenenbadplaats. De recreatie rondom Hoek van Holland krijgt hier een impuls in harmonie met de natuur. Onderdeel van deze ambitie is het doortrekken van metrolijn B. Momenteel rijdt de metro tot Hoek van Holland Haven en moeten bezoekers nog ruim 2km wandelen tot het strand. De nieuwe halte ligt vrijwel direct aan het strand, waardoor het aantrekkelijker wordt om het strand met de metro te bezoeken. Parallel hieraan worden weginfrastructuur en parkeervoorzieningen verbeterd waardoor fietsen wordt gestimuleerd en het autoverkeer beter kan worden gereguleerd. Daarnaast is de parkeernorm voor de bouwlocatie Langeweg — direct tegen het Natura-2000 gebied aan — van 1.7 naar 1.4 verlaagd. De bouw van het nieuwe metrostation is in volle gang en de verwachting is dat de metrohalte halverwege 2022 gaat rijden. De weginfrastructuur en parkeervoorzieningen zijn dan ook verbeterd.

De metrolijn wordt gezien als een fysieke scheiding van het Natura-2000 gebied ten noorden van deze lijn en het gebied ten zuiden dat vooral gebruikt kan worden voor meer extensieve, recreatieve ontwikkelingen. Zo ontstaat een zonering van activiteiten waardoor de belasting (stikstof, geluid, luchtverontreiniging) op de kwetsbare duinen wordt verminderd.

Ondertussen is aan de oostzijde van Hoek van Holland het bestemmingsplan Oranjebonnen vastgesteld. In het plan wordt een groot gebied dat nu intensief agrarisch gebruik kent omgezet naar natuur, natuurbegraven en meer extensief agrarische bestemmingen. Dit vermindert direct de stikstofemissies, met name op het Staelduinse Bos en (in veel mindere mate) op het duingebied. Deze winst wordt aangewend voor het natuurproject Natuur in de Bonnen, Oranjeheuvel (zonnepanelenpark en recreatie), watercompensatie en voor een aantal toekomstige ontwikkelingen (vakantiehuisjes, natuurgebied, woningbouw) buiten het bestemmingsplan mogelijk te maken. De rest is "winst" voor de natuur.

Momenteel vindt ook onderzoek plaats naar de stikstofemissies die de logistiek van grote evenementen in Hoek van Holland met zich meebrengt. Deze evenementen passen bij de ambitie om Hoek van Holland als vierseizoenenbadplaats op de kaart te zetten, maar dreigen nu niet door te kunnen gaan als gevolg van de extra stikstofemissies die dit genereert. Dit onderzoek kijkt met name naar het gebruik van

aggregaten en beperken van autoverkeer. Het doel is om te komen tot een bestemmingsplan waarmee deze evenementen ook op termijn mogelijk blijven.

Central Innovation District

Met het Central Innovation District (CID) zet Den Haag in op binnenstedelijke verdichting. Het CID bestaat globaal uit het gebied tussen de drie NS-stations Den Haag Holland Spoor, Den Haag Centraal Station en Laan van Nieuw Oost-Indië, aangevuld met de Laakhavens en de Binckhorst. De ambitie is om in 2040 18.500 à 24.500 nieuwe woningen en 25.000 nieuwe arbeidsplaatsen te realiseren.

De nieuwe woningen zullen gasloos zijn en verkeersbewegingen zullen minimaal zijn door de nabijheid van de drie stations. De stikstoeffecten die dan nog resteren kunnen met directe natuurverbetering in het aangrenzende Natura2000-gebied Meijndel worden gecompenseerd. Dit gebied maakt onderdeel uit van het Nationaal Park Hollandse Duinen, dus naast stedelijke ontwikkeling wordt ook de doorontwikkeling van grote natuureenheden gefaciliteerd.

De combinatie van gebiedsontwikkeling en natuurontwikkeling zou vorm kunnen krijgen als een vorm van habitat banking, waarbij de extra natuurkwaliteit als compensatie wordt ingezet voor duurzame stedelijke ontwikkeling. Daarvoor zal een ADC-toets met een positief saldo voor de natuur worden ingezet.

Mient Kooltuin

Ten noorden van het voormalige vliegveld Valkenburg, grenzend aan Natura 2000-gebied Berkheide, wordt een woonwijk ontwikkeld. Daardoor ontstaat behoefte aan sport en recreatie. De Mient Kooltuin — momenteel een gebied met agrarisch gebruik, enkele woningen, een sportpark en tuincentrum — zal deze recreatiefunctie gaan vervullen. Daarnaast zal in dit gebied extra water gewonnen worden door Dunea. De Mient Kooltuin fungeert als buffer tussen de nieuwe woonwijk en het Natura 2000-gebied en voorkomt daardoor extra recreatiedruk in het Natura 2000-gebied. Ook draagt het bij aan de zoetwatervoorziening.

In de afgelopen jaren zijn voor de Mient Kooltuin meerdere analyses en onderzoeken gemaakt. Ook is er begin 2021 een gebiedsvisie vastgesteld door de gemeenteraad van Katwijk. Dunea en de gemeente Katwijk hebben een bestuursovereenkomst gesloten over waterwinning in een deel van het gebied. In het provinciale Uitvoeringsprogramma Natuur zijn middelen beschikbaar om bij te dragen aan de natuurfuncties van de Mient Kooltuin. Op dit moment is het Omgevingsplan in voorbereiding en loopt de aanvraag voor de stikstofvergunning. Zodra de vergunning is verleend, start de uitvoering. De ontwikkeling van de Mient Kooltuin is ook opgenomen als maatregel (maatregel 4 in hoofdstuk 4).

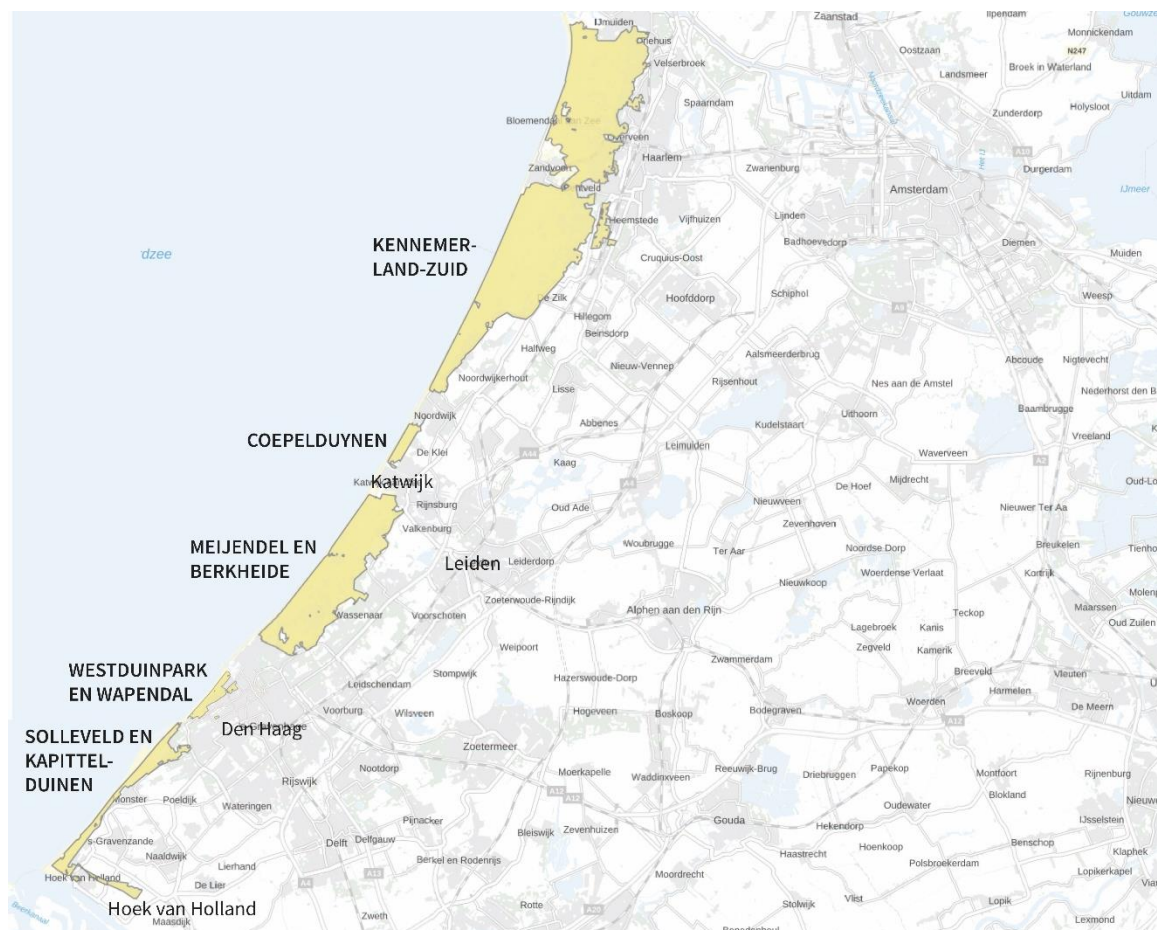
Sanering vuilstort Coepelduynen

In het Natura2000-gebied Coepelduynen ligt een vuilstort. Coepelduynen heeft een oppervlakte van 188 ha, ligt binnen de gemeentegrenzen van Katwijk, wordt beheerd door Staatsbosbeheer en is grotendeels eigendom van Rijkswaterstaat en het ministerie van I&W. In de periode 2013-2016 is de verontreiniging van de vuilstort in beeld gebracht. Hieruit is gebleken dat er sprake is van ernstige bodemverontreiniging, maar dat er geen humane, ecologische of verspreidingsrisico's zijn. Uit dit onderzoek blijkt dat dit gebied als een van de weinige gebieden kansrijk is om het habitattype grijs duin te ontwikkelen. De gemeente en Staatsbosbeheer zijn met elkaar in gesprek over het eventueel saneren van de vuilstort.

3. Situatieschets Duinen in 2022

De Duinen bestaat uit vijf Natura2000-gebieden langs de kust van Zuid-Holland met een straal van 5 km daaromheen. Dit gebied bevat natuur die internationaal van zeer groot belang is. Het is gepositioneerd in het drukst bevolkte gebied van Nederland, waar landgoederen, duinen, bollenvelden, veenweiden, dorpen en steden elkaar afwisselen.

Figuur 2: de vijf Natura2000-gebieden in Zuid-Holland (inclusief het Noord-Hollandse deel van Kennemerland-Zuid).

De opgave voor de Duinen is groot. Door de hoge stikstofdepositie en veranderd ruimtegebruik is het meest essentiële proces in de duinen— de dynamiek door verstuing en duinvorming — grotendeels verloren gegaan. Het merendeel van de natuur in de Duinen is stikstofgevoelig. Vanwege de grote economische activiteit nabij de Natura2000-gebieden is er op veel plekken sprake van stikstofoverbelasting. De druk op de ruimte in het gehele gebied is daarnaast hoog. Woningbouw, duurzame energievoorziening, recreatie, bedrijvigheid: allemaal doen ze een beroep op de schaarse ruimte.

3.1 Natuur

Natura2000

Het gebied dat in deze gebiedsagenda is aangemerkt als de Duinen bestaat uit vijf Natura2000-gebieden die lopen vanaf de Nieuwe Waterweg tot aan Noord-Holland. Zie figuur 2 hierboven. Deze Natura2000-gebieden vallen allemaal onder het type Duinen, waarvoor het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) kernopgaven heeft geformuleerd. Deze zijn vastgesteld in het Natura2000 doelendocument (LNV, 2006). LNV stelt dat het meest essentiële proces in de duinen — de dynamiek door verstuiving en duinvorming — grotendeels verloren is gegaan. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn vastlegging van de kust, stikstofdepositie en wegvallen van historisch gebruik. Voor een goede staat van instandhouding van de Duinen, stelt LNV daarom de volgende **kernopgaven**:

1. Realiseren van een samenhangend landschap met een aantal gradiënten (geleidelijk verloop in de ruimte van en bepaalde milieufactor zoals van droog naar nat, van licht naar donker) en mozaïeken (landschappen met een afwisseling van tegengestelde elementen, zoals open en dicht, hoog en laag);
2. Behouden en herstellen van rust en donker voor fauna;
3. Versterken van de samenhang met Natura2000-gebieden van de typen Noordzee, Wadden, Delta, Meren en Moerassen.

Terugdringen van de stikstofdepositie tot onder de KDW is hierbij een randvoorwaarde. Zolang de stikstofdepositie te hoog is, zal het gebied continu dicht blijven groeien. Het behalen van de kernopgaven zal daarom niet of nauwelijks lukken en is erg beheersintensief.

Kernopgaven Kennemerland-Zuid (Zuid-Hollands en Noord-Hollands deel)	
Soort	Opgave
Witte duinen en embryonale duinen	Ruimte voor verstuiving
Grijze duinen	Uitbreiding en herstel kwaliteit door tegengaan verstruweling en vergrassing
Duinbossen	Uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit
Open vochtige duinvalleien	Behoud en herstel vochtige duinvalleien als habitat van nauwe korfslak en groenknolorchis

Kernopgaven Coepelduynen	
Soort	Opgave
Grijze duinen	Uitbreiding en herstel kwaliteit door tegengaan verstruweling en vergrassing

Kernopgaven Meijndel en Berkheide	
Soort	Opgave
Witte duinen en embryonale duinen	Ruimte voor verstuiving
Grijze duinen	Uitbreiding en herstel kwaliteit door tegengaan verstruweling
Open vochtige duinvalleien	Behoud vochtige duinvalleien als habitat van nauwe korfslak

Kernopgaven Westduinpark en Wapendal	
Soort	Opgave
Grijze duinen	Uitbreiding en herstel kwaliteit door tegengaan verstruweling
Duinheiden	Behoud oppervlakte en kwaliteit

Kernopgaven Solleveld en Kapittelduinen	
Soort	Opgave
Grijze duinen	Uitbreiding en herstel kwaliteit door tegengaan verstruweling en vergrassing
Duinheiden	Behoud oppervlakte en kwaliteit

Voor elk van de Natura2000-gebieden is een natuurdoelanalyse uitgevoerd. In de natuurdoelanalyses is onderzocht welke habitattypen en habitatrictlijnsoorten er zijn en hoe deze ervoor staan. Wageningen University& Research (WUR) heeft in opdracht van LNV berekend hoeveel hectare elk habitatype nodig heeft voor een landelijke gunstige staat van instandhouding in Nederland. In de natuurdoelanalyses is dit vertaald naar theoretische kwantitatieve doelen per Natura2000-gebied. Het zijn theoretische doelen omdat ze zijn afgeleid van de landelijk berekende doelen maar ze zijn niet vastgesteld per gebied. Op basis van actuele oppervlakedata en deze theoretisch kwantitatieve doelen is vervolgens gekeken wat de theoretische restopgave per habitatype is. Dat is het aantal ha. van een bepaald habitatype dat nog niet is gerealiseerd binnen een gebied. Onderstaande tabel geeft per Natura2000-gebied weer wat de restopgave per habitatype is. Uit deze tabel komt naar voren dat de restopgave vooral groot is voor duindoornstruwelen, kalkrijke grijze duinen en kalkarme grijze duinen, voornamelijk in Meijendel & Berkheide en het Zuid-Hollandse deel van Kennemerland-Zuid.

Habitattypen		Theoretische restopgave per Natura2000-gebied				
		KZ	CD	MB	WW	SK
H2110	Embryonale duinen	3,8	2,8	-2	0	6,17
H2120	witte duinen	6,5	-0,8	-10	-0,2	-17,87
H2130A	Grijze duinen (kalkrijk)	336,7	55	325	48,5	7,72
H2130B	Grijze duinen (kalkarm)	292,2		222	7,8	48,4
H2130C	Grijze duinen heischraal	1				
H2150	Duinheiden met struikhei	0,2			1,5	0,9
H2160	Duindoornstruwelen	96	-9	165	46,8	11,52
H2170	Kruipwilgstruwelen	0				
H2180A	Duinbossen (droog)	46,6		-6	11,5	-11,77
H2180B	Duinbossen (vochtig)	7		10	0	0
H2180C	duinbossen (binnenduintrand)	10,3	-0,7	15	25,2	24,84
H2190A	Vochtige duinvalleien (open water)	-0,05		53		1,16
H2190B	Vochtige duinvalleien (kalkrijk)	5,9	0,6	8		0,84
H2190C	Vochtige duinvalleien (ontkalkt)			0,2		
H2190D	Vochtige duinvalleien (hoge moerasplanten)	-0,43	0,8	23		-0,13

H3140	Kranswierwateren	0	
H6430A	Ruigten en zomen met moerasspirea		0,1
H7120	Galigaanmoeras	0,16	

Ook zijn er voor een aantal Natura2000-gebieden habitatrichtlijnsoorten aangewezen:

- Kennemerland-Zuid: nauwe korfslak en groenknolorchis;
- Meijndel en Berkheide: nauwe korfslak, kleine moederkruiper, kamsalamander, meervleermuis;
- Solleveld en Kapittelduinen: nauwe korfslak, groenknolorchis.

Naast een kwantitatieve analyse is er voor de verschillende gebieden ook een kwalitatieve analyse gemaakt. Hierin is gekeken naar de kwaliteit van de aanwezig oppervlaktes van de habitattypen. Voor de specifieke knelpunten per habitatype per Natura2000-gebied kunt u de natuurdoelanalyses naslaan. Hieronder een samenvatting van de belangrijkste **knelpunten**: beschikbare ruimte, stikstofdepositie (verzuring, vermessing, eutrofiëring), vergrassing en verstruweling, beperkte verstuivingsdynamiek, lage konijnenstand, overbegrazing (door onder andere damherten), gebrek aan rust, aanwezigheid van gebiedsvreemde plantensoorten (japanse duizendknoop, Amerikaanse vogelkers, rimpelroos etc).

Nederlands Natuurnetwerk

Figuur 3: Nederlands Natuurnetwerk in de Duinen (groene en rode vlakken, paarse en blauwe lijnen).

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) is het Nederlands netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden. De ambitie is dat door realisatie van het NNN een functionerend netwerk van natuurgebieden wordt gevormd dat ondersteunend is aan de Natura 2000 gebieden in het netwerk en dispersiemogelijkheden biedt voor Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten en overige soorten. Hierdoor kan

Nederland voldoen aan haar Europese verplichtingen op het gebied van de instandhoudingsdoelstellingen. De afspraak met het Rijk is dat het NNN uiterlijk eind 2027 is gerealiseerd (alle gronden beschikbaar en ingericht) en een functionerend natuurnetwerk vormt dat ondersteunend is aan de instandhoudingsdoelstellingen van de Natura2000-gebieden in het netwerk.

In figuur 3 staan de NNN-gebieden binnen de Duinen weergegeven. In het groen de gebieden die reeds aangewezen zijn als NNN, in het rood de gebieden die nog gerealiseerd moeten worden. Er staan ook lijnvormige elementen op de kaart. Dit zijn de Ecologische verbindingen: smalle zones die het ene NNN-gebied met het andere verbinden. De blauwgekleurde lijnen moeten nog gerealiseerd worden. De paarse lijnen zijn al eerder gerealiseerd.

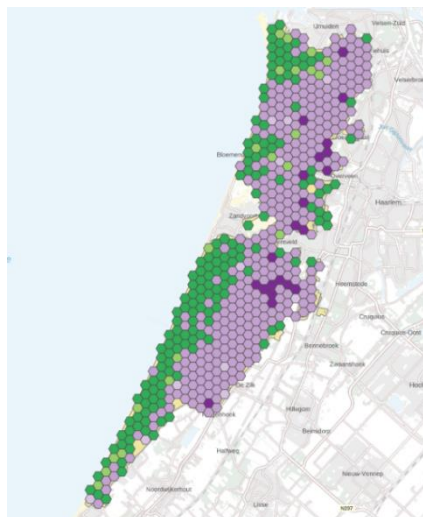
Andere natuur: overgangsgebieden

Zuid-Holland is een drukke provincie met veel inwoners en economische activiteit. De behoefte aan recreatiemogelijkheden groeit, waardoor het aantal recreanten in het NNN (inclusief Natura2000) stijgt. Het creëren van overgangsgebieden is een manier om de recreatiedruk op het NNN te verminderen. Dit resulteert in meer rust in het NNN. Overgangsgebieden kunnen in sommige gevallen ook een functie vervullen in het 'afvangen' van stikstofdepositie doordat hierdoor minder mensen recreëren in het Natura2000-gebied en bronnen in dit gebied uitgeplaatst worden. de waterstand in deze overgangsgebieden wordt verhoogd, kan dit bovendien de verdroging van de duinen afremmen, wat ook de drinkwaterwinning voor de lange termijn ten goede komt. Overgangsgebieden zijn daarmee een buffer voor recreatie, rust, stikstof, natuur én water.

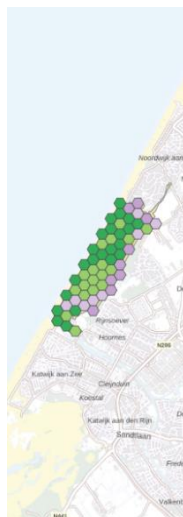

3.2 Stikstof

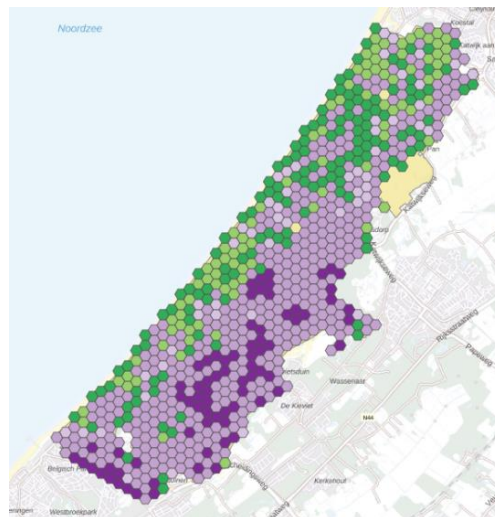
Een groot deel van de natuur in de duinen is stikstofgevoelig. Onderstaande afbeeldingen laten zien waar de stikstofgevoelige natuur zich bevindt en in welke mate deze overbelast is.

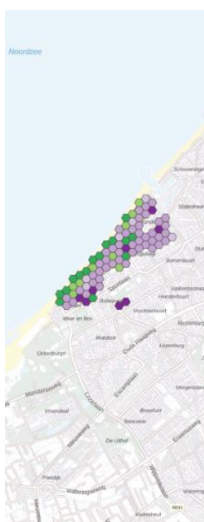
Kennemerland-Zuid

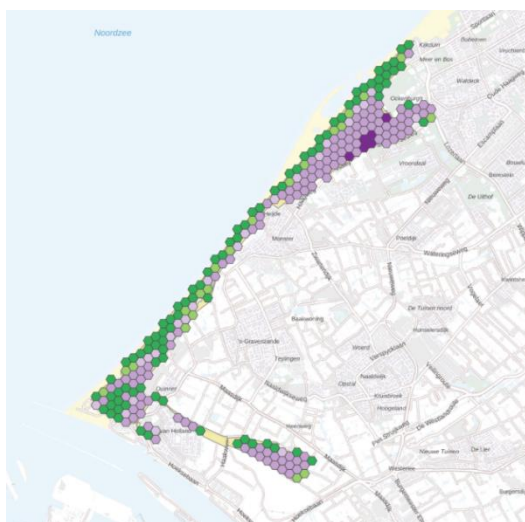
Coepelduynen

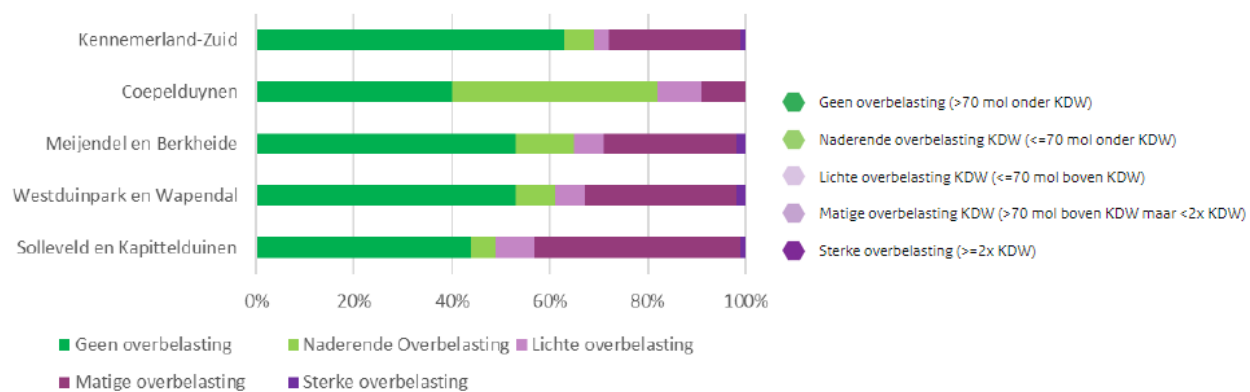
Meijndel & Berkheide

Westduinpark & Wapendal

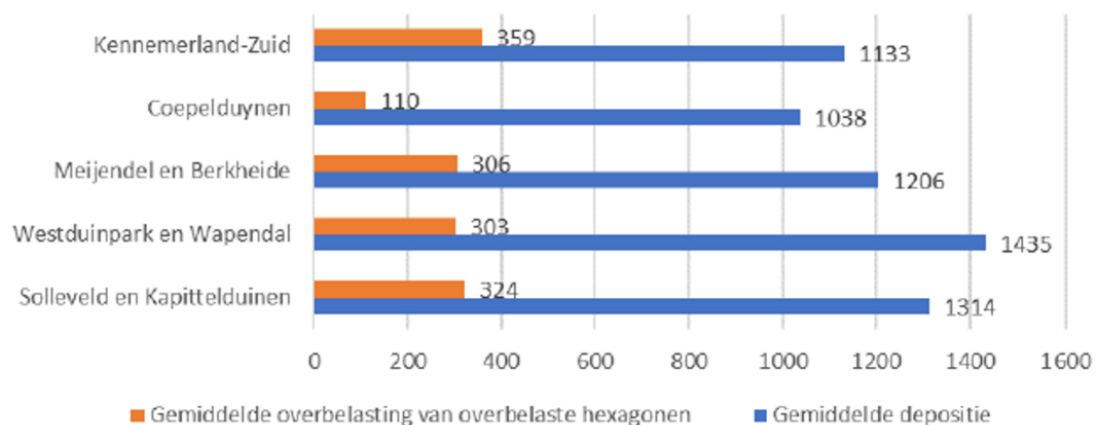
Solleveld & Kapitelduinen

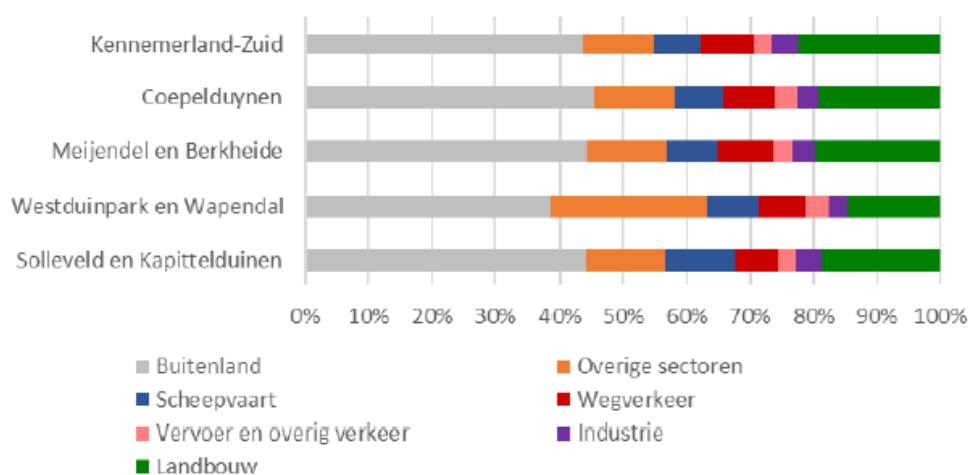
Figuur 4: mate van overbelasting in percentage van het totale oppervlak (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

De door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) ontwikkelde tool AERIUS geeft inzicht in de depositie van stikstof. Hieronder staat relevante data uit dit model:

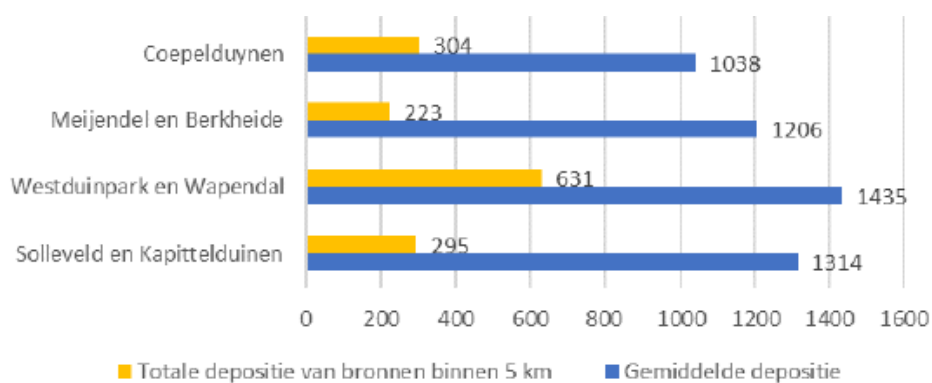
- **Overbelasting:** zo'n 18-51% van de stikstofgevoelige natuur in de Natura2000-gebieden is overbelast. Dit zijn de paars kleurende hexagonen op de kaarten van figuur 4. Solleveld & Kapittelduinen zijn het sterkst overbelast; de Coepelduynen het minst (zie figuur 4). De gemiddelde depositie in de Duinen varieert tussen de 1000-1400 mol N/ ha/ j. De gemiddelde overbelasting op de overbelaste natuur varieert tussen de 110-360 mol/ N/ ha/ j (zie figuur 5). Dat resulteert in een benodigde reductie van ~10-30%.
- **Bronnen:** de stikstof die op de Duinen neerslaat heeft verschillende bronnen. Een zeer groot deel van de stikstof komt vanaf het buitenland (39-46%). De landbouw is verantwoordelijk voor 16-21% van de stikstofdepositie. Dat is relatief weinig in vergelijking met veel andere Natura2000-gebieden in Nederland. In vergelijking met andere gebieden is dan weer veel stikstofdepositie afkomstig van 'overige sectoren': zo'n 11-24%. Hier vallen o.a. wonen, kantoren en recreatie onder. De scheepvaart en het wegverkeer dragen beiden zo'n 7% bij. Deze ordegrrootte geeft een indicatie van sectoren waarin maatregelen nemen tot het meeste resultaat leidt (zie figuur 6).
- **Lokale bronnen:** de hoeveelheid stikstofdepositie die afkomstig is van een bron binnen 5km van de Natura2000-gebieden wisselt sterk per gebied. Zo is in Meijndel & Berkheide maar 223 mol N/ ha/ j afkomstig van een bron binnen 5km. In Westduinpark & Wapendal is dat 631 mol N/ ha/ j (zie figuur 7). Kijkend naar de benodigde reductie (figuur 5), kan geconcludeerd worden dat het reduceren van stikstofdepositie door lokale bronnen de overbelasting van de natuur substantieel kan terugdringen, zeker voor Westduinpark & Wapendal en de Coepelduynen waar de bijdragen van lokale bronnen een stuk groter is dan de gemiddelde overbelasting. Noot hierbij is dat figuur 7 weergeeft hoeveel mol N/ ha/ j er er in totaal afkomstig is van lokale bronnen. Dat betekent dat ook vanuit het Rijk serieuze inzet nodig is op het reduceren van stikstof afkomstig van het buitenland, zeescheepvaart, mobiliteit en industrie.

Figuur 5: gemiddelde overbelasting stikstofgevoelige natuur t.o.v. gemiddelde totale stikstofdepositie (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

Figuur 6: depositiebijdrage sectoren (Aerius 2022, data uit 2019).

Figuur 7: totale depositie afkomstig van bronnen binnen 5km van de Natura2000-grens en de totale depositie (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

Noot bij figuur 6: voorheen kende deze figuur ook een categorie ‘ammoniak uit zee’. Het is echter nog niet vastgesteld waar deze ammoniak vandaan komt. Deze categorie is daarom geschrapt en is nu een apart categorie genaamd meetcorrectie. Deze is door Wing niet opgenomen in deze grafiek. In de Duinen is deze meetcorrectie 16-26%. Momenteel wordt landelijk onderzocht waar deze ammoniak vandaan komt. Zodra dit bekend is, zal dit in de nieuwe cijfers meegenomen worden.

3.3 Economische ontwikkeling

Een onderdeel van de gebiedsgerichte aanpak is het mogelijk maken van maatschappelijke, economische en ruimtelijke **ontwikkelingen**. Voor veel van zulke ontwikkelingen is het nodig een **vergunning** aan te vragen die het goedkeurt om stikstof uit te stoten. Zo'n vergunning wordt enkel verstrekt als kan worden aangetoond dat door deze ontwikkeling op geen enkele hexagoon de totale stikstofemissie stijgt. Dit leidt ertoe dat initiatiefnemers van ontwikkelingen hun stikstofuitstoot moeten compenseren, bijvoorbeeld door hun eigen stikstofuitstoot in het gebied te verkleinen (intern salderen) of vergunde stikstofruimte van een andere partij over te kopen (extern salderen). Overheden experimenteren ook met stikstofbanken waar zij stikstofruimte op stallen door gerichte maatregelen te nemen. Deze stikstofruimte kan dan aan bepaald doel worden besteed,

Al met al is het sinds 2019 (ongeldigheidsverklaring PAS door de Raad van State) een stuk lastiger geworden om een stikstofvergunning te verkrijgen en maatschappelijke, economische of ruimtelijke ontwikkeling doorgang te laten vinden. Met partners aan de gebiedstafel is daarom tijdens kaartsessies in beeld gebracht welke gewenste ontwikkelingen er zijn. Een overzicht hiervan is te vinden in bijlage 2. Vanuit de gebiedstafel is naar voren gekomen dat er op de korte en middellange termijn maar beperkt ontwikkelingen vastlopen op een stikstofvergunning. Voor de lange termijn is het lastig om nu al aan te geven wat de behoeften zijn en of er knelpunten zullen ontstaan. Kantekening hierbij is dat de ontwikkelwensen al een jaar geleden zijn geïnventariseerd. De ontwikkelwensen zijn in de tussentijd veranderd en ook de juridische werkelijkheid is niet meer dezelfde.

Hieronder zijn enkele grote ontwikkelingen weergegeven. Het is verstandig deze ontwikkelingen te monitoren en tijdig te handelen wanneer stikstofvergunningen een probleem lijken te worden.

- **Woningbouw:** in het gebied is een groot aantal nieuwe woningen gepland om de woningcrisis het hoofd te bieden. Op de korte termijn (2022-2023) gaat het om enkele duizenden woningen. Op de middellange termijn (tot 2030) dienen er enkele tienduizenden woningen te komen. Bouwlocaties met aanzienlijke hoeveelheden woningen liggen in de gemeenten Den Haag (Central Innovation District) en Katwijk (Valkenhorst). Tot voor kort was de bouwfase van woningen vrijgesteld van het aanvragen van een stikstofvergunning. Echter, op 22 april 2022 heeft de rechtbank van Noord-Holland bepaald dat de vrijstelling van de bouwfase in strijd is met de Europese Habitatrichtlijn. Wat de gevolgen hiervan zijn is op het moment van schrijven (10 mei 2022) nog niet geheel duidelijk, maar er is een redelijke kans dat de bouwvrijstelling binnenkort vervalt. Dit houdt in dat ook voor de bouwfase een stikstofvergunning aangevraagd zal moeten worden.
- **Drinkwaterbehoefte:** met de toename van het aantal inwoners (woningen) zal ook de vraag naar drinkwater toenemen. Deze toename van de vraag naar drinkwater zal geacommodeerd moeten worden, deels in de duinen. Hierbij wordt gekeken hoe dit gecombineerd kan worden met opgaven rondom natuurherstel.
- **Bereikbaarheid:** om het gebied bereikbaar te houden zijn diverse infraplannen in planontwikkeling en uitvoering. Momenteel wordt hard gewerkt aan de aanleg van het laatste stukje van de Hoekse

lijn, waardoor een directe metroverbinding van Rotterdam Centraal naar de kust van Hoek van Holland ontstaat. Het eindstation geeft direct toegang tot het strand van Hoek van Holland. Ook wordt hard gewerkt aan de Rijnlandroute, de verbinding van Katwijk naar de A4 ten zuiden van Leiden.

- **Agrarische sector:** er is een grote transitie gaande in de agrarische sector en er vinden veel ontwikkelingen plaats in beleid (o.a. vanuit het NPLG en klimaatakkoord). Dit heeft invloed op de ontwikkelbehoeften van agrariërs. Hoe dit eruit gaat zien, is nu nog lastig aan te geven. Veel overheidsbeleid is nog in ontwikkeling en innovaties volgen elkaar in hoog tempo op. Daar komt nog bovenop dat de agrarische sector in de Duinen bestaat uit erg verschillende bedrijven; van glastuinbouw en melkveehouderijen tot bollenvelden. De ontwikkelbehoeften vanuit de agrarische sector worden daarom later in het proces, wanneer de scope van de Gebiedsagenda zich verbreedt, opnieuw opgehaald. Dit gebeurt middels een onderzoek naar het toekomstperspectief van de agrarische sector. Meer hierover is beschreven onder maatregel 7 in hoofdstuk 4.

4. Maatregelen en effecten

4.1 Natuurmaatregelen en -effecten

Deze paragraaf beschrijft maatregelen die bijdragen aan een goede staat van instandhouding van het Natura2000-gebied. Het gaat hierbij om maatregelen binnen en buiten het Natura2000-gebied.

Relevante maatregelen voor natuurverbetering		
Natura2000	1.	Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren of te behouden
NNN	2.	Realiseren gepland NNN
Andere natuur	3.	Realiseren van overgangsgebieden

1 Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren

Maatregelen binnen het Natura2000-gebied worden door de provincie en terreinbeherende organisaties met belanghebbenden afgestemd en vastgelegd in beheerplannen. De terreinbeherende organisaties voeren deze uit. De provincie financiert deze uitvoering. Het beheerplan wordt eens per zes jaar bijgesteld. De beheerplannen van Kennemerland-Zuid, Meijndel & Berkheide, Westduinpark & Wapendal en Solleveld & Kapittelduinen zijn in 2018 vastgesteld en zijn daarom geldig tot 2024. Het beheerplan van de Coepelduynen is vastgesteld in 2017 en geldig tot 28 maart 2023. Het beheerplan van Kennemerland-Zuid is opgesteld met provincie Noord-Holland als trekker en komt uit 2018.

Om te bepalen welke maatregelen er in de Natura2000-gebieden genomen kunnen/moeten worden, zijn er natuurdoelanalyses¹ opgesteld met daarin mogelijke maatregelen. Een randvoorwaarde voor de effectiviteit van natuurmaatregelen is een reductie van de stikstofdepositie tot onder de Kritische Depositiewaarde (KDW) voor stikstof. Omdat daarvoor nog flink wat inspanning nodig is, is het niet de verwachting dat deze randvoorwaarde binnen enkele jaren wordt vervuld. Desondanks is het zinvol systeem- en procesmaatregelen uit te voeren. Dit kan er voor de korte termijn voor zorgen dat de nadelige effecten van een te hoge stikstofdepositie grotendeels teniet worden gedaan. Voor patroonmaatregelen geldt dit in mindere mate.

¹ **Noot:** de natuurdoelanalyses zijn gemaakt op basis van de meest actuele data die op het moment van opstellen beschikbaar was. Voor enkele natuurdoelanalyses betekent dit dat gebruik is gemaakt van vegetatiekarteringen die al enkele jaren oud zijn. De provincie Zuid-Holland maakt zich er momenteel hard voor om vegetatiekarteringen vaker bij te laten stellen.

Soorten natuurmaatregelen en door wie deze worden bepaald/ afgestemd
Systeemmaatregelen: natuurlijke ontwikkeling/ successie Een systeemmaatregel leidt ertoe dat een habitatype kan ontstaan zonder ingrijpen van de mens. De enige ingreep is het creëren van de juiste omstandigheden, bijvoorbeeld door negatieve externe invloeden te weren. Voorbeelden hiervan zijn begrenzing aanpassen, zowel richting de kust als het binnenland; anders omgaan met zandsuppleties; verandering van de waterstand; natuurlijke ontwikkeling (successies niet tegenhouden). Systeemmaatregelen zijn grote maatregelen die alleen breed afgestemd tot uitvoering kunnen komen. Borging van deze maatregelen vindt plaats op landelijk niveau en binnen gebiedsgerichte aanpakken. Om het mogelijk te maken om deze maatregelen uit te voeren worden ze meegenomen in de gebiedsgerichte aanpak Duinen en in het landelijk traject voor stikstofreductie en natuurherstel. Hier vindt de afstemming plaats of en hoe deze maatregelen geborgd worden.
Procesmaatregelen: de juiste omstandigheden creëren Maatregelen die een nieuwe abiotische uitgangssituatie creëren, maar vervolgens de natuur zijn gang laten gaan. Met deze maatregelen beïnvloed je het proces, natuurlijke ontwikkeling bepaalt vervolgens het resultaat. Voorbeelden hiervan zijn: open plekken creëren in de duinbossen; aanleg kerven in de zeereep; aanleggen stuifplekken; rasters plaatsen; vermindering graasdruk; omvormen van naaldbos. Procesmaatregelen kunnen op kleinere schaal plaatsvinden dan systeemmaatregelen. De maatregelen kunnen veel impact hebben. Afstemming hierover is daarom in een aantal gevallen noodzakelijk. Borging hiervan gebeurt daarom in de Natura2000-beheerplannen en/of overeenkomsten.
Patroonmaatregelen: directe invloed Deze maatregelen beïnvloeden direct het resultaat op het niveau van vegetatie. Voorbeelden hiervan zijn: aanpassen begrazingsdruk; plaggen/maaien; verwijderen gebiedsvreemde soorten/ exoten; rust creëren (bijvoorbeeld strandreservaten). Patroonmaatregelen hebben directe invloed op het habitatype. Het zijn relatief kleine maatregelen maar ze kunnen zeer veel impact hebben. Meestal zijn deze maatregelen geborgd in het Natura2000-beheerplan.

Effect: goede instandhouding van de Natura2000-gebieden door het behalen van Natura2000-doelen voor soorten en habitattypen. Dit is een Europese verplichting.

Vervolgstappen: de terreinbeherende organisaties voeren de beheerplannen op dit moment uit. De natuurdoelanalyses krijgen in 2022 en 2023 een vervolg met een onderzoek dat kijkt of het gebied buiten de Natura2000-afkadering bij kan dragen aan het vervullen van Natura2000-doelen.

2 Realiseren gepland NNN

De afspraak met het Rijk is dat het NNN uiterlijk eind 2027 is gerealiseerd (alle gronden beschikbaar en ingericht). Hierbij is het beschikbaar krijgen van grond vaak het grootste knelpunt. Grondeigenaren zijn niet altijd bereid om op hun grond natuur te realiseren, gronden te verkopen of ruilen. In dergelijke gevallen kan een NNN-gebied of NNN-verbinding soms elders gerealiseerd worden met dezelfde natuurwinst. In sommige gevallen kan onteigend worden. Onteigening is een zwaar instrument dat bij voorkeur niet wordt ingezet.

Effect: betere verbinding tussen Natura2000-gebieden, groter leefgebied voor doelsoorten, bufferzone voor recreatieve druk op Natura2000, stikstofreductie van gemiddeld 15 mol N/ ha/ j op Solleveld & Kapittelduinen, plaatselijke meer dan 25 mol N/ ha/ j stikstofreductie op Solleveld & Kapittelduinen door uitbreiding van de Bonnepolder, plaatselijk meer dan 25 mol N/ ha/ j stikstofreductie langs de binnenduinrand van Kennemerland-Zuid (Zuid-Hollands deel).

Vervolgstappen: de provincie is al volop bezig met de realisatie van NNN en blijft dit continueren. Hierbij wordt met betrokken partners continu gekeken naar mogelijkheden om deze realisatie te versnellen en nieuw gebruik te optimaliseren.

3 Realiseren overgangsgebieden

Vanuit verschillende hoeken wordt gekeken naar het realiseren van overgangsgebieden. Drie concrete ontwikkelingen daarin zijn:

Nationaal Park Hollandse Duinen: Een relevante daarin is de stichting Nationaal Park Hollandse Duinen. Deze stichting is in 2016 opgericht door o.a. waterbedrijf Dunea, Staatsbosbeheer, de provincie Zuid-Holland, gemeente Den Haag en de hoogheemraadschappen Delfland en Rijnland en heeft ten doel de Natura200-gebieden in de Duinen en een gebied hier omheen tot Nationaal Park te benoemen. De stichting Nationaal Park Hollandse Duinen heeft in beeld welke gebieden tot overgangsgebied getransformeerd zouden kunnen worden. Omdat de stichting het duingebied met een integraal perspectief bekijken en breed draagvlak heeft breed, is het een kans om vanuit dit gremium aan de slag te gaan met overgangsgebieden.

- **Vervolgstappen:** in Q2-3 van 2022 onderzoekt de provincie Zuid-Holland hoe ze samen met gebiedspartners richting een integraal Gebiedsplan 1.0 toegaat. Daarin kijken de provincie ook wat de rol van de stichting Nationaal Park Hollandse Duinen wordt.
- **Effect:** reductie stikstofdepositie en recreatiedruk op Natura2000, groter leefgebied voor doelsoorten.

Mient Kooltuin, Katwijk: ten noorden van het voormalige vliegveld Valkenburg, grenzend aan Natura200-gebied Berkheide, wordt een woonwijk ontwikkeld. Daardoor ontstaat een behoefte aan sport en recreatie. De Mient Kooltuin — momenteel een gebied met agrarisch gebruik, enkele woningen, een sportpark en tuincentrum — zal deze recreatiefunctie gaan vervullen. Daarnaast zal in dit gebied extra water gewonnen worden door Dunea.

- **Effect:** de Mient Kooltuin fungeert als buffer tussen de nieuwe woonwijk en het Natura2000-gebied en voorkomt daardoor extra drukte of stikstofdepositie op Natura2000-gebied. Ook draagt het bij aan de zoetwatervoorziening.
- **Vervolgstappen:** In de afgelopen jaren zijn voor de Mient Kooltuin meerdere analyses en onderzoeken gemaakt. Ook is er begin 2021 een gebiedsvisie vastgesteld door de gemeenteraad van Katwijk. Dunea en de gemeente Katwijk hebben een bestuursovereenkomst gesloten over waterwinning in een deel van het gebied. De provincie streeft ernaar de ontwikkeling van de Mient

Kooltuin mede te financieren met subsidie(s) vanuit het programma natuur. Op dit moment is het Omgevingsplan in voorbereiding en loopt de aanvraag voor de stikstofvergunning. Zodra de vergunning is verleend, start de uitvoering.

Uilenbos Den Haag: Er zijn verschillende initiatieven om extra natuur aan te leggen buiten het al geplande NNN. Een voorbeeld hiervan is het voormalig recreatieterrein Uilenbos in Den Haag dat de gemeente Den Haag wil omvormen naar natuur. Dit terrein is momenteel in het bezit van het ministerie van defensie.

- **Effect:** uitbreiding van ruimte voor bepaalde habitattypen, verlaging van de recreatiedruk, verlaging van de stikstofdepositie op het aangrenzende Natura2000-gebied Meijendel.
- **Vervolgstappen:** het Rijksvastgoedbedrijf neemt de grond van het Uilenbos binnenkort over van het ministerie van Defensie. In het najaar starten het Rijksvastgoedbedrijf en de gemeente Den Haag met een haalbaarheidsstudie naar de mogelijkheden voor natuurcompensatie. De verdere realisatie van het Uilenbos is afhankelijk van de uitkomsten van dit onderzoek.

4.2 Bronmaatregelen en -effecten

In de gebiedsgerichte aanpak stikstof voor de Duinen zijn op verschillende manieren bronmaatregelen benoemd en onderzocht. Gebiedspartners hebben mogelijke bronmaatregelen aangedragen en Bureau Wing heeft kaartsessies georganiseerd waarin met de gebiedspartners potentiële maatregelen zijn geïnventariseerd. Bureau Wing heeft vervolgens middels berekeningen geschat hoeveel de stikstofdepositie afneemt als er bepaalde maatregelen genomen worden. De hieronder genoemde maatregelen zijn met elkaar verkend op basis van vrijblijvendheid.

In deze gebiedsagenda staan enkel de maatregelen die opgepakt worden in de gebiedsgerichte aanpak Duinen. De maatregelen die het Rijk neemt in het kader van de energietransitie en die de stikstofuitstoot van de industrie en mobiliteit gaan terugdringen is niet meegenomen. Ook de provinciebrede maatregelen zijn hier niet meegenomen. Deze zijn wel opgenomen in het Gebiedsplan 0.5. Daarin wordt o.a. ingegaan op maatregelen voor het Haven Industrieel Complex, mobiliteit en woningbouw.

Noot bij de stikstofberekeningen van Bureau Wing (2022): Wing heeft voor haar berekeningen de brondepositiematrix gebruikt. Dit is een zelf ontwikkelde tool gebaseerd op AERIUS Monitor, de tool van het RIVM. De brondepositiematrix kan in vergelijking met AERIUS Monitor sneller berekeningen maken. Deze zijn wel meer op hoofdlijnen. De werking van de brondepositiematrix is niet geheel inzichtelijk voor de gebiedspartners en biedt af en toe niet het detailniveau dat gewenst is. Daarom is besloten de berekeningen van Wing wél te gebruiken om inzicht te geven in de bronnen en ordegrrootte van maatregelen, maar niet te veel te focussen op de exacte stikstofreductie van specifieke maatregelen. Bij onderstaande maatregelen is telkens aangegeven of deze afkomstig zijn uit AERIUS Monitor of Wing.

Relevante gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie		
Agrarische sector	4.	Onderzoeken toekomstperspectief agrarische sector
	5.	Glastuinbouw afkoppelen van het gas via pilotproject Broekpolder 2040
Natuur	6.	Realiseren gepland NNN
Dieren	7.	Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen hondenontlasting
	8.	Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen paardenhouderijen
Mobiliteit	9.	Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit

4 Onderzoeken mogelijke maatregelen in de agrarische sector

De provincie is in gesprek met vertegenwoordigers van de agrarische sector om samen tot een gemeenschappelijke, inhoudelijke visie op de toekomst te komen. Een duurzaam toekomstperspectief voor het landelijk gebied en de agrarische sector staat hierin centraal. Deze gemeenschappelijke basis is breder dan de stikstofopgave. Het gaat over de toekomstvisie op een vitale en duurzame landbouw, landschapsbeheer en vitaliteit van het platteland in relatie tot opgaven voor natuur, stikstofreductie, klimaat en water. Hierbij wordt o.a. gekeken naar andere en aanvullende verdienmodellen voor de boer

en de toepassing van innovaties en managementmaatregelen om emissies te voorkomen en landbouwkundige bedrijfsvoering rendabel mee te maken.

Effect: inzicht in maatregelen die stikstofuitstoot verminderen en andere duurzaamheidstransities versnellen; inzicht in verdienmodellen voor agrariërs.

Vervolgstappen: dit onderzoek focust zich momenteel op de veenweide en wordt binnenkort uitgebreid naar de Biesbosch, Voorne-Putten en Goeree-Overflakkee. De provincie verkent op welke manier dit onderzoek in het duingebied opgepakt kan worden. Dit omdat de Duinen veel glastuinbouw en bollenteelt kent en dit andere karakteristieken heeft dan veeteelt en akkerbouw.

5 Glastuinbouw versneld afkoppelen van het gas via pilotproject Broekpolder 2040

Rondom de Natura2000-gebieden Solleveld en Kapittelduinen zijn veel glastuinbouwbedrijven gevestigd. Glastuinbouwbedrijven kennen, in tegenstelling tot andere agrarische bedrijven, geen stikstofemissie in de vorm van ammoniak (NH_3) van dierlijke oorsprong. Glastuinbouwbedrijven stoten wél NO_x uit. Dit omdat er grote stookinstallaties gebruikt worden om de kassen op de juiste temperatuur te houden. Hier wordt veelal gas bij gebruikt. Uit berekeningen van Wing (2022) blijkt dat de bijdrage van het gasverbruik van glastuinbouwbedrijven die binnen een straal van 5km van Solleveld & Kapittelduinen liggen ca. 18 mol N/ ha/ j bijdragen aan de stikstodepositie, met lokale pieken boven de 25 mol N/ ha/ j dichterbij de Nieuwe Waterweg.

Veel glastuinbouwbedrijven zijn bezig met het verminderen van hun gasverbruik en/ of overstappen naar andere energiebronnen. Deze transitie wordt opgepakt vanuit de RES'en en heeft als bijkomend effect dat de stikstofuitstoot (NO_x) hierbij ook daalt.

Vanuit stichting Greenports Nederland is het project Broekpolder 2040 gestart. In het project wordt op bedrijfsniveau gewerkt aan een energietransitieplan voor de Broekpolder. Het doel is dat de resultaten toepasbaar en overdraagbaar zijn naar andere glastuinbouwgebieden. De Broekpolder ligt nabij Kapittelduinen, waar de stikstodepositie vanaf de glastuinbouw het grootste is.

Effect: minder stikstof, CO_2 en andere broeikasgassen en schadelijke stoffen in de lucht, minder internationale afhankelijkheid, (eventuele) kostenbesparing.

Vervolgstappen: glastuinbouwbedrijven nemen zelf de regie in het project Broekpolder 2040. De provincie bekijkt of er subsidie beschikbaar is voor dit project.

6 Realiseren gepland NNN

Zie maatregel 2 voor nadere toelichting van deze maatregel.

7 Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen hondenontlasting

Op enkele plaatsen in de Natura2000-gebieden wandelen veel hondeneigenaren met hun viervoeter. De ontlasting van deze honden leidt tot een extra stikstofbelasting op het gebied. Uit onderzoek van de Vlaamse onderzoekers De Frenne et al. (2022) bleek dat honden verantwoordelijk waren voor 56% van de totale stikstofdepositie in vier natuurgebieden nabij de stad Gent. Bureau Wing heeft voor de bosjes van Poot, nabij Natura2000-gebied Westduinpark, een berekening gedaan naar de invloed van hondenontlasting. Hieruit blijkt dat het uitlaten van honden in de Bosjes van Poot een zeer lokaal effect heeft van 19 mol N/ ha/ j op de nabijgelegen Natura2000. Dit is enkel de indirecte stikstofdepositie door vervlieging van stikstof. Als ook de directe stikstofdepositie van honden die daadwerkelijk in het Natura2000-gebied ontlasten meegenomen wordt, is het aannemelijk dat de depositie nog flink hoger is.

Effect: vanwege recente nieuwe wetenschappelijke inzichten is het lastig te zeggen wat de exacte bijdrage is, maar de bijdrage is plaatselijk zeer zeker heel relevant.

Vervolgstappen: het tegengaan van hondenontlasting in Natura2000-gebieden is lastig.

Vervolgonderzoek is wenselijk. De provincie gaat laten onderzoeken wat het effect van hondenontlasting is op Natura2000. Ze betreft de terreinbeherende organisaties om te kijken wat voor maatregelen uitvoerbaar zijn.

8 Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen paardenhouderijen

Nabij de Natura200-gebieden in de Duinen bevinden zich veel paardenhouderijen. Een deel van de stikstof uit de ontlasting van paarden vervliegt en slaat in Natura2000-gebied neer.

Effect: uit berekeningen van Wing (2022) blijkt dat paardenhouderijen die vlakbij of in Natura2000-gebied liggen lokaal tot een piek in de stikstofdepositie leiden. Dit kan oplopen tot 172 mol N/ ha/ j.

Vervolgstappen: Wageningen University and Research is momenteel bezig met een uitgebreider onderzoek naar de invloed van paardenhouderijen op de stikstofdepositie in Natura2000-gebieden. Dit onderzoek voeren zij uit in opdracht van verschillende provincies. De provincie Zuid-Holland houdt de gebiedstafel op de hoogte van dit onderzoek. Zodra het onderzoek ver genoeg gevorderd is, kijken de gebiedspartners of het wenselijk is om maatregelen omtrent paardenhouderijen te nemen.

9 Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit

Personen- en vrachtverkeer hebben lokaal een zeer relevante invloed op de stikstofdepositie op Natura2000-gebieden. Het personenverkeer in een straal tot 3km van de Natura2000-gebieden draagt 4-29 mol N/ ha/ j bij aan de stikstofdepositie, met lokale pieken tot boven de 50 mol N/ ha/ j rondom Den Haag (Wing, 2022). Het is echter een brede bron; er is niet één maatregel waarmee in één keer een grote stikstofreductie gerealiseerd wordt.

Gemeenten en bedrijven rondom de Duinen zetten vanuit het SchoneLuchtaakkoord al volop in op schonere wegverkeer. De vele maatregelen die daarvoor op de planning staan, dragen allemaal een beetje bij aan de stikstofreductie. En al die kleine beetjes bij elkaar opgeteld leiden tot een relevante reductie van de

stikstofuitstoot. Steun vanuit deze gebiedsgerichte aanpak — in de vorm van commitment, capaciteit of budget — kan deze maatregelen versnellen.

Maatregelen die als enigszins relevant uit de berekeningen van Wing (2022) komen, zijn:

- Verplaatsen van de parkeerplaats bij Hoek van Holland: de parkeerplaats bij de duinen bij Hoek van Holland op de badweg (1200 parkeerplekken) ligt vlakbij het Natura2000-gebied Solleveld & Kapittelduinen. Ook in het gebied daarheen wordt veel geparkeerd (900 parkeerplekken). Wanneer de parkeerplaats op de badweg wordt afgesloten verlaagt dit de depositie met 1 mol N/ ha/ j. Wanneer ook de parkeerplaatsen in het omliggende gebied afgesloten worden, leidt tot een totale reductie van 2,5 mol N/ ha/ j. Dit heeft echter ook gevolgen voor de bereikbaarheid van Hoek van Holland. De gemeente Rotterdam gaat afwegen of en hoe ze een deel van de parkeerplaatsen in Hoek van Holland wil sluiten.
- Elektrisch parkeren bij Meijndel: middenin Natura2000-gebied Meijndel is een parkeerplaats voor bezoekers van het gebied. Wanneer er enkel nog elektrische auto's worden toegestaan op deze parkeerplaats scheelt dit 1-6 mol N/ ha/ j rondom de parkeerplaats en weg hier naartoe.

Effect: verminderde stikstofemissies, schonere lucht, minder CO₂-uitstoot.

Vervolgstappen: de gebiedspartners gaan nader met elkaar in gesprek over relevante en uitvoerbare maatregelen voor mobiliteit en welke middelen nodig zijn om dit te realiseren.

4.3 Raakvlakken met andere akkoorden en programma's

Een aantal maatregelen zijn voor wat betreft hun bijdrage aan stikstofdepositie niet of weinig relevant, maar hebben onder gebiedspartners draagvlak vanwege een brede betekenis voor bijvoorbeeld verduurzaming. Het is mogelijk om deze maatregelen dan uit te voeren als onderdeel van het klimaatakkoord of schoneluchtakkoord.

Klimaatakkoord (2019)

Het Klimaatakkoord is een verzameling van maatregelen die het Rijk in 2019 aankondigde, met als doel de uitstoot van koolstofdioxide te verminderen en zo de Nederlandse bijdrage aan wereldwijde klimaatverandering te beperken. Het is een akkoord tussen het Rijk en 300 organisaties en bedrijven. Afspraken uit het eerder gemaakte Energieakkoord (2013) zijn hierin opgenomen. Vanuit het Energieakkoord zijn regionale warmtetransitieplannen (RES'en) gemaakt voor de regio's Rotterdam-Den Haag en Holland Rijnland.

Afkoppelen van het gas is een voorbeeld van een maatregel uit de RES'en die ook bijdraagt aan reductie van stikstofdepositie. Het afkoppelen van glastuinbouw leidt vooral tot een reductie van stikstofdepositie op Solleveld en Kapittelduinen. Het afkoppelen van woningen leidt vooral rondom Den Haag tot minder hoge stikstofdepositie op de Nautra2000-gebieden.

Schone Luchtakkoord (2020)

Het doel van het Schone Lucht Akkoord is om de luchtkwaliteit in Nederland permanent te verbeteren. Het is een akkoord tussen Rijk, provincies en een groot aantal gemeenten. Samen streven de deelnemende partijen naar een gezondheidswinst van minimaal 50 procent in 2030 ten opzichte van 2016. Gemeenten, provincies, RWS en terreinbeherende organisaties nemen de uitgangspunten uit het schoneluchtakkoord voor wat betreft maatregelen als leidend voor eigen (mobiliteits)beleid, met name voor wat betreft het elektrificeren van het wagenpark, herinrichting van bebouwd gebied (milieuzones en 30 km/uur zones, overslag en overstap hubs), toepassing van een ondergrens voor luchtemissie-eisen bij actualisatie of nieuwe vergunningen en de uitbreiding van walstroomvoorzieningen voor zee- en binnenvaart.

Bijlagen

Bijlage 1: overzicht van mogelijke maatregelen

Relevante maatregelen voor natuurverbetering	
Natura2000	1. Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren
NNN	2. Realiseren gepland NNN
Andere natuur	3. Realiseren van overgangsgebieden

Relevante gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie	
Agrarische sector	4. Onderzoeken toekomstperspectief agrarische sector
	5. Glastuinbouw afkoppelen van het gas
Natuur	6. Realiseren gepland NNN
Dieren	7. Onderzoeken depositiebijdragen en maatregelen hondenontlasting
	8. Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen paardenhouderijen
Mobiliteit	9. Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit

Bijlage 2: geïnventariseerde ontwikkelbehoeften

Hieronder is een overzicht te vinden van ontwikkelbehoeften van gemeenten en het waterschap. Deze ontwikkelbehoeften zijn in de zomer van 2021 opgehaald middels online kaartsessies. De opgenomen gewenste ontwikkelingen worden via de geëigende trajecten bestuurlijk en planologisch besproken en beoordeeld.

Mobiliteit	
Gem. Katwijk	Verbinding N206-A44 tussen 2023-2030
Gem. Rotterdam	Mobiliteit van nieuwe projecten • Enver terrein • Lemairepark • Masterplan Dorpscentrum • bedrijventerrein Loswal de Bonnen
Gem. Rotterdam	Logistiek naar agrarisch centrum
Gem. Wassenaar	Uitbreiding A4
Gem. Wassenaar	Rijnlandroute, bouw van snelweg, is in ontwikkeling. In Wassenaar is al een deel aangelegd.

Industrie	
Gem. Westland	Herontwikkeling Flora Holland terrein
Gem. Katwijk	Katwijk Bedrijventerreinenstrategie: nieuwe bedrijventerreinen zijn in verschillende fasen van planvorming en voorbereiding. Het gaat dan om de omgeving van het Flora Holland terrein, de werkparken bij Valkenhorst, en de bedrijventerreinen in Rijnsburg-Noord. Daarnaast heeft Katwijk transformatiegebieden langs de Rijn die tot woon-werkgebied getransformeerd worden.
Gem. Wassenaar/ Katwijk	Realisatie en gebruik winning elf (waterwinning Dunea), zowel in aanlegfase als gebruiksfase. Blijft aantal barakken staan die behoorlijk wat depositie veroorzaken, maar de aanlegfase is grootste bijdrage (en is vrijgesteld).

Woningbouw	
gem. Katwijk	• Verschillende woningbouwplannen: • Woonwijk Rhijngeest Oegstgeest 800 woningen • Plan Hoogkamer voorhout; • Woonwijk (600 w) Bronsgeest, nu bollenteelt; • Woonwijk 750 woningen ten zuiden van landgoed Offem (natuurvergunning verleend) • Combi zorg/wonen particulieren 400 w. ten noorden van Estec terrein • Woningbouw Valkenhorst 5.600 woningen: binnenstedelijke woningbouw (verdichten/transformatie): ca 2.400 woningen
Gem. Westland	Ontwikkelbehoefte woningbouw (nieuwbouw)
Gem. Westland	Uitbereiding woonkern Heenweg (Driesprong)
Gem. Rotterdam	HvH als buitenplaats Rotterdam, inclusieve groene stad
Gem. Rotterdam	Ontwikkelbehoeften woningbouw
Gem. Wassenaar	ANWB-kantoor (panden deels gesloopt, wordt nieuwbouw gerealiseerd)
Gem. Wassenaar	Plannen ontwikkeling nieuwbouw Duindigt
Gem. Wassenaar	Schooltje vlak bij de pauw: wordt woningbouw. Deyl: plannen voor 40 woningen
Gem. Wassenaar	Toekomstige bouwlocatie: Gemeentewerf. Poort aan de lindelaan. Gaat om inbreiding.
Gem. Wassenaar	The British school of the Netherlands gaat sluiten en Amerikaanse mogelijk uitbreiden?

Agrarische sector	
Gem. Westland	Sluiten van gietwaterkringloop glastuinbouw
Energie	
Gem. Katwijk	Valkenburgse meer: plannen voor windmolens. Loopt een haalbaarheidsstudie: overwinteraars (vogels/ vleermuizen) i.c.m. windmolens.
Gem. Rotterdam	Energietransitie haven van Rotterdam
Scheepvaart/ havens	
Gem. Den Haag	Ontwikkeling haven Scheveningen (is deels al in uitvoering)
Paardenhouderijen	
Gem. Wassenaar	Renbaan Duindigt. Maneges terug, andere paardensporten worden toegevoegd (crosscountry, etc.) mensen naartoe gehaald en woningbouw (shortstay)
Gem. Wassenaar	Manege met plannen uitbreiden van hoeveelheid paarden bij Katwijkseweg.
Recreatie	
Gem. Westland	3 extra permanente strandpaviljoens (vervanging van seizoensgebonden)
Gem. Rotterdam	Vergunningverlening voor evenementen
Gem. Rotterdam	HvH als vierseizoenenbadplaats (toerisme, logistiek en houdt deel verder van de kust om te ontzien)
Gem. Rotterdam	Uitbreiding toeristische voorzieningen
Gem. Rotterdam	Ontwikkelingen verblijfsrecreatie
Gem. Wassenaar	Landgoed Voorlinden, uitbreiding parkeerplaatsen, en tourbus parkeerplaats. Parkeerplaats bij waterwingebied wordt aangepast/ uitgebreid.
Gemeente Katwijk	Gebiedsontwikkeling Mient Kooltuin: natuur, stikstofreductie, recreatie (buffer), economische functies en waterbeheer.

Bronnen

Bureau Wing (2022). *Berekeningen en handelingsperspectief bronmaatregelen gebiedsgerichte aanpak stikstof Duinen*.

De Frenne et al. (2022). Nutrient fertilization by dogs in peri-urban ecosystems. *Ecological Solutions and Evidence*. Volume 3 (1).

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2006). *Natura2000 doelendocument*.

Minister van Natuur en Stikstof Van der Wal-Zeggelink (2022, 1 april). *Kamerbrief met hoofdlijnen gecombineerde aanpak natuur, water en klimaat in landelijk gebied en van bredere stikstofbeleid* [Kamerbrief].

OKRA (2020). *Gebiedsvisie Mient Kooltuin*.

Omslagfoto's via Nationaal Park Hollandse Duinen (nationaalparkhollandseduinen.nl)

Afbeelding pagina 7: Meijndel (Oliver de la Haye, via iStock).

Afbeelding pagina 11: Solleveld (Yvonne Wacht, via iStock).

Afbeelding pagina 16: Solleveld (Yvonne Wacht, via iStock).

Afbeelding pagina 21: Meijndel (Oliver de la Haye, via iStock).

Afbeelding pagina 25: Meijndel (Frank Cornelissen, via iStock).

Afbeelding pagina 30: Meijndel (Yvonne Wacht, via iStock).

Colofon

Provincie Zuid-Holland
Zuid-Hollandplein 1
2596 AW Den Haag

Gebiedsagenda stikstof Duinen- Eilanden & Delta

Versie 0.5

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
1.1	Aanleiding	2
1.2	Scope van de Gebiedsagenda 0.5	3
1.3	Doelen van de Gebiedsagenda 0.5	3
1.4	Status van de Gebiedsagenda 0.5	3
1.5	Voortgang sinds Gebiedsagenda 0.1	4
1.6	Vervolg richting Gebiedsplan 1.0	4
1.7	Aanpak in het gebied, op provincieniveau en door het Rijk	6
1.8	Betrokken partijen	7
2.	Wenkend perspectief en gebiedsiconen	8
3.	Situatieschets Duinen-Eilanden & Delta in 2022	10
3.1	Natuur	11
3.2	Stikstof	16
3.3	Economische ontwikkeling	19
4.	Maatregelen en effecten	20
4.1	Natuurmaatregelen en -effecten	20
4.2	Bronmaatregelen en -effecten	24
4.3	Raakvlakken met andere akkoorden en programma's	27
5.	Bijlagen	28
5.1	Bijlage 1: overzicht van maatregelen	28
6.	Bronnen	29

Deze Gebiedsagenda 0.5 is op 19 mei 2022 voorgelegd aan het bestuurlijk overleg gebiedsgerichte aanpak Duinen. Hierbij waren afgevaardigden van de volgende organisaties aanwezig: provincie Zuid Holland; gemeenten Goeree-Overflakkee en Westvoorne, Natuurmonumenten, Zuid-Hollands landschap, stichting Duinbehoud, stichting particulier grondbezit, DCMR, agrariërs Goeree-Overflakkee, agrariërs Voorne-Putten en Toeristisch Ondernemersplatform Voorne Putten, HISWA-RECRON.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Veel natuur in Nederland is gevoelig voor stikstof (ammoniak en stikstofoxiden). Zo ook de beschermde **Natura2000**-gebieden in de Duinen-eilanden en Delta, waar de stikstofdepositie al decennialang te hoog is. De verhoogde stikstofdepositie leidt ertoe dat er veel meer stikstof in de bodem aanwezig is dan van nature gewoon is. Stikstofminnende planten verdringen daardoor de oorspronkelijke plant- en diersoorten. Ook de dynamiek in de duinen neemt af door deze overwoekering, terwijl deze broodnodig is voor verjonging van vele plantsoorten. Vanuit het oogpunt van biodiversiteit is deze ontwikkeling zeer negatief.

De hoge stikstofdepositie op gevoelige Natura2000 heeft ook economische en maatschappelijke gevolgen. Vanuit de **Europese Vogel- en Habitatrichtlijn** is Nederland verplicht haar natuur in goede staat te houden. In 2019 oordeelde de Raad van State dat de op dat moment geldende Nederlandse stikstofaanpak (**Programma Aanpak Stikstof, PAS**) niet voldoende waarborgt dat de natuur in een goede staat van instandhouding blijft. Als gevolg daarvan kan de PAS niet langer als basis worden gebruikt voor vergunningverlening aan activiteiten die extra stikstofuitstoot veroorzaken. Als gevolg hiervan is de stikstofcrisis ontstaan.

In 2021 is de **Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering** (WSN) in werking getreden. Met deze wet tracht het Rijk de natuur te versterken en de stikstofuitstoot terug te dringen. Het hoofddoel hiervan is het behalen van de Europese natuurdoelen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn. Nevendoel is dat door het behalen van de Europese natuurdoelen ook het verlenen van stikstofvergunningen voor economische activiteit weer gemakkelijker wordt. De Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering wordt uitgevoerd middels het programma Stikstofreductie en Natuurverbetering. Dit programma zal in het voorjaar van 2022 gereed zijn en wordt een onderdeel van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.

In de WSN is een grote rol weggelegd voor een gebiedsgerichte aanpak onder regie van de provincies. Stikstof — met name ammoniak uit natuurlijke bronnen — slaat overwegende lokaal neer. Provincies hebben daarom de verplichting om een **Gebiedsplan** te schrijven. In dit Gebiedsplan definieert de provincie hoe zij de stikstofuitstoot rondom de gevoelige Natura2000 omlaag brengt en de natuur versterkt.

Het Gebiedsplan van Zuid-Holland bestaat uit een beschrijving van sectorale maatregelen en vier

Gebiedsagenda's:

1. De Biesbosch;
2. De Nieuwkoopse Plassen;
3. De Duinen: de duinenrij tussen de grens met Noord-Holland en de Nieuwe Waterweg;
4. De Duinen-Eilanden-Delta: de duinenrij op Voorne en op Goeree-Overflakkee en de grote wateren Grevelingen en Krammer-Volkerak.

Voor Natura2000-gebieden die in twee of meer provincies zijn gelegen, is één provincie als trekker aangewezen. Zo worden deze gebieden als geheel beschouwd. Voor de Grevelingen (met Zeeland) en Krammer Volkerak (met Noord-Brabant en Zeeland) is afgesproken dat Zuid-Holland de trekker is.

1.2 Scope van de Gebiedsagenda 0.5

Deze **Gebiedsagenda 0.5** focust specifiek op de gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie en natuurverbetering in de Duinen-Eilanden en de Delta en in een straal van 5km daaromheen. Deze tussenversie bevat een analyse van de situatie van het gebied en een overzicht van mogelijke en kansrijke maatregelen voor stikstofreductie en natuurherstel. Na het aanbieden van de Gebiedsagenda 0.5 zal de scope van de gebiedsgerichte aanpak zich verbreden. In het regeerakkoord is een **Nationaal Programma Landelijk Gebied** aangekondigd. Dit houdt in dat de Gebiedsagenda's 1.0 en het Gebiedsplan 1.0 naast natuurverbetering en stikstofreductie ook in moeten gaan op klimaat en water.

1.3 Doelen van de Gebiedsagenda 0.5

De Gebiedsagenda 0.5 heeft ten doel de gebiedspartners informatie te bieden waarmee ze de juiste maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie kunnen nemen. Dit door:

- Inzicht te bieden in de situatie wat betreft natuur en stikstofbelasting;
- Inzicht te bieden in kansrijke maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie.

1.4 Status van de Gebiedsagenda 0.5

De Gebiedsagenda 0.5 is een tussenproduct richting een Gebiedsagenda 1.0. De Gebiedsagenda 0.5 is tot stand gekomen in samenwerking met gebiedspartners, die hier op basis van vrijwilligheid aan hebben meegewerkt. De Gebiedsagenda 0.5 wordt als onderdeel van het Gebiedsplan 0.5 in juni 2022 voorgelegd aan Gedeputeerde en Provinciale Staten. Gedeputeerde Staten deelt dit Gebiedsplan 0.5 vervolgens met het Rijk, die alle provinciale gebiedsplannen doorrekent om te kijken of het Rijk op koers is met het realiseren van de richtinggevende doelen voor stikstof en natuur. Het is daarnaast input voor de voortgangsrapportage stikstof van de provincie Zuid-Holland.

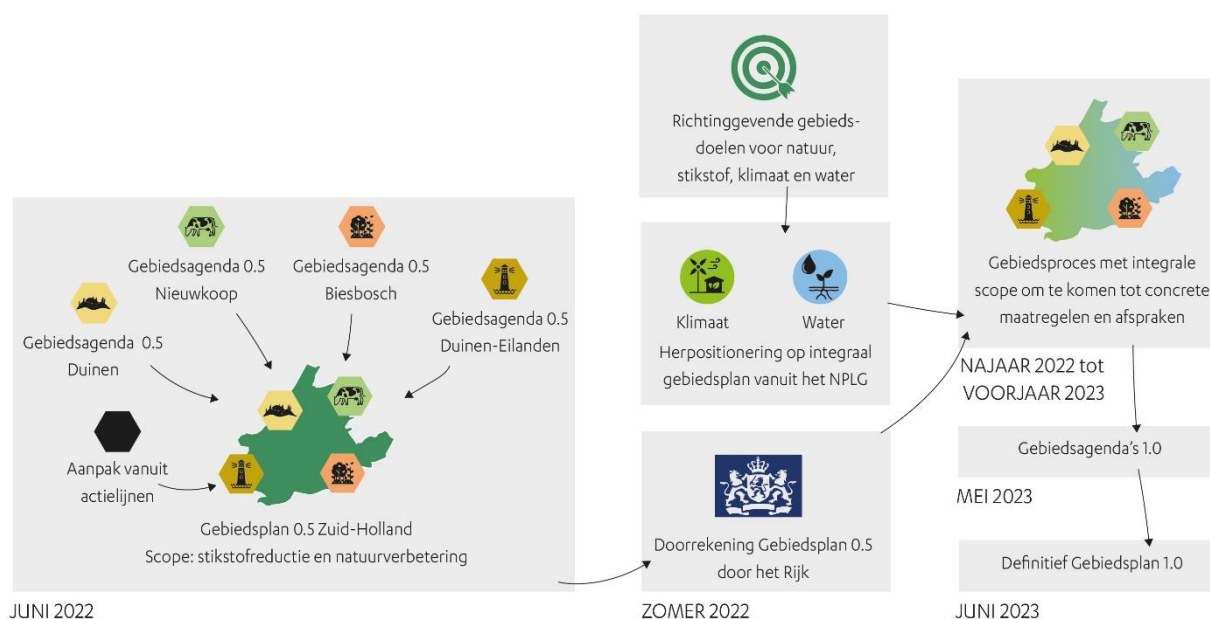
1.5 Voortgang sinds Gebiedsagenda 0.1

Eind 2021 deelden we een Gebiedsagenda 0.1. In de tussentijd zijn weer een aantal stappen gemaakt:

- De natuurdoelenanalyses voor de Natura2000-gebieden Voornes Duin, Duinen Goeree & Kwade Hoek, Grevelingen en Krammer-Volkerak zijn gereed. Deze analyses geven een beter beeld van de natuurmaatregelen die nodig zijn om de natuur robuuster te maken en/of te herstellen.
- Er is een onderzoek gedaan naar de stikstofdepositie op de Duinen-Eilanden en Delta en van welke sectoren deze afkomstig is. In dit onderzoek is ook gekeken naar mogelijke maatregelen en hoeveel stikstofdepositie deze zouden kunnen reduceren. De uitkomsten van dit onderzoek helpen de gebiedspartners in hun gesprek over kansrijke maatregelen.
- De gebiedspartners zijn een aantal keer online samengekomen in ambtelijke gebiedstafels. In deze gebiedstafels zijn de natuurdoelenanalyses en het stikstofonderzoek besproken en is gekeken naar kansrijke maatregelen. Ook is besloten om de agrarische en toeristische sector ook op bestuurlijk niveau te betrekken bij het gebiedsproces.

1.6 Vervolg richting Gebiedsplan 1.0

De gebiedsgerichte aanpak voor stikstof heeft zich tot nu toe gefocust op natuurverbetering en stikstofreductie zoals vastgelegd in de Wet Stikstofreductie en Natuurherstel. In het regeerakkoord is een **Nationaal Programma Landelijk Gebied** aangekondigd en in de hoofdlijnenbrief van de minister voor stikstof en natuur is hier nader inhoud aangegeven (1 april 2022). Dit houdt in dat de Gebiedsplannen 1.0 naast natuurverbetering en stikstofreductie ook in moeten gaan op klimaat en water. Vanaf de zomer werkt de provincie daarom samen met gebiedspartners richting een **integraal Gebiedsplan 1.0**.

Figuur 1: tijdpad richting Gebiedsagenda's 1.0 en Gebiedsplan 1.0.

Daarnaast zal het Rijk medio juni 2022 **richtinggevende gebiedsdoelen** leveren op het gebied van stikstof, natuur, klimaat en water. Dit zijn gebiedsspecifieke doorvertalingen van doelen die in de wet zijn vastgelegd. Voor natuur zijn dit de Vogel- en Habitatrichtlijn in de Wet Natuurbescherming (2017), voor stikstof zijn dit de doelen uit de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (2021), voor klimaat de doelen uit de Klimaatwet (2019) en voor water de doelen uit de Kaderrichtlijn Water (2000).

Deze scopewijziging en het beschikbaar komen van de richtinggevende gebiedsdoelen hebben een aantal gevolgen voor de werkwijze binnen de gebiedsgerichte aanpak en rollen van de betrokken gebiedspartijen.

Gebiedsdoelen voor stikstof

In de Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering (WSN) zijn **landelijke omgevingswaarden** opgenomen. In het regeerakkoord is het behalen van deze omgevingswaarden voor stikstof naar voren geschoven. Dit betekent dat in 2030 74% van het stikstofgevoelige areaal in Natura2000-gebieden onder de Kritische Depositie Waarde (KDW) moet komen. De KDW is een indicator voor het behalen van de uiteindelijke gunstige staat van instandhouding en herstel van biodiversiteit.

Deze landelijke omgevingswaarden kunnen niet 1-op-1 doorvertaald worden naar gebiedsdoelen. Een deel van de emissiereductie wordt namelijk gerealiseerd via de generieke aanpak van het Rijk. Daarnaast verschilt het per gebied hoeveel er gebiedsgericht gereduceerd kan worden. In het bestuurlijk overleg met de minister op 14 oktober 2021 is daarom afgesproken om een **gebiedsdoel per gebied** te bepalen.

Alle sectoren moeten bijdragen aan de stikstofemissiereductie. De gebiedsdoelen richten zich specifiek op **ammoniakemissies uit de landbouw** omdat:

- Ammoniakemissies uit biologische bronnen, waar de landbouw onder valt, overwegend lokaal neerslaat. Een gebiedsgerichte aanpak heeft hierdoor veel effect voor de landbouw. Zie ook het briefrapport van het RIVM 'Ruimtelijk effect zonering emissiereducties landbouw'.
- De emissies vanuit andere sectoren zoals de industrie en mobiliteit grotendeels vanuit landelijk generiek Rijksbeleid (klimaatakkoord, schone luchtakkoord, structurele aanpak stikstof) gereduceerd worden.

Perspectief landbouw

In haar kamerbrief (2022) zegt minister Van der Wal-Zeggelink het volgende over het perspectief voor de landbouw: 'de integrale, gebiedsgerichte opgaven vragen grote inzet van de agrarische sector. Tegelijkertijd is een krachtige landbouwsector, die sterk genoeg is om de omslag naar kringloop-landbouw door te maken, een voorwaarde voor het realiseren van de doelen. Een veerkrachtige landbouw is daarbij een belangrijke drager voor de sociaaleconomische vitaliteit en leefbaarheid van het landelijk gebied. Bij de (versnelling van) de transitie naar een duurzaam voedselsysteem moeten agrarisch ondernemers in staat worden gesteld om binnen de gebiedsdoelen toekomstbestendige keuzes te maken voor hun bedrijf, passend bij de gebiedsgerichte opgaven en met voldoende zekerheid voor het

verdienvermogen en bedrijfseconomische continuïteit.’ Perspectief voor de landbouwsector zal — sterker dan in de huidige gebiedsgerichte aanpak natuur en stikstof — centraal staan.

Doelen worden dwingender

De gebiedspartners hebben tot nu toe gezamenlijk en op basis van vrijwilligheid gewerkt aan mogelijke maatregelen voor natuurverbetering en stikstofreductie. Met het gereedkomen van de richtinggevende doelen voor natuur, stikstof, water en klimaat zal dit veranderen. Daarnaast stelt het Rijk aanvullende eisen op de manier waarop deze richtinggevende doelen gerealiseerd moeten worden. Voorbeelden zijn dat alle nieuwe woningen bijna energieneutraal moeten zijn en alle nieuwe voertuigen vanaf 2030 elektrisch. Het Rijk schetst hiermee kaders voor wat er in de gebiedsgerichte aanpak bereikt moet worden en de wijze waarop dit moet gebeuren.

Het is de bedoeling dat de definitieve doelen worden vastgesteld in het Gebiedsplan 1.0. Vanaf dat moment zijn deze bindend.

Wijze van organiseren

De provincie Zuid-Holland is een interne verkenning gestart hoe zich te organiseren op de nieuwe ontwikkelingen. Zodra de provincie de interne organisatie van het gebiedsgericht werken op hoofdlijnen heeft uitgedacht, legt het de eerste ideeën voor aan de gebiedspartners. Dit zal naar verwachting in juni 2022 zijn.

Ook de organisatie met de gebiedspartners zal gaan veranderen. Zo zullen de waterschappen een grotere rol krijgen vanuit het thema water. Daarnaast zal de provincie meer inzetten op haar rol van bevoegd gezag. Dit heeft o.a. gevolgen voor de bestaande **gremia, participatie, inspraak** en **besluitvorming**. De provincie Zuid-Holland gaat in de zomer van 2022 aan de slag met een **startnotitie** om te komen tot een Gebiedsplan 1.0. Daarvoor brengt ze ook in kaart wat de kaders zijn en waar bewegingsruimte is. Zo weten de gebiedspartners waar ze aan toe zijn en op welke vlakken mogelijkheden liggen voor eigen oplossingen. De wijze van organiseren wordt daarin meegenomen.

1.7 Aanpak in het gebied, op provincieniveau en door het Rijk

In de gebiedsgerichte aanpak stikstof werken de gebiedspartners aan de goede staat van instandhouding van de natuur en lokale maatregelen om de stikstofdepositie omlaag te brengen. Echter, maar een deel van de stikstof die neerslaat op de Duinen-Eilanden & Delta is afkomstig van lokale bronnen.

Voor de belangrijkste stikstofbronnen is de **inzet van het Rijk** onmisbaar, omdat het terugdringen van deze stikstofemissies buiten de invloedssfeer van de gebiedspartners van de gebiedsgerichte aanpak ligt:

- Stikstofemissies uit het buitenland. Voor de Duinen-Eilanden & Delta is dit circa 50% van de totale stikstofdepositie, zo’n 550-800 mol.
- Stikstofemissies vanaf de zeescheepvaart. Voor de Duinen-Eilanden & Delta is deze bron verantwoordelijk voor circa 8% van de totale stikstofdepositie.

- De meetcorrectie. Deze meetcorrectie is voor de Duinen-Eilanden & Delta zo'n 11%. De herkomst van deze meetcorrectie is nog niet bekend. Het RIVM probeert in opdracht van het Rijk te achterhalen wat de herkomst van de stikstofdepositie uit deze meetcorrectie is.

Nadere acties van het Rijk zijn daarom noodzakelijk om de goede staat van instandhouding van de natuur te realiseren. Dit kan zijn in de vorm van onderzoek, instrumenten en middelen.

De provincie zet naast deze gebiedsgerichte aanpak ook in op het reduceren van stikstofemissies vanuit stedelijk gebied en mobiliteit en het haven industrieel complex Rotterdam (HIC). Dit doet ze in de **actielijnen** 'verduurzaming stedelijk netwerk en mobiliteit' en 'haven industrieel complex'. Vanuit het klimaatakkoord moeten hier maatregelen genomen worden om de energietransitie mogelijk te maken. De reductie van stikstofemissies is daarbij vaak een bijkomend effect.

1.8 Betrokken partijen

De Gebiedsagenda 0.5 is tot stand gekomen in samenwerking met gebiedspartners. Het gaat om de volgende partijen: provincie Zuid-Holland; gemeenten Westvoorne, Goeree-Overflakkee, Hellevoetsluis en Brielle; waterschap Hollandse Delta, Rijkswaterstaat, DCMR, Natuurmonumenten, Zuid-Hollands Landschap, Stichting Duinbehoud, Stichting Particulier Grondbezit, LTO, United Fish Auctions, Visserijvereniging, VEERO, Toeristisch Ondernemers Platform Voorne Putten, HISWA-RECRON.

2. Wenkend perspectief en gebiedsiconen

De eilanden Goeree-Overflakkee, Hoeksche Waard en Voorne-Putten (Brielle, Hellevoetsluis, Nissewaard en Westvoorne) hebben een aantal gemeenschappelijke kenmerken en opgaven. Ze bieden rust en ruimte binnen een sterk verstedelijkte omgeving. De kwaliteit van de leefomgeving is hoog. Tegelijkertijd bieden de aanwezigheid van bedrijvigheid en ondernemerskracht de basis voor verdere ontwikkelingen. De regio heeft de ambitie om de kwaliteit van de leefomgeving te versterken en werkt in verschillende trajecten aan verduurzaming en innovatie om hieraan invulling te geven.

Goede samenwerking kan de aantrekkelijkheid en (economische en sociale) leefbaarheid van de Zuid-Hollandse Delta verder versterken. Daarom pakken lokale partijen – overheden, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven - de opgaven gezamenlijk met de provincie op.

We constateren dat er in het gebied veel energie zit en er diverse koppelkansen liggen voor de stikstofaanpak door aan te sluiten bij innovatieve en integrale programma's in het gebied. Omdat de lokale invloed op stikstofreductie beperkt is en partijen wel aan de slag willen met maatregelen, kiezen we uit efficiëntie overwegingen maar ook vanuit draagvlak voor een strategie om de stikstofreductiemaatregelen te koppelen aan bestaande trajecten.

Gebiedsiconen

Gebiedsiconen zijn ruimtelijke ontwikkelingen waarin verschillende doelen in samenhang worden gerealiseerd. De gebiedsiconen laten zien dat het aanpakken van de stikstofproblematiek past binnen integrale, duurzame en toekomstbestendige ontwikkelingen. Op dit moment hebben partijen de volgende gebiedsiconen in ontwikkeling:

Schapengors

Vlakbij Voornes Duin ligt het natuurgebied de Schapengors. Hier is een project gaande om landbouwgrond, nu in gebruik voor het houden van rundvee, om te zetten in natuur. Het gebied valt onder het natuurnetwerk Nederland (NNN). Het uitgangspunt is om meerdere doelen in het gebied integraal te realiseren. Doelen binnen het project zijn: realiseren van een bufferzone aan de rand van Voornes Duin; uitbreiding NNN, realiseren van een betere aansluiting met andere NNN; verbeteren waterhuishouding, o.a. door het beter 'vasthouden' van water in het aangrenzende Voornes Duin; mogelijkheden voor recreatief gebruik om de recreatiedruk in Voornes Duin te verminderen.

De Kippenschuur

In De Heveringen nabij Voornes Duin staan oude niet meer in gebruik zijnde kippenschuren die eigendom zijn van Stichting Het Zuid-Hollands Landschap. Hier ontstaat de mogelijkheid om de schuren te saneren en een deel van de gronden om te zetten naar NNN.

Noorddijk

In het kader van de sanering van de glastuinbouw in de binnenduinrand van Voornes Duin zijn enkele jaren geleden voormalige tuinbouwgronden omgezet naar natuur. De percelen die dit betreft liggen versnipperd in het gebied. De tussenliggende percelen worden veelal verpacht door Natuurmonumenten voor het weiden van vee. Gezien de ligging in de nabijheid van Voornes Duin liggen hier mogelijkheden om pachten af te kopen, vee in de nabijheid van Voornes Duin te verplaatsen en hiermee een stikstofreductie te behalen en het gebied robuuster te maken door een groter aaneengesloten gebied te creëren.

Natuurontwikkeling Binnenduinrand Goeree

De provincie, natuurbeschermingsorganisaties en gemeenten zijn overeengekomen dat ze de natuur op binnenduinrand van Goeree willen versterken. Hiermee maken ze het natuurgebied robuuster en ontstaat een buffer tussen Natura2000-gebied en agrarisch gebied. De inrichting van het natuurgebied Binnenduinrand Goeree (100 ha) is al opgepakt en geoptimaliseerd. Dit heeft betrekking op een bestaande opgave voor de realisatie van het natuurnetwerk Nederland (NNN), voor het onderdeel Bokkepolder zijn eerste bewegingen voor initiatief vanuit particuliere eigenaren.

3. Situatieschets Duinen-Eilanden & Delta in 2022

De gebiedsgerichte aanpak van de Duinen-Eilanden & Delta focust zich op de volgende gebieden en een straal van 5km daaromheen:

- **Duinen-Eilanden:** Natura2000-duingebieden Duinen Goeree, Kwade hoek en Voornes Duin. Deze duingebieden bestaan uit stuifduinen, slikken, brede stranden en bos en zijn het broed- of leefgebied van veel vogelsoorten. Tegelijkertijd liggen de gebieden pal naast de bedrijvigheid en verstedelijking van Rotterdam.
- **Delta:** Natura2000-grotewateren Krammer-Volkerak en de Grevelingen. Deze wateren in een afgesloten zeearmen hebben nog veel kenmerken van het intergetijdengebied dat deze zeearm ooit was. De Grevelingen is het grootste zoutwatermeer van Europa. Krammer-Volkerak is gevuld met zoetwater, waardoor zoetwaterminnende soorten de zoutwaterminnende soorten langzaam verdringen.

De staat van de natuur verschilt sterk per Natura2000-gebied. Kwade Hoek is een dynamisch gebied van hoge kwaliteit waar nauwelijks beheer nodig is. Op de Duinen van Goeree is dat anders. Door te hoge stikstofdepositie neemt begroeiing op grijze duinen en vochtige duinvalleien toe, waardoor de dynamiek in het gebied afneemt. In Voornes Duin zijn veel habitattypen niet op orde door te hoge stikstofdepositie, een verstoorde vochttoestand, een te kleine omvang, te beperkte begrazing of een gebrek aan dynamiek.

De Grevelingen en het Krammer-Volkerak waren als waterlichaam oorspronkelijk direct verbonden met het rivierengebied (direct grenzend aan het Hollands Diep). Er zijn daarom van oudsher veel voedingstoffen aanwezig. Door het afsluiten van de Grevelingen en het Krammer-Volkerak van het Hollands Diep is echter ook de natuurlijke dynamiek verloren gegaan die zorgde voor het regelmatig terugzetten van successie. Uitdagingen hier zijn stikstofdepositie, ruimtegebrek, verstoorde vochttoestand en gebrek aan dynamiek.

De stikstofopgave in dit gebied is niet homogeen verdeeld. Op sommige plekken komt geen stikstofgevoelige natuur voor, waardoor ook geen reductie nodig is. Op andere plekken is de natuur zo gevoelig en/ of de stikstofdepositie zo hoog dat een reductie van 50% nodig is om onder de kritische depositiewaarde (KDW) te komen en zo achteruitgang van de natuur te voorkomen. De knoppen om aan te draaien zijn binnen het gebied beperkt. Maar 10-15% van de stikstofdepositie vindt zijn herkomst binnen de contouren van de gebiedsgerichte aanpak (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019). Dat betekent dat er ook op provinciaal, landelijk en internationaal niveau maatregelen nodig zijn om de stikstofdepositie op de Duinen-Eilanden & Delta te verkleinen.

Figuur 2: de Natura2000-gebieden van de Duinen-Eilanden.

3.1 Natuur

Natura2000 Duinen-Eilanden

Het gebied dat in deze gebiedsagenda is aangemerkt als Duinen-Eilanden bestaat uit twee Natura2000-gebieden: Duinen Goeree & Kwade Hoek en Voornes Duin. Deze Natura2000-gebieden vallen onder het type Duinen, waarvoor het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) kernopgaven heeft geformuleerd. Deze zijn vastgesteld in het **Natura2000 doelendocument** (LNV, 2006). LNV stelt dat het meest essentiële proces in de duinen — de dynamiek door verstuing en duinvorming — grotendeels verloren is gegaan. De belangrijkste oorzaken hiervan zijn vastlegging van de kust, stikstofdepositie en wegvallen van historisch gebruik. Voor een goede staat van instandhouding van de Duinen, stelt LNV daarom de volgende **kernopgaven**:

1. Realiseren van een samenhangend landschap met een aantal gradiënten (geleidelijk verloop in de ruimte van en bepaalde milieufactor zoals van droog naar nat, van licht naar donker) en mozaïeken (landschappen met een afwisseling van tegengestelde elementen, zoals open en dicht, hoog en laag):
2. Behouden en herstellen van rust en donker voor fauna.
3. Versterken van de samenhang met Natura2000-gebieden van de typen Noordzee, Wadden, Delta, Meren en Moerassen.

Terugdringen van de stikstofdepositie tot onder de KDW is hierbij een **randvoorwaarde**. Zolang de stikstofdepositie te hoog is, zal het gebied continu dicht blijven groeien. Het behalen van de kernopgaven zal daarom niet of nauwelijks lukken en is erg beheersintensief.

Duinen Goeree & Kwade Hoek is een duingebied bestaande uit veel verschillende landschappen op de kop van het Zuid-Hollandse eiland Goeree-Overflakkee. Het gebied heeft een oppervlakte van ca. 1624 ha. Vooral het gebied bij de Kwade Hoek is hoog-dynamisch en van hoge kwaliteit zonder dat er beheer wordt uitgevoerd. De kwaliteit van de habitattypen over het hele gebied genomen, en met name dieper het duin in, is echter niet altijd op orde. Voor de habitattypen waarvan genoeg data beschikbaar is, blijkt dat met name meerdere subtypen grijze duinen en vochtige duinvalleien te voedselrijk zijn, met name door een te hoge stikstofdepositie.

Veel habitattypen kennen een te kleine omvang voor een goede structuur en functie om zichzelf in stand te houden. Het gebrek aan begrazing met konijnen is een knelpunt in de grijze duinen. Witte en grijze duinen kennen daarnaast een gebrek aan dynamiek: er zijn niet voldoende stuifplekken aanwezig en voor witte duinen ontbreekt in verschillende deelgebieden ook een verstuvende zeereep. De vochtige duinvalleien kennen naast een te geringe functionele omvang ook vergrassingsproblemen, wat indirect weer wijst op een teveel aan voedingsstoffen in het systeem. Ook spelen voor meerdere habitattypen problemen met exoten.

Kernopgaven Duinen Goeree & Kwade Hoek	
Soort	Opgave
Witte duinen en embryonale duinen	Ruimte voor natuurlijke verstuving: witte duinen en embryonale duinen o.m. van belang als habitat voor strandplevier.
Open vochtige duinvalleien, inclusief vochtige duinbossen	Behoud oppervlakte en herstel kwaliteit van vochtige duinvalleien (kalkrijk). Behoud vochtige duinvalleien als habitat van roerdomp, lepelaar, noordse woelmuis, nauwe korfslak en groenknolorchis (vergroting oppervlakte is vrijwel overal gedaan).
Graslanden	Ontwikkeling grijze duinen (heischraal) op kansrijke locaties.

Voornes Duin is een duingebied met hoog kalkgehalte op de kop van het Zuid-Hollandse eiland Voorne-Putten. Het gebied heeft een oppervlakte van ca. 1432 ha. In Voornes Duin liggen vooral opgaven voor de kwaliteit en minder qua oppervlakte. Er ligt een ruimtelijke opgave ten aanzien van de habitattypen duinbos (droog en vochtig) en duinvalleien (open water). Qua kwaliteit zijn er veel knelpunten, maar ook

veel onzekerheden. Voor de habitattypen waar genoeg data beschikbaar van is, zijn er habitattypen niet op orde door te hoge stikstofdepositie, door een verstoorde vochttoestand, een te kleine omvang voor een goede structuur en functie om zichzelf in stand te houden, een gebrek aan begrazing met konijnen en/of een gebrek aan dynamiek wegens het ontbreken van voldoende stuifplekken.

Kernopgaven Voornes Duin	
Soort	Opgave
Grijze duinen	Uitbreiding en herstel kwaliteit van grijze duinen door tegengaan vergrassing en verstruweling
Droge Duinbossen	Uitbreiding oppervlakte (ook in zeereep) en verbetering kwaliteit (structuurvariatie en soortenrijkdom) van duinbossen (droog).
Open vochtige duinvalleien, inclusief vochtige duinbossen	Behoud oppervlakte en herstel kwaliteit van vochtige duinvalleien (kalkrijk). Behoud vochtige duinvalleien als habitat van lepelaar, noordse woelmuis, nauwe korfslak en groenknolorchis (vergroting oppervlakte is vrijwel overal gedaan).

Meerdere van de knelpunten in de Duinen-Eilanden zijn direct gerelateerd aan stikstof, of worden sterk positief beïnvloed door hoge mate van stikstofdepositie. Dit is het geval bij de processen van vergrassing en verstruweling, evenals de snelle verspreiding van stikstofminnende exoten als de Japanse Duizendknoop en verstoringsvegetatie als braam en brandnetel. Door hoge stikstofdepositie is daarom intensief beheer nodig, wat zorgt voor significante logistieke en financiële belasting bij de terreinbeheerders en financiers, beperkte toegang tot het gebied en hogere frequentie van ingrepen.

Natura2000 Delta

De Grevelingen is gelegen in een voormalige zeearm. Sinds de afsluiting door de Deltawerken is de Grevelingen het grootste zoutwatermeer van Europa. De Grevelingen bevat een aantal eilanden waar uitgestrekte, soortenrijke duinvalleibegroeiingen, zilte pioniergemeenschappen en oeverzones met zilte begroeiingen, ruigten en struwelen voorkomen. Uit de natuurdoelanalyse volgt dat voor een aantal natuurdoelen nog inspanning nodig is qua oppervlak. Ook hebben een aantal habitattypen een restopgave qua kwaliteit. Dit hangt samen met een aantal knelpunten in het gebied. De belangrijkste daarvan zijn ontzilting en het ontbreken van natuurlijke dynamiek.

Voornaamste inspanningen voor enkele habitattypen en -soorten:

- Voor de noordse woelmuis geldt dat het nodig is om leefgebied en uit te breiden, te verbinden, maar ook om structureel geïsoleerde leefgebied te creëren waar concurrentie beperkt is;
- Voor de groenknolorchis is het nodig om groeiplaatsen te creëren. Voorwaarden zijn voldoende aanvoer van kalkrijk water en hiervoor is een eiland nodig waar een zoetwaterbel kan ontwikkelen;
- Voor broedvogels van kale grond geldt dat voldoende pioniersomstandigheden aanwezig moeten zijn die als broedplaats kunnen dienen. Voor deze soort zijn (bij voorkeur) eilanden of kale oeverzones nodig.

Voor alle habitattypen en soorten waarbij vegetatiesuccessie een rol speelt door gebrek aan dynamiek in het systeem, is tevens geïntensiveerd beheer nodig om effecten van stikstofdepositie tegen te gaan.

Kernopgaven Grevelingen	
Soort	Opgave
Visetende vogels	Behoud foerageerfunctie visetende vogels in het bijzonder voor fuut, geoorde fuut en middelste zaagbek.
Kustbroedvogels en grijze zeehond	Behoud ongestoorde rustplaatsen en optimaal voortplantingshabitat voor bontbekplevier, strandplevier, kluut, grote stern, dwergstern, visdief en grijze zeehond.
Noordse woelmuis	Behoud van geïsoleerde eilanden als leefgebied voor noordse woelmuis (onbereikbaar voor concurrenten).
Vochtige duinvalleien en grijze duinen	Behoud platen Grevelingen met lage begroeiingen van vochtige duinvalleien (kalkrijk), grijze duinen, kruipwilgstruwelen en groenknolorchis.

Het Krammer-Volkerak is een afgesloten zeearm waarin nog veel van de kenmerken van het voormalige intergetijdengebied bewaard zijn gebleven. Dit is onder andere terug te zien in de grote centrale geul en platen met ondiepere geulen. Het zoute getijdenmilieu heeft plaats gemaakt voor een zoet milieu zonder getijden. De laagste delen van het voormalige intergetijdengebied liggen permanent onder water, de hoogste delen zijn permanent drooggevalen. De natuurdoelanalyse van het Krammer-Volkerak is nog in ontwikkeling. Hieronder volgen onder voorbehoud wel al enkele uitkomsten uit de natuurdoelanalyse.

Er ligt een ruimtelijke opgave voor een aantal habitattypen zoals zilte pionierbegroeiing met zeekraal, schorren en zilte graslanden, kalkrijke vochtige duinvalleien en ruigten en zomen met harig wilgenroosje. Ook is de kwaliteit van deze habitats vaak niet op orde. Problemen worden veroorzaakt door te hoge stikstofdepositie, ontzilting, verdroging, een te kleine omvang voor een goede structuur en functie om zichzelf in stand te houden, en een gebrek aan dynamiek door afwezigheid van getij.

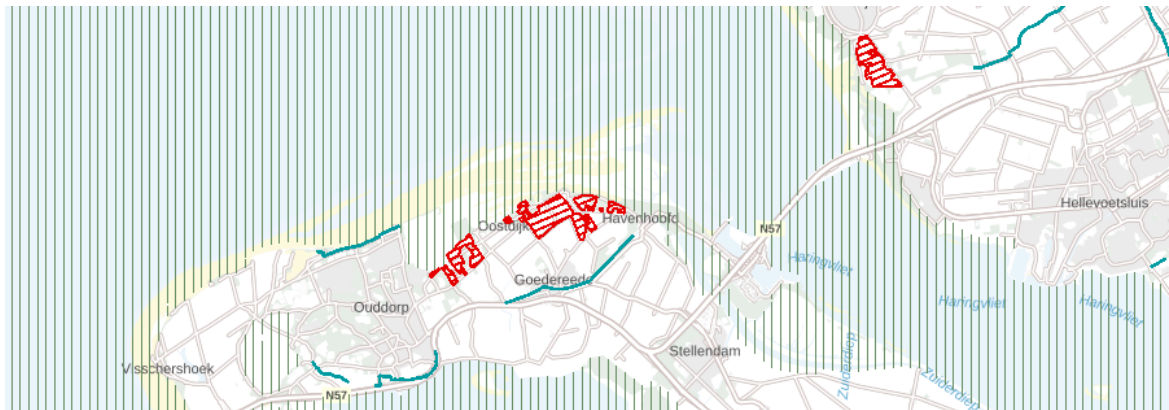
Het Krammer-Volkerak heeft een grote opgave voor (broed)vogels. Deze laten een wisselend beeld zien. Met een aantal soorten gaat het goed, met een aantal slecht. Vaak is voedselbeschikbaarheid een probleem. Ook speelt het gebrek aan dynamiek en daardoor versnelde vegetatiesuccessie een rol. Vooral vogels die afhankelijk zijn van kale gronden ondervinden problemen bij verruiging van broedgebieden. Dit wordt door stikstofdepositie versterkt. Het terugzetten van dergelijke successie-stadia vergt een grote financiële inspanning.

Kernopgaven Krammer-Volkerak (volgens het concept gebiedendocument)	
Soort	Opgave
Diverse vogels	Behoud broedgelegenheid en foerageergebied broedvogels als dwergstern, visdief, lepelaar, foerageergebied voor ganzen.
Kustbroedvogels en grijze zeehond	Behoud ongestoorde rustplaatsen en optimaal voortplantingshabitat voor bontbekplevier, dwergstern, visdief.

Nederlands Natuurnetwerk

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) is het Nederlands netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden. De ambitie is dat door realisatie van het NNN een functionerend netwerk van natuurgebieden wordt gevormd dat ondersteunend is aan de Natura 2000 gebieden in het netwerk en dispersiemogelijkheden biedt voor Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten en overige soorten. Hierdoor kan Nederland voldoen aan haar Europese verplichtingen op het gebied van de instandhoudingsdoelstellingen. De afspraak met het Rijk is dat het NNN uiterlijk eind 2027 is gerealiseerd (alle gronden beschikbaar en ingericht) en een functionerend natuurnetwerk vormt dat ondersteunend is aan de instandhoudingsdoelstellingen van de Natura2000-gebieden in het netwerk.

In figuur 3 staan de NNN-gebieden binnen de Duinen-Eilanden weergegeven. In het groen de gebieden die reeds aangewezen zijn als NNN, in het rood de gebieden die nog gerealiseerd moeten worden. Er staan ook lijnvormige elementen op de kaart. Dit zijn de Ecologische verbindingen: smalle zones die het ene NNN-gebied met het andere verbinden. De blauwgekleurde lijnen moeten nog gerealiseerd worden.

Figuur 3: Nederlands Natuurnetwerk op de Duinen-Eilanden. Rood nog in te richten NNN, blauw nog te realiseren NNN-verbindingen.

Andere natuur

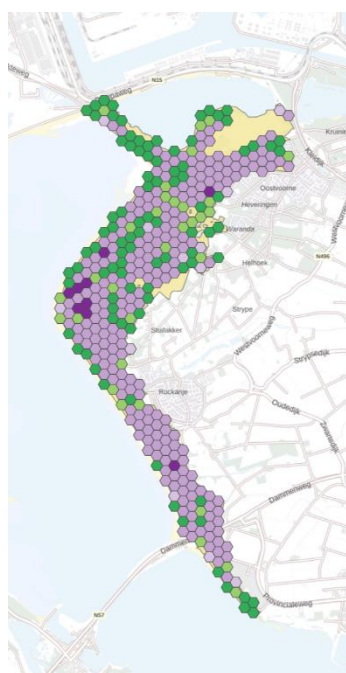
Ook buiten het NNN is aandacht voor de natuur. Dit in de vorm van agrarisch natuur- en landschapsbeheer en uitbreiding van bos en bomen.

- **Agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLB):** grote delen van het agrarisch gebied zijn opgesteld voor subsidie voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Dit houdt in dat een agrariër een deel van zijn land herinricht om leefgebieden van bepaalde doelsoorten in stand te houden. Er zijn vier soorten leefgebieden benoemd, die overeenkomen met de agrarische natuurtypen uit de Index Natuur en Landschap: open grasland, open akkerland, natte dooradering en droge dooradering. Het grootste oppervlak op de Duinen-Eilanden betreft open akkerland, droge dooradering en natte dooradering. Denk hierbij aan landschapselementen en bloemrijke randen. Een deel is opengrasland, wat leefgebied is voor weidevogels. De subsidies worden aangevraagd via een agrarisch collectief met een plafondbedrag vanuit de provincie.
- **Bos- en bomenbeleid:** In 2020 is het provinciale bos- en bomenbeleid vastgesteld. Daarin is afgesproken om mogelijkheden te onderzoeken voor bosuitbreiding. Dit omdat bosuitbreiding bijdraagt aan biodiversiteit, het vestigingsklimaat van de regio én de recreatiedruk op NNN kan

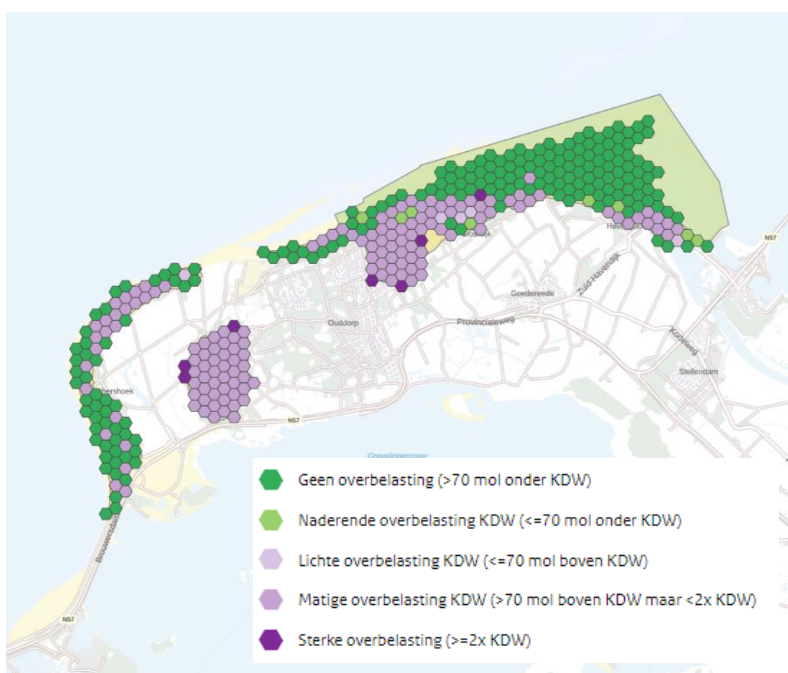
verminderen. Inmiddels is er een ruimtelijke strategie Bos- en bomen opgesteld en is een bosmakelaar gestart om initiatieven te ondersteunen. Op de noordrand van Voorne Putten werken Staatsbosbeheer en het recreatieschap aan vitalisering en uitbreiding van bossen.

3.2 Stikstof

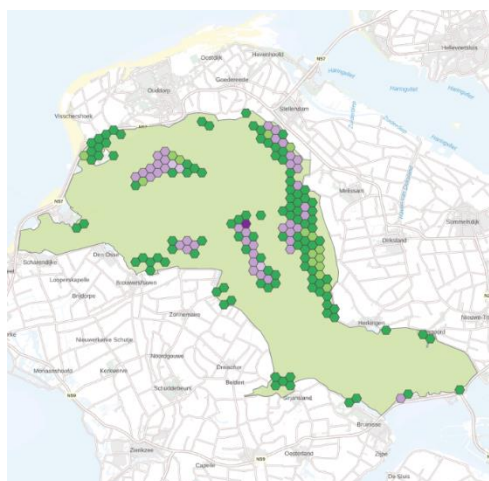
Een groot deel van de natuur op de Duinen-Eilanden en in de Delta is stikstofgevoelig en overbelast. Onderstaande afbeeldingen laten zien waar de stikstofgevoelige natuur zich bevindt en in welke mate deze overbelast is.

Voorne Duin

Duinen Goeree en Kwade Hoek

Grevelingen

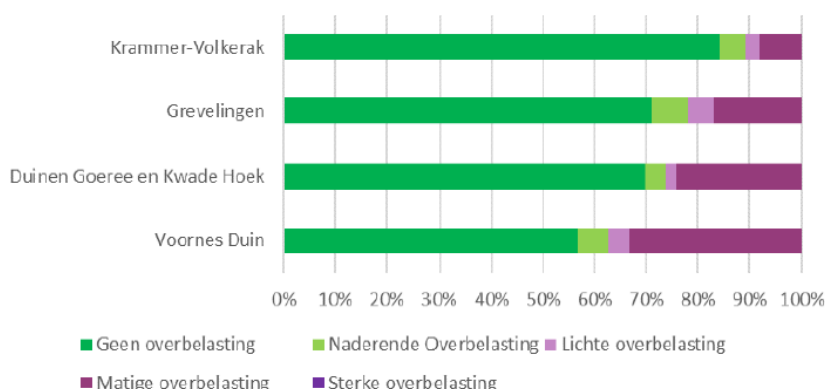
Krammer-Volkerak

Figuur 4: stikstofoverbelasting (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

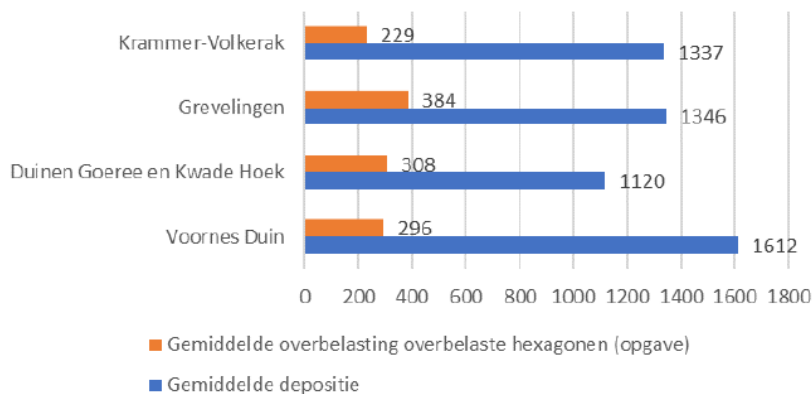
De door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) ontwikkelde tool AERIUS geeft inzicht in waar de stikstof vandaan komt. Hieronder staat relevante data uit dit model:

- **Overbelasting:** zo'n 38% van de stikstofgevoelige natuur in Voornes Duin is overbelast. Voor Duinen Goeree en Kwade Hoek is dat circa 26%, voor de Grevelingen ca. 22% en voor Krammer-Volkerak 11% (Zie figuur 5). De gemiddelde depositie in de Duinen-Eilanden & Delta varieert tussen de 1120-1612 mol N/ ha/ j. De overbelasting op stikstofgevoelige natuur is zo'n 230-310 mol/ N/ ha/ j. Dat resulteert in een benodigde stikstofdepositiereductie van ca. 18% voor Voornes Duin, 27,5% voor Duinen Goeree en Kwade Hoek, 28,5% voor de Grevelingen en 17% voor Krammer-Volkerak (zie figuur 6).
- **Bronnen:** de stikstof die op de Duinen-Eilanden & Delta neerslaat heeft verschillende bronnen. Een zeer groot deel van de stikstof komt vanuit het buitenland (ca. 50%). De landbouw draagt zo'n 20-25% bij aan stikstofdepositie. Dat is relatief weinig in vergelijking met veel andere Natura2000-gebieden in Nederland. In vergelijking met andere gebieden is er juist veel stikstofdepositie afkomstig van 'overige sectoren', zo'n 10-15%. Hier valt o.a. recreatie onder. De scheepvaart draagt zo'n 8% bij en wegverkeer circa 5%. Deze ordegrrootte geeft een indicatie van sectoren waarin maatregelen nemen tot het meeste resultaat leidt (zie figuur 7).
- **Lokale bronnen:** zo'n 200 mol N/ ha/ j van de stikstof die neerslaat op de Duinen-Eilanden is afkomstig van bronnen binnen een straal van 5km rond het Natura2000-gebied (zie figuur 8). De algehele stikstofoverbelasting op de stikstofgevoelige natuur in deze gebieden is circa 300 mol. Dit laat zien dat met lokale, gebiedsgerichte maatregelen niet de gehele stikstofoverbelasting opgelost kan worden, maar wel degelijk substantiële impact gemaakt kan worden. Een volledige reductie tot 0 mol N/ ha/ j is daarom zeker niet realistisch. Dat betekent dat ook vanuit het Rijk serieuze inzet nodig is op het reduceren van stikstof afkomstig van het buitenland, zeescheepvaart, mobiliteit en industrie.

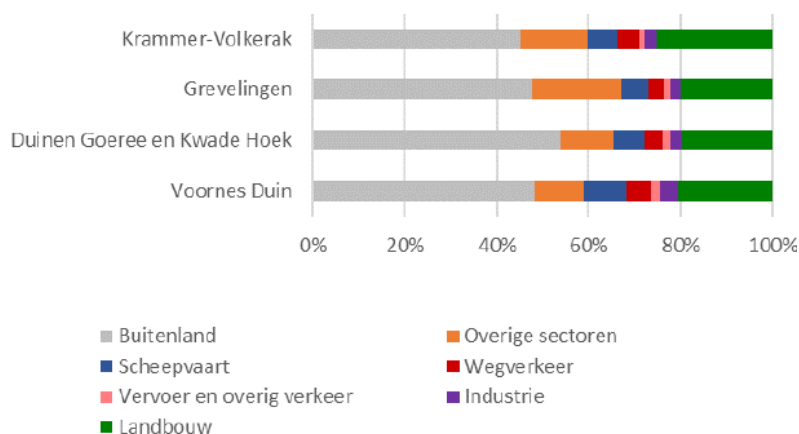
Voor de Delta is 120-140 mol N/ ha/ j afkomstig van bronnen binnen een straal van 5km rond het Natura2000-gebied. De overbelasting is hier echter een stuk hoger: 384 mol N/ ha/ j voor de Grevelingen en 229 mol N/ ha/ j voor Krammer-Volkerak (zie figuur 8). Generieke maatregelen om de stikstofdeken over heel Nederland terug te dringen zijn hier onontbeerlijk om onder KDW te komen.

Figuur 5: mate van overbelasting (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

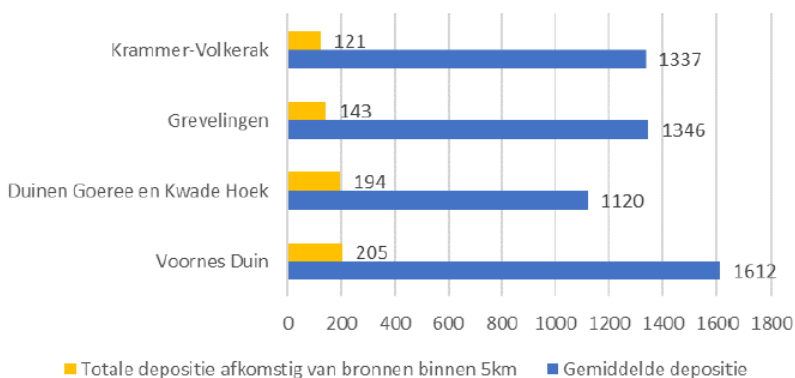

Figuur 6: gemiddelde overbelasting stikstofgevoelige natuur t.o.v. gemiddelde totale stikstofdepositie (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

Figuur 7: depositiebijdrage sectoren (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

Noot bij figuur 7: voorheen kende deze figuur ook een categorie ‘ammoniak uit zee’. Het is echter nog niet met zekerheid vastgesteld waar deze ammoniak vandaan komt. Deze categorie is daarom geschrapt en is nu een apart categorie genaamd meetcorrectie. Voor de Duinen-Eilanden is deze meetcorrectie 11%. Momenteel wordt landelijk onderzocht waar deze ammoniak vandaan komt. Zodra dit bekend is, zal dit in de nieuwe cijfers meegenomen worden.

Figuur 8: totale depositie afkomstig van bronnen binnen 5km van de Natura2000-grens (AERIUS Monitor 2022, data uit 2019).

3.3 Economische ontwikkeling

Een onderdeel van de gebiedsgerichte aanpak is het mogelijk maken van maatschappelijke, economische en ruimtelijke **ontwikkelingen**. Voor veel van zulke ontwikkelingen is het nodig een **vergunning** aan te vragen die het goedkeurt om stikstof uit te stoten. Zo'n vergunning wordt enkel verstrekt als kan worden aangetoond dat door deze ontwikkeling op geen enkele hexagoon de totale stikstofemissie stijgt. Dit leidt ertoe dat initiatiefnemers van ontwikkelingen hun stikstofuitstoot moeten compenseren, bijvoorbeeld door hun eigen stikstofuitstoot in het gebied te verkleinen (intern salderen) of vergunde stikstofruimte van een andere partij over te kopen (extern salderen). Overheden experimenteren ook met stikstofbanken waar zij stikstofruimte op stallen door gerichte maatregelen te nemen. Deze stikstofruimte kan dan aan bepaald doel worden besteed, waardoor intern of extern salderen niet meer nodig is.

Al met al is het sinds 2019 (ongeldigheidsverklaring PAS door de Raad van State) een stuk lastiger geworden om een stikstofvergunning te verkrijgen en maatschappelijke, economische of ruimtelijke ontwikkeling doorgang te laten vinden. Met partners aan de gebiedstafel is daarom tijdens kaartsessies in beeld gebracht welke gewenste ontwikkelingen er zijn. Tijdens deze sessies is naar voren gekomen dat er op dat moment voor de korte en middellange termijn maar beperkt ontwikkelingen vastlopen op een stikstofvergunning. Voor de lange termijn was het lastig om nu al aan te geven wat de behoeften waren en of er knelpunten zouden ontstaan. Omdat dit ondertussen een jaar geleden is, zijn de ontwikkelwensen veranderd en ook de juridische werkelijkheid is niet meer dezelfde. Deze eerdere inventarisatie is daarom niet in deze Gebiedsagenda meegenomen. Voor het vervolgproces volgt een nieuwe inventarisatie, waarbij ook nadrukkelijk gekeken wordt naar de woningbouwprogramma's van de verschillende gemeenten.

Noot: de gemeenten Brielle, Hellevoetsluis en Westvoorne fuseren op 1 januari 2023 tot de gemeente Voorne aan Zee. Voor de gewenste ontwikkelruimte op het vlak van woningbouw wordt gekeken naar de plannen van de huidige, afzonderlijke gemeenten. Dit omdat de verschillende kernen eigen, specifieke wensen hebben.

4. Maatregelen en effecten

4.1 Natuurmaatregelen en -effecten

Deze paragraaf beschrijft maatregelen die bijdragen aan een goede staat van instandhouding van het Natura2000-gebied. Het gaat hierbij om maatregelen binnen en buiten het Natura2000-gebied.

Relevante maatregelen voor natuurverbetering			
Natura2000	1.	Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren	
NNN	2.	Realiseren gepland NNN	
Andere natuur	3.	Uitbreiding subsidieregeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer	
	4.	Natuurontwikkeling binnenduinrand Goeree	

1 Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren

Maatregelen binnen de Natura2000-gebieden worden door de provincie en terreinbeherende organisaties met belanghebbenden afgestemd en vastgelegd in beheerplannen. De terreinbeherende organisaties voeren deze maatregelen vervolgens uit. Het beheerplan wordt eens per zes jaar bijgesteld. Het beheerplan van Voornes Duin is vastgesteld in 2016 en vanwege verlenging geldig tot 18 mei 2026. Het beheerplan van Duinen Goeree & Kwade Hoek is geldig tot 2025. De uitvoering van de beheerplannen loopt. Financiering hiervoor komt uit het provinciale Programma Natuur.

Rijkswaterstaat beheert de grote wateren, waaronder de Natura2000-gebieden Grevelingen en Krammer-Volkerak. Zij zijn daarmee ook de trekker van de beheerplannen voor deze Natura2000-gebieden. Het beheerplan van de Grevelingen is geldig tot 18 november 2022. Naar verwachting wordt de geldigheid hiervan verlengd met maximaal 6 jaar. Voor Krammer-Volkerak is nog geen beheerplan vastgesteld omdat er voor dit gebied fundamentele keuzes gemaakt moeten worden, zoals het zout danwel zoet houden van het systeem. Recentelijk is ervoor gekozen het Krammer-Volkerak zoet te houden, waarmee ook een beheerplan in zicht komt.

Om te bepalen welke maatregelen er in de Natura2000-gebieden genomen moet worden zijn er natuurdoelanalyses opgesteld met daarin mogelijke maatregelen. Een randvoorwaarde voor de effectiviteit van natuurmaatregelen is een reductie van de stikstofdepositie tot onder de KDW. Omdat daarvoor nog flink wat inspanning nodig is, is het niet de verwachting dat dit de komende jaren al het geval zal zijn. Desondanks is het zinvol systeem- en procesmaatregelen uit te voeren, omdat deze er op gericht zijn om het systeem op een hoger niveau op orde te brengen en de potentie te benutten. Dit kan er voor de korte termijn ook voor zorgen dat de nadelige effecten van een te hoge stikstofdepositie grotendeels teniet worden gedaan. Voor patroonmaatregelen geldt dit in mindere mate. Het uitvoeren hiervan kan wel zinvol zijn om te voorkomen dat de kwaliteit van de natuur verder achteruit gaat en herontwikkeling in de toekomst wordt belemmerd.

Soorten natuurmaatregelen en door wie deze worden bepaald/ afgestemd
Systeemmaatregelen: natuurlijke ontwikkeling/ successie Een systeemmaatregel leidt ertoe dat een habitatype kan ontstaan zonder ingrijpen van de mens. De enige ingreep is het creëren van de juiste omstandigheden, bijvoorbeeld door negatieve externe invloeden te weren. Voorbeelden hiervan zijn: begrenzing aanpassen van duingebieden die kustwaarts uitbreiden door aanlanding; peilveranderingen; natuurlijke ontwikkeling (successies niet tegenhouden). Systeemmaatregelen zijn grote maatregelen die alleen breed afgestemd tot uitvoering kunnen komen. Borging van deze maatregelen vindt plaats op landelijk niveau en binnen gebiedsgerichte aanpakken. Om het mogelijk te maken om deze maatregelen uit te voeren worden ze meegenomen in de gebiedsgerichte aanpak Duinen-Eilanden & Delta en in het landelijk traject voor stikstofreductie en natuurherstel. Hier vindt de afstemming plaats of en hoe deze maatregelen geborgd worden.
Procesmaatregelen: de juiste omstandigheden creëren Maatregelen die een nieuwe abiotische uitgangssituatie creëren, maar vervolgens de natuur zijn gang laten gaan. Met deze maatregelen beïnvloed je het proces, natuurlijke ontwikkeling bepaalt het resultaat. Voorbeelden hiervan zijn: aanleg kerven in de zeereep; aanleggen stuifplekken; verminderen graasdruk (vooral in periodes van droogte); omvormen van struweel naar kalkrijk grijs duin. Procesmaatregelen kunnen op kleinere schaal plaatsvinden dan systeemmaatregelen. De maatregelen kunnen veel impact hebben, afstemming hierover is daarom in een aantal gevallen noodzakelijk. Borging hiervan gebeurt daarom in de Natura2000-beheerplannen en/of overeenkomsten. Het proces van het opstellen en uitvoeren van een beheerplan is een 6-jaars cyclus die de provincie samen met terreinbeherende organisaties doorloopt.
Patroonmaatregelen: directe invloed Deze maatregelen beïnvloeden direct het resultaat op het niveau van vegetatie. Voorbeelden hiervan zijn: aanpassen begrazingsdruk; plaggen/maaien; verwijderen gebiedsvreemde soorten/ exoten; rust creëren (zoneren recreatie en mechanische beach cleaning). Patroonmaatregelen hebben directe invloed op het habitatype. Het zijn relatief kleine maatregelen maar ze kunnen zeer veel impact hebben. Meestal zijn deze maatregelen al geborgd in het Natura2000-beheerplan.

Maatregelen in Voornes Duin, Duinen Goeree & Kwade Hoek focussen vooral op het verbeteren van de kwaliteit van habitats en leefgebieden van fauna. Onder de tot zover voorgestelde maatregelen vallen systeem-, proces-, en patroonmaatregelen. Idealiter houdt de natuur zichzelf zoveel mogelijk in stand door natuurlijke dynamiek zoveel mogelijk toe te laten. Een voorbeeld van een dergelijke maatregel is het bevorderen van verstuing van kalkrijk zand naar het achterland door kerven in de zeereep aan te brengen (Duinen Goeree en Kwade Hoek) of achter de zeereep stuifkuilen aan te leggen (Voornes Duin).

Maatregelen die voorzien zijn voor deze gebieden, zijn:

- Nabeheer/ontwikkelingsbeheer voormalige PAS projecten;
- Groot- en kleinschalige verstuingprojecten;
- Aanpassingen hydrologie (e.g., vernatting leefgebied Noordse woelmuis);
- Drukbegrazing en seizoensbegrazing;
- Intensivering van monitoring (vegetatiekarteringen, hydrologie) ;

- Exotenbeheer (japanse duizendknoop, watercrassula, Amerikaanse vogelkers, Mahonie);
- Rust garanderen voor fauna (beach cleaning en recreatie zoneren);
- Intensivering regulier beheer (e.g. maaien en afvoeren).

Effect: goede instandhouding van de Natura2000-gebieden door het behalen van Natura2000-doelen voor soorten en habitattypen. Dit is een Europese verplichting.

Vervolgstappen: de terreinbeherende organisaties voeren de beheerplannen op dit moment uit. De natuurdoelanalyses krijgen in 2022 en 2023 een vervolg met een onderzoek dat kijkt of het gebied buiten de Natura2000-afkadering bij kan dragen aan het vervullen van Natura2000-doelen.

2 Realiseren gepland NNN

Direct tegen de Natura2000-gebieden liggen op Voorne en Goeree stukken die zijn aangewezen als NNN (zie figuur 8). De provincie heeft vanuit het Rijk de verplichting deze NNN-gebieden uiterlijk in 2027 gerealiseerd te hebben. Het gaat o.a. om de Schapengors (nabij Voornes Duin), de binnenduintrand van Goeree, de kippenschuur nabij Voornes Duin. Meer informatie over deze gebieden is te vinden in H2 onder de gebiedsiconen.

In deze gebieden zullen de agrarische gronden worden omgevormd tot een optimale uitgangssituatie voor de ontwikkeling naar vegetaties variërend van open duin en duinvallei tot vochtig weidevogelgrasland en kruiden- en faunairijk grasland. Daarnaast zijn de nog te realiseren ecologische verbindingen van belang voor de migratie van doelsoorten en het verbinden van de Natura2000-gebieden met de rest van het Natuurnetwerk.

Bij de realisatie van NNN is het beschikbaar krijgen van grond altijd het grootste knelpunt.

Grondeigenaren zijn niet altijd bereid om op hun grond natuur te realiseren of om gronden te verkopen of ruilen. In dergelijke gevallen kan een NNN-gebied of NNN-verbinding soms elders gerealiseerd worden met dezelfde natuurwinst. In sommige gevallen kan er over worden gegaan op onteigening. Onteigening is een zwaar instrument dat bij voorkeur niet wordt ingezet.

Effect: betere verbinding tussen Natura2000-gebieden, betere migratie van doelsoorten, bufferzone voor recreatieve druk op Voornes Duin (Schapengors), beter vasthouden en benutten van uitstromend water, waardoor nieuwe natuur en bestaande vegetatie een beter passende watervoorziening heeft, stikstofreductie van 30 mol N/ ha/ j op Voornes Duin en 67 mol N/ ha/ j op Duinen Goeree en Kwade Hoek.

Vervolgstappen: de provincie is al volop bezig met de realisatie van NNN en blijft dit continueren. Hierbij wordt met betrokken partners continu gekeken naar mogelijkheden om deze realisatie te versnellen en nieuw gebruik te optimaliseren. In Q3-4 gaat de provincie in gesprek met de agrarische sector over de toekomstvisie op een vitale en duurzame landbouw in dit gebied. Zie maatregel 5 voor nadere toelichting op het doel en de scope van dit onderzoek. Als onderdeel van dit onderzoek maakt de provincie inzichtelijk waar de beoogde natuurinrichting uit bestaat. Daarbij wordt gekeken naar mogelijkheden voor de zelfrealisatie van natuur, kavelruil, bedrijfsverplaatsing of -beëindiging.

3 Uitbreiden subsidieregeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Er is een subsidieregeling voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Deze is financieel echter niet altijd ruim genoeg om te passen in een gezond verdienmodel voor agrariërs. Ook is er nog niet altijd voldoende budget voor het aanleggen van landschapselementen.

Effect: aantrekkelijkere regeling voor agrariërs, sterker leefgebied voor verschillende doelsoorten, minder stikstofuitstoot door verminderd agrarische activiteit.

Vervolgstappen: de provincie zoekt naar mogelijkheden om de subsidieregeling voor agrarische natuur- en landschapsbeheer te verruimen.

4 Natuurontwikkeling binnenduinrand Goeree

De provincie, natuurbeschermingsorganisaties en gemeenten zijn overeengekomen dat ze de natuur op binnenduinrand van Goeree willen versterken.

Vervolgstappen: De inrichting van het natuurgebied Binnenduinrand Goeree (100 ha) is opgepakt en geoptimaliseerd. Dit heeft betrekking op een bestaande opgave voor de realisatie van het natuurnetwerk Nederland (NNN). voor het onderdeel Bokkepolder zijn eerste bewegingen voor initiatief vanuit particuliere eigenaren. Het overige deel hangt samen met meerdere melkveebedrijven en daarmee met keuzen voor de sectorontwikkeling. De komende maanden wordt door de gebiedspartners verder gewerkt aan deze ontwikkeling.

Effect: realisatie van NNN, robuuster natuurgebied, buffer tussen Natura2000 en agrarisch gebied.

4.2 Bronmaatregelen en -effecten

In de gebiedsgerichte aanpak stikstof voor de Duinen-Eilanden & Delta zijn op verschillende manieren bronmaatregelen benoemd en onderzocht. Gebiedspartners hebben mogelijke bronmaatregelen aangedragen en Bureau Wing heeft kaartsessies georganiseerd waarin met de gebiedspartners potentiële maatregelen zijn geïnventariseerd. Bureau Wing heeft vervolgens middels berekeningen geschat hoeveel de stikstofdepositie afneemt als er bepaalde maatregelen genomen worden. De hieronder genoemde maatregelen zijn met elkaar verkend op basis van vrijblijvendheid.

In deze gebiedsagenda staan enkel de maatregelen die opgepakt worden in de gebiedsgerichte aanpak Duinen-Eilanden & Delta. De maatregelen die het Rijk neemt in het kader van de energietransitie en die de stikstofuitstoot van de industrie en mobiliteit gaan terugdringen is niet meegenomen. Ook de provinciebrede maatregelen zijn hier niet meegenomen. Deze zijn wel opgenomen in het Gebiedsplan 0.5. Daarin wordt o.a. ingegaan op maatregelen voor het Haven Industrieel Complex, mobiliteit en woningbouw.

Noot bij de stikstofberekeningen van Bureau Wing (2022): Wing heeft voor haar berekeningen de brondepositiematrix gebruikt. Dit is een zelf ontwikkelde tool gebaseerd op AERIUS Monitor, de tool van het RIVM. De brondepositiematrix kan in vergelijking met AERIUS Monitor sneller berekeningen maken. Deze zijn wel meer op hoofdlijnen. De werking van de brondepositiematrix is niet geheel inzichtelijk voor de gebiedspartners en biedt af en toe niet het detailniveau dat gewenst is. Daarom is besloten de berekeningen van Wing wél te gebruiken om inzicht te geven in de bronnen en orde grootte van maatregelen, maar niet te veel te focussen op de exacte stikstofreductie van specifieke maatregelen. Bij onderstaande maatregelen is telkens aangegeven of deze afkomstig zijn uit AERIUS Monitor of Wing.

Relevante gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie		
Agrarische sector	5.	Onderzoek naar vitale en duurzame agrarische sector
Natuur	6.	Realiseren gepland NNN
Dieren	7.	Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen hondenontlasting
Mobiliteit	8.	Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit

5 Onderzoek naar vitale en duurzame agrarische sector

De provincie gaat in gesprek met vertegenwoordigers van de agrarische sector om samen tot een gemeenschappelijke, inhoudelijke visie op de toekomst te komen. Een duurzaam toekomstperspectief voor het landelijk gebied en de agrarische sector staat hierin centraal. Deze gemeenschappelijke basis is breder dan de stikstofopgave. Het gaat over de toekomstvisie op een vitale en duurzame landbouw, landschapsbeheer en vitaliteit van het platteland in relatie tot opgaven voor natuur, stikstofreductie, klimaat en water. Hierbij wordt o.a. gekeken naar andere en aanvullende verdienmodellen voor de boer en de toepassing van innovaties en managementmaatregelen om emissies te voorkomen en landbouwkundige bedrijfsvoering rendabel mee te maken.

Effect: inzicht in maatregelen die stikstofuitstoot verminderen en andere duurzaamheidstransities versnellen; inzicht in verdienmodellen voor agrariërs.

Vervolgstappen: de provincie Zuid-Holland verkent op dit moment hoe dit onderzoek eruit gaat zien. Hierbij betreft ze de agrarische sector. Te denken valt aan een start middels keukentafelgesprekken met agrariërs nabij Natura2000-gebieden Voornes Duin, duinen van Goeree en Kwade Hoek.

6 Realiseren gepland NNN

Zie maatregel 2 voor nadere toelichting van deze maatregel.

7 Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen hondenontlasting¹

Op enkele plaatsen in de Natura2000-gebieden wandelen veel hondeneigenaren met hun viervoeter. De ontlasting van deze honden leidt tot een extra stikstofbelasting op het gebied. Uit onderzoek van de Vlaamse onderzoekers De Frenne et al. (2022) bleek dat honden verantwoordelijk waren voor 56% van de totale stikstofdepositie in vier natuurgebieden nabij de stad Gent. Bureau Wing heeft voor de bosjes van Poot, nabij Natura2000-gebied Westduinpark, een berekening gedaan naar de invloed van hondenontlasting. Hieruit blijkt dat het uitlaten van honden in de Bosjes van Poot een zeer lokaal effect heeft van 19 mol N/ ha/ j op de nabijgelegen Natura2000. Dit is enkel de indirecte stikstofdepositie door vervlieging van stikstof. Als ook de directe stikstofdepositie van honden die daadwerkelijk in het Natura2000-gebied ontlasten meegenomen wordt, is het aannemelijk dat de depositie nog flink hoger is.

Effect: vanwege recente nieuwe wetenschappelijke inzichten is het lastig te zeggen wat de exacte bijdrage is, maar de bijdrage is plaatselijk zeker zeer relevant.

Vervolgstappen: het tegengaan van hondenontlasting in Natura2000-gebieden is lastig. Vervolgonderzoek is wenselijk. De provincie gaat laten onderzoeken wat het effect van hondenontlasting is op Natura2000. Ze betreft de terreinbeherende organisaties om te kijken wat voor maatregelen uitvoerbaar zijn.

8 Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit

Personen- en vrachtverkeer hebben lokaal een zeer relevante invloed op de stikstofdepositie op Natura2000-gebieden. Vooral rond de plaatsen waar auto's vaker langzaam rijden of stilstaan is de belasting hoog. Dit zijn o.a. de dorpen Rockanje en Oostvoorne, vakantiepark EuroParcs en de Punt nabij de Brouwersdam.

¹ Ook de stikstofuitstoot van paarden en ganzen is eerder aan bod gekomen in de gebiedsgerichte aanpak. Uit berekeningen van Wing (2022) blijkt dat minder dan 1 mol N/ ha/ j afkomstig is van paarden. Maatregelen om deze stikstofbron te verminderen zijn daarom irrelevant en hier niet meegenomen. De uitstoot van ganzen wordt nader onderzocht in de gebiedsgerichte aanpak stikstof Biesbosch. De uitkomsten daarvan worden gedeeld met de gebiedsgerichte aanpak stikstof Duinen-Eilanden & Delta.

Veel winst valt te behalen bij het elektrificeren van vervoer. Het volledig elektrificeren van personenvervoer in een straal van 3km rondom Natura2000-gebied kan bijvoorbeeld zo'n 12-34 mol N/ha/ jaar schelen op Voornes Duin, de duinen van Goeree en Kwade Hoek (Wing, 2022). De grootste ontwikkeling rondom elektrisch personenvervoer volgen vanuit wet- en regelgeving vanuit het Rijk. Zo moeten alle nieuwe auto's in 2030 elektrisch zijn. Dit is daarmee onderdeel van het autonome pad. Vanuit de gebiedsgerichte aanpak kunnen we wel maatregelen stimuleren die de transitie naar elektrisch personenvervoer versnellen. Duurzaamheid is hier vaak de primaire reden om een maatregel te nemen; reductie van de stikstofdepositie is een koppelkans.

Mogelijke maatregelen waarvan de verwachte stikstofreductie beperkt is ($< 1 \text{ mol N/ ha/ j}$), maar die ook vanuit o.a. de energietransitie en een schone lucht gewenst zijn, zijn:

- Aanleggen van laadpalen voor elektrische auto's op parkeerplaatsen nabij recreatiegebieden en bezoekerscentra. Particulieren met een elektrische auto kunnen gratis een laadpaal laten aanleggen. Voor publieke locaties is dit niet het geval en is aanvullende financiering gewenst. Dit verlaagt de drempel om de Duinen-Eilanden met een elektrische auto te bezoeken. De gemeenten Goeree-Overflakkee, Westvoorne en Hellevoetsluis bekijken op welke locaties nabij Natura2000 een laadpaal gewenst zou zijn.
- Realiseren van hubs voor deelfietsen nabij recreatiegebieden. Het openbaar vervoer rijdt niet overal door naar het strand. Veel bezoekers pakken daarom toch de auto. Het neerzetten van betaalbare deelfietsen maakt het aantrekkelijker om met het OV te gaan. Genoemde locaties zijn Oostvoorne, waar de laatste bushalte 2km van het strand ligt, en huisjesparken langs de Duinweg in Hellevoetsluis. De gemeenten Goeree-Overflakkee, Westvoorne en Hellevoetsluis bekijken momenteel op welke locaties deelfietsen gewenst zouden zijn.
- Stimuleren van fietsgebruik Voorne middels programma Fiets & Voorne. Hellevoetsluis, Brielle en Westvoorne (vanaf januari 2023 gemeente Voorne aan Zee), de MRDH en partners werken aan het programma Fiets & Voorne. Het programma Fiets & Voorne heeft ten doel fietsgebruik te stimuleren door in te zetten op bereikbaarheid, comfort, digitalisering en veiligheid. Met de komst van de elektrische fiets en de speedpedelec, is de fiets meer concurrerend aan de auto op het gebied van afstand en reistijd. Er wordt ingezet op bereikbaarheid, veiligheid, comfort, gedrag en digitalisering, voor zowel utilitair als toeristisch/recreatief fietsverkeer. In Q2 van 2022 worden kansvolle projecten in kaart gebracht, waarna al vlot pilots gestart kunnen worden. Voorbeelden hiervan zijn: het veiliger en comfortabeler inrichten van fietsroutes, missing links in het fietsnetwerk in kaart brengen en (waar mogelijk) oplossen en het verbeteren/uitbreiden van stallingsmogelijkheden. De effecten hiervan zijn minder autogebruik, schonere lucht, gezondere bewoners en een aantrekkelijker woon- en recreatieklimaat. De partners van Fiets & Voorne bepalen welke pilot(s) zij uit willen voeren om fietsgebruik te stimuleren en gaan hiermee aan de slag.

Effect: verminderen stikstofemissies, schonere lucht, minder CO₂-uitstoot.

Vervolgstappen: de gebiedspartners gaan nader met elkaar in gesprek over relevante en uitvoerbare maatregelen voor mobiliteit en welke middelen nodig zijn om dit te realiseren.

4.3 Raakvlakken met andere akkoorden en programma's

Een aantal maatregelen zijn voor wat betreft hun bijdrage aan stikstofdepositie niet of weinig relevant, maar hebben onder gebiedspartners draagvlak vanwege een brede betekenis voor bijvoorbeeld verduurzaming. Het is mogelijk om deze maatregelen dan uit te voeren als onderdeel van het klimaatakkoord of schone luchtakkoord.

Klimaatakkoord (2019)

Het Klimaatakkoord is een verzameling van maatregelen die het Rijk in 2019 aankondigde, met als doel de uitstoot van koolstofdioxide te verminderen en zo de Nederlandse bijdrage aan wereldwijde klimaatverandering te beperken. Het is een akkoord tussen het Rijk en 300 organisaties en bedrijven. Afspraken uit het eerder gemaakte Energieakkoord (2013) zijn hierin opgenomen. Vanuit het Energieakkoord zijn regionale warmtetransitieplannen (RES'en) gemaakt voor de regio's Rotterdam-Den Haag (Voorne) en Goeree-Overflakkee.

Schone Luchtakkoord (2020)

Het doel van het Schone Lucht Akkoord is om de luchtkwaliteit in Nederland permanent te verbeteren. Het is een akkoord tussen Rijk, provincies en een groot aantal gemeenten. Samen streven de deelnemende partijen naar een gezondheidswinst van minimaal 50 procent in 2030 ten opzichte van 2016. Gemeenten, provincies, RWS en terreinbeherende organisaties nemen de uitgangspunten uit het Schone Luchtakkoord voor wat betreft maatregelen als leidend voor eigen (mobiliteits)beleid, met name voor wat betreft het elektrificeren van het wagenpark, herinrichting van bebouwd gebied (milieuzones en 30 km/uur zones, overslag en overstap hubs), toepassing van een ondergrens voor luchtmissie-eisen bij actualisatie of nieuwe vergunningen en de uitbreiding van walstroomvoorzieningen voor zee- en binnenvaart.

5. Bijlagen

5.1 Bijlage 1: overzicht van maatregelen

Relevante maatregelen voor natuurverbetering		
Natura2000	1.	Maatregelen binnen de Natura2000 om een goede staat van instandhouding te realiseren
NNN	2.	Realiseren gepland NNN
Andere natuur	3.	Uitbreiding subsidieregeling agrarisch natuur- en landschapsbeheer
	4.	Natuurontwikkeling binnenduinrand Goeree

Relevante gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie		
Agrarische sector	5.	Onderzoek naar vitale en duurzame agrarische sector
Natuur	6.	Realiseren gepland NNN
Dieren	7.	Onderzoeken depositiebijdrage en maatregelen hondenontlasting
Mobiliteit	8.	Stimuleren van maatregelen voor duurzame mobiliteit

6. Bronnen

Bureau Wing (2022). Berekeningen en handelingsperspectief bronmaatregelen gebiedsgerichte aanpak stikstof Duinen-Eilanden en Delta [onderzoeksrapport].

De Frenne et al. (2022). Nutrient fertilization by dogs in peri-urban ecosystems. *Ecological Solutions and Evidence*. Volume 3 (1).

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2006). *Natura2000 doelendocument*.

Minister van Natuur en Stikstof Van der Wal-Zeggelink (2022, 1 april). Kamerbrief met hoofdlijnen gecombineerde aanpak natuur, water en klimaat in landelijk gebied en van bredere stikstofbeleid [Kamerbrief].

Omslagfoto's via natuurmonumenten.nl (boven) en NLDelta.nl (onder).

Afbeelding pagina 7: tulpenvelden in Oude-Tonge, Goeree-Overflakkee (André Muller, via iStock).

Afbeelding pagina 9: Goeree, met in de achtergrond Goedereede (Frans Willem Blok, via iStock).

Afbeelding pagina 19: Voornes Duin (Frans Willem Blok, via iStock).

Afbeelding pagina 23: Grevelingen (Frans Willem Blok, via iStock).

Afbeelding pagina 27: het strad bij Hellevoetsluis 9Frans Willem Blok, via iStock).

**Gebiedsagenda
stikstof en
bodemdaling
Nieuwkoopse
Plassen eo.**

Inhoudsopgave

1.	Voorwoord	2
2.	Inleiding	4
2.1	Aanleiding	4
2.2	Status van de Gebiedsagenda 0.5	5
3.	De provinciale opgaven voor de Nieuwkoopse Plassen e.o.	6
3.1	Situatieschets 2022	6
3.1.1	Natuur	7
3.1.2	Stikstof	18
3.1.3	Economische ontwikkeling	20
3.1.4	Waterkwaliteit	20
3.1.5	Bodem en klimaat	21
4.	Strategie	23
4.1	Gebiedsiconen	32
5.	Maatregelen en effecten	34
5.1	Natuurmaatregelen en -effecten	34
5.1.1	Natura 2000	34
5.1.2	Natuurnetwerk Nederland	36
5.2	Bronmaatregelen en -effecten	36
5.3	Maatregelen reductie NOx	37
5.4	Maatregelen waterkwaliteit	37
5.5	Maatregelen bodemdaling/klimaat	38
5.6	Ontwikkelbehoefte	38
6.	Richting Gebiedsplan 1.0	39
6.1	Governance	39
6.2	Borging en investering	39

1. Voorwoord

In 2019 zijn wij gestart met de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof en Bodemdaling Nieuwkoopse Plassen e.o. (GGA Nieuwkoop) Hoewel de primaire opgaven stikstofreductie en CO₂-reductie vanwege bodemdaling betroffen, is vanaf het eerste moment helder geweest dat een integrale aanpak noodzakelijk is. Een integrale aanpak gericht op het bereiken van de instandhoudingsdoelen door het reduceren van stikstof en herstel en verbetering van de natuur (binnen en buiten het N2000-gebied) onder de voorwaarde van een duurzaam perspectief voor de landbouw (ecologisch en economisch).

Bij de start van de GGA Nieuwkoop was er onduidelijkheid over de opgaven. Hoeveel stikstof moet er worden gereduceerd vanuit het gebied? Hoeveel CO₂-emissie vanwege daling van de veenbodem moet er worden tegengegaan? Ondanks deze onduidelijkheid, is voor alle betrokken partijen vanaf aanvang het gevoel van urgentie groot geweest. Dit uit zich in een grote betrokkenheid en de wens om samen tot oplossingen en maatregelen te komen, die resulteren in een vitale natuur, een vitale landbouw en daarmee een vitaal gebied!

Ondertussen ontstaat er binnen de GGA Nieuwkoop steeds meer helderheid over te realiseren opgaven. Er zijn no-regretmaatregelen in beeld (en sommige in uitvoering), hoofdrichtingen en bedrijfsmodellen ontwikkeld en doorgerekend op de effecten voor natuur, bodem, water en economie. Er is inzicht in wat het gebied kan dragen en in welke richting het gebied zich kan ontwikkelen. Wij hopen voor deze zomer op basis hiervan de opgaven voor het gebied te concretiseren, waarna we met het gebied aan de slag kunnen met het opstellen van een gebiedsperspectief als onderdeel van een integraal gebiedsplan en uitvoeringsprogramma.

Tegelijkertijd moet er nog veel gebeuren. Duidelijk is we aan de vooravond van een grote transitie van de landbouw staan gezien de opgaven. Maar deze transitie heeft grote economische impact op de sector en daarmee op de sociale en economische samenhang van het gebied. Een duurzaam toekomstperspectief, ecologisch en economisch, voor de landbouw is randvoorwaardelijk voor het kunnen realiseren van de opgaven. Dit vraagt om inzet vanuit alle betrokken overheden, in het bijzonder het rijk. Maar er is ook inzet vanuit de keten nodig om ervoor te zorgen dat de landbouw vooruit kan. De komende periode zal het verdienmodel voor de landbouw dan ook uitdrukkelijk aandacht krijgen.

Governance is een ander aspect waar wij de komende periode mee aan de slag gaan. Een integrale aanpak vereist een integrale uitvoering die meerjarig is geborgd en daarbij passende sturing, financiering en instrumentarium.

De voorliggende gebiedsagenda Nieuwkoop vormt dan ook een overzicht van de stand van zaken en een doorkijk naar het verdere proces.

2. Inleiding

2.1 Aanleiding

Veel natuur in Nederland is gevoelig voor stikstof (ammoniak en stikstofoxiden). Zo ook een deel van het beschermde **Natura2000**-gebied Nieuwkoopse Plassen, met name aan de Zuid-Hollandse kant. Daar is de stikstofdepositie al decennialang te hoog. Dit leidt ertoe dat bepaalde soorten gaan woekeren, waardoor andere plant- en diersoorten verdrongen worden. Vanuit het oogpunt van biodiversiteit is deze ontwikkeling zeer negatief.

De hoge stikstofdepositie op gevoelige Natura2000 heeft ook economische en maatschappelijke gevolgen. Vanuit de **Europese Vogel- en Habitatrichtlijn** is Nederland verplicht haar natuur in goede staat te houden. In 2019 oordeelde de Raad van State dat de op dat moment geldende Nederlandse stikstofaanpak (**Programma Aanpak Stikstof, PAS**) niet voldoende waarborgt dat de natuur in een goede staat van instandhouding blijft. Als gevolg daarvan kan de PAS niet langer als basis worden gebruikt voor vergunningverlening aan activiteiten die extra stikstofuitstoot veroorzaken. Als gevolg hiervan is de stikstofcrisis ontstaan.

In 2021 is de **Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering** in werking getreden. Met deze wet tracht het Rijk de natuur te versterken en de stikstofuitstoot terug te dringen. Het hoofddoel hiervan is het behalen van de Europese natuurdoelen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn. Nevendoel is dat door het behalen van de Europese natuurdoelen ook het verlenen van stikstofvergunningen voor economische activiteit weer gemakkelijker wordt. De Wet Stikstofreductie en Natuurverbetering wordt uitgevoerd middels het programma Stikstofreductie en Natuurverbetering. Dit programma is in het voorjaar van 2022 gereed en wordt een onderdeel van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.

In de WSN is een grote rol weggelegd voor een gebiedsgerichte aanpak onder regie van de provincies. Stikstof — met name ammoniak uit natuurlijke bronnen — slaat overwegende lokaal neer. Provincies hebben daarom de verplichting om een **Gebiedsplan** te schrijven. In dit Gebiedsplan definieert de provincie hoe zij de stikstofuitstoot rondom de gevoelige Natura2000 omlaag brengt en de natuur versterkt.

Het Gebiedsplan van Zuid-Holland bestaat uit een beschrijving van sectorale maatregelen en vier **Gebiedsagenda's**:

1. De Biesbosch;
2. De Nieuwkoopse Plassen;

3. De Duinen: de duinenrij tussen de grens met Noord-Holland en de Nieuwe Waterweg; 4. De Duinen-Eilanden-Delta: de duinenrij onder de Maasvlakte en op Goeree-Overflakkee en de grote wateren daartussen.

2.2 Status van de Gebiedsagenda 0.5

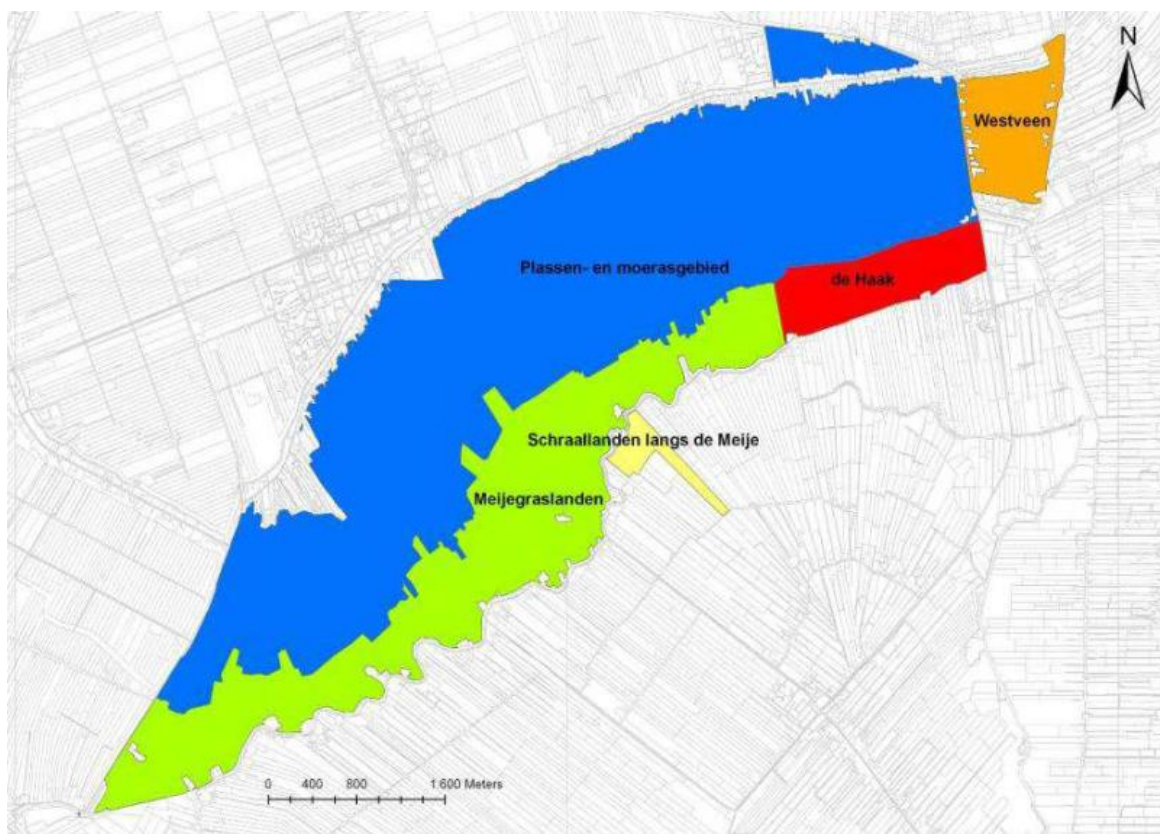
De Gebiedsagenda 0.5 is een tussenproduct richting een Gebiedsagenda 1.0. De Gebiedsagenda 0.5 is tot stand gekomen in samenwerking met gebiedspartners, die hier op basis van vrijwilligheid aan hebben meegewerkt. De Gebiedsagenda 0.5 wordt als onderdeel van het Gebiedsplan 0.5 in juni 2022 voorgelegd aan Gedeputeerde en Provinciale Staten. Gedeputeerde Staten deelt dit Gebiedsplan 0.5 vervolgens met het Rijk, die alle provinciale gebiedsplannen doorrekent om te kijken of het Rijk op koers is met het realiseren van de richtinggevende doelen voor stikstof en natuur. Het is daarnaast input voor de voortgangsrapportage stikstof van de provincie Zuid-Holland.

3. De provinciale opgaven voor de Nieuwkoopse Plassen

e.o.

3.1 Situatieschets 2022

Het Natura 2000-gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haeck ligt in Zuid-Holland en Utrecht en heeft een totale oppervlakte van 2008 hectare. Het gebied wordt in het zuiden begrensd door het riviertje de Meije, waarbij de Schraallanden ten zuiden van de Meije nog wel onderdeel uitmaken van het gebied. Nieuwkoopse Plassen & De Haeck bestaat uit vijf deelgebieden, namelijk het plassen- en moerasgebied, de Haak, Meijegraslanden, polder Westveen en de Schraallanden langs de Meije (zie kaart 1).

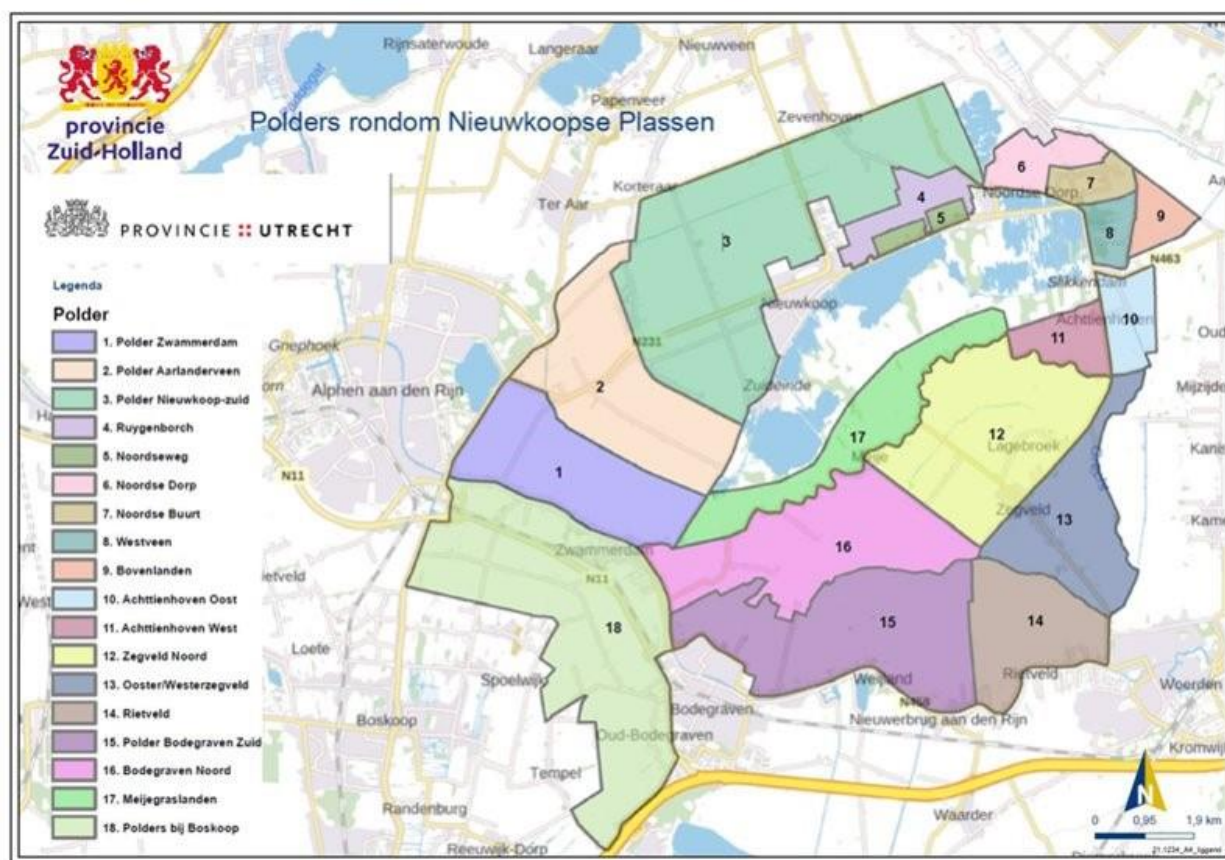

Kaart 1: Het Natura 2000 gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haeck met 5 deelgebieden

Het Natura 2000 gebied wordt omringd door polders (zie kaart 2) waarin zowel de landbouw als de natuur (NNN) een plaats heeft. De polders in Zegveld liggen in de provincie Utrecht, de overige polders liggen in Zuid-Holland.

Deze gebiedsindeling is een globale afspiegeling van de twee hoofdogaven stikstof (met name gericht op de 1e zone) en bodemdaling (met name gericht op polderniveau). Maar deze indeling is niet in beton

gegoten. Gedurende het gebiedsproces zal verder worden ingezoomd op de opgaven en het is goed denkbaar dat deze gebiedsindeling daarbij wordt aangepast.

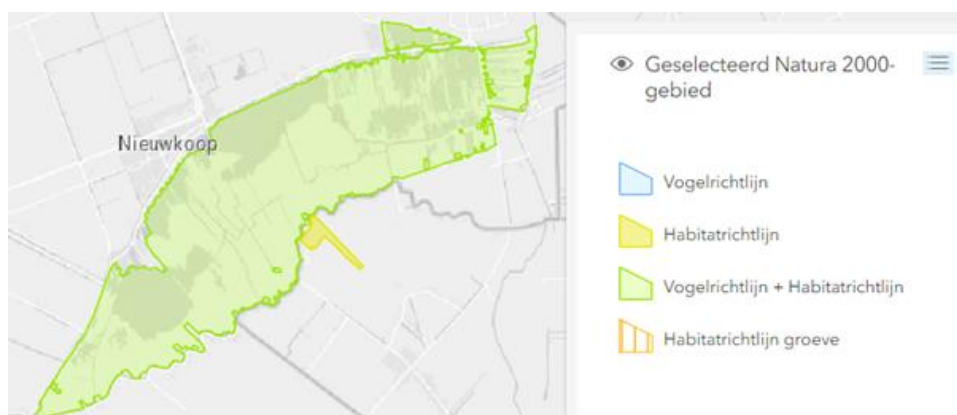

Kaart 2: Polders rondom de Nieuwkoopse Plassen

3.1.1 Natuur

Natura 2000

Nieuwkoopse Plassen & De Haack is een uniek laagveengebied dat grotendeels in Zuid-Holland ligt. Alleen het deelgebied Schraallanden langs de Meije (oranje op onderstaande kaart) ligt in provincie Utrecht. In het gebied komt een groot aantal zeldzame, beschermde planten en dieren voor, zoals de groenknolorchis, zwarte stern en Noordse woelmuis. Het gebied heeft een oppervlakte van ca. 2008 ha (figuur 1).

Kaart 3: Begrenzing Nieuwkoopse Plassen & De Haeck. Bron: **Error! Hyperlink reference not valid.**

Op 14 februari 1997 is het gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haeck aangemeld als Vogelrichtlijngebied (Europese Commissie 1979) en op 7 december 2004 als Habitatrichtlijngebied (Europese Commissie 1992) voor de daar aanwezige (prioritaire) habitattypen en soorten. Op 25 november 2013 zijn de doelstellingen voor deze habitattypen en soorten vastgesteld in het aanwijzingsbesluit. In juni 2015 hebben Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, in overeenstemming met Gedeputeerde Staten van Utrecht, en de staatssecretaris van Economische Zaken het beheerplan Natura 2000-gebied vastgesteld (Provincie Zuid-Holland 2015). Dit beheerplan geldt voor de periode 2015 – 2021 en is op 20 april 2021 met maximaal vier jaar verlengd door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland. Recent is begonnen met het opstellen van het volgende beheerplan.

De Nieuwkoopse Plassen zijn met name van belang als broedgebied voor beschermde moerasvogels als de roerdomp, purperreiger en rietzanger. Daarnaast komen in het laagveenmoeras zeldzame of bedreigde habitattypen voor zoals trilvenen, veenmosrietland en blauwgrasland. In de veenplassen groeien bijzondere waterplanten als krabbenscheer en kranswieren. Voor het gebied zijn 27 instandhoudingsdoelstellingen definitief vastgesteld en twee in ontwerp (zie tabel 1).

De voor stikstof gevoelige habitattypen zijn: Kranswierwateren, Meren met Krabbenscheer, Vochtige heiden (laagveengebied), Blauwgraslanden, Ruigten en zomen (moerasspirea en harig wilgenroosje), Overgangs- en trilvenen (veenmosrietland en trilveen), Galigaanmoerassen en Hoogveenbossen. Daarnaast maakt een aantal soorten gebruik van de stikstofgevoelige leefgebieden Geïsoleerde meander en petgat (LG02) en Grote zeggenmoeras (LG05).

In de natuurdoelanalyse (Royal HaskoningDHV, 2021) is uitgewerkt welk oppervlakte habitattypen nodig is voor een evenredige bijdrage aan de landelijk gunstige staat van instandhouding (theoretische opgave). Deze opgave is toegevoegd aan tabel 1.

Tabel 1: Uitwerking instandhoudingsdoelen Nieuwkoopse Plassen & De Haeck

Code	Habitatype	Doelstelling	Theoretische opgave (ha)
H3140	Kranswierwateren	Uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit	18
H3150	Meren met krabbenscheer en fonteinkruiden	Uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit	95
H4010B	Vochtige heiden (laagveengebied)	Uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit	19
H6410	Blauwgraslanden	Uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit	57
H6430A	Ruigten en zomen (moerasspirea)	Behoud oppervlakte en kwaliteit	34
H6430B	Ruigten en zomen (harig wilgenroosje) ¹	Behoud oppervlakte en kwaliteit	niet gekwantificeerd
H7140A	Overgangs- en trilvenen (trilvenen)	Uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit	2
H7140B	Overgangs- en trilvenen (veenmos-rietlanden)	Uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit	362
H7210	Galigaanmoerassen	Behoud oppervlakte en kwaliteit	67
H91D0	Hoogveenbossen	Behoud oppervlakte en kwaliteit	18

Code	Habitatsoort	Doelstelling
H1016	Zeggekorfslak	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie
H1082	Gestreepte waterroofkever	Uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied voor uitbreiding populatie
H1134	Bittervoorn	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie
H1149	Kleine modderkruiper	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie
H1163	Rivierdonderpad ¹	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie
H1318	Meervleermuis	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie
H1340	Noordse woelmuis	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie
H1903	Groenknolorchis	Behoud omvang en kwaliteit biotoop voor behoud populatie
H4056	Platte schijfhoren	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie

Code	Soort	Doelstelling
A021	Roerdomp	Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 6 paren (territoria)
A029	Purperreiger	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 120 paren
A176	Zwartkopmeeuw	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 9 paren
A197	Zwarte Stern	Uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 115 paren
A292	Snor	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 25 paren
A295	Rietzanger	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 680 paren

Code	Soort	Doelstelling	Functie
A027	Grote zilverreiger	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 60 vogels (seizoensmaximum)	Slaap- en rustplaats
A041	Kolgans	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 3.000 vogels (seizoensmaximum)	Slaap- en rustplaats
A050	Smient	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 3.500 vogels (seizoensmaximum)	Slaap- en rustplaats en foerageergebied
A051	Krakeend	Behoud omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van gemiddeld 90 vogels (seizoensmaximum)	Foerageergebied

1. toegevoegd in Ontwerp-wijzigingsbesluit Habitatrichtlijngebieden vanwege aanwezige waarden (Ministerie van LNV, 2018)

Uit de landschapsecologische systeemanalyse (Royal HaskoningDHV, 2021) volgen onderstaande generieke knelpunten voor het halen van de instandhoudingsdoelen:

- Waterkwaliteit: te hoge nutriëntenconcentraties, te hoge sulfaatconcentratie, weinig buffering
- Isolatie: door geïsoleerde ligging zijn populaties minder robuust
- Peilbeheer: weinig peilfluctuaties mogelijk vanwege bebouwing en overige functies
- Verzuring en vermesting door stikstofdepositie (en overige zure depositie)

Daarnaast zijn er enkele specifieke knelpunten voor individuele doelen. Dit betreft o.a. aanwezigheid exoten, gebrek aan geschikt leefgebied en opslag van struiken/bomen (beschaduwings).

In de natuurdoelanalyse (Royal HaskoningDHV, 2021) is in beeld gebracht wat de huidige staat van instandhouding van alle Natura 2000-doelen voor Nieuwkoopse Plassen & De Haack is (zie samenvattende tabellen in bijlage xx).

De conclusie is dat er met name een grote opgave ligt ten aanzien van de habitattypen kranswierwateren (geheel verdwenen), blauwgrasland, trilvenen (vrijwel geheel verdwenen), veenmosrietland en hoogveenbos. Voor soorten is er een grote opgave voor zeggekorfslak, Noordse woelmuis, zwarte stern en roerdomp. Daarnaast is recent gebleken dat het ook met de platte schijfhoren niet goed gaat, wat wordt

geweten aan het (intensief) schonen van sloten en de aanwezigheid van exotische rivierkreeften (Koese et al., 2021).

Om de opgaven te kunnen halen zijn maatregelen nodig om de waterkwaliteit te verbeteren (kranswierwateren, trilvenen), geschikt leefgebied in te richten (blauwgrasland, Noordse woelmuis, roerdomp) en optimalisatie leefgebied door gerichte maatregelen (zeggekorfslak, zwarte stern, hoogveenbos). Daarnaast geldt voor alle stikstof- en verzuringsgevoelige vegetatietypen dat de stikstofdepositie flink moet worden verminderd, met name om verdere verzuring tegen te gaan.

In onderstaande tabel is weergegeven welke stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten voorkomen in Nieuwkoopse Plassen & De Haeck, wat de kritische depositiewaarde¹ is (KDW) en wat de gemiddelde stikstofdepositie is.

Tabel 2: Stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten Nieuwkoopse Plassen & De Haeck

Stikstofgevoelig habitatype of leefgebied	KDW (mol/ha/jaar)	Gemiddelde depositie o.b.v. AERIUS M21 (mol/ha/jaar in 2019)
Kranswierwateren	2143	1036
Meren met krabbenscheer	2143	1080
Vochtige heide (laagveen)	786	1077
Blauwgrasland	1071	1122
Overgangs- en trilvenen (trilveen)	1214	1097
Overgangs- en trilvenen (veenmosrietland)	714	1096
Galigaanmoeras	1571	1051
Hoogveenbos	1786	1366
Geïsoleerde meander en petgat (LG02)	2100	1157
Grote zeggenmoeras (LG05)	1743	1334

Natuurnetwerk Nederland

Het Natuurnetwerk Nederland (NNN) is het Nederlands netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden. Door het verbinden wordt het leefgebied groter en zijn populaties minder kwetsbaar voor calamiteiten (zoals klimaatverandering). De Natura 2000 -gebieden vormen een onderdeel van het Natuurnetwerk. Binnen het NNN zijn er gebieden met en zonder Natura 2000-status. De NNN-begrenzing is vastgelegd in de provinciale omgevingsverordening. De ambitie is dat door realisatie van het NNN een functionerend netwerk van natuurgebieden wordt gevormd dat ondersteunend is aan de Natura 2000

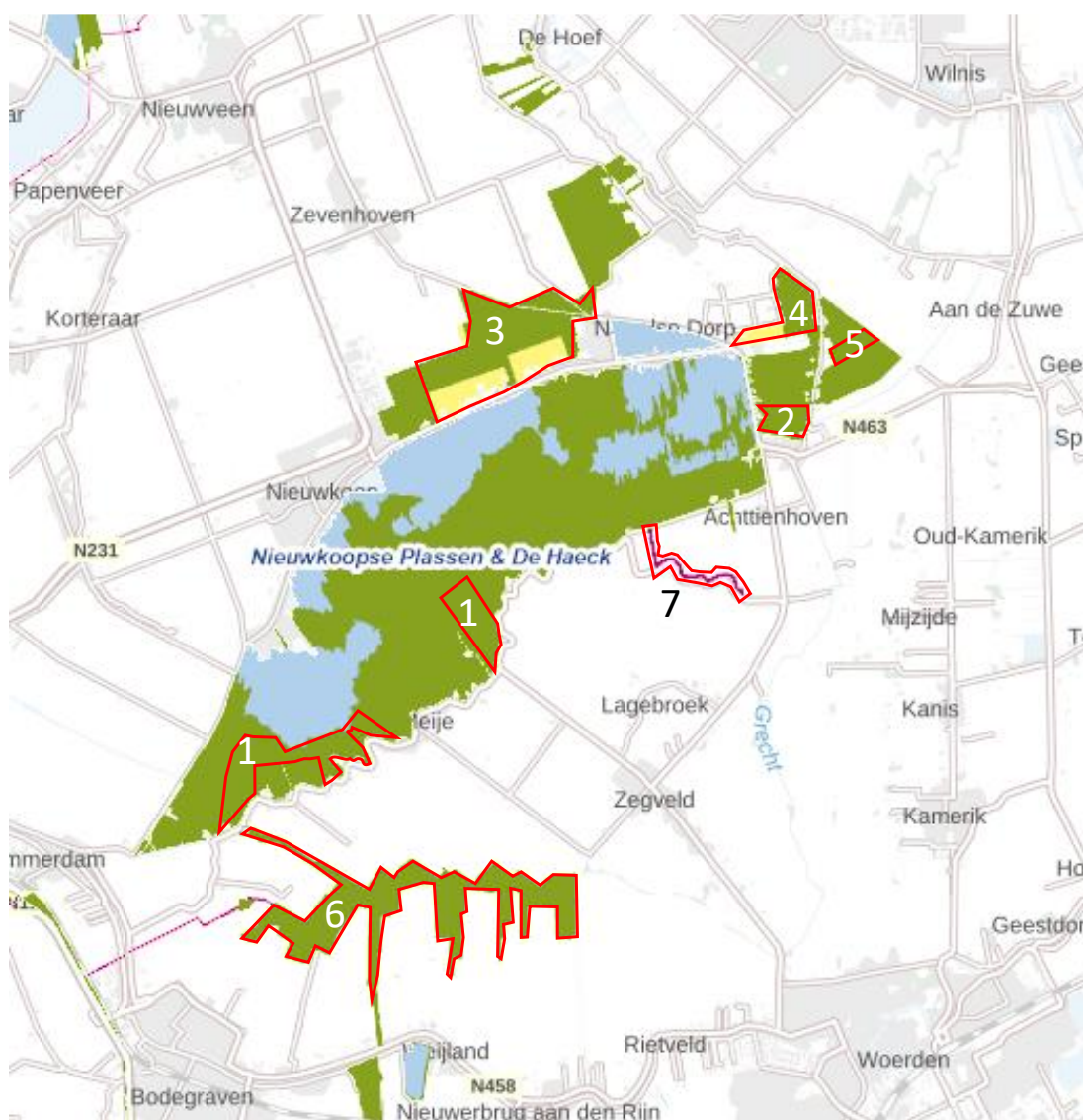
¹ De kritische depositiewaarde (KDW) is de mate van stikstofdepositie waarboven niet langer op voorhand kan worden uitgesloten dat er een risico is dat de kwaliteit van het habitatype wordt aangetast als gevolg van de verzurende en/of vermestende invloed van de stikstofdepositie.

gebieden in het netwerk en dispersiemogelijkheden biedt voor Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten en overige soorten. Hierdoor kan Nederland voldoen aan haar Europese verplichtingen op het gebied van de instandhoudingsdoelstellingen. De afspraak met het Rijk is dat het NNN uiterlijk eind 2027 is gerealiseerd (alle gronden beschikbaar en ingericht) en een functionerend natuurnetwerk vormt dat ondersteunend is aan de instandhoudingsdoelstellingen van de Natura 2000-gebieden in het netwerk. Voor natuurgebieden die binnen de NNN-begrenzing liggen, is beheersubsidie beschikbaar. Voor gebieden binnen de begrenzing die nog omgevormd moeten worden naar natuur, is subsidie beschikbaar voor inrichting en voor afwaardering van de grond (bij het omzetten van landbouwgrond naar natuur, wordt grond minder waard).

Het gebied van de Nieuwkoopse Plassen zelf heeft een Natura2000-status en valt daarmee onder het NNN van zowel de Provincie Zuid-Holland als de Provincie Utrecht. Rondom de Nieuwkoopse Plassen ligt nog meer NNN, zie onderstaande kaarten. Het betreft hierbij zowel NNN-gebieden die binnen de grens van Provincie Zuid-Holland vallen als NNN-gebieden die onderdeel uitmaken van de Provincie Utrecht.

NNN Provincie Zuid-Holland

In onderstaande afbeelding is het NNN in de Provincie Zuid-Holland afgebeeld. Rondom de Nieuwkoopse Plassen zijn nog niet alle delen van het NNN gerealiseerd. Deze delen zijn in onderstaande afbeelding rood omkaderd. Twee van deze gebieden, Meijegraslanden en Westveen, zijn gelegen binnen de Natura 2000 begrenzing in Zuid-Holland. De andere vijf gebieden/projecten liggen daar omheen. De ecologische verbindingszone (EVZ) richting de Provincie Utrecht maakt hier ook onderdeel van uit.

Kaart 4: NNN (aanwezig en nog te ontwikkelen) rondom Nieuwkoopse Plassen & De Haeck in provincie Zuid-Holland. Bron: Natuurbeheerplan 2022. Groen=bestaande en nieuwe natuur; geel=zoekgebied nieuwe natuur.

In onderstaande tabel is de realisatieplanning van de nog niet (optimaal) ingerichte gebieden opgenomen.

Nummer	Project/gebied	Uitvoering
1	Meijegraslanden (in Natura 2000)	2023-2024
2	Westveen (in Natura 2000)	2023-2024
3	Ruygeborg II	2023-2024
4	Noordse Buurt	2023-2024
5	Bovenlanden	2022
6	Bodegraven Noord	2023-2024
7	EVZ Nieuwkoopse Plassen - Polders Kamerik en Zegveld	n.t.b.

Positieve effecten

In bovengenoemde projecten wordt in veel gevallen extra natte natuur en een betere waterkwaliteit gerealiseerd. Dit komt ten goede aan de instandhoudingsdoelstellingen van verschillende habitattypen en -soorten. De vernatting en verbetering van de waterkwaliteit in het algemeen komen ten goede aan soorten als de zeggekorfslak, Noordse woelmuis, gestreepte waterroofkever, kleine modderkruiper en bittervoorn en habitattypen zoals meren met krabbenscheer, kranswierswateren, trilvenen en veenmosrietland.

In de Meijegraslanden (39 ha), Ruygeborg II (ca. 15 ha.) en Noordse Buurt (ca. 20 ha.) wordt veel extra moerasnatuur gerealiseerd. Dit draagt bij aan de instandhoudingsdoelstellingen van de habitattypen veenmosrietland (H7140B), galigaanmoerassen (H7210) en H7140 (Trilveen). Bovendien komt dit de vogelrichtlijnsoorten roerdomp ("uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied") en purperreiger, snor en rietzanger ("behoud omvang en kwaliteit leefgebied") ten goede.

Naast de realisatie van extra moeras wordt ook extra nat schraalland gerealiseerd. Hiervoor is in de plannen voor de Meijegraslanden (14 ha.) Bodegraven Noord (35 ha) en Westveen (5-10 ha) in totaal zo'n 60 ha. opgenomen. Dit draagt bij aan het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen voor het habitatype blauwgraslanden (H6410) in N2000 Nieuwkoopse plassen. Deze doelstelling is gericht op de uitbreiding van de oppervlakte en de verbetering van de kwaliteit van blauwgraslanden.

Naast de zeer natte natuurtype wordt ook vochtig weidevogelgrasland, vochtig hooiland en bos gerealiseerd. In combinatie met de verbetering van de waterkwaliteit komt dit, zowel binnen als buiten N2000 gebied, ten goede aan verschillende vogelrichtlijnsoorten zoals zwarte stern ("uitbreiding omvang en/of verbetering kwaliteit leefgebied" en grote zilverreiger, smient, kolgans en krakeend ("behoud omvang en kwaliteit leefgebied").

Uitdagingen

De realisatie van het NNN rondom de Reeuwijkse Plassen is (met uitzondering van project 7) ondergebracht bij het Programmabureau Veenweiden Gouwe Wiericke. Voor dit programma sloot PZH in 2016 een gebiedsovereenkomst af met de 3 gemeenten en de waterschappen in het gebied. De bestuurders van deze overheden zijn verantwoordelijk voor de tijdige realisatie van de projecten binnen het Programma Veenweiden Gouwe Wiericke. Het programmabureau Veenweiden Gouwe Wiericke verzorgt de uitvoering van het programma.

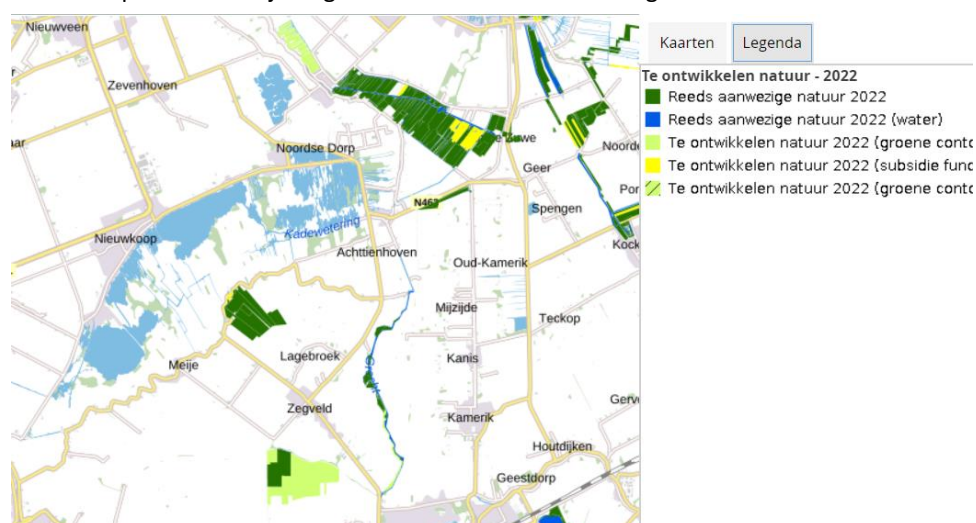
Voor de inrichting en het duurzame beheer van NNN gebieden dienen de in de gebieden aanwezige gronden beschikbaar te komen voor natuur. Tot op heden is getracht de gronden beschikbaar te krijgen voor natuurontwikkeling d.m.v. zelfrealisatie (zonder aankoop) dan wel minnelijke verwerving op basis van marktwaarde. Deze strategie heeft voor veel terreinen resultaat opgeleverd. Voor een aantal terreinen is met deze aanpak tot op heden onvoldoende resultaat bereikt. Hierdoor is spoedige en volledige realisatie

(in zijn geheel in één keer) voor een aantal terreinen nog niet mogelijk. Het gaat dan om Westveen, Ruygeborg II en Bodegraven-Noord.

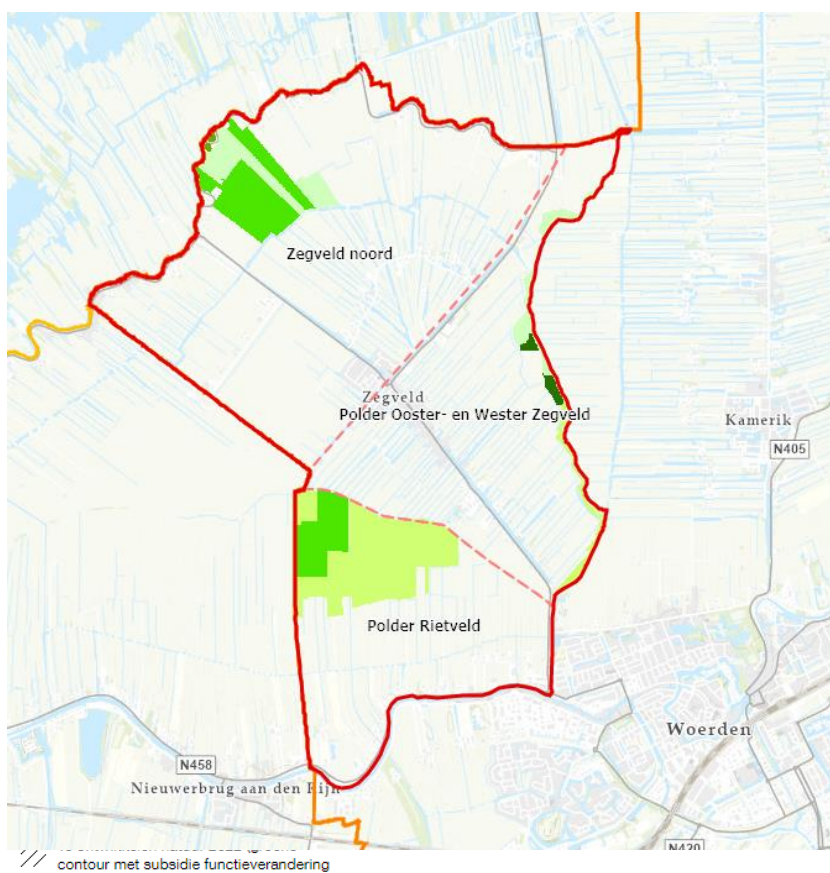
Met het in juni 2021 door PS vastgestelde Aangepaste Handelingskader voor de realisatie van het Natuurnetwerk in Zuid-Holland hebben PS ingestemd met de inzet van instrumenten die de realisatie van het natuurnetwerk kunnen versnellen. Deze instrumenten hebben nog niet geleid tot aanpassing van de realisatiestrategie die het programmabureau Veenweiden Gouwe Wiericke hanteert voor bovengenoemde gebieden.

NNN provincie Utrecht

In onderstaande afbeeldingen (kaart 5 en 6) is het NNN in de Provincie Utrecht afgebeeld. Rondom de Nieuwkoopse Plassen zijn nog niet alle delen van het NNN gerealiseerd.

Kaart 5: NNN (aanwezig en nog te ontwikkelen) rondom Nieuwkoopse Plassen & De Haeck in provincie Utrecht.

Kaart 6: NNN Polder Zegveld

Nog te verwerven NNN/N2000 (Utrecht)

Bovenstaande kaartjes geven een beeld van de natuuropgave c.q. realisatie daarvan (kaart 5 en 6). Op twee kleine percelen na – liggend tussen de Schraallanden langs de Meije en de Meije (olijfgroen in kaart 6) – is de verwervingsopgave voor natuur afgerond. Het noordelijke perceel (ca. 0,8 ha) is begrensd als Natura 2000 en in agrarisch gebruik. Het zuidelijke perceel (ca. 0,7 ha) is in particulier eigendom. Verwerving van het noordelijke perceel is niet haalbaar gebleken. Verwerving van het zuidelijke perceel is niet realistisch, wel lijkt op termijn particulier natuurbeheer mogelijk.

Nog in te richten

Zegveld Noord

In Zegveld Noord liggen de Schraallanden langs de Meije – het Utrechtse deel van het Natura 2000 gebied van ca. 23 ha – met daar omheen ca. 57 ha NNN als nog in te richten hydrologische bufferzone. In het voorontwerp wordt voorzien in ca. 12 ha nat schraalland. Realisatie vindt naar verwachting in 2023 plaats. Om de waterkwaliteit van het Natura 2000-gebied te verbeteren werken Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer aan een hydrologische verbinding (sifon/retourpomp) tussen de Nieuwkoopse Plassen en de Schraallanden langs de Meije. Realisatie hiervan wordt gelijk met de inrichting van de bufferzone opgepakt.

Zegveld Zuid

In dit gebied ligt geen opgave meer in het kader van de NNN. Aan de westoever van de Grecht ten noorden van Zegveld is eigendom van Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden als Groene Contour begrensd. Bedoeling van de begrenzing Groene Contour is dat eigenaren zelf natuur realiseren en vervolgens na begrenzing als NNN in aanmerking komen voor een beheervergoeding.

Rietveld

In de polder Rietveld is ca. 35 ha eigendom van Natuurmonumenten als NNN begrensd. De inrichting van deze percelen maakt deel uit van het inrichtingsplan natuur in de Meijepolder. Het Utrechts Landschap (HUL) beschikt over ca. 41 ha eigendom waarvan ca. 23 ha is begrensd als Groene Contour. Streven van HUL is om al het eigendom binnen de Groene Contour, grenzend aan het eigendom van NNN, te ruilen.

Effecten

De te nemen maatregelen in de Schraallanden langs de Meije zijn gericht op het reduceren van de wegzijging van grondwater uit het Natura 2000 gebied en het verbeteren van de waterkwaliteit binnen het Natura 2000 gebied met het oog het in stand te houden c.q. te verbeteren areaal (ca. 12 ha) blauwgrasland. De inrichting van de bufferzone NNN vindt plaats conform het Natuurbeheerplan Utrecht, waarbij uitbreiding van het areaal nat schraalland binnen de NNN wordt beoogd.

Mogelijkheden buiten NNN/N2000

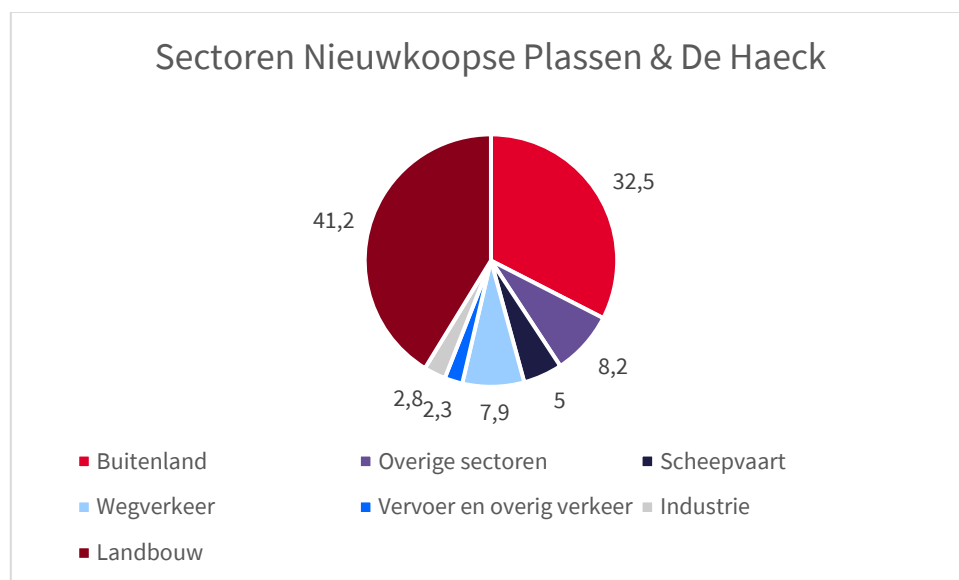
De als Groene Contour begrensde eigendommen van HUL (Rietveld) en HDSR (Zegveld Zuid) bieden een uitgangspunt om op termijn de NNN te versterken, hetzij op eigen initiatief hetzij als onderdeel van een met de streek uit te werken gebiedsplan.

In Zegveld Noord is de uitdaging om het gebied na te gaan hoe opgaven op het vlak van natuurherstel, stikstof, bodemdaling/CO₂, KRW en biodiversiteit kunnen worden gecombineerd met een vitale en duurzame landbouw.

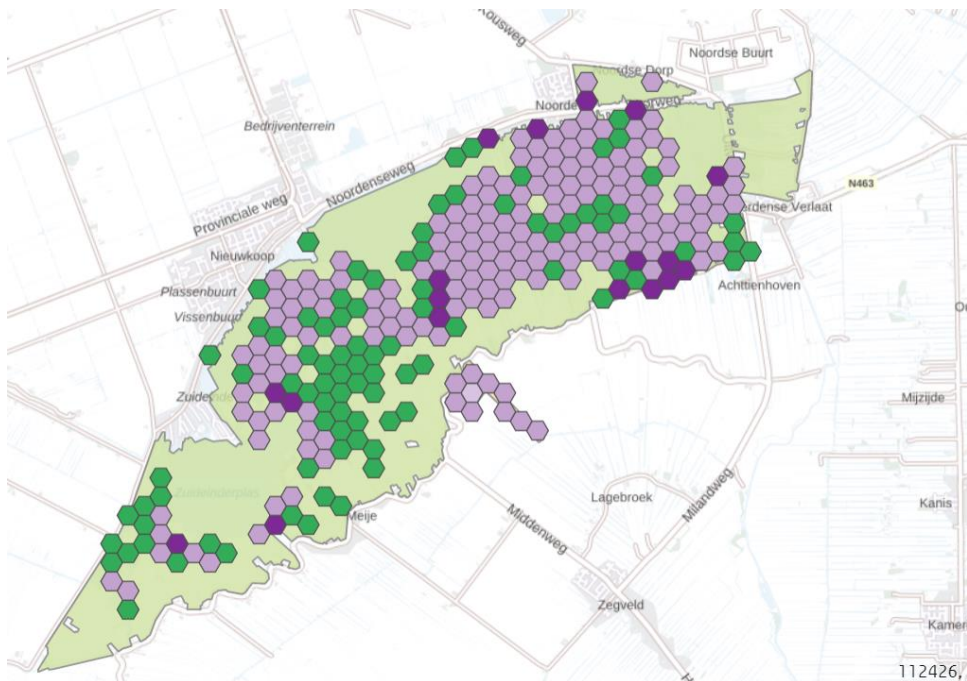
Buiten uitbreiding NNN via realisatie Groene Contour is voor de provincie Utrecht het behoud van begrenzing het uitgangspunt.

3.1.2 Stikstof

Figuur 1 toont de bronverdeling van de stikstofdepositie op het Natura 2000-gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haack. Kaart 7 laat de overbelasting op Nieuwkoopse Plassen zien ten opzichte van de KDW. Figuur 2 laat de verwachte depositieontwikkeling zien. Deze gegevens zijn te vinden op AERIUS Monitor en zijn ook verzameld in de factsheet van Nieuwkoop, in het Gebiedsplan Stikstof Zuid-Holland 0.5.

Figuur 1. Bronherkomst stikstofdepositie op N2000-gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haack

Kaart 7: Stikstofoverbelasting in Natura 2000-gebied Nieuwkoopse Plassen & De Haeck (AERIUS Monitor)

Figuur 2: Verwachte depositieontwikkeling Nieuwkoopse Plassen & De Haeck op basis van AERIUS Monitor M22.

3.1.3 Economische ontwikkeling

Sinds de start van de GGA Nieuwkoop is bij meerdere gelegenheden gevraagd of gebiedspartners projecten en plannen hebben, die stikstofdepositie veroorzaken en waarvoor eventueel stikstofruimte zou moeten worden georganiseerd. Voor reeds vastgestelde plannen en projecten is er geen behoefte. Voor toekomstige plannen en projecten kan hierop geen concreet antwoord worden gegeven. Gemeenten en waterschappen streven er naar stikstofemissie en -depositie te voorkomen, te mitigeren en indien nodig door middel van extern salderen ervoor te zorgen dat hiervoor toestemming kan worden verkregen. Gezien de ontwikkelingen waarbij het steeds lastiger wordt om door middel van extern salderen vergunning te verlenen voor nieuwe projecten en plannen, wordt ondertussen duidelijk dat er in de toekomst stikstofruimte nodig zal zijn om deze te kunnen realiseren. Het gaat daarbij met name om grotere infrastructurele projecten zoals de N207. Ook is de verwachting dat de uiteindelijke realisatie van het nog op te stellen gebiedsplan en de uitvoering van de hiermee samenhangende maatregelen vragen om stikstofruimte. Met het oog hierop wordt onderzocht of en op welke manier een stikstofdepositiebank voor het gebied Nieuwkoop kan worden opgericht en benut.

3.1.4 Waterkwaliteit

In het gebied van de Nieuwkoopse Plassen en omliggende polders liggen 11 KRW-waterlichamen. Een aantal grote waterlichamen zoals de Oude Rijn en de Amstelland Boezem liggen grotendeels buiten het beschouwde gebied.

De ecologische en chemische waterkwaliteit moeten in 2027 aan de gestelde doelen voldoen ("goede ecologische toestand" en "goede chemische toestand"). Rijnland en HDSR geven aan dat het voor de meeste parameters vrij zeker is dat de ecologische doelen worden gehaald, AGV is hiervan minder zeker. Voor de meeste waterlichamen wordt niet verwacht dat de chemische waterkwaliteitsdoelen in 2027 worden gehaald. Onderstaande tabel geeft de actuele situatie voor de belangrijkste parameters.

Tabel: 3 overzicht van de KRW in 2021. Opgave is goede ecologische en goede chemische toestand 2027. Bij de ecologische toestand draait het primair om macrofauna, waterplanten, vis en algen. Stikstof, fosfor en overige relevante stoffen (ORS) zijn ondersteunende parameters.

	Ecologische toestand							Chemische toestand
	Macro-fauna	Waterplanten	vis	algen	N	P	ORS	
Nieuwkoopse Plassen NL13_20	Geel	Groen	Groen	Groen	Geel	Geel	Rood	Groen
Vaarten Polder Nieuwkoop NL13_33_2	Groen	Groen	Groen	Groen	Geel	Geel	Rood	Groen
Vaarten Zuid- en Noordeinder Polder NL13_34	Groen	Groen	Groen	Groen	Geel	Geel	Rood	Groen
Amstelland Boezem NL11_1_1	Geel	Geel	Geel	Geel	Geel	Geel	Rood	Rood
Groot Wilnis-Vinkeveen zuid NL11_2_11	Groen	Geel	Geel	Geel	Geel	Geel	Rood	Rood
Westveen NL11_2_12	Geel	Rood	Geel	Oranje	Rood	Oranje	Rood	Rood
Vaarten Zevenhoven N11_2_4	Groen	Geel	Geel	Geel	Geel	Geel	Rood	Rood
Meijepolder NL14_26	Geel	Groen	Groen	Geel	Geel	Geel	Rood	Rood
Oude Rijn NL14_27	Geel	Geel	Groen	Geel	Geel	Geel	Rood	Rood
Zegveld NL14_28	Geel	Geel	Groen	Geel	Geel	Geel	Rood	Rood
Grecht NL14_29	Geel	Oranje	Oranje	Geel	Geel	Geel	Rood	Rood

Groen: goede ecologische/chemische toestand
 Oranje: matige ecologische toestand
 Geel: ontoereikende ecologische toestand
 Rood: slechte ecologische/chemische toestand

De kleine wateren vallen niet binnen de KRW. Met de provincies zijn voor deze wateren afspraken gemaakt over het realiseren van een goede waterkwaliteit ("Doelen Overig Water"). De wijze waarop dit wordt vastgelegd verschilt per waterschap en provincie. Die afspraken focussen op de begroeiing van de watergangen. Veel van de overige wateren voldoen nog niet aan de provinciale afspraken.

3.1.5 Bodem en klimaat

In de Regionale Veenweide Strategie (RVS) werken waterschappen samen met de provincies, gemeentes en belanghebbenden aan de reductie van de bodemdaling. Dat loopt via de Regionale Veenweide Strategie. De aanpak is gebaseerd op de afspraak uit het Klimaatakkoord dat de emissie van CO₂ uit veengronden in 2030 met 1 megaton CO₂-equivalenten wordt teruggebracht.

In Utrecht geldt dat verwacht wordt dat op 90% van het areaal de huidige landbouw mogelijk blijft en dat op 10% van het areaal een transitie naar een meer extensieve landbouw nodig is. Het doel van HDSR voor de vermindering van de bodemdaling is 50% reductie in 2030. AGV heeft een vergelijkbaar doel.

HDSR kiest een leidende rol in de aanpak van bodemdaling en werkt ook in de polders ten zuiden van de Nieuwkoopse Plassen hard aan het stimuleren van de plaatsing van WIS (waterinfiltratiesysteem). AGV doet dit in mindere mate en nog niet in het gebied rond Nieuwkoop. Rijnland ziet voor zichzelf bij bodemdaling geen trekkende rol, maar zal wel aansluiten op initiatieven van anderen.

4. Strategie

Organisatie GGA Nieuwkoop

In 2020 is de provincie in samenwerking met de provincie Utrecht, de gemeenten Nieuwkoop, Bodegraven-Reeuwijk, Alphen aan den Rijn, de waterschappen Stichtse Rijnlanden en Amstel, Gooi en Vecht, hoogheemraadschap van Rijnland, Natuurmonumenten, LTO, agrariërs en andere maatschappelijke partners gestart met de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof en Bodemdaling Nieuwkoopse Plassen e.o. Bestuurlijk vertegenwoordigers van deze organisaties vormen samen het Bestuurlijk Overleg GGA Nieuwkoop. De heer R.J. van Duijn, burgemeester van Nieuwkoop, is de voorzitter.

Het met de GGA Nieuwkoop te bereiken resultaat is een integraal gebiedsplan en uitvoeringsprogramma ter realisatie van de gebiedsopgaven: stikstofreductie, CO₂-reductie/bodemdaling, en natuurherstel binnen en buiten N2000. Deze opgaven moeten worden gerealiseerd onder de voorwaarde van een duurzaam toekomstperspectief voor de agrariërs die in het gebied actief blijven. Dit onder het motto: vitale natuur + vitale landbouw = vitaal gebied.

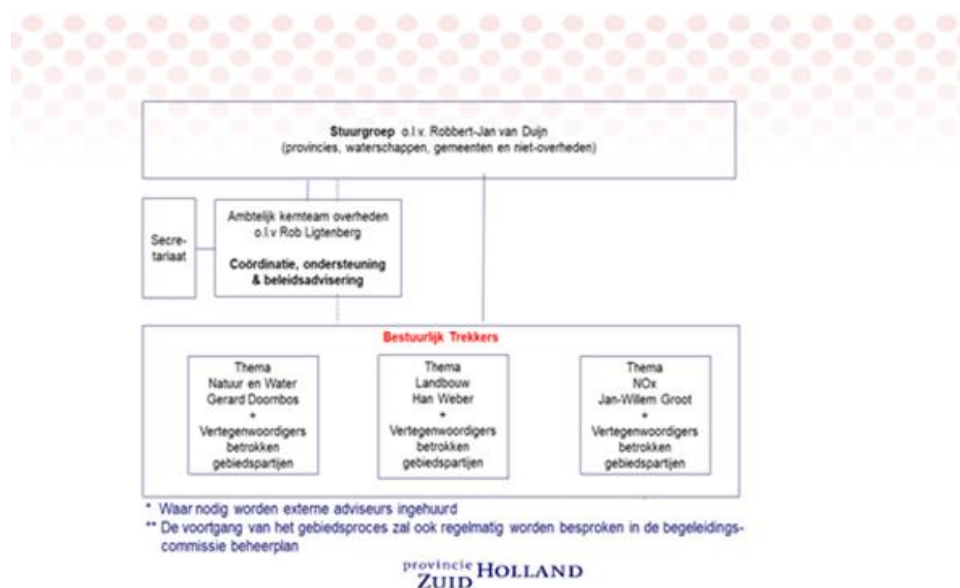

Figuur 2: Opgaven, thema's en gebiedsontwikkeling GGA Nieuwkoop

Binnen de GGA Nieuwkoop zijn wij gestart vanuit een meer sectorale, inhoudelijke, aanpak met als doel vooral specialistische en inhoudelijke kennis te organiseren en op basis hiervan tot maatregelen te komen. Er zijn drie thema's: Thema Landbouw, Thema Water en Natuur, en Thema NO_x. De aanpak binnen een thema is opgepakt door vertegenwoordigers van de deelnemende organisaties onder leiding van een bestuurlijke trekker. De bestuurlijke trekkers zijn verantwoordelijk voor de onderlinge afstemming en daarmee het bewaken van de integraliteit.

De GGA Nieuwkoop is daarmee vanaf aanvang gericht op een integrale benadering, die verder gaat dan alleen de genoemde opgaven. Er wordt uitdrukkelijk gekeken naar koppelkansen en ontwikkelingen die van

invloed kunnen zijn op de opgaven en het ruimtegebruik (en vice versa) Zo wordt er bijvoorbeeld aangesloten bij provinciale en gemeentelijke ambities op het gebied van recreatie en wordt de energietransitie gezien als een mogelijkheid voor NOx-reductie en een – aanvullend – verdienmodel van agrariërs. Ook worden uitdrukkelijk opgaven voor waterkwaliteit- en kwantiteit meegenomen, niet alleen als leidend ruimtelijke ordeningsprincipe, maar ook omdat realisatie van deze opgaven van belang is voor het versterken van de natuur.

Figuur 3: Organisatie GGA Nieuwkoop

Adaptief plan van aanpak GGA Nieuwkoop

In februari 2021 heeft het Bestuurlijk Overleg het Adaptief Plan van Aanpak vastgesteld. Adaptief omdat ten tijde van het opstellen van het plan de provinciale stikstofopgave nog niet helder was en er nog geen eenduidige rekenmethodiek bestond voor het bepalen van CO2-emissie uit de veenbodem en de effecten van reducerende maatregelen. Vanwege het bestuurlijke gevoel van urgentie bij de aanpak van de opgaven is besloten om aan de slag te gaan met wat bekend is en lopende het proces nieuwe kennis, inzichten en ontwikkelingen mee te nemen.

Op basis van het Plan van Aanpak zijn de werkgroepen voor de verschillende thema's aan de slag gegaan. Dit heeft mede geresulteerd in de overzichten van maatregelen die op korte termijn – kunnen – worden genomen om invulling te geven aan de opgaven (zie 5. Maatregelen en effecten).

Proces gebiedsperspectief Redeneerlijn realisatie GGA Nieuwkoop, bedrijfsmodellen en hoofdrichtingen

Om vanuit de thematische aanpak tot een integraal gebiedsplan te kunnen komen, is in het voorjaar van 2021 besloten tot het opstellen van een gebiedsperspectief:

- Waarmee invulling wordt gegeven aan de opgaven, en het beleid en ambities van de betrokken overheden op het gebied van ruimtelijke ontwikkeling, recreatie, energie en wensen en kansen voor agrariërs en natuur;
- In de vorm van één of meer verbeeldingen inclusief het (toekomst-)verhaal van het gebied;
- voorzien van een overzicht van benodigde maatregelen, kosten, beschikbaar en te ontwikkelen instrumentarium.

Het proces om tot een gebiedsperspectief te komen dat onderdeel zal vormen van het op te stellen gebiedsplan en uitvoeringsprogramma bestaat uit 3 stappen.

Figuur 4: Processtappen gebiedsperspectief

Stap 1, Bouwstenen

De eerste stap, Bouwstenen, is in november 2021 afgerond. In samenwerking met Veenenbos en Bosch Landschapsarchitecten is een analyse van het gebied gemaakt. De beleidsambities van de betrokken overheden zijn in kaart gebracht. De opgaven zijn nader geanalyseerd. Er zijn bedrijfsmodellen voor agrarische bedrijven ontworpen en de Redeneerlijn Realisatie GGA Nieuwkoop (hierna: Redeneerlijn) is opgesteld. Dit laatste document vormt samen met de natuurdoelanalyse en de bedrijfsmodellen de basis voor de verdere gebiedsgerichte aanpak.

Bedrijfsmodellen

Het gaat om 5 bedrijfsmodellen variërend van een intensief bedrijf waar de emissiereducties vooral met techniek en innovatie worden bereikt tot een natuurboer, waar het grondgebruik volledig in dienst staat van de natuur en bodem. De bedrijfsmodellen worden in stap 2, Onderzoek, doorgerekend en geanalyseerd op milieuprestaties en economische effecten in vergelijking tot een gemiddeld agrarisch bedrijf in het Groene Hart. Zo ontstaat er inzicht in de bijdragen aan de opgaven, de benodigde investeringen en de inkomenseffecten.

Figuur 5: bedrijfsmodellen: milieuwinst en bedrijfsmarge t.o.v. referentiebedrijf

Redeneerlijn realisatie GGA Nieuwkoop

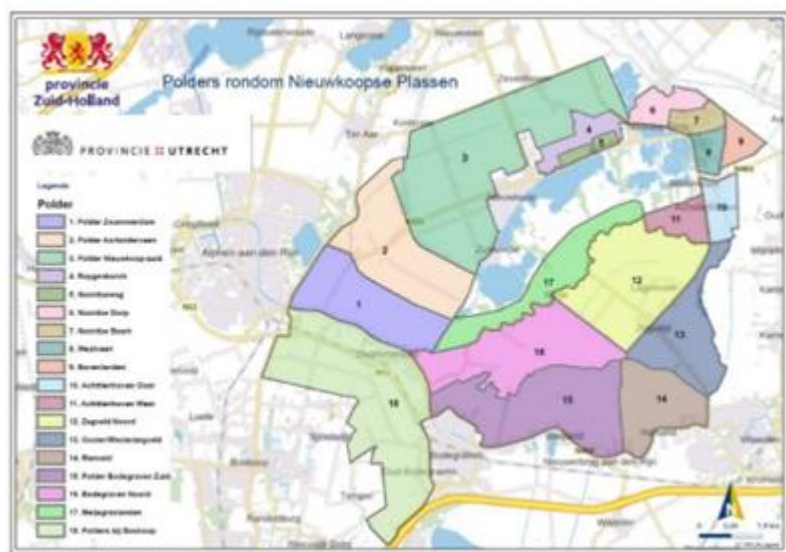
De Redeneerlijn is bedoeld om richting te geven aan de opgaven, ruimte te bieden aan meekoppelkansen en heeft als inzet om te komen tot vitale natuur, vitale landbouw en een vitaal gebied. In de redeneerlijn onderscheiden we globaal 3 “ringen” rondom de Plassen (afgebakend langs poldergrenzen):

- Een kern (het Natura 2000-gebied) waarin de natuuropgave leidend is
- Een binnenste ring, met een inzet op reductie van emissies en verbetering van het evenwicht landbouw/natuur
- Een buitenste ring, met een inzet op reductie van emissies uit de landbouw

Kaart 7: 1-5 km zone rondom de Nieuwkoopse Plassen

Uiteraard zijn dit in de praktijk geen ringen, maar deelgebieden die je langs poldergrenzen afbakent. Een **indicatieve** afbakening in termen van bijbehorende polders is weergegeven in kaart 7. Deze indeling kan op grond van voortschrijdend inzicht nog veranderen.

Kaart 7: polderindeling GGA Nieuwkoop volgens ringenbenadering

De drie "ringen" bestaan **indicatief** uit de volgende polders:

- De kern bestaat uit het Natura 2000-gebied incl. de Meijje-graslanden (17), Ruysgenborch (4), Noordse Buurt (7) en Westveen (8).
- De binnenste ring wordt gevormd door Polder Aarlanderveen (Strikt genomen wordt Polder Aarlanderveen aangevlogen vanuit het IBP Vitaal Platteland. Dat betekent dat de keuzes over het in te zetten instrumentarium in deze polder worden gemaakt vanuit het IBP.) (2), Noordseweg (5), Noordse Dorp (6), Bovenlanden (9), Polder Achttienhoven Oost (10) en Achttienhoven West (11), Polder Zegveld Noord (12) en Polder Bodegraven Noord (16).
- De buitenste ring bestaat uit Polder Zwammerdam (1), Polder Nieuwkoop Zuid (3), Polder Zegveld Zuid (13), (en Polder Rietveld (14). Polder Bodegraven Zuid (15) en de polders bij Boskoop (18).

De Redeneerlijn zet ook in op instrumenten, middelen en governance. Om een gebiedsplan te kunnen realiseren zijn adequate instrumenten, voldoende middelen en een slagvaardige governance nodig. Integrale planvorming moet ook leiden tot integrale uitvoering.

De redeneerlijn vraagt per deelgebied om een andere mix van in te zetten instrumenten. Daar waar in de kern meer natuurgerichte instrumenten kunnen worden ingezet, zal in de binnenste ring het landbouw/natuur instrumentarium leidend zijn en in de buitenste ring het landbouwinstrumentarium.

Niet uitputtend, zou het daarbij kunnen gaan om:

- het grondinstrumentarium (aankoop, verplaatsing, afwaardering, (erf)pacht, toedeling van vrijkomende gronden, kavelruil, herallocatie-fonds, schadeloosstelling met in sommige gevallen als laatste middel: onteigening);
- mogelijkheden die de Wnb biedt voor intrekken van vergunningen/schadeloosstellen;
- landinrichtings-/herverkavelingsinstrumentarium;
- instrumentarium voor zelfrealisatie van natuur;
- financiële instrumenten (borgstelling, leningen, subsidies, etc.), omgevingsplan en bestemmingsplannen.

Hoewel de inzet is om zoveel mogelijk te werken met bestaande instrumenten, zal het op onderdelen ook nodig zijn om instrumentarium aan te passen of zelfs nieuw instrumentarium te ontwikkelen. Momenteel loopt er een onderzoek naar de reikwijdte van de inzet van bestaande grondinstrumenten. De uitkomsten hiervan en voorstellen voor nieuwe instrumenten zullen onderdeel uitmaken van het uiteindelijke gebiedsplan en uitvoeringsprogramma. Overigens worden ook nu al instrumenten ontwikkeld om te kunnen inzetten op ontwikkelingen, maatregelen en initiatieven die bijdragen aan de opgaven en als no-regret kunnen worden aangemerkt. Zo hebben gedeputeerde staten op 31 mei 2022 een subsidieregeling vastgesteld voor de subsidiëring van kosten vanwege verplaatsing of beëindiging van een veehouderij met het oog op de realisatie van de opgaven in het gebied Nieuwkoop of andere gebieden in Zuid-Holland. Daarnaast wordt onderzocht of en onder welke voorwaarden een grondbank en een stikstofbank voor het gebied Nieuwkoop kunnen worden opgericht.

Verder wordt op dit moment gestart met een onderzoek naar een bij het gebied, de opgaven en de betrokken organisaties passende governance. Een voorstel voor een governancestructuur zal eveneens onderdeel uitmaken van het uiteindelijke gebiedsplan en uitvoeringsprogramma.

Hoofdrichtingen

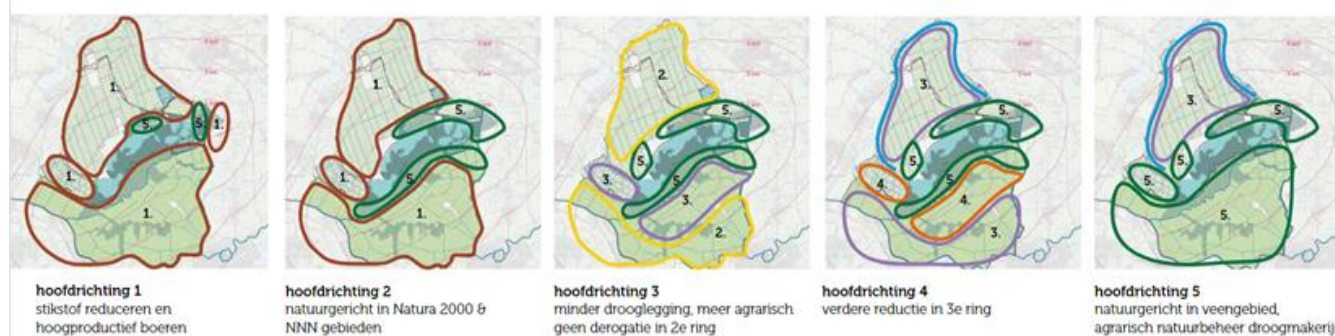
Bij elke ring is een hoofdrichting voor het (agrarische) grondgebruik onderscheiden:

- In de kern is de hoofdrichting natuur (N2000) met de natuurdoelanalyse als onderlegger. Op percelen met een agrarische bestemming is de inzet: agrarisch grondgebruik met lage emissies van stikstof/broeikasgassen, waterinfiltratie en veel natuurbeheer, andere vormen van extensief grondgebruik met lage emissies van stikstof en broeikasgassen bij hoge grondwaterstanden,

functieverandering naar waterberging en/of natuur in het kader van de resterende natuuropgave.

- In de binnenste ring is de hoofdrichting een inzet op grondgebonden agrarische bedrijven met gesloten kringlopen op bedrijfsniveau, waterinfiltratie in de bodem en een actieve inzet op extra biodiversiteit.
- In de buitenste ring is de hoofdrichting een inzet op vermindering van emissies en verbetering van kringlopen, gecombineerd met waterinfiltratie in de bodem.

Op basis van de Redeneerlijn, de bedrijfsmodellen, en de natuurdoelanalyse zijn de volgende hoofdrichtingen/scenario's ontworpen voor het gebied.

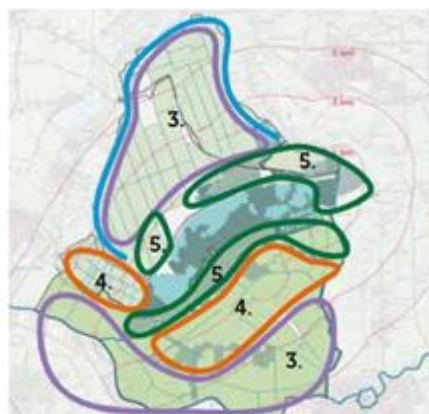
Kaart 8: Hoofdrichtingen voor gebiedsontwikkeling

Stap 2, Onderzoek

Stap 2 is grotendeels afgerond in april 2022. De bedrijfsmodellen en de hoofdrichtingen zijn doorgerekend op doelbereik en economische aspecten, en geanalyseerd. De bedrijfsmodellen zijn daarbij vergeleken met het referentiebedrijf en zowel de bedrijfsmodellen als de hoofdrichtingen zijn tegen de uitkomsten van de keukentafelgesprekken aangehouden. Op basis van de doorrekeningen en de analyses is geconcludeerd, dat hoofdrichting 4 het grootste doelbereik heeft, maar dat hiermee de stikstofopgave, rekening houdend met de te bereiken reductie vanuit generieke rijksmaatregelen, nog niet wordt bereikt. Daarom is gekeken of er extra maatregelen kunnen worden getroffen, waarbij is uitgegaan van het abcd-scenario, één van de scenario's waarmee wordt gerekend voor het bepalen van de provinciale stikstofopgaven, het daarbij gehanteerde uitgangspunt van nul emissie binnen de Natura 2000-begrenzing, en het uitgangspunt vanuit het NPLG van verminderd landbouwkundig grondgebruik grenzend aan Natura 2000. Dit levert de Hoofdrichting 4plus op.

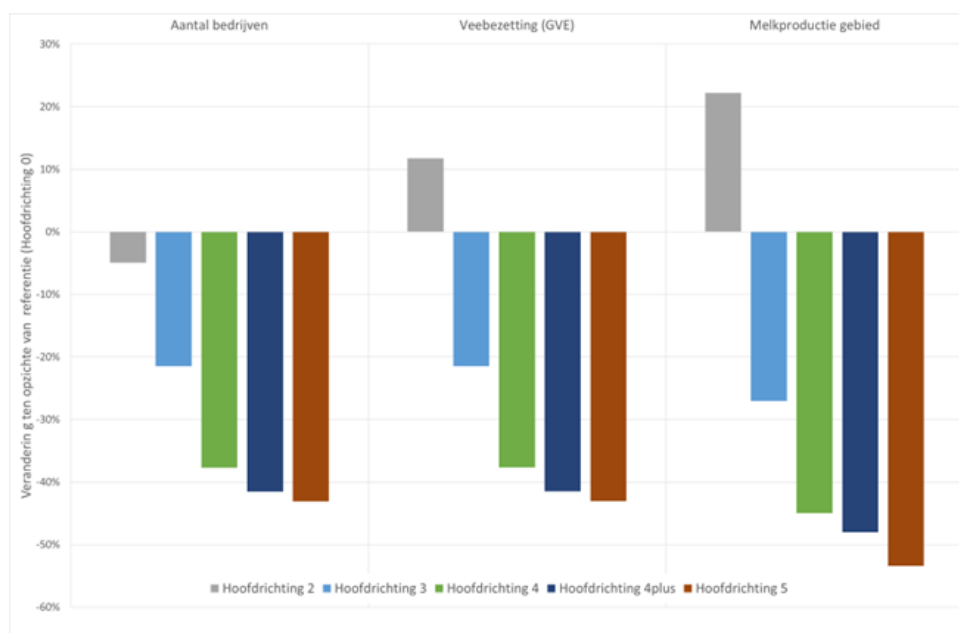
= Hoofdrichting 4

- + 0 – emissie in Meijegraslanden
- + 0- emissie in Westveen
- + minimale emissie in Achttienhoven west

Kaart 9: Hoofdrichting 4PLUS

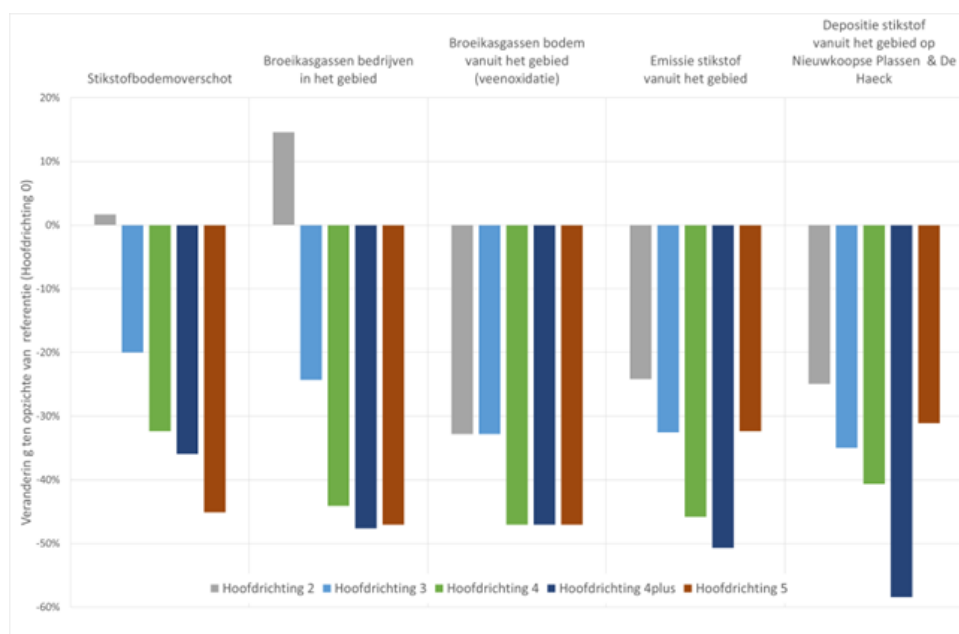
Zoals hiervoor is aangegeven zijn de hoofdrichtingen doorerekend op de gevolgen voor de landbouw en de mate waarin zij bijdragen aan de realisatie van de opgaven.

Figuur 8: Effecten hoofdrichtingen op landbouw ten opzichte van de referentie (hoofdrichting 0)

Duidelijk is dat ieder bedrijfsmodel tot een verdere vermindering van het aantal bedrijven, de veebezetting en de melkproductie leidt ten opzichte van een referentiebedrijf. Dit vertaalt zich ook economisch. Iedere volgende stap in een bedrijfsmodel dat steeds meer op extensivering i.c.m. natuur is gericht, vraagt om meer grond bij een gelijkblijvende veebezetting per bedrijf. De hoge grondkosten, investeringen in stallen en techniek en een lagere melkproductie vertalen zich naar hogere kosten en minder inkomsten. Het is noodzakelijk dat hier passende oplossingen voor worden gevonden, zowel vanuit de overheid als vanuit de markt. Alleen dan kan er sprake zijn

van een duurzaam toekomstperspectief voor agrariërs die in dit gebied doorgaan en daarmee van een vitaal gebied. Een duurzaam toekomstperspectief is dan ook randvoorwaardelijk voor het kunnen realiseren van de opgaven.

Figuur 9: Milieuprestaties van hoofdrichtingen ten opzichte van referentie (hoofdrichting 0)

Uit de doorrekeningen blijkt dat hoofdrichting 4plus waar het gaat om stikstofreductie veruit het meeste effect heeft. Samen met het verwachte reductie-effect van de generieke rijksmaatregelen is het mogelijk ervoor te zorgen dat 80% van de voor stikstofgevoelige habitats in de Nieuwkoopse Plassen en De Haeck aan de KDW voldoen. Ook voor de andere opgaven laat hoofdrichting 4plus het grootste doelbereik zien.

Door de agrariërs is nog een ander voorstel aangeleverd. Uitgangspunt hierbij is een bedrijfsmodel waarin wordt ingezet op techniek en innovatie in combinatie met verbetering van het bedrijfsmanagement overeenkomstig de aanpak van het project Boeren met Perspectief, en mozaïekbeheer. Dit voorstel wordt op dit moment op vergelijkbare wijze doorerekend en geanalyseerd als de andere bedrijfsmodellen en hoofdrichtingen.

Stap 3, Perspectief

De start voor Stap 3 zal naar verwachting in juni/juli 2020 plaatsvinden. Op basis van een vergelijking van de uitkomsten van de hoofdrichtingen zal het Bestuurlijk Overleg worden gevraagd om de koers te bepalen. Het Bestuurlijk Overleg zal worden gevraagd om de provincies te adviseren o.b.v. de uitkomsten van de hoofdrichtingen de opgaven voor het gebied concreet vast te stellen inclusief de doorvertaling van indicatieve opgaven per polder. Vervolgens zal er een proces worden gestart om voor het hele gebied een gebiedsperspectief op hoofdlijnen op te stellen, dat feitelijk het kader vormt waarbinnen vervolgens op het niveau van deelgebieden (per polder of combinaties van polders) met de stakeholders in de gebieden nader uitgewerkte deelperspectieven worden ontwikkeld. De planning is om hier in september mee te starten.

Tegelijkertijd zal er worden gewerkt aan het instrumentarium en de governance. Ook zullen de kosten van realisatie en uitvoering worden berekend en een voorstel worden geformuleerd voor de dekking hiervan, mede als onderdeel van het uiteindelijke provinciale bod aan het rijk voor een bijdrage uit het NPLG-fonds in 2024.

4.1 Gebiedsiconen

Klimaatsslim boeren

Klimaatsslim Boeren in de Meijepolder Laag is een initiatief van twaalf grondeigenaren en de agrarische natuurvereniging De Parmey (De Parmey) om de veenweiden in de Meijepolder Laag toekomstbestendig te maken. Zij doen dit samen met het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden. Voor het project hebben zij van de provincie een subsidie ontvangen van € 2,5 miljoen. Dit is de eerste subsidie uit de € 22 miljoen Impulsgelden die het Rijk aan Zuid-Holland heeft toegekend om op korte termijn aan de slag te gaan met het reduceren van CO₂-uitstoot en verminderen van bodemdaling in de veenweidegebieden (Klimaatakkoord).

Het project maakt onderdeel uit van het landelijke samenwerkingsinitiatief “Klimaatsslim boeren op veen”. Een groot deel van de subsidie wordt besteed aan de aanleg van onderwaterdrainage (281 ha). De aanleg van waterinfiltratiesystemen (WIS) lijkt op dit moment een voldoende kansrijke maatregel om de CO₂-emissie te reduceren en in de praktijk mee aan de slag te gaan, te monitoren en, daar waar nodig, nog verder te optimaliseren. Daarnaast wordt er 2,5 km natuurvriendelijke oevers aangelegd. Scholing, stimuleren van verduurzamingsmaatregelen op bedrijven en kennisdeling zijn andere belangrijke onderdelen van het project. De totale investering bedraagt bijna 3 miljoen euro. De eigen bijdrage vanuit de deelnemers bedraagt ruim € 150.000,00.

Laadpalen voor elektrische varen Nieuwkoop

Eind vorig jaar hebben de provincie Zuid-Holland en de gemeente Nieuwkoop subsidie verstrekt voor de installatie van twee laadpalen ten behoeve van elektrisch varen. Doel hiervan is het elektrisch varen in en rondom de Nieuwkoopse Plassen en De Haeck te bevorderen met als resultaat vermindering van emissies in het gebied en verduurzaming van de recreatievaart. Door de provincie is ook subsidie verleend aan de gemeente Alphen aan de Rijn voor de installatie van enkele laadpalen voor de elektrische recreatievaart. De ambitie is om deze infrastructuur uit te breiden, zodat er meerdere elektrische vaarroutes ontstaan en meerdaags elektrisch varen van, naar en op de Nieuwkoopse Plassen mogelijk is. Door een strategische keuze van de laadplekken kunnen hierdoor ook kansen staan voor nabij gevestigde agrarische bedrijven voor aanvullende inkomsten (horeca en recreatie). Voor de aanleg is een voorstel gedaan voor financiering vanuit de versnellingsgelden. Indien dit voorstel wordt gehonoreerd dan zal het projectvoorstel verder worden geconcretiseerd in de vorm van het aanwijzen van geschikte locaties, het opstellen van een meervoudige aanvraag voor de levering en aanleg, etc.

Boeren met energie

Duurzame elektriciteitsopwekking zorgt voor vermindering van CO₂ en NO_x. De stikstofreductie als gevolg hiervan zal niet een directe impact hebben op de Nieuwkoopse Plassen en De Haeck, maar draagt wel bij aan de landelijke reductie. Vanuit de RES Holland-Rijnland wordt sterk ingezet op het plaatsen van pv-installaties op de daken.

Agrarische bedrijven beschikken vanwege de stallen veelal over een groot dakoppervlak dat voor een groot deel onbenut is. Door dit dakoppervlak zoveel mogelijk te benutten en daarmee grootschalige duurzame elektriciteitsopwekking te realiseren kan een belangrijke bijdrage worden geleverd aan de doelstellingen van de RES Holland-Rijnland. Tevens kan dit voor agrarische bedrijven enerzijds leiden tot kostenbesparing in de bedrijfsvoering (lagere energiekosten) en anderzijds tot inkomsten (energieleverancier). Toch zijn er weinig initiatieven op dit vlak. Dit heeft meerdere oorzaken:

- Kosten van verzwaring van de netaansluiting;
- Kosten van netverzwaring waar nodig;
- Lange wachttijd bij de netbeheerder voor aanpassen netaansluiting (wachttijd bij Liander bedraagt 2,5 voor het verzwaren van de aansluiting, waarna nog niet is gegarandeerd dat er op het net kan worden ingevoerd);

Dit alles maakt dat er voor de meeste agrariërs sprake is van een onzekere en op het eerste gezicht onrendabele businesscase. De oplossing kan mogelijk worden gevonden in de aanleg van een smartgrid waarbij agrariërs onderling en met bewoners in de omgeving stroom uitwisselen leveren. Onderdeel van het smartgrid kunnen ook zijn units voor elektriciteitsopslag en de opwekking en opslag van waterstof.

Hiervoor is een onderzoek voor nodig dat moet worden uitgevoerd door een gespecialiseerd bureau. Doel van dit onderzoek is om samen met een cluster van agrariërs te komen tot een ontwerp voor een smartgrid en bijbehorende voorzieningen die tot een rendabele businesscase voor de agrariërs kunnen leiden. Daarbij moet het smartgrid opschaalbaar zijn en kunnen worden gekoppeld met andere te ontwikkelen smartgrids in het gebied.

Voor dit onderzoek is eveneens een voorstel ingediend voor financiering vanuit de versnellingsgelden.

5. Maatregelen en effecten

[introductie door Denise]

5.1 Natuurmaatregelen en -effecten

5.1.1 Natura 2000

In onderstaande tabel zijn de (no regret) maatregelen voor de komende jaren samengevat. Deze maatregelen zijn afgestemd met gebiedspartijen. Naast deze geplande maatregelen, is al een aantal maatregelen in gang gezet en worden gesprekken gevoerd over vervolg maatregelen. In de komende jaren is ingezet op voortzetten maatregelen uit het vigerend beheerplan, onderzoek en 'no regret'-maatregelen, zodat vooruitlopend op de exacte uitkomsten van het gebiedsproces al zoveel mogelijk maatregelen kunnen worden uitgevoerd.

Tabel 3: Overzicht maatregelen korte termijn.

Maatregel	Categorie	Financieringsbron	Verwacht effect
Afvoeren ipv branden sluik	beheer	Natuurpact	Toename oppervlak en verbetering kwaliteit veenmosrietland (max. 40 ha)
Aangepast beheer tbv zeggekorfslak	beheer	Natuurpact	Behoud populatie
Instandhouden relevante oeverstructuren (rivierdonderpad)	beheer	Natuurpact	Behoud populatie
Openheid landschap vergroten door kleinschalig verwijderen bosjes en solitaire bomen (zwarte stern)	beheer	Natuurpact	Toename aantal broedparen
Inrichting Meijegraslanden conform vastgesteld inrichtingsplan	inrichting	Natuurpact (SNL/SKNL)	ca. 8 ha extra blauwgrasland
Proefproject petgaten 0.5 ha	beheer	Programma natuur	Op lange termijn max. 0,5 ha trilveen en/of veenmosrietland
Ecohydrologische systeemanalyse	onderzoek	Programma natuur	Inzicht in systeem en daardoor beter kunnen inzetten maatregelen
Plaggen voor trilveen in visgraatmotief	beheer	Programma natuur	Max. 1 ha extra trilveen
Monitoring maatregelen aan waterkwaliteit: prioriteit op trilveen en kalk/pilot bekalken	onderzoek	Programma natuur	Verbetering kwaliteit trilveen
Exotenbestrijding (inclusief deelname aan OBN onderzoek)	exotenbestrijding	Programma natuur	Verbeteren kwaliteit hoogveenbos

Waterkwaliteitsmaatregelen de Pot (isolatie de Pot, optimalisatie defosfatering)	hydrologie	Natuurpact/KRW	Verbeteren waterkwaliteit en herstel van max. 18 ha kranswierwateren
Sifon en retourpomp Schraallanden langs de Meije	hydrologie	LNV subsidie	Verbeteren kwaliteit blauwgrasland
Inrichting (hydrologische) bufferzone Schraallanden langs de Meije	inrichting	Natuurpact (prov. Utrecht)	Verbeteren kwaliteit blauwgrasland

Voorjaar 2022 is gestart met de actualisatie van het Natura 2000-beheerplan. In het kader daarvan zullen aanvullende maatregelen voor de middellange termijn (5-10 jaar) worden uitgewerkt en afgestemd. Een aantal maatregelen waarvoor de uitvoering afhangt van besluitvorming in het kader van de gebiedsgerichte aanpak Nieuwkoopse Plassen e.o. wordt daarin nog niet meegenomen. Het gaat dan bijvoorbeeld om het toekomstig gebruik van de Meijegraslanden.

Tekst over natuurmaatregelen in Gebiedsagenda 0.1

Met het Rijk is het zogeheten Programma Natuur opgezet om de kwaliteit van de natuur te verbeteren en de nodige inspanningen te kunnen bekostigen. Het Programma Natuur wordt uitgewerkt in een uitvoeringsprogramma voor de periode 2021-2030. Ook wordt gezamenlijk gewerkt aan een agenda 'natuurinclusief' waarin voor de langere termijn de ambities en kansen voor een natuurinclusieve samenleving in beeld worden gebracht, met versterkte aandacht voor de natuur in onze nabije omgeving en niet alleen in natuurgebieden.

Op basis van de uitkomsten van de natuurdoelanalyses zullen in overleg met de partners maatregelpakketten voor de Natura 2000-gebieden worden bepaald. Ook wordt geïnventariseerd welke maatregelen rondom de Natura 2000-gebieden kunnen worden genomen om de doelstellingen te halen. Op basis van deze gegevens wordt een pakket van maatregelen opgesteld. Met het Rijk is een SPecificieke UitKeringsovereenkomst (SPUK) gesloten op basis waarvan de gelden beschikbaar worden gesteld.

In bijlage II wordt een overzicht van de natuurherstellende maatregelen gegeven

Vervolg

De eerste horde die we met elkaar willen nemen is om met natuurmaatregelen verdere achteruitgang van natuur te minimaliseren. Daarbij is het belangrijk om te onderzoeken welk perspectief de natuurmaatregelen geven op natuurverbetering. Vervolgens is het van belang dat partijen samen een route uitstippelen die uiteindelijk leidt tot een goede staat van instandhouding. Voor dit langetermijnperspectief zullen mogelijk ook keuzes gemaakt moeten worden. Bij de uitwerking van deze Gebiedsagenda zullen deze keuzes aan de orde komen.

Natuurdoelanalyses

Afronding van de Natuurdoelanalyses en hieruit voortkomende noodzakelijke maatregelen zijn een belangrijke stap om achteruitgang van natuur in de Natura2000 gebieden in Duinen-Eilanden te voorkomen en om herstel in te zetten.

Programma Natuur

De provincie heeft met het Rijk afspraken kunnen maken over de eerste tranche van de gelden die in het kader van het programma Natuur worden vrijgemaakt. De eerste tranche is bedoeld voor maatregelen die op hele korte termijn in uitvoering kunnen worden gebracht. Het betreffen veelal extra beheermaatregelen in de natuurgebieden.

De komende tijd wordt gewerkt aan de tweede tranche van projecten. Deze tweede tranche is nadrukkelijk ook bedoeld voor maatregelen die bijdragen aan systeemherstel en die meestal minder snel in uitvoering kunnen worden gebracht. Met de betrokken partijen wordt gewerkt aan een structurele verbetering van de realisatiekracht om deze tweede tranche optimaal te benutten. Vanuit de gebiedsgerichte aanpak kunnen kansen worden geïdentificeerd om mee te nemen in deze tweede tranche.

5.1.2 Natuurnetwerk Nederland

In paragraaf 3.1.1. is onder NNN beschreven wat de aanpak en planning is voor realisatie van het NNN en wat de verwachte effecten zijn.

5.2 Bronmaatregelen en -effecten

Hier volgt kort wat er uit de rapportage van Wing over mogelijke stikstofmaatregelen is gekomen en wat nu de vervolgstappen zijn.

- Sectoren landbouw is het meest relevant
- Overzicht kansrijke maatregelen (vanuit gebiedstafel en vervolggesprekken)
- Bedrijfsmanagement, infiltratie etc.
- .

Aanpak richting Gebiedsagenda 1.0:

- Tijdlijn
- Participatie/ inspraak: kort hoe we dit gaan inrichten
- Besluitvorming

5.3 Maatregelen reductie NOx

Type maatregel	Omschrijving	Toelichting/kanttekeningen
Laadpalen elektrische recreatievaart	Plaatsen van elektrische laadpalen in en rond de Nieuwkoopse Plassen ten behoeve van de recreatievaart, eventueel en indien mogelijk gecombineerd met een oplaadfunctie voor elektrische fietsen. De provincie Zuid-Holland kan dit project tot maximaal 50 % subsidiëren.	Er wordt gewerkt aan een projectvoorstel ten behoeve van een subsidieaanvraag bij de provincie Zuid-Holland (max. 50% van de subsidiabele kosten) en cofinanciering vanuit de gemeente Nieuwkoop en/of ondernemers. Planning is om nog dit jaar de subsidieaanvraag bij de provincie in te dienen.
Zon op daken van agrarische gebouwen	Benutten van het potentieel aan dakoppervlak voor opwekking energie middels pv-installaties (als onderdeel van agrarisch bedrijfsmodel). Hiermee kan invulling worden gegeven aan de RES-opgave en NOx-reductie worden gerealiseerd.	Er zal een eerste analyse worden gemaakt van het potentiële dakoppervlak, gemiddelde installatiekosten en opbrengsten, mogelijke knelpunten (netcapaciteit, kosten voor grootverbruikersaansluiting). Op basis van deze analyse zal worden gekeken of en op welke tot realisatie kan worden overgegaan.
Mini-windturbines op agrarische erven	Plaatsen van mini-windturbines, indien mogelijk met een wat hogere ashoogte vanwege de meeropbrengst, op agrarische erven. Kan goed worden gecombineerd met pv-installaties op de daken.	Vergelijkbare analyse en stappen als bij zon op daken maken.
Zon op daken en mini-windturbines op bedrijventerreinen	Zon op daken van bedrijfsgebouwen en mini-windturbines op bedrijventerreinen. Indien mogelijk als onderdeel van een duurzame energieinfrastructuur (energieuitwisseling).	Nog geen concrete acties in beeld, anders dat op dit moment een subsidieaanvraag in behandeling is bij de provincie Zuid-Holland voor onderzoek naar de mogelijkheden van een duurzame energieinfrastructuur op bedrijventerrein Bovenland. Eerst de uitkomsten hiervan afwachten. Ondertussen wel al kijken of dit ook een optie kan zijn voor andere bedrijventerreinen.
Stimuleren zero-emissie via inkoop en aanbesteding	Door eisen aan emissie te stellen bij de opdrachtverlening voor diensten en werken, kunnen overheden de markt stimuleren	De waterschappen zijn hier volop mee bezig. Overheden kunnen ervaringen en best practices delen.

5.4 Maatregelen waterkwaliteit

De plannen voor de laatste uitvoeringstermijn van de KRW (2022-2027) zijn vastgelegd in SGBP3. Deze voorzien in het verminderen van watervervuiling (emissies landbouw, verdere waterzuivering), het stimuleren van de begroeiing met waterplanten en baggerwerk. De waterkwaliteit moet in principe in 2027 aan de gestelde doelen voldoen. Rijnland en HDSR geven aan dat het voor de meeste parameters vrij zeker is dat de doelen worden gehaald, AGV is hiervan minder zeker.

De begroeiing wordt gestimuleerd door ecologisch maaibeheer, aanleg van ecologische oevers en verbetering van de waterkwaliteit, vaak in samenwerking met de agrarische sector (ANLb).

5.5 Maatregelen bodemdaling/klimaat

Hier stukje over de maatregelen die vanuit bodemdaling worden getroffen om te werken aan de emissie-reductie voor CO₂. Dit is de aanleg van WIS in diverse polders. Koppeling regionale Veenweide Strategie.

5.6 Ontwikkelbehoefte

Er is geen informatie bekend over mogelijke ontwikkelbehoefte. Wel is duidelijk dat er plannen zijn, waarvoor mogelijk stikstofruimte noodzakelijk is. Maar zolang deze plannen niet concreet zijn uitgewerkt, is onbekend of en hoeveel depositie deze plannen veroorzaken. Gemeenten en waterschappen zetten daarbij allereerst in op zero-emissie of zo emissieloos mogelijk. Daar waar toch sprake is van stikstofdepositie op de Nieuwkoopse Plassen & De Haeck zal worden ingezet op extern salderen (eventueel via een voor het gebied Nieuwkoop en de te realiseren doelen op te richten stikstofbank, indien dit mogelijk is).

6. Richting Gebiedsplan 1.0

6.1 Governance

Er is opdracht gegeven aan Frits Dinkla van Dho adviseurs om een voorstel te doen voor een governancestructuur. Daartoe zal hij de komende weken eerst gesprekken voeren met alle betrokken bestuurders. Hamvraag daarbij is welke rol partijen voor zichzelf zien in dat proces en welke positie partijen willen innemen in de aansturing en beheersing bij het uitwerken en bereiken van deze ambities (de governance).

6.2 Borging en investering

Er wordt de komende periode in samenhang met het onderzoek naar de governance ook gewerkt aan een businesscase, zodat inzicht ontstaat in de kosten voor de realisatie van het uiteindelijke gebiedsplan en uitvoeringsprogramma, de – mogelijke – dekking hiervan, en het instrumentarium.

Voor wat betreft de inzet vanuit de waterschappen als het gaat om de realisatie van de KRW kan worden opgemerkt, dat budgetten en bemensing KRW en overig water voor 2022-2027 liggen vast in de waterbeheerplannen van de waterschappen. Deze worden via de voorjaarsnota's geconcretiseerd.

Bijlagen

Bijlage xx Samenvatting uitkomst staat van instandhouding Natura 2000-doelen

Tabel 2A. Samenvatting oppervlak en kwaliteit habitattypen en opgave (=theoretische opgave doel minus aanwezig oppervlak (2019))

Code	Oppervlak 2019 (ha) en trend	Opgave oppervlak (ha)	Kwaliteit
H3140 Kranswierwater	1,91 Trend negatief	16,32	Vegetatie: goed Typische soorten: slecht Abiotiek: fosfaatgehalte is lokaal te hoog Structuur en functie: lokaal te weinig doorzicht en onvoldoende waterkwaliteit, onvoldoende oppervlak.
H3150 Meren met krabbenscheer	96,50 Trend neutraal/ licht positief	Geen	Vegetatie: matig (deels goed) Typische soorten: goed (deels matig) Abiotiek: fosfaatgehalte is lokaal te hoog Structuur en functie: lokaal te weinig doorzicht en onvoldoende waterkwaliteit
H4010B Vochtige heide (laagveen)	23,40 trend positief	Geen	Vegetatie: goed (klein deel matig) Typische soorten: goed Abiotiek: verdroging Structuur en functie: te hoge bedekking grassen, lokaal opslag appelbes
H6410 Blauwgrasland	13,38 trend negatief	44,07	Vegetatie: matig (deels goed) Typische soorten: goed (deels matig) Abiotiek: er is sprake van verzuring en verdroging waardoor ook de nutriëntenbeschikbaarheid lokaal toeneemt evenals de productie Structuur en functie: onvoldoende aanvoer basenrijk water
H6430A Ruigten en zomen (moerasspirea)	44,11 trend positief	Geen	Vegetatie: goed/matig Typische soorten: matig Abiotiek: lijkt te voldoen Structuur en functie: lijkt te voldoen
H6430B Ruigten en zomen (harig wilgenroosje)	0,00 trend onbekend	Onbekend	Vegetatie: geen gegevens Typische soorten: geen gegevens Abiotiek: geen regelmatige tot incidentele overstroming mogelijk Structuur en functie: eisen gelijk aan subtype A
H7140A Trilveen	0,00 trend negatief	1,97	Vegetatie: geen gegevens Typische soorten: geen gegevens Abiotiek: te zwakke buffering door ontbreken basenrijk opp. water, verzuring. Structuur en functie: oppervlak voldoet niet
H7140B Veenmosrietland	232,86 trend positief	129,83	Vegetatie: goed (deels matig) Typische soorten: goed (deels matig en slecht) Abiotiek: verzuring Structuur en functie: lokaal opslag appelbes
H7210 Galigaanmoeras	0,01 trend lijkt positief	0,20	Vegetatie: goed Typische soorten: slecht Abiotiek: voldoet in zeer smalle randzone, percelen te droog en te weinig buffering Structuur en functie: kensoorten van <i>Caricion davallianae</i> ontbreken in het habitatype, er is onvoldoende dynamiek, oppervlak voldoet niet

H91D0 Hoogveenbos	15,94 trend negatief	51,06	Vegetatie: matig (klein deel goed) Typische soorten: slecht Abiotiek: alkaliniteit en nutriëntenbeschikbaarheid is lokaal te hoog, waarschijnlijk door verdroging Structuur en functie: weinig veenmosrijke bossen, oppervlak voldoet niet lokaal opslag appelbes
-------------------	----------------------------	-------	---

Tabel 2B: Overzicht van de doelstellingen en trends van de Habitatrichtlijnsoorten binnen Nieuwkoopse Plassen & De Haeck en de opgave om aan deze doelstelling te voldoen.

Code	Habitatrichtlijnsoort	Trend	Opgave
H1016	Zeggekorfslak	Negatief	Vergroten omvang leefgebied (grote zeggepollen) en verbeteren kwaliteit leefgebied (buffering), want deze zijn achteruitgegaan. Ook verbeteren connectiviteit, zodat de soort nieuwe locaties kan bereiken en de populatie minder kwetsbaar wordt.
H1082	Gestreepte waterroofkever	Positief	Geen, draagkracht voldoet. Populatie wel goed monitoren
H1134	Bittervoorn	Stabiel	Geen, draagkracht voldoet. Populatie en zoetwatermosselen wel goed monitoren, doorzicht is een aandachtspunt
H1149	Kleine modderkruiper	Stabiel	Geen, draagkracht voldoet. Populatie wel goed monitoren
H1163	Rivierdonderpad	Stabiel	Geen, draagkracht voldoet. Populatie wel goed monitoren. Behoud van oeverstructuren waar de soort is aangetroffen
H1318	Meervleermuis	Negatief	Geen, draagkracht als foerageergebied voldoet, afname komt door externe factoren. Populatie wel goed monitoren, in beeld brengen waar verblijven zich bevinden.
H1340	Noordse woelmuis	Negatief	Connectiviteit verbeteren, zodat verbindingen met andere populaties ontstaan. Vergroten omvang leefgebied (o.a. Westveen en Meijgraslanden) en verbeteren kwaliteit leefgebied, want deze zijn achteruitgegaan. Populatie goed monitoren.
H1903	Groenknolorchis	Stabiel	Huidige draagkracht voldoet, echter creëren van pionier situaties door middel van plagen en het graven van nieuwe petgaten is noodzakelijk voor behoud. Ook moet de buffering van het oppervlaktewater worden verbeterd.
H4056	Platte schijfhoren	Stabiel	Geen, draagkracht voldoet. Populatie wel goed monitoren

Tabel 2C: Overzicht van de doelstellingen en trends (lange termijn) van de broedvogels binnen Nieuwkoopse Plassen & De Haeck en de opgave om aan deze doelstelling te voldoen.

Code	Soort	Aantal 2006- 2008	Aantal 2016- 2019	Trend	Boven/ Onder IHD	Opgave
A021	Roerdomp	2	2	Onduidelijk	Onder IHD	Ja, voldoende geschikt foerageergebied aanwezig, maar broedhabitat is ontoereikend. Broedbiotoop (waterriet) dient ontwikkeld te worden.
A029	Purperreiger	120	148	Positief	Boven IHD	Geen, draagkracht voldoet. Punt van aandacht is behoud van goed foerageergebied in een ruim gebied rondom het N2000 gebied.
A176	Zwartkopmeeuw	15	113	Positief	Boven IHD	Geen, draagkracht voldoet
A197	Zwarte Stern	33	24	Negatief	Onder IHD	Ja, huidige draagkracht is ontoereikend voor doelstelling. Creëren van geschikt natuurlijke broedbiotoop en

						foerageergebied (openheid creëren in combinatie met open water). Monitoren of nieuwe locaties nestvlotjes (2020) het broedsucces verhogen.
A292	Snor	22	54	Positief	Boven IHD	Geen, draagkracht voldoet
A295	Rietzanger	576	683	Positief	Gelijk aan IHD	Geen, draagkracht voldoet

Tabel 2D: Overzicht van de doelstellingen en trends (lange termijn) van de niet-broedvogels binnen Nieuwkoopse Plassen & De Haeck en de opgave om aan deze doelstelling te voldoen.

Code	Soort	Trend	Aantallen	Opgave
A027	Grote zilverreiger	Positief	Boven IHD	Geen, draagkracht voldoet
A041	Kolgans	Negatief	Onder IHD	Draagkracht binnen N2000 lijkt te voldoen al zit het aantal onder de IHD. De soort lijkt pioniermoerassen in de omgeving als slaapplek te prefereren, wellicht omdat zich hier in de nabijheid meer geschikt foerageergebied bevindt dan binnen het N2000-gebied
A050	Smient	Positief	Boven IHD	Geen, draagkracht binnen het N2000-gebied voldoet
A051	Krakeend	Onzeker	Boven IHD	Geen, draagkracht binnen het N2000-gebied voldoet

